

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTORIE**

Radim Pícek

Odraz britské zahraniční politiky v letech 1895-1905 v českém tisku

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Vedoucí práce
PhDr. Arnošt Skoupý CSc.**

OLMOUC 2007

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracoval samostatně a pouze na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 29. listopadu 2007

Obsah

1. Úvod	1
2. Český tisk na přelomu 19. a 20. století	9
3. Jihoafrická otázka v mezinárodní politice v letech 1895-1905 a reflexe událostí v českém tisku	23
3. 1. Vliv jihoafrické otázky na zahraniční politiku Británie 1895-1905	23
3. 2. Transvaalská krize 1896 v českém tisku	26
3. 3. Reflexe rostoucího napětí v jižní Africe v roce 1899 v českém tisku	37
3. 4. Ohlas búrské války 1899-1902 v českém tisku.....	67
4. Britsko-ruské vztahy v letech 1895-1905 a jejich odraz v českém tisku	118
4. 1. Britsko-ruský poměr mezi lety 1895-1905	118
4. 2. Český tisk a britsko-ruské vztahy v letech 1895-1901	121
4. 3. Reakce českého tisku na vývoj v britsko-ruských vztahů v letech 1902-1905	146
5. Poměr Velké Británie a Francie v letech 1895-1905 a jeho odraz v českém tisku	166
5. 1. Britsko-francouzské vztahy v období let 1895-1905	166
5. 2. Český tisk a vztah Británie s Francií 1895-1905	169
6. Trojspolek a Velká Británie v letech 1895-1905 a reflexe vztahů v českém tisku	193
6. 1. Vztahy Británie s Trojspolkem mezi lety 1895-1905	193
6. 2. Reflexe poměru Velké Británie k Trojspolku v českém tisku 1895-1905	197
7. Závěr	220
8. Summary	225
9. Seznam zkratk.....	227
10. Anotace magisterské diplomové práce.....	228
11. Prameny	229
12. Literatura	230

1. Úvod

1895-1905 v českém tisku“ vstupuje na pole české historiografie dosud neprobádané. Při jejím psaní jsme se rozhodli tuto skutečnost alespoň částečně pozměnit, a proto bylo při našem bádání vytyčeno hned několik základních cílů: tím prvním a bezesporu nejdůležitějším je zmapování, analýza a také konfrontace názorů, stanovisek, postojů a hodnocení vybraného, do určité míry reprezentativního vzorku českého tisku k britské zahraniční politice a následkům jejího působení ve světě ve vymezeném období. Za tímto účelem jsme sledovali celkem devět českých periodik: deníky: Národní listy, Hlas, Moravská orlice, Právo lidu a Lidové noviny; obdeník Rovnost a týdeník Čas s přílohou Besedy Času; dále pak časopisy Naše doba a Česká revue. Každé z těchto periodik reprezentovalo určitý názorový proud, přičemž do výběru byly záměrně zahrnuty i časopisy, aby nešlo pouze o běžný denní tisk a byla také přítomna komparace s tiskovinami odbornějšího charakteru. Výběr tiskovin též záměrně pokrývá jak území Čech, tak česká periodika vycházející na Moravě.

S prvním cílem úzce souvisí i další velký úkol této práce, jímž je pokus o vyhodnocení schopnosti českého tisku podat čtenáři informace ze zahraničí a dokumentovat ji na tomto konkrétním případě britské zahraniční politiky na přelomu století. Dále nastínit způsob prezentace zahraničního zpravodajství ve vybraných listech a jeho pozici v celkové struktuře listu. Pokusili jsme se také rozebrat případné změny ve vnímání a odrazu zahraničních událostí českými listy a také kvalitativní a kvantitativní posun zahraničního zpravodajství v české žurnalistice během událostmi nabitého přelomu 19. a 20. století.

V případě dosažení těchto cílů bude možné vyhodnotit, jaké informace mohl čtenář o daném tématu z českého tisku získat. Dobový tisk je bezesporu zcela specifickým druhem pramene, který nám může pomoci poodhalit mnohé z tehdejší názorové skladby české společnosti. Musíme si uvědomit, že tisk měl v tomto období nepochybně obrovský význam a jedinečnou pozici, neboť v době neexistence rozhlasu, televize a dalších moderních informačních médií byl prakticky jediným dostupným zdrojem zpráv a informací ze zahraničí, což pro tehdejší populaci platilo obzvláště. V tomto tkví podle našeho názoru velká důležitost a výlučnost výzkumu dobového tisku. S jeho pomocí můžeme zpětně poodhalit, jaké informace se k čtenáři dostaly a jakým přehledem tedy mohl na základě zpráv získaných z tisku disponovat, čili podle jakých skutečností si vytvářel a formoval vlastní názor na jednotlivé aktuální problémy a témata.

Další dílčí sekundární cíle se již týkají samotné britské zahraniční politiky v letech 1895-1905, která ovšem v této práci stojí trochu ve stínu jejího odrazu v českém tisku.

Pokusili jsme se vyobrazit úroveň současného poznání tohoto tématu nejen v naší historiografii, ale také na základě práce se zahraničními, především anglicky psanými tituly, jež jsou při studiu této problematiky holou nezbytností; vyzdvihnout nejvýznamnější edice diplomatického materiálu a vybranou odbornou literaturu, která k tomuto tématu byla dosud vydána. Pouze ve stručnosti jsme na základě studia edic pramenů a literatury popsali nejdůležitější vývojové tendence a faktory vztahů Velké Británie s evropskými mocnostmi ve vymezeném časovém úseku.

Musíme také odůvodnit časové vymezení práce, která je ohraničena takřka desetiletím vlády konzervativní strany a liberálních unionistů v Británii. Je to funkční období dvou Salisburyho kabinetů, a po jeho odstoupení roku 1902 na dlouhou dobu pak poslední konzervativní vláda jeho synovce, Arthura Jamese Balfoura.¹ Byla to perioda vrcholného rozkvětu politiky „splendid isolation“ a také jejího pozvolného úpadku a přechodu k novému kurzu v britské zahraniční politice. Přesto se Británie, podobně jako celou druhou polovinu 19. století, odmítala i na počátku století nového vázat konkrétně vymezeným vojenským paktem s některou z evropských mocností. Do vypuknutí první světové války pozorujeme doznívání politiky „skvělé izolace“. Můžeme také mluvit o vrcholu rozpínavosti britského imperialismu² a kolonialismu, hluboce poznamenaném fenoménem a zkušeností búrské války, která jako by předznamenala novou epochu imperiálních dějin. Považujeme toto období za ucelený a podstatný úsek britských dějin, a to jak ve vnitřní, tak v zahraniční politice, přestože na sklonku roku 1905 nastupující liberálové v podstatě zachovali konzervativci nastavený kurs britské diplomacie a v nejdůležitějších aspektech zachovali určitou kontinuitu.

Na první pohled se nabízelo srovnání názorů českého tisku s tiskem německým. Bohužel není možno ve stanoveném rozsahu práce takovou analýzu a komparaci provést z důvodu velké názorové a politické fragmentace německého tisku. Německá periodika v českých zemích a v Rakousku-Uhersku totiž na přelomu 19. a 20. století, podobně jako ta česká, obecně prodělávala bouřlivý vývoj a rozvoj spojený se vznikem nových politických hnutí, která rozbila dosud křehkou jednotu německého liberálního tábora. Navíc další část německého tisku zastupovala i oficiální vládní stanovisko. Proto jsme se uchýlili provést raději důkladnější zmapování názorů nejdůležitějších českých politických proudů, prezentovaných na stránkách českého tisku. Považujeme to za účelnější vedle pokusu o nutně polovičatou, mnoho neříkající komparaci jednoho či dvou českých deníků s některým z

---

¹ Salisburyho třetí vláda: červen 1895-červenec 1902, rekonstrukce vlády po volbách v listopadu 1900, Balfourův kabinet: červenec 1902-prosinec 1905.

německých listů. Studie řešící názory českého i německého tisku by nepochybně zasluhovala daleko širší pojetí, než jaké je možné uplatnit v této diplomové práci.

A nyní se dostáváme k pramenům a literatuře, z které jsme – samozřejmě kromě již zmiňovaného dobového tisku – při svém výzkumu vycházeli a již jsme měli možnost prostudovat. Pokusíme se zde vytvořit určitého průvodce použitou a prostudovanou literaturou. Co se týče zahraniční literatury, nebylo v našich silách a možnostech (vzhledem k jejímu nepřehlednému množství) zahrnout a prostudovat veškeré existující písemnosti. Vybrali jsme proto dle našeho názoru nejdůležitější dosažitelné edice pramenů a odpovídající odbornou literaturu.

Z vydaných pramenných edic diplomatického materiálu je bezpochyby nejznámější edice Harolda Temperleyho a G.P. Gooche: „British Documents on the Origins of the War 1898-1914“, vydaná v Londýně roku 1927. Pro zvolené téma je důležitý především první díl, pokrývající léta 1898-1903, nazvaný „The end of british isolation“, a částečně pak také díl druhý. První díl je rozdělen do celkově sedmi kapitol. Jedná se v podstatě o rozšířený přehled tzv. „Blue Book“, kterou pravidelně vydávalo britské ministerstvo zahraničí. I tato edice byla vydána na popud britského ministerstva zahraničí, což je důležitý předpoklad, s nímž musíme při jejím studiu počítat a s kterým k ní musíme přistupovat. Soubor dokumentů je totiž značně neúplný a některá důležitá témata nepokrývá vůbec. Navíc, např. u Haagské konference jde o výběr citátů nebo pouhou parafrázi některého z dokumentů, což je pramen dosti pochybný. Největší nedostatky můžeme zaznamenat především u britsko-francouzských vztahů, kde první díl zahrnuje pouze období do konce roku 1899, stejně tak i u vztahů britsko-německých, i když je edice ohraničena rokem 1903. Druhý díl tak chronologicky navazuje na první pouze částečně. Vztahy Británie s USA se BDO nezabývá vůbec, přestože v tomto období došlo k španělsko-americkému konfliktu. Lze se jen domnívat, proč se některé dokumenty v této edici vyskytují, zatímco jiné byly vynechány; na tomto místě bychom opět zopakovali, že edice byla vydána na přání a popud britského ministerstva zahraničí.

Na tuto edici navazuje další dílo H. Temperleyho, které sestavil společně s L. M. Pensonem, nazvané „Foundations of British Foreign Policy: Documents, Old and New“ z roku 1938. Tato edice má tematicky předcházet sérii BDO a pokrývá časový úsek let 1792 až 1898. Nalezneme zde diplomatické dokumenty různého ražení a významu, jež se nějakým způsobem vztahují k britským zájmům v této době. Dokonce jsme objevili i několik

---

² Vynikající charakteristika britského a německého imperialismu, viz Bauer, F.: *Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1870-1891)*, Praha 2001, s. 89-115.

dokumentů z rakouských archivů. Do samotných „Blue Books“ britského ministerstva zahraničí můžeme nahlédnout pomocí dalšího společného díla Temperleyho a Pensonů nazvaného „A century of British Blue Books“ (vydáno v Londýně roku 1938). Najdeme zde seznam veškerých dokumentů uveřejněných britským ministerstvem zahraničí v tzv. „Blue Books“ v letech 1814 až 1914. Je to velmi důležitá pomůcka při studiu diplomatických dějin Velké Británie.

Další důležitá edice, kterou zde zmíníme, je již německého původu a byla vydána po skončení první světové války německým ministerstvem zahraničí pod titulem: „Die Grosse Politik der europäischen Kabinette“. Jejím editorem byl: A. Mendelsohn-Bartholdy, I. Lepsius a především F. Thimme. Celá edice, vydaná ve dvacátých letech, se skládá z úctyhodných 40 částí a pokrývá časový úsek let 1871-1914. Velkým problémem je nepřehledné tematické řazení: dokumenty ze stejné doby jsou umístěny do různých částí edice, je tudíž velmi nesnadné najít mezi nimi potřebnou souvislost a spojitost. Některé dokumenty podobně jako u BDO nejsou reprodukovány v plném znění, což považuji za důležitý nedostatek. Takové dokumenty jsou označeny písmeny PP. Pro námi zvolené téma jsou relevantní především části XI. až XXII. Zajímavé je srovnání některých dokumentů uveřejněných v obou edicích, které se vztahují ke stejnému tématu nebo dokonce rozhovoru. Můžeme tak porovnat názory obou stran na jednu jedinou událost, jako např. v případě britsko-německých rozhovorů v březnu 1901.³

Uvedli jsme zde některé diplomatické edice, které jsou podstatné pro studium britské zahraniční politiky v letech 1895-1905 a jež jsme měli možnost prostudovat. Vedle zmiňovaných publikací samozřejmě existuje v různých evropských zemích i celá řada dalších oficiálních edic, protože prakticky každé ministerstvo zahraničí si k ospravedlnění a osvětlení vlastní zahraniční politiky vydávalo různé soubory diplomatických listin.

Existují také soubory osobních korespondencí významných postav. Pro Británii nalezneme především soubor korespondence ministra zahraničí lorda Lansdowna z let 1900-1905 od J. Newtona, vydaný v roce 1929, a také korespondenci ministerského předsedy Balfoura z let 1902-1905 od Blanche Dugdale, vydanou v roce 1936. Tento soubor dokumentů je důležitý především pro poznání geneze britsko-japonského spojení.

Česká historiografie bohužel k diplomatickým dějinám Velké Británie na přelomu 19. a 20. století nevydala z pramenného materiálu prakticky nic. Za zmínku stojí snad jediná

---

³ Při jednání Eckardsteina s Lansdownem se rozcházejí interpretace jejich rozhovoru, srov. *British documents on the origins of war 1897-1914*, ed. H. Temperley, G. P. Gooch, II. vol., č. 77, London 1927, s. 60-61; *Die Grosse Politik der europäischen Kabinette 1871-1914*, ed. I. Lepsius, F. Thimme, XVII. Sv., č. 4994, Berlín 1923, s. 42.

edice, která se ale zabývá německou zahraniční politikou, uspořádaná Alešem Skřivanem a Dušanem Jančíkem v roce 1985.

Nyní se dostáváme k odborné literatuře, které bylo vydáno nepřeborné množství. Proto zde zmíníme pouze tituly, se kterými jsme pracovali a jež považujeme při poznávání problematiky za důležité a podstatné. Z všeobecných publikací jsou to především publikace známého odborníka W. L. Langer: „The diplomacy of imperialism 1890-1902“, dále práce A. J. P. Taylora: „The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918“, která je vynikajícím přehledem dějin evropské diplomacie v druhé polovině 19. a počátku 20. století se spoustou vlastních zajímavých a neotřelých postřehů. Z novějších publikací potom především dílo autorů Dockrilla a McKerchera: „Diplomacy and World Power“, zabývající se britskou zahraniční politikou mezi léty 1890 až 1950, a také práce rozebírající britské impérium a koloniální soupeření od Caina a Hopkinse: „British Imperialism: Innovation and Expansion 1688-1914“. Salisburyho vládě se podrobně věnuje kniha od J. Grenvilla: „Lord Salisbury and Foreign Policy“ a novější studie Salisburyho politiky a života od Andrew Robertse: „Salisbury: Victorian Titan“ z roku 1999.

K jednotlivým tématům, které zkoumá tato práce, je třeba vyzdvihnout především v souvislosti britsko-německých vztahů publikaci od trojice autorů „Britain and Germany in Africa“, jež rozvádí především britsko-německé koloniální soupeření v Africe a také jednání, která v této spojitosti proběhla. Dále potom do češtiny přeložené dílo ruského historika A. S. Jerusalemského: „Zahraniční politika a diplomacie německého imperialismu koncem XIX. století“, které i přes svou tendenčnost a poplatnost době a místu svého vzniku přináší jedinečný a ucelený přehled německé zahraniční politiky v letech 1896 až 1899, a také práce Paula Kennedyho: „The Rise of the Anglo-German Antagonisms 1860-1914“, mapující podrobně britsko-německé vztahy ve druhé polovině 19. století do začátku první světové války. Co se týče témat britsko-francouzských a britsko-ruských vztahů, je podstatná práce Lewisova: „The race to Fashoda“, rozebírající britsko-francouzské soupeření a evropský kolonialismus v Africe; ve sféře boje o rozdělení Číny zmiňme novější Gillardovu publikaci „Struggle for Asia“. Pro mezinárodní situaci v předvečer rusko-japonské války a dále také britsko-ruské a britsko-japonské vztahy je zásadní monografie J. A. Whita: „The diplomacy of the russo-japanese war“ z roku 1964. Búrskou válku a její mezinárodní pozadí líčí ve svém díle podrobně Pakenham v práci „The Boer War“. Zajímavé informace nalezneme čtenář také v životopisu Josepha Chamberlaina od Denise Judda: „Radical Joe“ z roku 1977. Další publikace, jež jsem použil, mají charakter všeobecných přehledů věnujících se dějinám Velké

Británie a jejího impéria, a proto nepovažuji za potřebné je zde zmiňovat. Jsou uvedeny v seznamu použité literatury, případně v poznámkovém aparátu.

Česká historiografie se problémem britské zahraniční politiky a impéria na přelomu století zabývala a dosud bohužel i zabývá pouze okrajově. V posledních letech se ale začíná objevovat vzrůstající zájem o toto téma, a to především díky historikům Martinu Kovářovi a Filipu Neradovi. První jmenovaný se dlouhodobě zabývá dějinami Velké Británie v 18. a 19. století a mladý historik Filip Nerad se zabývá především dějinami Británie a jejího impéria během viktoriánské éry, přičemž je v české moderní historii jediným autorem zpracovavším téma búrské války. Je třeba zmínit samozřejmě také Aleše Skřivana staršího i mladšího, kteří se věnují přelomu století a mezinárodním vztahům a jsou autory řady článků k těmto tématům. Musíme vyzvednout také přínos Michala Wannera, především pro otázky impéria a mezinárodní politiky v 18. století. I přes tyto skutečnosti dosud v českých poměrech neexistuje skutečně moderní přehledová odborná publikace, věnující se Velké Británii a její zahraniční a imperiální politice na přelomu 19. a 20. století a před první světovou válkou. Zde spatřujeme velkou mezeru a zároveň značný prostor a nový úkol české historiografie.

Nezbývá tedy, než se v našich podmínkách zatím spokojit se staršími pracemi a publikacemi rázu spíše populárně-naučného, spolu s těmi k tématu pouze okrajově náležejícími. Ze starších děl je třeba vyzdvihnout dosud nepřekonanou „Světovou politiku“ z dvacátých a třicátých let od Josefa Šusty, která mapuje dějiny evropské diplomacie v letech 1871-1914. Velkým odborníkem na problematiku imperialismu, především britského, byl Jaroslav César, který vydal jedinou českou komplexní publikaci o Velké Británii a jejím impériu: „Britská říše v období imperialismu 1870-1945“. César se zabýval jak vnitřními problémy britského impéria, tak jeho expanzí a vztahy Británie s ostatními koloniálními mocnostmi, včetně hodnocení jejího mezinárodního postavení. Mimo tuto práci uveřejnil Cesar i několik článků v ČČH.⁴ Další publikace rozebírají především problematiku Trojspolku a německé zahraniční a koloniální politiky, jejíž výzkum v českých poměrech již – na rozdíl od britské zahraniční politiky – značně pokročil. Je to především zásluhou: Aleše Skřivana staršího i mladšího, Dušana Křivského, Františka Stellnera, Martina Hlavačky, pokračujících ve stopách Šustova žáka – Františka Bauera. Tito autoři, zabývající se převážně světovými dějinami a dějinami diplomacie, se sdružují především okolo časopisu Historický obzor, který na svých stránkách uveřejnil již celou řadu článků k tématu Velké Británie a jejího impéria na sklonku 19. a počátku 20. století.

---

⁴ César, J.: *Britská kolonizace tropických oblastí*, in: ČČH, roč. 19, 1971, č. 4, s. 483-512.
Týž.: *Britský imperialismus a koloniální expanze*, in: ČČH, roč. 34, 1986, č. 1, s. 83-105.

Zmíníme se i o literatuře vztahující se k českému tisku na přelomu 19. a 20. století; zde bude naše zastavení relativně krátké. Vydané publikace se totiž věnují především vývoji politických hnutí a stran a problematiku českého tisku řeší jen okrajově. Česká historiografie tak v současnosti obrací jen malou pozornost k výzkumu českého tisku v tomto období a publikace pocházejí takřka výhradně z předlistopadové éry. Za pozornost tedy stojí silně tendenční práce Beránkové: „K vývoji buržoazní žurnalistiky v období kapitalismu“, první část nebo skripta zabývající se politickými hnutími, pocházející z Univerzity Palackého: „Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998“. Musíme též poukázat na významné starší dílo Richarda Fischera: „České noviny a novináři v Olomouci“, jehož první díl detailně charakterizuje veškerý tisk vycházející v Olomouci v letech 1848-1918. Neopomenutelnou publikací pro obeznámení se s českým tiskem na Moravě je práce Miloslava Hýska z roku 1911: „Literární Morava v letech 1849-1885“. Existuje i rozsáhlá bibliografie českých periodik od Františka Roubíka z 30. let, která je zaměřena na období let 1863-1895. Komplexní soupis na Moravě vycházejících novin a časopisů v letech 1848-1918, jenž vyšel v roce 1955, sepsala Milada Wurmová. V poslední době přispěl k poznání počátků českého tisku na Moravě mj. brněnský historik Jan Janák, který zmapoval v publikaci „Morava v národním a politickém ruchu 19. století“ vznik a první etapu rozvoje českého tisku na Moravě, a především pak vývoj Moravské orlice. V 50. letech minulého století vyšla práce od dvojice Doležal – Beránek, silně poznamenaná dobou svého vzniku, nazvaná „Ohlas první ruské revoluce v českých zemích“. Kniha řeší odraz revoluce roku 1905 v českých zemích a v českém tisku s důrazem především na socialistická periodika.

V oblasti výzkumu tehdejšího tisku spatřujeme další velký úkol novodobé české historiografie v přípravě rozsáhlé moderní studie věnující se vzniku, fungování a rozdělení českého tisku od druhé poloviny 19. století až do konce první světové války.

Strukturu práce jsme se pokoušeli přizpůsobit značné složitosti a specifičnosti tématu, proto jsme při vytváření jednotlivých kapitol nakonec ne zvolili chronologické, nýbrž tematické hledisko. Důvodem byla především větší přehlednost a logičnost uspořádání textu. Zároveň jsme práci nekoncepovali jako výlučnou komparaci jednotlivých periodik, ale opět kvůli lepší orientaci čtenáře v textu a případné využitelnosti práce v dalším výzkumu jsou jednotlivé tiskoviny uspořádány v každé kapitole jedna po druhé. To pochopitelně neznamená, že v textu není přítomen důležitý prvek komparace. Srovnání a hodnocení je umístěno vždy na konci kapitoly. Práce se tak nevyhnula určité schematičnosti, což si plně uvědomujeme, zároveň to však považujeme za určitou a přiměřenou daň smysluplné přehlednosti a orientaci čtenáře v textu. Rovněž se domníváme, že tato struktura bude lépe

vyhovovat případným zájemcům o dané téma, kteří by se rozhodli práci jakýmkoliv způsobem zapojit do vlastních projektů.

Pořadí kapitol je uzpůsobeno důležitosti a prostoru, jakému se jednotlivá témata těšila v českém tisku. V první části práce se zabýváme českým tiskem na přelomu století, s důrazem na námi zvolená periodika, u nichž se také pokusíme o určitou stručnou analýzu fungování zahraničního zpravodajství s ohledem na britskou zahraniční politiku. Zbývající kapitoly již tematicky pokrývají jednotlivé nejpodstatnější okruhy britské zahraniční politiky. Pořadí kapitol je následující: druhá a nejobsáhlejší je věnována fenoménu búrské války a situaci na jihu Afriky, třetí se zabývá britsko-ruskými vztahy a britskou politikou na Dálném východě, čtvrtá kapitola se vyjadřuje k britsko-francouzským vztahům a pátá pak k poměru Velké Británie a Trojspolku s důrazem na britsko-německé vztahy.

Kapitoly jsou členěny tak, že úvod tvoří krátké shrnutí nejdůležitějších faktů, týkajících se daného oboru britské zahraniční politiky, a druhá obsáhlejší část je věnována odrazu těchto skutečností v českém tisku, list po listu. Na konci kapitol jsme provedli analýzu a srovnání stanovisek, stejně jako hodnocení jednotlivých listů. V závěru samotné práce shrneme důležité poznatky a hypotézy, k nimž jsme v průběhu našeho bádání dospěli.

Je třeba také upozornit na technické úpravy textu, které byly vzhledem k specifičnosti tématu, a zejména prameného materiálu, nezbytné. Máme na mysli především problém častých citací z tisku, který sám o sobě znamená výrazný nárůst poznámkového aparátu práce. Tuto skutečnost řešíme uvedením příslušného odkazu na konec poslední citace daného článku. Nepřidělujeme tedy každé citaci téhož příspěvku vlastní poznámku, nachází-li se na stejné straně, odkaz je však vždy uveden na konci poslední citace z daného článku. Věříme, že tento způsob najde u čtenáře pochopení.

S častými citacemi z dobového tisku úzce souvisí rovněž absence příloh v této práci, které by musely mít logicky pouze ilustrativní charakter výběru jen některých nemnoha článků na konci práce. Proto jsme považovali za šťastnější řešení zakomponování pouze vybraných důležitých citací z většiny relevantních článků přímo do textu. Navíc by zařazením příloh jen pro formu poměrně zbytečně narostl již tak objemný rozsah práce.

Na závěr je mou milou povinností poděkovat vedoucímu předkládané práce PhDr. Arnoštu Skoupému CSc. za pomoc pochopení a cenné postřehy. Přátelskou pomocí a trpělivostí mi při pramenném výzkumu byli též nápomocni pracovníci Vědecké knihovny v Olomouci a Moravské zemské knihovny v Brně.

2. Český tisk na přelomu 19. a 20. století

V 90. letech 19. století a na počátku století 20. procházel český tisk další etapou svého vývoje, jež byla úzce spojena s fragmentací a specializací českého politického spektra. Začaly vznikat nové zájmové politické směry a hnutí, které ke své sebe prezentaci a emancipaci logicky používaly tisk jako hlavní moderní nástroj sebe propagace. Z tohoto důvodu to bylo období vzniku a prudkého rozvoje zcela nových českých periodik. Ne všechny nově založené listy se ovšem dokázaly natrvalo uchytit a získat dostatek čtenářů, proto jsme také svědky mnoha rychlých konců a zániků některých tiskovin. Některé deníky ovšem naopak dokázaly – mnohdy k překvapení současníků – prorazit a i přes zprvu velmi skromné podmínky se stát celozemským médiem.

Samozřejmě že český tisk nežil v českém prostoru ve vzduchoprázdnu. České země jako pevná součást Rakouska-Uherska byly jen jedním z mnoha někdejších státních útvarů, které tvořily habsburskou říši. Prakticky každá z těchto různorodých částí monarchie disponovala vlastním regionálním tiskem rozličného národnostního i politického zaměření. Český tisk tedy byl odrazem názorů vycházejících pouze z jedné části monarchie a od jednoho z jeho etnik, snažícího se o vlastní národní emancipaci v rámci rakousko-uherského mnohonárodnostního soustátí.

V Rakousku-Uhersku neexistovala žádná česká tisková kancelář. Většina periodik proto byla odkázána na informace pocházející z pražské či brněnské pobočky rakouské tiskové kanceláře „K. und k. Telegraphen-Korrespondenz Bureau“, nazývané zkráceně Korbyro.⁵ V českých zemích byly zprávy Korbyra zveřejňovány pod zkratkou Kk.⁶

Velkým problémem, s nímž se musela česká periodika na sklonku 19. století potýkat, byla jednak rakouská cenzura a také placení kolkovného a dalších poplatků. Snížení nákladů znamenalo v roce 1874 zrušení inzertní daně a další velkou úlevu pro vydavatele přineslo upuštění od vydavatelské kauce v roce 1894.⁷ Kolkovné musely úřadům hradit všechny deníky a týdeníky z každého vytištěného čísla, ať už se prodalo nebo ne. Čtrnáctideníky tento poplatek platit nemusely, což vysvětluje oblíbenost těchto periodik zejména u nově vznikajících a nezavedených listů. Často totiž šlo o značné finanční břemeno, které notně napínalo rozpočty jednotlivých redakcí.

---

⁵ Dolejší, V.: *Noviny a novináři*, Praha 1963, s. 23-24.

⁶ Fischer, R.: *České noviny a novináři v Olomouci*, I díl, Olomouc 1938, s. 71.

⁷ Wurmová, M.: *Soupis moravských novin a časopisů z let 1848-1918*, Brno 1955, s. 6.

Důležitým impulsem pro rozvoj tisku bylo zrušení novinového a kalendářního kolku v Předlitavsku 27. prosince roku 1899.⁸ Pro zajímavost: dle výpočtů brněnské Rovnosti z roku 1904 byla na založení deníku na počátku 20. století potřeba částka 40 000 korun.⁹

Pro české země byla také specifická silná německá komunita, jež vydávala vlastní periodika, která se dostávala velmi často do ostrých kontroverzí s českým tiskem. Český tisk tak měl v podstatě, s výjimkou sociálně-demokratického, v této době stálého protivníka a oponenta, který velmi intenzivně zaměstnával jeho pozornost. V této souvislosti je potřeba zmínit především deník pražských německých liberálů Prager Tagblatt, dále provládní deník Bohemia. Na Moravě byl nejvýznamnějším německým deníkem Tagesbote aus Mähren und Schlesien a radikálnější Deutsches Blatt.¹⁰

Dalším fenoménem Rakouska-Uherska byly vládní listy nebo noviny, určitým způsobem spřízněné s vládou v Předlitavsku. Sem můžeme zařadit asi nejprestižnější rakouský deník Die Neue Freie Presse, do nějž přispívaly německé elity z různých oborů, dále Wienerzeitung, Fremdenblatt či v Budapešti vycházející německy psaný Pester Lloyd.

Český tisk reprezentovaly na počátku 90. let v Čechách a na Moravě především dva hlavní politické směry. Prvním byl pomalu ustupující staročeský proud, jehož nejvýraznějším a nejúspěšnějším reprezentantem byla v době svého vzniku Národní politika, vydávaná pod tímto názvem od roku 1885. Národní politika ovšem již nebyla v 90. letech výsostným zastáncem staročeského názoru, když ji výrazně ovlivňoval příliv kapitálu, pocházejícího z mladočeských kruhů. V roce 1907 dokonce označila redakce listu noviny za nestranický deník. Národní politika byla na počátku 20. století vyhledávána především pro svou výjimečnou apolitičnost. V Čechách vycházely i další staročeské listy pevněji spjaté se staročeskou stranou, jako Politik či Hlas národa.¹¹

Na Moravě byla hlavním tiskovým orgánem staročeské strany Moravská orlice, která vyšla poprvé 11. března 1863. Prvním šefredaktorem a zároveň jediným přispěvatelem byl František Uman. Během své existence se musela potýkat s celou řadou finančních těžkostí, a to i přes fakt, že byla v podstatě pod ochranou Aloise Pražáka. O nelehké situaci listu svědčí též skutečnost, že ještě v roce 1879 byla Moravská orlice počtem výtisků až na čtvrtém místě

---

⁸ Tobolka, Z.: *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*, díl III. 1871-1914, část 2. 1891-1914, Praha 1936, s. 282.

⁹ Rovnost, XX., 1904, č. 98, s. 3.

¹⁰ Malíř, J.: *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914*, Brno 1996, s. 18.

¹¹ Marek, P. a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 37-38.

mezi vycházejícími moravskými periodiky.¹² Přesto byl vliv těchto novin na veřejný život značný a získaly si přízeň po celé Moravě.¹³ Redakce Moravské orlice sídlila v 90. letech a na počátku 20. století v Brně v Besedním domě na Eliščině třídě. Zde byla také expedice a administrace listu. V sledovaném období vycházela Moravská orlice denně, kromě pondělka, a ve dnech, jež následovaly po svátcích. Moravská orlice v podtitulku nesla Palackého citát: „Svůj k svému a vždy dle pravdy!“.

Zahraniční zprávy umisťovala redakce Moravské orlice většinou do rubriky „Politické zprávy“. V roce 1898 rozdělila tuto rubriku na dvě části: „Vnitřní“ a „Zahraniční“. Do té doby byly zahraniční zprávy poněkud nepřehledně umístěny spolu s informacemi z domova v jediné rubrice. „Politické zprávy“ byly uveřejňovány obvykle na druhé a třetí straně. Dalším místem, kde se mohli čtenáři listu dočíst novinky ze zahraničí, byly rubriky „Telefonické zprávy Moravské orlice“ a „Telegramy a poslední zprávy“. Zde se uveřejňovaly krátké, nejnovější informace formou telegramů nebo tiskových agenturních zpráv došlých do redakce. Důležité zprávy ze zahraničí se také stávaly náměty rozsáhlejších úvodníků Moravské orlice. Tento trend byl patrný především během búrské války a po jejím skončení. Zahraniční události se také mohly stát motivem pro zamyšlení v rubrice „Feuilleton“, která byla uveřejňovaná na první a druhé straně listu. Posledním případem, kdy Moravská orlice zařazovala příspěvky ze zahraničí, byla „Příloha Moravské orlice“, která byla otištěna většinou na konci listu před inzercí.

Je třeba konstatovat, že na první stranu nebo do přílohy se zahraniční události nedostávaly zas tak často a jasnou převahu v tomto směru měly domácí vnitrorakouské zprávy. Moravská orlice zřídila během rusko-japonské války zvláštní válečnou rubriku „Válka rusko-japonská“, jež shrnovala nejnovější zprávy a informace z bojiště. V průběhu búrské války se novinky zveřejňovaly pod titulkem „Válka v jižní Africe“ či „Zprávy z bojiště jihoafrického“. Moravská orlice neměla v letech 1895 až 1905 žádného stálého zahraničního zpravodaje ani dopisovatele. Její zahraniční zprávy tudíž pocházely především z následujících zdrojů: agenturní zprávy, telegramy, a nepostradatelným a nejvydatnějším původcem informací byl zahraniční a rakouský tisk. Běžnou praxí nejen Moravské orlice bylo, že redakce provedla výtah z několika zahraničních deníků a k nim přidala vlastní komentáře a hodnocení. Význam zahraničního zpravodajství začal v Moravské orlici pozvolna stoupat

---

¹² Janák, J.: *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*, Brno 2007, s. 180-193.

¹³ Podle výše nákladu se nedá plně dovozovat popularita listu. V 70., 80. i 90. letech 19. století bylo běžnou praxí, že noviny byly hromadně čteny v různých spolkových místnostech a klubovnách, a tak v době prudkého rozvoje spolkových hnutí mnohdy získaly značnou publicitu.

během a po skončení búrské války, což byl všeobecný trend u takřka všech zde zkoumaných deníků.

Kromě Moravské orlice vycházely na Moravě i další, i když méně významné, deníky s volnějším vztahem k Národní straně, jako Našinec, Selské listy či satirická Vosa.¹⁴

Mladočeský proud reprezentovaly v Čechách především Národní listy, založené českými elitami. Byly nejprve orgánem Národní strany a posléze samostatné Národní strany svobodomyšlné. Deník se vyhranil především v souvislosti s protiruským povstáním v ruské části polského záboru. Zakoupenou novinářskou koncesi Grégr vložil do společného výrobního družstva. Díky prvotním neúspěchům a finančnímu schodku byl ovšem nakonec Julius Grégr zakrátko nucen převzít list do svého vlastnictví. Díky jeho organizačnímu talentu se Národní listy začaly velmi rychle prosazovat a získávat čtenáře. Výrazně mu pomohl také jeho bratr Eduard Grégr, jehož tiskárně Julius za tisk Národních listů neplatil zhora nic.¹⁵

První číslo Národních listů vyšlo na Nový rok 1861.¹⁶ Národní listy měly značný vliv v českých kruzích, a to především mezi českou inteligencí, a do deníku postupně přispívala celá řada známých osobností, jako Vítězslav Hálek, Bedřicha Smetana, Svatopluk Čech, Miroslav Tyrš nebo Jan Neruda. V roce 1865 se Národní listy sloučily s Hlasem, odkud do redakce zamířil např. právě Jan Neruda. V 80. letech činil náklad tohoto deníku již přes 10 000 kusů.¹⁷

Mladočeská strana se pokoušela na počátku 90. let Národní listy dostat plně pod svou kontrolu při snaze o vytvoření stranického ústředního tiskového střediska. Julius Grégr ovšem tyto pokusy odmítl. Národní listy spolupracovaly s ostatními, především provinčními mladočeskými listy, když posílaly důležité, mezi nimi i zahraniční zprávy jejich redakcím. O rozvoj mladočeského venkovského tisku se starala především mladočeská stranická kancelář, zřízená v lednu 1892 na popud Julia Grégra.¹⁸

V roce 1896 zasáhlo Národní listy úmrtí majitele Julia Grégra. Národní listy přešly od 5. října 1896 do majetku jeho manželky Růženy Grégrové a syna Prokopa Grégra, přičemž v listě byla uváděna jako majitelka Růžena Grégrová a vydavatel Prokop Grégr. V 90. letech tvořili redakční radu Národních listů: Josef Anýž, Servác Heller¹⁹, J. V. Kalaš, Vilém Ryba a

---

¹⁴ Marek, P. a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 36-37.

¹⁵ Sekera, M.: *Podíl Grégrů na rozvoji novinářství a politické publicistiky*, in: *Bratři Grégrové a česká společnost v druhé polovině 19. století*, Praha 1997, s. 30.

¹⁶ Beránková, M.: *Dějiny československé žurnalistiky*, I. díl, Praha 1981, s.154-158.

¹⁷ Tamtéž, s. 158-159.

¹⁸ Vojtěch, T.: *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*, Praha 1980, s. 136-137.

¹⁹ Servác Heller byl autorem mnoha článků se zahraničně-politickou tematikou, v Národních listech byl spolu s Jaromírem Hrubým hlavním specialistou na problematiku Ruska a jeho diplomacie.

Karel Tůma. Dalšími členy redakce byli např.: Svatopluk Čech, Antonín Grégr, Ignát Herrmann, Jaromír Hrubý, Josef Holeček, Václav Klofáč, František Krupka, Jaroslav Kvapil a ve Vídni působili František Libíček a Josef Penížek.²⁰ Samostatným vídeňským redaktorem byl známý mladočeský politik a novinář Gustav Eim, původně parlamentní zpravodaj s vynikajícími kontakty na vídeňské parlamentní kruhy, který založil také vídeňskou pobočku Národních listů, což byl významný krok vpřed v rozvoji deníku.²¹ Šéfredaktorem Národních listů byl na přelomu století Josef Anýž, jeho funkcí byl „odpovědný redaktor“.

Národní listy se tiskly v Tiskárně Národních listů v Praze. Národní listy měly v letech 1895-1905 dvě vydání: ranní běžného formátu a odpolední menšího formátu. Zahraniční zprávy se vyskytovaly většinou v běžném ranním vydání, v odpoledním byly otiskovány pouze krátké telefonické a telegrafické zprávy.

Národní listy uveřejňovaly informace ze zahraničí především v rubrice „Politické zprávy zahraničné“, krátké agenturní a telegrafické zprávy pak v oddílech „Telegramy korespondenční kanceláře“ nebo „Telefonické zprávy Národních listů“. V Národních listech se stávalo častěji než v ostatních periodikách, že se zahraniční události dostávaly na první stranu, a to buď formou úvodníku, nebo v rubrice „Feuilleton“. Zahraniční zajímavosti a někdy i důležité novinky se objevovaly také v příloze Národních listů. V případě vážných krizí a válek redakce zřizovala pravidelně zvláštní rubriky, v nichž podávala souhrn nejnovějších zpráv z těchto událostí. Stalo se tak např. při příležitosti řecko-turecké a španělsko-americké války, boxerského povstání, rusko-japonské či války búrské. K búrské válce byla zřízena 15. 10. 1899 rubrika „Válka jihoafrická“. Národní listy z českých deníků, které jsme měli možnost zkoumat, čtenářům přinášely nepochybně nejvíce informací ze zahraničí, proto také v této práci dostaly největší prostor.

Národní listy disponovaly vlastními vídeňskými redaktory, kteří měli přístup k nejnovějším informacím došlým do Vídně, a díky tomu mohly poměrně rychle a zasvěceně reagovat. Navíc měly Národní listy i několik zahraničních dopisovatelů, byť nestálých a mnohdy náhodných, kteří čtenářům poskytovali informace a komentáře přímo z centra dění. Několikrát také do Národních listů přispívali i zahraniční občané a politici. Dalším zdrojem informací byl samozřejmě zahraniční a rakouský tisk. Z britských deníků čerpaly Národní listy především z Timesů, Morning Postu, Globu a Pall Mall Gazette, mimoto samozřejmě i z ruských, italských či francouzských listů a dalších. Zahraniční zpravodajství Národních listů nebylo nahodilé a fragmentované jako u mnoha dalších listů, nýbrž Národní listy sledovaly

²⁰ Národní listy, XXXV., 1896, č. 271, s. 1.

²¹ Doubek, V.: *Česká politika a Rusko (1848-1914)*, Praha 2004, s. 204.

světové dění kontinuálně. Proto také jejich čtenář mohl získat na svou dobu velmi dobrý přehled o zahraničním dění. Důležitým prvkem vývoje Národních listů byla také postupně rostoucí úroveň zahraničního zpravodajství v letech 1895 až 1905.

Je potřeba zdůraznit, že mladočeská strana nesla v letech 1891-1907 odpovědnost české delegace za poměr k zahraniční politice Rakousko-Uherska. Tzv. delegační volby se konaly, vyjma roku 1897, v kompromisní shodě s německými poslanci. Národní listy tak v tomto období často tlumočily oficiální stanoviska české politické reprezentace k zahraničním tématům.²² S tímto faktem je při jejich rozboru třeba počítat a zvyšuje to také význam tohoto výzkumu. Národní listy zastávaly ve vymezeném období názory a stanoviska, jež lze označit jako umírněně národně-liberální.

Tiskovým orgánem moravské Lidové strany²³ byly od roku 1893, kdy vznikly sloučením Stránského Moravských listů²⁴ a od roku 1872 vycházejícího Pozoru, brněnské Lidové noviny.²⁵ První číslo Lidových novin vyšlo 16. prosince 1893.²⁶ Nejprve byl deník ve vlastnictví Vydavatelského družstva lidové strany a později (od 1. června 1898) přešel plně do rukou svého zakladatele Adolfa Stránského.²⁷ Lidové noviny nesly v podtitulku „Orgán strany lidové na Moravě“, a to až do roku 1908. Šéfredaktorem listu byli v tomto období E. Čermák a I. Hořice. Do redakce patřily např. B. Knechtl, E. Hatlák, Z. Klíma a také významné osobnosti jako Jiří Mahen a Rudolf Těsnohlídek.²⁸ Od roku 1903 měly Lidové noviny vlastní Lidovou tiskárnu a v prosinci roku 1905 začalo vycházet i ranní vydání listu.

V prvních letech své existence se Lidové noviny potýkaly se značnými finančními obtížemi. První desetiletí své činnosti tedy především zápasily o přežití, a proto byly pouze typickým moravským provinčním listem. Tato skutečnost se samozřejmě odrážela i na zahraničním zpravodajství, které do vypuknutí búrské války dostávalo pouze velmi malý prostor a bylo značně nahodilé a útržkovité. Po búrské válce se ovšem situace začala pozvolna měnit a Lidové noviny šly po kvalitativní i kvantitativní stránce zahraničního zpravodajství značně vzhůru. Zahraniční zprávy byly otiskovány v rubrice „Politika“ na druhé a třetí straně listu nebo v případě rozsáhlejších komentářů, jako úvodník či úvaha v rubrice „Beseda“ a „Feuilleton“, na první straně. Rubrika „Politika“ se po roce 1900 rozdělila do oddílů

---

²² Tobolka, Z.: *Politické dějiny Československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*, díl.III 1879-1914, část 2. 1891-1914, Praha 1936, s. 461-476.

²³ Moravská Lidová strana úzce spolupracovala s Národní stranou svobodomyšlnou v Čechách.

²⁴ Viz Pernes, J.: *Moravské listy 1889-1893*, in: časopis Moravského muzea, č. 64, 1979, s. 95-106.

²⁵ Hýsek, M.: *Literární Morava v letech 1849-1885*, Praha 1911, s. 226-227.

²⁶ Marek, P. a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 56.

²⁷ Malíř, J.: *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě*, Brno 1985, s. 59.

²⁸ Dolejší, V.: *Noviny a novináři*, Praha 1963, s. 97-98.

„Domácí“, „Zahraníční“ a „Věci uherské“. Drobné zprávy a novinky ze zahraničí uveřejňovaly v oddílu „Telefonické a telegrafické zprávy Lidových novin“. Zhruba do let 1900-1901 čerpaly Lidové noviny zahraniční zprávy především z agenturních zpráv, telegramů a z výtahů ze zahraničního tisku. Poté Lidové noviny začínaly využívat také zpráv nestálých zahraničních dopisovatelů, rekrutujících se především z řad Čechů žijících a pracujících v dané zemi. Lidové noviny prodělávaly na počátku 20. století značný růst, a to nejen v počtu stránek a nákladu, což můžeme ostatně dokumentovat právě na kvalitě zahraničního zpravodajství. Množily se vlastní komentáře a hodnocení a Lidové noviny si vytvářely na jednotlivé události vlastní kvalifikovaný názor, jenž poté předkládají čtenářům.

Mladočeši vydávali také vlastní časopis Česká revue, která vycházela od roku 1897. Vydavatelem na české poměry prestižního periodika byl Eduard Beaufort a šéfredaktorem Prokop Podlipský, později Vladimír Škorda. Vycházela péčí Klubu Národní strany svobodomyšlné každý měsíc v Praze a přispívali do ní známé osobnosti jako např. Karel Kramář nebo Emil Hácha, spolupracovníkem byl také Emil Holub. Česká revue měla velmi široký záběr a ve svých článcích a studiích se zabývala věcmi od přírodních věd až po geografii, historii či právní vědu. Problematiku zahraniční politiky a mezinárodních vztahů můžeme najít v rubrice „Rozhledy geografické“ nebo jako samostatné studie a články. Autory příspěvků s touto tematikou byly především: Josef Frejlich, Václav Švampera, Eugen Muška a Xaver Tejřov. Tejřov byl po roce 1903 autorem nové rubriky „Politika zahraniční“, která od tohoto roku vycházela v každém čísle. Především články a studie s tématem zahraničních otázek, otištěné v České revue, měly vysokou a mnohdy odbornou úroveň, s níž se mohla měřit pouze realistická revue Naše doba. Čtenáři České revue si v letech 1897-1905 mohli přečíst celou řadu příspěvků na české prostředí nevídané úrovně a kvality na témata búrské války, britsko-francouzských vztahů či britsko-ruského soupeření v Persii. Společně s Naší dobou měla Česká revue v otázce mezinárodních vztahů výjimečné postavení mezi českými periodiky.

Dalším politickým proudem patrným v české společnosti přelomu 19. a 20. století byl politický katolicismus. Nejstarším tiskovým reprezentantem politického katolicismu v českých zemích byl Hlas. Ten byl od května roku 1896 v podstatě hlavním tiskovým orgánem nově založené Katolickónárodní strany na Moravě a ve Slezsku.²⁹ V Čechách vycházely od 24. prosince 1896 Katolické listy jako hlavní periodikum českých katolíků.³⁰

²⁹ Kromě Hlasu vycházely pod záštitou moravských katolíků ještě Obecné noviny.

³⁰ Tobolka, Z.: *Politické dějiny Československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*, díl III.1879-1914, část 2. 1891-1914, Praha 1936, s. 104-108.

Hlas byl založen již roku 1849 knězem Františkem Sušilem a vycházel až do roku 1918.³¹ Od roku 1885 byl deníkem. Hlas byl tištěn v Brně v Moravské akciové knihtiskárně. Byl vlastněn a vydáván nákladem družstva. Redakce sídlila podobně jako Moravská orlice v Besedním domě na Eliščině třídě v Brně. Vydavatelem Hlasu byl v 90. letech a na počátku 20. století František Korec a šéfredaktorem Jan Spáčil.³² Hlas nesl v podtitulku heslo „Noviny pro lid“ a od roku 1903, kdy získal Hlas širší formát, se setkáváme s heslem „Za pravdu a právo!“.

Informace ze zahraničí uveřejňoval Hlas v rubrice „Politický přehled“ na druhé a třetí straně, krátké zprávy v oddílech „Telefonické zprávy Hlasu“ a „Telegramy Hlasu“. Samozřejmě i v Hlasu byly důležité události a náhled na ně uveřejňovány v úvodnicích nebo v úvahách na první straně listu. Častým autorem těchto příspěvků, věnujících se zahraničí, byl Alois Slovák. Pro válečné události v jižní Africe zřídila redakce Hlasu od roku 1900 speciální rubriku „Válka jihoafrická“. Podobně jako Lidové noviny i Hlas prodělal na počátku 20. století určitou proměnu, která se odrazila i na jeho zahraničním zpravodajství. Po roce 1903 uveřejňoval podstatně více zpráv a komentářů o zahraničních událostech, což mohlo souviset i s podobnými změnami u konkurence, které se začaly stávat všeobecným trendem. Přesto Hlas nevyužíval služeb dopisovatelů ze zahraničí a své zprávy čerpal výhradně z agentur, telegramů a především zahraničního i domácího tisku. Právě ze zahraničního tisku otiskoval Hlas velmi často komentované výtahy.

Realistický směr, který se odštěpil od mladočeské strany zastupoval v českém tisku především čtrnáctideník Čas, založený Janem Herbenem v roce 1886. V roce 1888 se stal týdeníkem a od roku 1893 hlasatelem realistického pojetí spojeného především s osobností T. G. Masaryka. Od září roku 1900 se stal oficiálním periodikem nově založené České strany lidové.³³ V říjnu roku 1903 ovšem došlo k rozkolu kvůli financování a Čas přestal být nadále orgánem této strany.³⁴ Čas vycházel v Praze tiskem Antonína Renna a majitelem, vydavatelem i šéfredaktorem byl Jan Herben. Redakce listu sídlila v Praze na Královských Vinohradech v Divišově ulici. Mimo standardní čísla Času vycházela od roku 1895 také sobotní příloha nazvaná Besedy Času. V Podtitulku nesl Čas heslo: „List věnovaný veřejným otázkám“, později „Týdeník věnovaný veřejným otázkám“. K redaktorům a spolupracovníkům patřili např.: T. G. Masaryk, J. S. Machar, Jan Ventura, B. Pavlů, A.

---

³¹ Marek, P.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 151-152.

³² Hýsek, M.: *Literární Morava v letech 1849-1885*, Praha 1911, s. 234-235.

³³ Marek, P.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 63-64.

³⁴ Tobolka, Z.: *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*, díl III. 1879-1914, část 2. 1891-1914, Praha 1936, s. 282-290.

Šilhán, J. Vodák a další. Důležité jméno redaktora a přispívatele Času představoval světaznalý obchodník Josef Mojžíř Podhorský, který byl autorem většiny zahraničních komentářů v Času. Čas se svým vzhledem i strukturou velmi lišil od ostatních periodik. Byl menšího formátu a ve své struktuře zahrnoval také řadu podrobnějších příspěvků z různých oblastí. Nezabýval se většinou běžným denním zpravodajstvím jako obyčejné deníky.

Zahraniční zprávy umísťovala redakce většinou v rubrice „Za hranicemi“ nebo jako samostatné články. Díky tomu, že byl Čas na přelomu 19. a 20. století týdeníkem, mohl reagovat na události s větším odstupem, což se projevovalo na kvalitě a úrovni příspěvků. Mimořádně se objevovaly komentáře k situaci v zahraničí v Besedách Času v rubrice „Úvahy a další různé články“. Podhorský, který byl až do své smrti v roce 1902 autorem převážné většiny zahraničních komentářů a článků jak v Čase, tak v sesterské Naší době, měl velmi dobrý přehled o dění ve světě a o Británii obzvlášť. Podhorský při svém psaní čerpal látku ze zahraničních novin, odborných časopisů, revuí a také z nejnovějších publikací. Jeho smrtí kvalita i četnost zpráv listu rapidně poklesla.

Již jsme se zmínili o realistické revui Naše doba, založené roku 1893 a vycházející jako měsíčník. Vydavatelem byl Josef Laichter a odpovědným redaktorem sám T. G. Masaryk spolu s Františkem Drtinou. Do Naší doby přispíval také J. M. Podhorský, který byl autorem hned několika rozsáhlých odborných článků se zahraničně-politickou tematikou, především z oblasti britsko-francouzských vztahů a búrské války. Zahraniční zprávy byly ostikovány v rubrice „Rozhledy zahraniční“ a nebo byly tématem samostatné mnohastránkové odborné studie v oddílu „Články a studie“. Dalšími autory příspěvků a studií se zahraniční tematikou byli: E. Dlouhý-Pokorný a Přemysl Hájek. Naši dobu podobně jako Čas velmi citelně zasáhlo úmrtí J. M. Podhorského. V roce 1902 a 1903 tak dokonce Naše doba neuveřejnila zahraniční zpravodajství ani žádnou odbornou studii na toto téma. Rubrika „Rozhledy zahraniční“ se znovu objevila teprve roku 1904.

Druhým faktorem, který silně ovlivnil kvalitu Naší doby bylo založení druhé realistické revue Přehled v roce 1902, což znamenalo odchod některých přispěvatelů Naší doby.³⁵ Naše doba měla v zahraničním zpravodajství zcela výjimečné postavení, které se dalo srovnávat snad pouze s Českou revue. Studie a články uveřejněné v Naší době na zahraničně-politická témata měly v českých poměrech nebývalý rozsah i kvalitu. Bylo to především zásluhou J. M. Podhorského a jeho schopností a znalostí. Čtenáři Naší doby mohli díky tomu proniknout do mnohých podrobností a tajů mezinárodní politiky i historie některých oblastí.

---

³⁵ Marek, P.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 65.

Nově se formujícím radikálním politickým hnutím byli na konci 90. let 19. století teprve tzv. pokrokaři, kteří vytvořili dvě strany: Českou stranu národně pokrokovou a Českou stranu státoprávní. V státoprávní skupině byl nejvýraznější postavou Alois Rašín; pokrokaři vydávali také od roku 1894 Radikální listy. Druhá radikální skupina pokrokařů okolo A. Hajna vydávala od roku 1897 týdeník Samostatnost, který se po sloučení obou skupin stal oficiálním periodikem celého hnutí.³⁶

Také Národní socialisté začali v 90. letech 19. století teprve formovat svůj program a své hnutí. Česká strana národně sociální, jež často měnila svůj název, vydávala hned několik vlastních tiskovin. Od roku 1897 to byly čtrnáctideníky Český dělník a České dělnické listy a další dva čtrnáctideníky Probuzení a Vpřed.³⁷ Národně sociální strana také založila vlastní Tiskárnu národně sociálního dělnictva, která byla finančně podporována odborovými organizacemi: Jednota zřízenců drah a Sdružení kovopracovníků, což byl v podstatě počátek pozdějšího českého vydavatelského gigantu Melantrich. České slovo začala Národně sociální strana vydávat až v roce 1907.³⁸

Agrární hnutí se začalo diferencovat ve skutečné politické hnutí rovněž koncem 19. století a samostatná Agrární strana vznikla až roku 1899. Od roku 1897 vydávalo Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické stranický list Obrana zemědělců. Přelom v dějinách agrárního tisku znamenal rok 1906 a vlastní deník Venkov.³⁹

Zcela autonomní skupinu mezi nově se formujícími stranami a hnutími tvořili sociální demokraté. Československá sociální demokracie byla součástí celorakouské sociální demokracie, což bylo u jiných českých politických stran věcí naprosto neobvyklou. Centrálním sociálně-demokratickým deníkem v Rakousku-Uhersku byl Arbeiter Zeitung.

Hlavním českým sociálně-demokratickým listem na přelomu 19. a 20. století byl deník Právo lidu. První číslo Práva lidu jako deníku vyšlo 1. října 1897 a navazovalo na čtrnáctideník vycházející v Hradci Králové od roku 1893.⁴⁰ Právo lidu mělo přímo v podtitulku „Ústřední orgán československé strany sociálně-demokratické“, mottem listu bylo heslo „Vlastní silou“. Šéfredaktorem Práva lidu byl Antonín Němec a jako vydavatel byl uváděn Josef Schuster. Právo lidu bylo tištěno Dělnickou knihtiskárnou v Praze, redakce listu sídlila v Praze na Palackého náměstí. Redaktory listu byli např.: F. Soukup, A. Srba a další, od roku 1901 také např.: B. Šmeral, J. Stivín a L. Winter. Právo lidu se muselo od svého

---

³⁶ Beránková, M.: *Dějiny československé žurnalistiky*, I. díl. Praha 1981, s. 200-201.

³⁷ Tamtéž, s. 203.

³⁸ Dolejší, V.: *Noviny a novináři*, Praha 1963, s. 68-69.

³⁹ Marek, P.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000, s. 173-174.

vzniku potýkat s problémy ze strany úřadů a jeho rozvoj byl zpočátku dosti limitován kvůli placení kolkovného.⁴¹

Zahraniční zpravodajství uveřejňovalo Právo lidu především v rubrice „Politické zprávy zahraničné“. Kratší agenturní informace potom v oddílu „Poslední zprávy“ a také telegramy měly vyhrazenou stejnojmennou rubriku. V roce 1900 byla v Právu lidu zřízena nová rubrika pro zahraniční zprávy, nazvaná „Zprávy z ciziny“. Samozřejmě, že i Právo lidu zařazovalo nejdůležitější události za hranicemi mocnářství do svých úvodníků, a to dokonce mnohdy ve větší míře než ostatní deníky.

Informace, podobně jako ostatní české listy, bralo Právo lidu především z agenturních zpráv, od rakouské tiskové kanceláře, z telegramů a také ze zahraničního tisku, ovšem kladlo důraz především na spřízněný sociálně-demokratický tisk, jako byl německý Vorwärts nebo britské Reynolds newspapers. Právo lidu také uveřejňovalo stanoviska sociálně-demokratických organizací v Evropě k různým zahraničně-politickým otázkám. V prvních letech existence listu bylo zahraniční zpravodajství dosti útržkovité a nesouvislé, situace se začala měnit během búrské a zejména rusko-japonské války a revoluce 1905 v Rusku, kdy k nim zahraniční zprávy a komentáře Práva lidu dostávaly více prostoru.

Velký význam a důležitou roli při rozvoji sociálně-demokratického hnutí zejména na Moravě měl bezpochyby list Rovnost, založený v srpnu roku 1885; pro upřesnění: původním názvem listu byla Rovnost'. Zprvu vycházela v Brně jako čtrnáctideník a měla v podtitulku „List sociálních demokratů českých“. Byla také poměrně dlouhou dobu jediným skutečným periodikem českých sociálních demokratů. Později se v 90. letech v podtitulku začalo objevovat „Orgán strany sociálně-demokratické“ a na počátku 20. století to byl již „Zemský orgán strany sociálně-demokratické na Moravě“. V roce 1887 redigoval Rovnost sociálně-demokratický předák Josef Hybeš.⁴²

Od 5. ledna roku 1894 se stala Rovnost týdeníkem, od 4. ledna 1898 vycházela již dvakrát do týdne (v úterý a v pátek) a od 1. října roku 1901 byla obdeníkem, vycházejícím vždy v úterý, ve čtvrtek a v sobotu.⁴³ V polovině 90. let 19. století byl vydavatelem listu Adolf Burian, jehož na tomto postu vystřídal na počátku 20. století Vlastimil Tusar, který převzal i místo šéfredaktora, a to po Josefu Krapkovi. Rovnost vycházela tiskem Karla

---

⁴⁰ Dolejší, V.: *Noviny a novináři*, Praha 1963, s. 26-28.

⁴¹ Beránková, M.: *Dějiny československé žurnalistiky*, I. díl. Praha 1981, s. 214-215.

⁴² Hýsek, M.: *Literární Morava v letech 1849-1885*, Praha 1911, s. 228.

⁴³ Rovnost, XX., 1904, č. 98, s. 2-6.

Habichta. Dalšími známými redaktory Rovnosti byli na přelomu století např.: zmiňovaný Josef Hybeš, Gustav Habrman nebo Alois Sobotka.⁴⁴

Zahraničnímu zpravodajství nebyl v Rovnosti dán příliš prostor, což bylo zřejmě jedním z důsledků faktu, že Rovnost nebyla až do konce roku 1905 deníkem. Informace ze světa byly otiskovány především v rubrice „Politický přehled“ a od roku 1897 v „Politických zprávách“. Některé události se staly motivem pro úvodník Rovnosti. Rovnost získávala informace ze zahraničí podobným způsobem a prakticky ze stejných zdrojů jako Právo lidu.

O rostoucím významu Rovnosti hovořila také zpráva moravského místodržitelství z roku 1908, kdy byla spolu s Hlasem, olomouckým Pozorem a Lidovými novinami zařazena mezi čtyři české nejvlivnější noviny na Moravě.

Dalším sociálně-demokratickým periodikem, vycházejícím na našem území v 90. letech, byl Sociální demokrat, založený roku 1891, který ovšem uzavřel svou činnost v souvislosti se založením deníku Právo lidu. Mimo těchto listů vycházela samozřejmě i celá řada dalších regionálních, které zde ovšem nebudeme jmenovat.

Krátce jsme nastínili politické spektrum, v němž se pohyboval český tisk na přelomu 19. a 20. století, a nejvýznamnější periodika, která v tomto období v českých zemích vycházela. Z výzkumu zahraničního zpravodajství vybraných listů jsme došli k několika závěrům: Český tisk na sklonku 19. století v úrovni a rozsahu zahraničního zpravodajství zaostával za předními světovými, ale i rakouskými deníky. Bylo to dáno hned několika faktory. Ani jeden z českých listů nedisponoval z finančních důvodů službami stálého zahraničního zpravodaje, který by informoval list přímo z místa událostí. To byl značný handicap. Proto musely i velké deníky jako Národní politika či Národní listy spoléhat na informace tiskových agentur a kancelářů, v lepším případě se jim podařilo sehnat krátkodobě nějakého spolupracovníka v zahraničí, který periodiku poskytl několik svých postřehů. Výjimku v tomto ohledu tvořila pouze Národní politika, která měla jako jediná válečného zpravodaje v rusko-japonské válce, jímž nebyl nikdo jiný než bývalý redaktor Národních listů Václav Klofáč.

Dalším významným zdrojem informací pro česká periodika byl zahraniční tisk. České noviny velmi rády a často uveřejňovaly ohlasy zahraničního tisku a většinou vybíraly především ty, které se nejvíce blížily jejich vlastním názorům. Tato skutečnost platila především u listů sociálně-demokratických. Výtahy ze zahraničního tisku většinou redaktoři českých novin opatřili vlastním stanoviskem a hodnocením.

---

⁴⁴ Beránková, M.: *Dějiny československé žurnalistiky*, I. díl. Praha 1981, s. 189-191.

Samostatnou kapitolu v tomto ohledu tvořily časopisy, které čerpaly především ze zahraničních revuů a časopisů, jako byla např. britská National Revue a v neposlední řadě také z nejnovějších zahraničních i domácích publikací a odborných přednášek. V těchto časopisech také působily osoby velmi znalé zahraničních poměrů, jako J. M. Podhorský či Eugen Muška, schopné čtenářům předložit kvalitní zamyšlení i hodnocení, doprovázené velkou porcí v českých poměrech jinak prakticky nesehnatelných informací ze vzdálených oblastí. Český čtenář pokud měl zájem o bližší informace, nebyl díky Naší době nebo České revue odkázán pouze na běžný denní tisk, který přinášel mnohdy dosti zkreslené a zjednodušené informace, ale mohl sáhnout právě po těchto časopisech, které se objevily v 90. letech 19. století a byly jakousi předzvěstí kvalitativního i kvantitativního růstu zahraničního zpravodajství v českých denících, který podle našeho názoru započal během búrské války.

Důležitým limitujícím prvkem, který musíme brát na vědomí, zamýšlíme-li se nad zahraničním zpravodajstvím v českém tisku na přelomu 19. a 20. století, byla samotná situace a postavení českých zemí. České země byly součástí velkého mnohonárodního soustátí se spoustou vlastních vnitřních problémů. Čeští zástupci museli bojovat v říšské radě o každý ústupek pro český národ, navíc v samotných českých zemích existovala početná německá menšina, která s českým etnikem vedla více či méně intenzivní politický boj.

V 90. letech se k těmto faktorům připojila i fragmentace českého politického spektra, tedy vzájemný zápas nově vznikajících politických proudů v české společnosti mezi sebou. Z těchto skutečností vyplývá, že česká periodika měla celou řadu témat, která musela a mohla svým čtenářům nabídnout, ať už z oblasti českých zemí nebo širšího rakousko-uherského rámce. Je tedy logické, že na zahraniční zpravodajství ve smyslu zpráv z okolního světa nezbyvalo redaktorům jednotlivých listů příliš místa ani času pro jejich zkoumání. Proto většinou, pokud nešlo o událost velké důležitosti, byly tyto informace zahrnuty pouze ve formě krátkých sloupků v zahraničních rubrikách nebo dokonce pouhých telegramů.

Situace se, jak jsme již naznačili, začala měnit s búrskou válkou, která se pro český tisk najednou stala tématem číslo jedna. Tuto skutečnost dále rozvedeme v příslušné kapitole. Nové století přineslo zvýšený zájem o informace ze zahraničí, rusko-japonská válka znovu a ještě intenzivněji ovládla český tisk, lačnicí po nových zprávách z bojiště i z neklidného ruského zázemí. Bylo tu rostoucí mezinárodní napětí, jak v souvislosti s rusko-japonským konfliktem a dočasným ruským vyřazením z okruhu evropských mocností, tak také díky expanzivní, agresivní politice Německa a podrážděným reakcím Británie, která se čím dál více sblížovala s Francií. Staré zavedené pořádky v koncertu velmocí přestávají platit a ve světě rostla nervozita a nejistota. Ovšem nejen ve světě, ale i v samotném Rakousku-Uhersku,

zmítajícím se v permanentní krizi, obyvatelé i novináři cítili, že překotné změny v mezinárodní politice znamenaly zvýšené nebezpečí konfliktu, který se mohl stát Rakousku-Uhersku s jeho křehkým uspořádáním osudným. Tuto skutečnost si dobře uvědomoval a vnímal také český tisk a odrazilo se to podle našeho názoru právě na faktu zvýšeného zájmu o zahraniční události, a to jak ve formě běžného zpravodajství, tak především v počtu komentářů, úvodníků a přehledů zahraničního tisku.

Druhým faktorem, který mohl tento posun způsobovat, byl všeobecný rozvoj českého tisku na počátku 20. století, jenž musel logicky přinést pozitivní změny i do zahraničního zpravodajství, které je ostatně jedním z ukazatelů kvality daného listu dodnes.

Poslední příčinou byla neoddiskutovatelně větší poptávka čtenářů po zahraničních zprávách. Tato skutečnost byla nejpatrnější především během búrské války a odrazila se v některých denících dokonce negativními reakcemi pisatelů na obrovský zájem českého čtenářstva, jemuž vytýkali, že pro přílišnou zaujatost jihoafrickými událostmi ztrácí ze zřetele důležitější otázky českého národního boje. Kde je poptávka, je samozřejmě ve fungující tržní společnosti, kterou ta česká na přelomu 19. a 20. století nepochybně byla, i nabídka. Všechny tyto důvody tvořily důležitý soubor faktorů růstu zahraničního zpravodajství v českém tisku na počátku 20. století, který byl podle našeho názoru důležitým krokem vpřed pro vývoj českého tisku obecně.

3. Jihoafrická otázka v mezinárodní politice v letech 1895-1905 a reflexe událostí v českém tisku

Třetí kapitolu jsme rozdělili do tří základních celků, pokrývajících tematicky události v jižní Africe. V úvodní části krátce nastíníme důležitá fakta týkající se obecně situace okolo jižní Afriky ve vymezeném období. Druhá podkapitola potom rozvádí reflexy transvaalské krize 1896 v českých periodikách, třetí řeší obraz situace v předvečer búrské války, tak jak jej prezentovaly jednotlivé listy. V poslední, nejrozsáhlejší části nastiňujeme charakteristické rysy zpravodajství českého tisku během samotného konfliktu v jižní Africe.

3. 1. Vliv jihoafrické otázky na zahraniční politiku Británie 1895-1905

Konflikt v jižní Africe měl širší kořeny, které sahaly až do doby, kdy se Velká Británie začala v oblasti angažovat. Nebudeme zde rozebírat dlouhodobé příčiny konfliktu, které jsou dostatečně zmapovány v odborné literatuře.⁴⁵ Přesuneme se až do poloviny 90. let 19. století, kdy začalo napětí v jižní Africe znovu povážlivě stoupat. V této době existovalo v oblasti hned několik státních útvarů: na úplném jihu Afriky se rozkládala kapská kolonie, patřící Britům, která sousedila na západě s dalším britským územím – Natalem; na severu ležel britský protektorát Bečánsko, ovládaný společností Cecila Rhodese, na severovýchodě se rozprostíralo území německé jihovýchodní Afriky. Obklopeny britským územím od severu k jihu, jako klín zaražený do britského území, čněly dvě búrské republiky: jižněji ležící, menší Oranžský svobodný stát a rozlehlejší Jihoafrická republika, známá spíše pod názvem Transvaal. Jediným spojením s okolním světem, který neovládali Britové, byla pro obě země železnice vedoucí do portugalského přístavu Lorenzo Marques, dostavěná roku 1894.⁴⁶ V této době byl premiérem Kapské kolonie zvolen Cecil Rhodes, muž, který byl hlavním agitátorem ve věci ovládnutí obou republik Británií. Jeho snahám nahrávala i vnitropolitická situace v Británii, kde v roce 1895 do vládních křesel znovu usedli konzervativci spolu s liberálními unionisty, kteří byli známými zastánci pokračující imperiální expanze.

Pro Británii měla jižní Afrika především strategický význam. Vedla tudy totiž druhá cesta do Indie a v případě zablokování Suezského kanálu také cesta jediná. Navíc zde hrály roly i ambice Cecila Rhodese vybudovat britskou železnici z Káhiry do Kapského města,

---

⁴⁵ Viz např. Pakenham, T.: *The Boer War*, London 1979, Judd, D., Surridge, K.: *The Boer War*, London 2002, Hulec, O.: *Dějiny Jižní Afriky*, Praha 2002, Wilkinson-Latham, Ch.: *The Boer war*, London 1977. Velmi podrobný popis událostí v jižní Africe v 19. století viz Knight, I.: *Boer wars*, I. díl 1836-1898, London 1996.

kteřá by vedla jen britským územím a stala by se základní tepnou britských kolonií v Africe.⁴⁷ Zamezilo by se tím i dalšímu pronikání německého kapitálu a vlivu do oblasti, proudícího do obou republik přes delagojskou zátoku. Určitou roli samozřejmě sehrála také naleziště drahých kovů a diamantů, i když zde šlo spíše o otázku dynamitového monopolu transvaalské vlády. Ekonomické zájmy na ovládnutí nalezišť spatřujeme jako druhotné.

Cecil Rhodes našel porozumnění pro své plány především u nového ministra kolonií Josepha Chamberlaina. Rhodes naplánoval s tichým souhlasem britského ministerstva zahraničí vpád do Transvaalu za použití policejních jednotek a ozbrojenců podléhajících přímo Rhodesovi. Velením celé akce byl pověřen Leander Starr Jameson. Rhodes předpokládal, že se k jeho oddílům přidá také početná skupina britkých osadníků, což se nestalo.⁴⁸

Jamesonův nájezd na sklonku roku 1895 skončil krachem a Velké Británii rázem nastaly vážné diplomatické těžkosti. Největší emoce vzbudil Jamesonův vpád v Německu. Německý císař Vilém II. zaslal v prvotním rozčlenění po poradě s ministerstvem zahraničí blahopřejný telegram prezidentu Transvaalu Krúgerovi⁴⁹, což vzbudilo mohutnou vlnu protiněmeckých nálad v Británii. Němci také navrhli Francii a Rusku ustanovení kontinentální ligy zaměřené proti Velké Británii. Obě země takové společnosti zdvořile odmítly, a tak německá diplomacie musela velmi rychle začít napjatý vztah k Británii uklidňovat. Britská vláda sice navenek odsoudila Jamesonův vpád a s jeho vůdci začala soudní proces, přesto byla její protiněmecká reakce, popuzovaná veřejným míněním, velmi ostrá a ostatním mocnostem, a to zejména Německu, velmi příkře naznačila, že jižní Afriku je třeba považovat za britskou sféru vlivu a citlivou oblast zájmů. Německo bylo v roce 1896 v postavení, kdy Británii fakticky nemohlo uškodit, vzhledem k obrovské převaze britské flotily. Jediným nebezpečím se pro Británii stala možnost kontinentální ligy. Jednoznačně tuto situaci charakterizoval Taylor: „...*Germany could do nothing to help the Boers, and the telegram was therefore a senseless act...*“⁵⁰ Proto se Salisbury všemožně snažil podporovat rozpory mezi Německem a rusko-francouzským blokem všude, kde to bylo jen trochu možné.⁵¹

Následkem transvaalské krize bylo v podstatě další vítězství politiky „splendid isolation“, která dokázala nejen uhájít britskou sféru vlivu v jižní Africe, ale navíc ostatním

---

⁴⁶ Thompson, L.: *A History of South Africa*, London 1997, s. 86.

⁴⁷ Wilkinson-Latham, Ch.: *The Boer war*, London 1977, s. 4-6.

⁴⁸ Nerad, F.: *Búrská válka*, Praha 2004, s. 32-41.

⁴⁹ *Die Grosse Politik der europäischen Kabinetten*, ed.: I. Lepsius, F. Thimme. XI. sv, č. 2610, Berlín 1922, s. 31-32.

⁵⁰ Taylor, A., J., P.: *The struggle for mastery in Europe 1848-1918*, Oxford 1971, s. 366.

mocnostem důrazně naznačit, že Británie již z jižní Afriky neustoupí. Transvaalská krize také britským diplomatům ukázala vítaný obrázek neschopnosti ostatních evropských mocností dohodnout se o společném postupu, znovu odhalila jejich vzájemné rozpory a také nezájem Francie a Ruska o jižní Afriku. Jedinou překážkou tedy zůstávalo Německo, které ovšem dalo brzy najevo, že je ochotno ze své pozice ochránce Búrů rychle ustoupit v případě vhodné kompenzace v koloniích.

Britská vláda a především ministr kolonií Chamberlain již neztratil jižní Afriku ze zřetele. Po neúspěšném Jamesonově vpádu existovaly pro britskou vládu dva scénáře dalšího vývoje. První počítal s mírovým řešením, tedy postupné ovládnutí Transvaalu pomocí tzv. uitlanderů, tj. britských přistěhovalců, kteří by získáním plného volebního práva rázem nabyli v republice převahy a mohli by tak podle libosti upravovat její zákony. Zde ovšem existovalo riziko, že by přistěhovalci nemuseli přenechat vedoucí roli a svrchovanost londýnské vládě. Navíc búrská transvaalská vláda v čele s prezidentem Krúgerem logicky bránila snahám Británie dosáhnout plného občanství u uitlanderů. Proto bylo mírové řešení značně nejisté a navíc zdlouhavé. Druhá varianta počítala s úplnou vojenskou okupací republik a k jejich přivtělení k britskému impériu silou. Řešení to bylo sice nákladnější, ale zato rychlejší a efektivnější.⁵²

K druhé variantě britská strana dospěla po zdlouhavých jednáních s Búry zřejmě koncem roku 1898 a počátkem roku následujícího, i když Chamberlain s tímto řešením zřejmě počítal od počátku. Bylo potřeba ovšem nejprve připravit půdu pro nový konflikt. Neutralitu Německa si Británie v podstatě zajistila dohodou o možném budoucím dělení portugalských kolonií, kterou v tichosti znegovala v listopadu 1899 smlouvou s Portugalskem, a také podporou Německa v otázce Samoy.⁵³ Ostatní mocnosti neměly k nějakému výstupu ve prospěch Búrů ani sílu, ani chuť. Francie si dobře pamatovala ponížení z Fašody a snažila se o normalizaci vztahů s Británií a Rusko spíše počítalo s využitím britské angažovanosti v jiných částech světa. Kontinentální liga se tedy znovu nekonala. Langer k tomu konstatuje: „...*The continental Powers could have done nothing against the British even if they have been united, and they were not...*“⁵⁴ Británie navíc před rouzpoutáním války dokázala konečně vyřešit letitý problém Súdánu a porazit mahdisty, čímž uvolnila své síly pro válku v jižní Africe.⁵⁵

---

⁵¹ Jerusalemskij, A., S.: *Zahraniční politika a diplomacie německého imperialismu koncem XIX. století*, Praha 1952, s. 97-141.

⁵² Pakenham, T.: *The Boer War*, London 1971, s. 62-68.

⁵³ Langer, W.: *The diplomacy of imperialism. 1890-1902*, London 1950, s. 189-202.

⁵⁴ Tamtéž, s. 196.

⁵⁵ Viz Featherstone, D.: *Ommdurman 1898*, London 1993.

Samotná válka se pro Británii zprvu nevyvíjela dobře, Búrové nečekali, až britská armáda přivede dostatek posil, a sami zaútočili.⁵⁶ Búrské úspěchy braly Evropě dech, David porážel Goliáše. Na starém kontinentě se zvedla mohutná vlna odporu k britské agresi a Búrové byli dávani za příklad národní statečnosti. Ovšem ani tyto sympatie Búrům k získání mocného spojence nepomohly. Evropské vlády se totiž striktně držely vyhlášené neutrality. Tu nenarušil ani incident z počátku roku 1900, kdy Britové zadrželi německé lodi plující do oblasti.⁵⁷ B. Bülow sice hrozil vytvořením kontinentální ligy proti Británii⁵⁸, ale ani jedna z evropských mocností nebyla ochotna proti Británii vystoupit a nabídnout zprostředkování. Byl to další důkaz vítězství „splendid isolation“, jak ve své práci podotkl Taylor: „...*Even more than Fashoda, the Boer war was a Triumphant demonstration for „splendid isolation...“*“⁵⁹, zároveň ovšem i její zenit. Britská vláda si totiž velmi dobře uvědomovala skutečnost, jakým obrovským rizikům byl v době, kdy byly vojenské síly vázány v jižní Africe, vystaven zbytek impéria. Navíc během války propuká boxerské povstání v Číně, které mohlo znamenat nové dělení této země, při němž by Británie své soupeře prakticky nemohla ohrozit. Británie začala po mnoha letech pociťovat potřebu spojence, který by ji alespoň v jedné oblasti takřkajíc kryl záda. Právě v búrské válce tudíž vidíme začátek konce britské izolace. Válka skončila po mnoha útrapách v polovině roku 1902, což bylo v době, kdy již Británie nestála sama, ale v asijském spojení s Japonskem, a kdy v Británii skončila éra markýze Salisburyho a s ním i pomalu doznívající politiky „splendid isolation“.

3. 2. Transvaalská krize 1896 v českém tisku

Národní listy informovaly velmi obsáhle o krizi v jižní Africe vyvolané Jamesonovým vpádem do Transvaalu na přelomu let 1895-96. První zprávy o situaci přinesly již v posledních číslech roku 1895. 3. ledna 1896 vydaly úvodník „Anglie v otázce jihoafrické“. Od začátku ostře kritizovaly britskou zahraniční politiku: „...*Krásné časy, když hrdá Anglie se pokládala za největší vládkyni na všech mořích a když ve všech ostatních čtyřech dílech světa dělala, co se jí líbilo, už jsou tytam. Nejnověji naopak všude ve své osadnické a obchodní, správně řečeno hrabivé politice zámořské naráží na silný odpor domorodců a všude jest stíhána přísným okem a nepovolnou rukou soupeřů evropských. Z toho vyplývá*

⁵⁶ Velmi podrobný popis počátku války viz Knight, I.: *Colenso 1899, The Boer war in Natal*, London 1995.

⁵⁷ Pakenham, T.: *The Boer War*, London 1971, s. 128-134.

⁵⁸ *Die Grosse Politik der europäischen Kabinette*. Ed.: I. Lepsius, F. Thimme, XV. sv., č. 4425-4429, Berlín 1923, s. 453-454, 457.

⁵⁹ Taylor, A., J., P.: *The Struggle for mastery in Europe 1848-1918*, Oxford 1971, s. 389.

pro ni nepřijemnost za nepřijemností, nehoda za nehodou...“ V článku byl zdůrazněn velký dosah jihoafrického konfliktu: „...Neshody jihoafrické rychle pozbyly své povahy místní a nabyly významu, zasahujícího do všeobecné politiky evropské, z otázky transvaalské prodlením několika dnů vzrostla otázka, v níž jsou té chvíle zúčastněny tři velmoci evropské: Anglie, Německo a Francie...“⁶⁰

Další podstatný příspěvek uveřejněný na páté straně téhož čísla byl příznačně nazván „Nový konflikt Anglií vyvolaný“. Autor chválil prozíravost vlastního listu, se kterou předpokládal následný vývoj událostí: „...Když před dvěma dny nadepsali jsme svou zprávu na těchto místech položenou o poměrech v Transvaalsku (v jihoafrické republice) slovy: „Hrozící boje v jižní Africe“, netušili jsme ani, jak rychle se poměry vyvinou ve stav nejkritičtější a jak brzy se potvrdí i podezření naše, že odboj anglických přistěhovalcův proti vládě boerské republiky této jest vlastně dílem z Londýna a Kapska zosnovaným, kdež vítána byla by každá záminka k opětovnému přivtělení republiky zmíněné k sousedním osadám britským...“ Obvinil britskou vládu z přípravy Jamesonova vpádu: „...Avšak upozorňujeme na to, že není ani možno, aby byl Jameson opustil bez vědomí představených svých vládních své sídlo, několik set mil od hranice zavaalské vzdálené a ještě méně, aby byl mohl soustřediti tak značný voj a opatřiti ho i děly bez vědomí vlastních úřadů svých. Území, na němž vpád byl dlouho chystán, jest území britské. Dnes ovšem v Londýně všeliké účastenství zapírají...“ Poté příspěvek řešil mezinárodní obtíže Británie spojené s Jamesonovým vpádem: „...Nad to Angličané stojí překvapeni před faktem, že republika malá došla ochrany u Francie a Německa, kteří protestují proti jednání Anglie a opřítí se míní rozšíření vlivu jejího v jižní Africe, ovšem předem ve vlastním interesu, jsouce tam vlastními podniky taktéž angažováni...“ Národní listy si nedělaly iluze o motivech německého a francouzského postoje k Transvaalu a varovaly před dalším vývojem událostí: „...Anglie snad dnes a na ten čas by ráda rozjetý vuz zastavila, ale je nepochybně již pozdě. Boerové a Angličané stojí proti sobě již se zbraní v ruce a snad ve chvíli, kdy řádky tyto píšem, střetli se již. Při účastenství jiných státuv na sporu může míti první krvavé utkání v zápětí následky nejkritičtější...“⁶¹

Následující den vyšel v Národních listech další článek rozebírající situaci v jižní Africe, nazvaný „K bouřím jihoafrickým“. Autor vylíčil odražení Jamesonova nájezdu a také informoval o proslulém telegramu císaře Viléma II. prezidentu Krúgerovi a o reakci britského tisku na německou intervenci.⁶²

⁶⁰ Národní listy, XXXV., 1896, č. 3, s. 1.

⁶¹ Národní listy, XXXV., 1896, č. 3, s. 2.

⁶² Národní listy, XXXV., 1896, č. 4, s. 3.

Sedmého ledna Národní listy reflektovaly nové napětí v britsko-německých vztazích způsobené transvaalskou krizí: „...*Napjetí mezi Německem a Anglií jest veliké a vážné, avšak i v tisku anglickém nemluvě ani o vládě londýnské, nedrnčí se mečem. Tak činívá John Bull jen oproti státům slabším, oproti silnějším zavádí však rozhovor diplomatický ihned smířlivě na zájmy kultury jež káží, mír zachovati, na bratrství národu, jež pro lapálie rušiti bylo by zločinem atd. atd.. Francie postavila se totiž v otázce jihoafrické úplně po bok Německa...*“ Autor se zamýšlel nad alternativou zformování protibritské koalice v Evropě: „...*A tak vidíme zjev zajímavý, že státy jež na pevnině jsou v hlubokém rozporu, pro zájmy zámořské spojují se: očitý důkaz, jak otázky osadní stále větší důležitosti a většího významu pro celou Evropu nabývají...*“ Dále Národní listy spekulovaly o možných perspektivách britsko-německého konfliktu a britských možnostech: „...*Spor s Německem nemusí vésti ke konfliktu válečnému, ale on osamocuje Anglii i do budoucnosti. Její loď válečné již nikomu hrůzy nenahánějí a branná pozemní moc Anglie jest nepatrná. A Anglie osamocena musila by snášeti tudíž každé zakřiknutí, každé obmezení, neboť jest si vědoma, že vyvolání válečné srážky a přemocí nepřátel mohlo by rázem ztroskotati celou její říši osadní, v níž mimo Austrálii i uvnitř jeví se dnes již osamocené snahy odstředivé, kteréž by při prvním úderu zvenčí mohli se rovněž v skutek vtěliti...*“ Autor kritizoval politiku konzervativního Salisburyho kabinetu a jeho popularitu u britské veřejnosti: „...*Nynější ministerstvo konzervativní osvědčilo znamenitě umění Anglii osamocovati a nových nepřátel ji zjednávat, země začala již proto býti netrpělivou, tak že volby, když by se dnes konaly, řádně by většinou Salisburyovců v parlamentu otráslly a tu přichází nová pohroma: úplná porážka Anglie v otázce africké...*“ Národní listy stupňovaly protibritskou náladu, zdůrazňující britskou slabost: „...*A Anglie nemá ani síly ani odvahy, aby na pokořující, ba zúmyslně urážlivý pro ni list Viléma II. odpověděla. Listy její i vláda hlásají, že suverenita britská nad Transvaalem, od smlouvy z roku 1884 jest nepochybná, že Anglie na ní trvá, že nikdo nesmí se tedy do poměru jejího k republice jihoafrické mísi, a hle, už vystupují dva státy, jež suverenitu tu popírají, Vilém II. mluví o vládě své báby jako o kazimírech a vysílá válečné lodě do delagojského zálivu, aby vysadili na břeh mužstvo, jež by se dráhou dopraviti dalo do Pretorie...*“⁶³ Autor zjevně přecenil německé schopnosti i odhodlání a na straně druhé podcenil britskou sílu a zdůraznil velikost britské diplomatické porážky: „...*A vláda anglická suverén (!) nad Pretorií, mlčí k tomu, neodvažuje se ani Berlín zakřiknouti, ba ani za diplomatické objasnění žádati. Jaké to pokoření! Jaké to doznání vlastní slabosti a- neobratnosti! A jak doznání to musí působiti na*

---

⁶³ Národní listy, XXXV., 1896, č. 6, s. 2.

občanstvo a voličstvo v Anglii samotné...“ Příspěvek pokračoval spekulací nad důsledky britské porážky v Transvaalu: „...*Vystoupení tu Francie a Německa na konec přikrý proti Anglii list Viléma II. může způsobiti tudíž veliký převrat nejen v situaci diplomatické a mezinárodní, nýbrž i ve vnitřních poměrech anglických...*“ Jak bylo pro často rusofilské Národní listy typické, snažily se zaznamenat také možné následky pro carskou říši: „...*Ruští státníci mohou si věru nad konfliktem anglo-německým a nad stále rozhodnějším osamocování Anglie mnouti ruce. Ukázati se musí ovšem teprve, pokud z příznivé situace takové- dovedou i kořistiti...*“ V závěru se Národní listy zamýšlely nad další budoucností Transvaalu: „...*Pod dojmem porážky svých spojencův přijmou, možná, ústupky republiky, ovšem jen, aby při vhodnější příležitosti hleděli nové proti ní pikle ukouti. Do té doby bude snad existence a neodvislost republiky zabezpečena mocnějšími činiteli a mocnějšími vládami. Osadní soupeřství států evropských jest pro ni nejlepší zárukou teď i do budoucnosti...*“⁶⁴

8. ledna byl otištěn na druhé straně Národních listů příspěvek „Německo proti Anglii“. Byl v něm shrnut vývoj posledních událostí a eventuální vznik kontinentální ligy proti Velké Británii. Autor zhodnotil také atmosféru panující mezi Německem a Anglií: „...*V Berlíně kasají se ovšem s vědomím slabosti jeho na Johna Bulla nyní tím více. Poměr nepřátelský dostoupí ale napjetí jistě přímo nebezpečného, jakmile do Berlína proniknou zprávy o dnešních velkých demonstracích londýnských proti Němcům, německým krámům a německým dělníkům. V nakvašení jest jak známo Vilém II. nevypočitatelný v rozhodnutích svých...*“ Na dalších řádkách byly shrnuty novinky přímo z jižní Afriky a příspěvek uzavírala obava Národních listů z dalšího možného vývoje: „...*Smýšlení na Vaalu i na Temži dostoupilo bodu varu. Sami státníci jsou jim uchvázeni. Tím právě stala se situace kritickou. Možno proto očekávati po případě i z Londýna i z Berlína překvapení největší a rozhodnutí z obou stran nejdalekosáhlejší...*“⁶⁵

Redakce Národních listů 9. ledna uveřejnila celostránkový úvodník „Německo má nového nepřítele“. Přistoupila k hodnocení změn v britsko-německém poměru: „...*A to se neděje pod vládou Gladstonovou, nýbrž pod vládou konzervativců lorda Salisburyho, který druhdy pokládán za největšího přítele Němcův a který dnes- dává rozkazy loďstvu anglickému ku nejrozsáhlejším válečným přípravám proti Německu! Jak se časy mění!...*“⁶⁶ Vylíčily spolupráci konzervativních vlád s Německem a Rakousko-Uherskem proti Rusku v otázce Balkánu a připomněly Salisburyho projev z 18. října 1879, v němž přivítal vznik německo-

⁶⁴ Národní listy, XXXV., 1896, č. 6, s. 2.

⁶⁵ Národní listy, XXXV., 1896, č. 7, s. 2.

⁶⁶ Národní listy, XXXV., 1896, č. 8, s. 1.

rakouského spolenectví. Autor trochu škodolibě konstatoval: „...Aby tak byl tehda někdo lordu Salisburymu a Němcům řekl, že za 15 let na to vpeří se v sebe jako dva kohouti a octnou se proti sobě na pokraji „posledních argumentů“ ruku na jilci a na spouští- poněvadž se jejich zjištěné, hmotné zájmy setkají a srazí jednoho dne nepřátelsky a nesmiřitelně na mořích i na souši...“ Rozebral a hledal také hlubší příčiny britsko-německého konfliktu: „...Srážka transvaalská není v pravdě ničím jiným, než onou krůpějí, kterou dovršena číše sokovství anglo-německého posléze přetekla. Na všech mořích, ve všech přístavech a v nejdlehlších svých tržištích setkávala se rok k roku hojněji a povážlivěji Anglie nejen s lodmi, obchodníky a osadníky německými, ale i s promyšlenou sebevědomě vystupující politikou německou, která hledala pro svůj přibytok lidstva nové kraje, pro svůj průmysl a obchod nové trhy a jako obrovský hlavonož rozpínala svá chapadla na jih i východ, od Číny až po jihovýchodní břeh Afriky, všude s Anglií zápasíc, všude ji vytlačujíc a s nepřátely jejími tajně se spolčujíc...“ Na dalších řádkách byly tyto skutečnosti ještě více rozvedeny a Národní listy našly další příčiny rozporů a daly je do logických souvislostí: „...Od roka k roku pocítovali Angličané tuto německou konkurenci v rozpínavosti a v vykořisťování zámořských krajův bolestněji a bolestněji. Bývalá náklonnost jejich k Němcům, jako k domnělým nepřátelům Ruska, hasla tedy vučihledně zejména však od války čínsko-japonské a od loňských nepokojů v Arménii, kde postřehli Německo po boku Ruska proti sobě a musili polykati škodolibý výsměch Němců nad svou osamoceností ve sporu s Unií americkou. Vše to přirozeně podráždilo činy anglické proti Němcům a nebylo zapotřebí než nějaké nové příhody dráždivé, aby došlo k výbuchu nastřádaných hněvův...“ Článek zdůraznil dlouhodobější motivy obou stran: „...Tak hledí podrážděná zornice duše anglické na případ: vidí v něm důkaz plemenné sočivosti německé proti sobě, tuší v něm choutky Německa na celou državu anglickou v Africe a proto dnes lord Salisbury volá na Německo své hněvivé „Hands off“- „Ruce pryč“!...Možno vyčkati až zvíme, na čí straně tu pravda: neboť v pravdě nejedná se ani Němcům ani Angličanům o osud a ústavu republiky transvaalské, nýbrž toto jest pouze nahodilým břemenem o nějž narazila obapolná dávná řevnivost, až jiskry srší. Pro tuto poměrnou neznačnost sporného předmětu nelze si také dobře pomyslet, aby došlo mezi Anglií a Německem přes všech hlomoz jejich ku vypovězení opravdové války...“⁶⁷ Autor ukončil příspěvek zajímavou krátkou úvahou o budoucím vývoji v mezinárodních vztazích a příštích perspektivách britsko-německého poměru: „...Anglie vidouc se osamocenu, nepochybně couvne. Ale také německý císař při vši své horkokrevnosti sotva potasí meč, neboť jeho chladnokrevnější rádcové asi již jej poučili,

---

⁶⁷ Národní listy, XXXV., 1896, č. 8, s. 1.

jak málo pro Německo znamená, že Francie a Rusko přály by si pokoření Anglie. Kdož ví, jak by se tytéž mocnosti postavily časem, kdyby se Německo utkalo dlouhou válkou námořní s Anglií, kteráž by je na všechen způsob hospodářsky a finančně notně oslabila...“ Nejpodstatnější věta přišla na samotný závěr a vyznívala v kontextu článku značně protiněmecky: „...*Ale nedůležitější při věci jest, že Německu přibylo o jednoho nepřítel, a tím že jest takový vzdělaný, mocný a tuhý národ, jako jest národ anglický...*“⁶⁸ V této větě lze vycítit uspokojení českého novináře nad novými vážnými mezinárodními komplikacemi, do kterých se Německo vinou císaře Viléma II. dostalo.

V Národních listech se v následujících měsících objevovaly informace o transvaalské otázce již pouze ve formě krátkých zpráv v rubrice „Zahraniční zprávy“ či v „Telegrafických a telefonických zprávách Národních listů“. Výjimku tvořily pouze články z 30. dubna „Napětí mezi Anglií a Transvaalskem“⁶⁹ a z 13. května „Konflikt mezi Anglií a Transvaalskem“⁷⁰. Příspěvek z 13. května byl dokonce uveřejněn na první straně listu. V úvodu Národní listy podotkly: „...*Konflikt mezi Anglií a Transvaalskem rovněž se velice přiostržil. Kdežto spor mezi Spojenými státy a Španělskem zakončen bude možná smířlivě některými ústupky Španělska jimiž se nerozhodný Cleveland as spokojí, není ve sporu mezi Transvaalskem a Anglií na obou stranách ani památky po nějaké ústupnosti...*“ Národní listy tedy předpovídaly spíše střet v jižní Africe nežli válku španělsko-americkou. Poté uvedly také reakci liberální opozice v Británii a německého tisku, konkrétně Berliner Neueste Nachrichten a National Zeitung. Ke kritice Británie Národní listy podotkly „...*Ostrá slova, ale zasloužená!*...“⁷¹

Tento příspěvek byl posledním rozsáhlejším článkem řešícím problematiku transvaalské krize. Národní listy podaly na české poměry čtenáři komplexní přehled událostí, spojený s některými úvahami o možnostech budoucího vývoje. Zpravodajství z jižní Afriky bylo objemné zejména na počátku roku 1896, postupně – jak tomu u novin bývá – vytlačily transvaalskou krizi ze stránek listu události aktuálnější doma i v jiných částech světa. Od roku 1896 můžeme ovšem u Národních listů vysledovat, že problematika jižní Afriky z jejich zpravodajství v následujících letech úplně nevymyzela, a to až do počátku búrské války.

Články věnující se transvaalské krizi měly v Národních listech několik charakteristických rysů. Tím prvním a nejvýraznějším byl jasně a zřetelně protianglický nádech spojený s radostí z britského pokoření během napětí po Jamesonově vpádu. Anglie

⁶⁸ Národní listy, XXXV., 1896, č. 8, s. 1.

⁶⁹ Národní listy, XXXV., 1896, č. 119, s. 3.

⁷⁰ Národní listy, XXXV., 1896, č. 132, s. 1.

byla vyličena jako nenasytný hrabivec, který měl jediný cíl, a to ekonomicky i politicky ovládnout bohaté oblasti Transvaalu takřka za každou cenu. Zároveň si ale Národní listy nedělaly iluze o úmyslech Francie a zejména Německa. Německo bylo vyobrazeno jako nový a velmi nebezpečný britský konkurent, mající stejné cíle a používající tytéž prostředky jako Británie. Navíc stál v čele impulzivní císař Vilém II., jednající unáhleně a bez ohledu na případné následky. Přeceňována byla možnost utvoření protibritské kontinentální ligy a také angažovanost Francie v celém konfliktu. Búrové a transvaalský stát byli vyobrazeni velmi idealisticky jako oběť vedená umírněným a moudrým prezidentem Krügerem, který byl stavěn do protikladu k Cecilu Rhodesovi a Josephu Chamberlainovi. Tato charakteristika přetrvala a byla ještě zvýrazněna před a během búrské války.

Dalším sledovaným deníkem je Moravská orlice. V tomto brněnském periodiku stojí za zmínku několik příspěvků v rubrice Politické zprávy. Poprvé byli čtenáři listu rozsáhleji informováni o událostech v jižní Africe až 9. ledna 1896.⁷² Najdeme zde přehled vybraných reakcí evropského tisku, konkrétně Norddeutsche Allgemeine Zeitung, Novoje Vremja a Timesů. Deník se jinak nepouštěl do vlastních hodnocení a předkládal pouze základní informace převzaté především ze zahraničního tisku.

Tuto skutečnost potvrzovaly i další články. V příspěvku uveřejněném v následujícím čísle 10. ledna odporovaly informace Moravské orlice skutečností napsaným v šestém čísle o reakci rakousko-uherské diplomacie: „... *Ve vídeňském ministerstvu zahraničních záležitostí panuje prý velké rozladění nad samostatným vystupováním německého císaře v otázce transvaalské...*“⁷³ Jinak měl článek opět pouze informativní charakter proložený několika neověřenými spekulacemi zahraničního tisku.

Poslední, rozsáhlejší lednové zpravodajství z transvaalské krize nalezneme v osmém čísle. Jednalo se znovu o souhrn informací a názorů některých britských a německých deníků. Za zmínku stojí pouze závěrečné hodnocení německého zákroku: „...*Německý tisk pořád ještě posmívá se anglické politice, ale zeslabení jeho původně útočného chování se dlužno s uspokojením konstatovati. Velké britské loďstvo v jižní Africe jest nejlepší ochranou proti porušení smlouvy z r. 1884. Návrh na svolání evropské konference by Anglie rozhodně odmítla, ježto evropské mocnosti nemají práva k vměšování se...*“⁷⁴ V následujících číslech Moravské orlice byl problematice jihoafrické krize a následného vývoje v oblasti věnován pouze minimální nebo vůbec žádný prostor.

---

⁷¹ Národní listy, XXXV., 1896, č. 132, s. 1.

⁷² Moravská orlice, XXXIII., 1896, č. 6, s. 2.

⁷³ Moravská orlice, XXXIII., 1896, č. 7, s. 2.

Zmíníme již pouze příspěvek z května 1896. Moravská orlice rozebírala projev ministra kolonií Chamberlaina, jeho hodnocení bylo výmluvné: „...*Chamberlain, zlý duch kolonií v Africe, neustává ve svých úkladech a hledí bez přestání probuditi v Anglii smýšlení příznivé pro výboj, ač ovšem chytře dovede svoje pravé přání zamlčeti...*“⁷⁵ Na dalších řádcích list shrnul obsah Chamberlainovy řeči a také spor o zbrojení Transvaalu.

Celkově Moravská orlice nevěnovala ani zdaleka takový prostor transvaalské krizi jako Národní listy. Nemnoho otištěných článků o této problematice mělo především informativní charakter a omezovaly se na výčet událostí proložený komentáři některých zahraničních listů. Moravská orlice se také neubránila zveřejňování nepodložených a vzájemně protichůdných zpráv. Autoři zpravodajství z jižní Afriky se až na drobné výjimky nepouštěli do nějakých vlastních komentářů. Z toho mála můžeme nabýt dojmu, že Moravská orlice byla více protiněmecká a byla shovívavější v kritice anglické vlády, a to až na ministra kolonií Chamberlaina, což lze usuzovat i z výběru článků ze zahraničního tisku. Úroveň zpravodajství z transvaalské krize byla však podstatně nižší než u Národních listů.

Deník Hlas informoval o událostech v Transvaalu poprvé obsáhleji 3. ledna 1896. Článek „Hnutí v Transwaalu“ líčil vpád Jamesona a jeho mužů do Transvaalu a shrnul britskou a německou reakci. Přitom se autor zdržel veškerých soudů na adresu Britů. O německých zájmech konstatoval: „...*Zájem německý žádá zachování samostatnosti republiky transwaalské...*“⁷⁶

Ve čtvrtém čísle byl otištěn sloupek „Vpád Angličanu do Transwaalu“. Čtenáři byli krátce informováni o telegramu císaře Viléma II. a o anglických opatřeních proti nájezdníkům. Charakteristická byla opět stručnost a věcnost bez vlastní invence autora.⁷⁷

Zajímavějším byl článek v šestém čísle. Řešil především vzrůstající britsko-německé napětí a také přinesl podrobnosti o neúspěchu Jamesonova vpádu. Můžeme poprvé vystopovat náznak komentáře autora ve zvláštní formě jakýchsi glos umístěných v závorkách za citovaným textem z britských Timesů: „...*Dle „Times“ jest prý anglický lid na straně vlády a chce nespravedlivé nároky Německa i císaře Viléma odmítnouti a v případě potřeby spravedlivé (?) zájmy Anglie hájiti, ano i obětmi vykoupiti (tedy válka!) a spojití se s mocnostmi, na něž i Německo s úctou hledí (Snad Amerika?)...*“⁷⁸ Vidíme, jak se autor

---

⁷⁴ Moravská orlice, XXXIII., 1896, č. 8, s. 2.

⁷⁵ Moravská orlice, XXXIII., 1896, č. 121, s. 2.

⁷⁶ Hlas, XLVIII., 1896, č. 2, s. 2.

⁷⁷ Hlas, XLVIII., 1896, č. 4, s. 1-2.

⁷⁸ Hlas, XLVIII., 1896, č. 6, s. 2.

snazil čtenáři zdůraznit některé okolnosti a poskytnout mu alespoň tímto způsobem vlastní pohled. V závěru sloupku nalezneme přání autora, aby došlo ke klidnému vyřešení konfliktu.

Poslední rozsáhlejší příspěvek rozebírající transvaalskou krizi vyšel 12. ledna 1896. Informoval o vývoji britsko-německých vztahů a vyslovil tentokrát obavu z možných komplikací: „...*Nicméně však panuje ano roste napětí mezi Anglií a Německem...*“⁷⁹

Další zprávy týkající se jihoafrické krize, uveřejněné v Hlasu v následujících měsících, měly charakter pouze kratičkových zmínek. Z této kategorie vybočil rozsáhlý úvodník 166. čísla. Tento příspěvek podrobně rozebíral náboženské poměry v jižní Africe a zejména si všímal postavení katolíků v této zemi. Již v úvodu autor jásal nad významným úspěchem katolíků v Transvaalu: „...*Spravedlnost zvítězila opět nad bezprávím. Katolíkům stalo se opět jednou po právu, ovšem hodně daleko od nás, až v jihoafrické republice, do r. 1894 zvané Zaválsko či Transvaal...*“ Poté se Hlas nesmlouvavě pustil do Velké Británie: „...*Republika jihoafrická obrátila letos na sebe veškerou pozornost loupežnou výpravou Jamesonovou, v níž prsty měla ziskuchtivá, hrabivá Anglie. Boerové, jak obyvatelé republiky původu hollandského se nazývají, porazili ziskuchtivé lupiče a potrestali jejich vůdce...*“ Hlas podtrhl fakt, že náboženská rada povolila katolíkům v Transvaalu nabývání úřadů, do té doby zapovězené. Autor kritizoval také anglikánskou církev a přímo ji vinil z podpory Jamesonova vpádu: „...*Boerové jsou náboženství protestantského a byli to hlavně anglikánští kazatelé, kteří s Angličany do země se stěhují, již s Boery proti katolíkům štváli. Boerové shledali však nyní, že anglikánský kazatel jest rovněž politickým agitátorem, jenž s anglikánskou vírou šíří i anglikánský vliv politický. Za anglikánskými kazateli vtrhl do země dr. Jameson se svou loupežnou výpravou...*“ Hlas pokračoval v argumentaci proti anglikánské církvi a projevil nadšení z triumfu katolíku: „...*Boerum otevřely se nyní asi oči a přesvědčili se, že není se jim čeho obávati od katolíků, kteří revoluce nedělali, ale od anglikánských přistěhovalců, proto asi se stalo, že návrh, aby zákon katolíky snižující byl zrušen, byl také přijat a katolíci stali se v republice jihoafrické občany rovnoprávními s ostatními. My nemůžeme ovšem než vítati nové vítězství sv. našeho náboženství...*“ Čtenáři byly v dalším odstavci zpraveni podrobněji o diskriminačních zákonech proti katolíkům a o nespravedliosti protestantů: „...*Protestantům všech národu rovné právo se dávalo, ale katolíkům odpíralo z návodu protestantských kazatelů, kteří dobře věděli, že evropské státy katolíku sotva se ujmou. A také se jich neujaly a tak katolíci sami sobě ponechání, nezoufali, ale řídíce se svým náboženstvím, svou trpělivostí přemohli odpor protestantský...*“⁸⁰ Hlas vyjádřil naději na zlepšení poměrů katolíků a

⁷⁹ Hlas, XLVIII., 1896, č. 9, s. 2.

⁸⁰ Hlas, XLVIII., 1896, č. 166, s. 1.

katolické církve v zemi: „...*Skutek tento pro katolickou církev v republice jihoafrické má význam veliký. Neboť jestliže i za okolností tak nepříznivých, kde katolíci byli všude odstrkování a za nehodné, za státu nebezpečné prohlašování, přece víra katolická utěšeně se šířila, tož zajisté nyní šířiti a vzrámhati se bude tím více...*“⁸¹ Hlas nastínil strukturu katolické církve v celé jižní Africe. Článek uzavřelo poselství Msgr. Schocha. Tento příspěvek byl svým zaměřením v českém tisku ojedinělý a ukazoval jednoznačně na katolickou orientaci Hlasu. Rozebral, byť poněkud tendenčně, specifickou stránku charakteristiky Jižní Afriky, která jiné než katolické listy prakticky nezajímala.

Brněnský Hlas zveřejnil podobně jako Moravská orlice pouze základní přehled informací o událostech v Jižní Africe na počátku roku 1896. Tomuto faktu odpovídal také malý prostor, který transvaalská krize na stránkách Hlasu dostala. Autoři zpravodajství se prakticky nepouštěli do vlastních úvah, hodnocení či předpovědí, a to v ještě menší míře než v Moravské orlici. Této charakteristice se vymykal pouze článek řešící změnu postavení katolíků v Transvaalu v návaznosti na odražení Jamesonova vpádu a následné protianglické horečce. Příspěvek potvrzoval orientaci listu na katolické čtenáře a měl silně tendenční a subjektivní nádech, přesto přinášel velmi zajímavé informace na základě zpráv Msgr. Schocha z oblasti. Kritizoval Británii a anglikánskou církev, kterou obvinil z podněcování násilností.

Další brněnský deník, Lidové noviny, uveřejnil ještě skromnější množství informací o transvaalské krizi než předchozí dva listy. Zpravodajství věnovalo těmto událostem pouze minimální prostor, a to ve formě krátkých zpráv bez jakýchkoliv komentářů. Stránského deník nepoužíval jako ostatní listy ani komentářů a hodnocení ze zahraničního tisku. Totéž lze konstatovat také o Rovnosti.

Herbenův týdeník Čas otiskl vždy s odstupem týdne rozboru událostí ze světa. Informace z Transvaalu shrnul v rubrice „Za hranicemi“ z 11. ledna. V úvodu příspěvku zdůraznil význam tématu: „...*Celý týden uplynulý věnovalo se veřejné mínění v každém téměř státě evropském výhradně republice transvaalské v Jižní Africe, kde v poslední době se usadil velký počet anglických dobrodruhů a zlatokopů, a byl jaksi předvojem anglické invase, která na sebe dlouho čekati nedalo...*“ Čas nenechával nikoho na pochybách o zainteresovanosti britské vlády v Jamesonově výpravě: „...*Dr. Jameson, jednatel britské jihoafrické společnosti v zemi Matebalů, přepadl ve srozumění s anglickým zahraničním ministrem kapské kolonie, sirem Cecilem Rhodesem, transvaalskou republiku. Rozumí se, že Cecil Rhodes byl zase srozuměn s ministrem anglickým Chamberlainem...*“⁸² Článek zdůraznil rozhořčení britského

---

⁸¹ Hlas, XLVIII., 1896, č. 166, s. 1.

⁸² Čas, X., 1896, č. 2, s. 28.

tisku a reakci Evropy na telegram císaře Viléma II. Následoval zajímavý útočný protiněmecký citát kritizující německou konkurenci z britského sociálně-demokratického deníku Reynolds Newspaper, k němuž Čas podotkl: „...*Jest v tom sice dosti pravdy, ale tato řeč anglického socialisty prozrazuje přece známou vlastnost jeho, že totiž je hotovým malým- buržou...*“ Čas si nedělal sebemenší iluze o motivech německé pomoci Transvaalu: „...*Že Německo také z nejčistší lásky k Boerům a jich samostatnosti takto nejedná, nýbrž v zájmu německého kapitálu, republice transvaalské uloženého, vysvítá z následujících dat: V transvaalské republice „uloženo“ je evropských kapitálů za 250 milionů marek, z čehož na Německo připadá plná pětina, as 50 mil. m., jež uloženy jsou v akciích dráhy Netherlands South Africa a v akciích národní banky. Před 8 lety činil vývoz německý do Transvaalu 300.000 m. ročně, nyní činí již 12 milionů marek. Také žije velké procento Němců v této republice. V Johannesburgu mezi 50- 60 tisíci obyvateli je 15000 Němců, v Pretorii a jiných městech ještě více...*“ Autor článek uzavřel velmi zajímavým hodnocením: „...*Každá taková láska našich moderních národů tkví tudíž v sebelásce...*“⁸³ Z tohoto příspěvku bylo zřejmé, že autor, jímž byl patrně J. M. Podhorský, měl dobrý přehled jak o samotných událostech, tak o zahraničním tisku. Jeho soudy vyznívaly v duchu umírněného socialismu a v celé záležitosti viděl jako hlavní motiv jednání všech stran zejména zjištěné zájmy zahraničního kapitálu. Čtenáři Času se mohli seznámit se zajímavými konkrétními informacemi o německém kapitálu investovaném v Jižní Africe, který podle autora zásadně ovlivnil chování německé vlády a císaře v celé krizi. V dalších číslech Času už Jižní Afrika prostor nedostala, a to až do krizového roku 1899, kdy vypukla búrská válka.

Podobně ani sesterský časopis Času Naše doba neponechal ve svých odborných statích ani v zahraničním zpravodajství prostor transvaalským událostem let 1895-96. První informace z této oblasti se v zde objevily až roku 1899 v souvislosti s propuknuvší válkou.

Další zkoumané listy sociálně-demokratické Právo lidu a brněnská Rovnost věnovaly transvaalským problémům pouze minimální pozornost, a proto považujeme za zbytečné několik kratičkových zpráv vyjmenovávat.

Nepochybně nejlépe byli o událostech v Transvaalu na přelomu let 1895-96 informováni čtenáři pražských Národních listů, které působily v této době nejzainteresovanějším dojmem ze všech procházených periodik. Na stránkách Národních listů nalezneme i vlastní komentáře vypjatých událostí a úvahy o jejich důsledcích a dalším možném vývoji. Ostatní listy plnily spíše pouze svou zpravodajskou povinnost a transvaalská

---

⁸³ Čas, X., 1896, č. 2, s. 28.

krize příliš pozornosti neupotala. Je ovšem třeba zdůraznit, že v příštích letech došlo u většiny sledovaných periodik ke změně a zahraniční zpravodajství se obecně těšilo podstatně rozšířenějšímu obsahu, což nepřímo svědčilo také o rostoucím zájmu čtenářů o tuto problematiku.

Přes tyto skutečnosti lze vysledovat několik společných znaků všech periodik při hodnocení transvaalských událostí. Všechny listy byly výrazně protianglické a přikře odsuzovaly Jamesonův vpád. Nejradikálnější byly v tomto směru Národní listy a také Hlas, i když ten spíše z náboženských důvodů. Zároveň se ani jeden český deník přímo nezastával jednání císaře Viléma II. a německé diplomacie, naopak všechny listy věnující se tomuto tématu působily velmi podezřívavě k německým motivům halasného protestu. Národní listy dokonce vyjádřily radost nad tím, že Německo si udělalo nového nepřítele v podobě silné Velké Británie. Je to zřejmá reakce na expanzivní politiku Německa, která v českých kruzích budila spíše obavy a také na hysterii německého tisku a samozřejmě na přirozenou řevnivost mezi Čechy a Němci. Německo navíc ohrožovalo svým svévolným vystoupením zájmy všech členů Trojspolku a jejich vztah k Británii, což např. Národní listy neopomněly zdůraznit.

3. 3. Reflexe rostoucího napětí v jižní Africe v roce 1899 v českém tisku

Jižní Afrika a její problémy ve druhé polovině roku 1896 ze stránek českých deníků prakticky vymizely. Můžeme najít pouze několik krátkých zpráv o procesu s Jamesonem a výběry ze zahraničních periodik, mapující britsko-německou tiskovou válku. Tato situace se rázem změnila v polovině roku 1899 v souvislosti se vzrůstajícím napětím v oblasti.

Částečnou výjimkou v tomto smyslu byly Národní listy. První informace o blížící se krizi a jejich příčinách se v tomto deníku totiž objevily již v dubnu 1897. V rubrice „Politické zprávy zahraničné“ byli čtenáři zpraveni především o problémech s anglickými přistěhovalci a touze Británie po ovládnutí Transvaalu a Svobodného oranžského státu, jejichž strategickou polohu autor článku zdůraznil: „...*Od let již Angličané trpce pociťují, že v obrovské jich osadě jihoafrické trčí jako klín dva státy samostatné, republika republika zavaalská a republika oranžská, zvláště když nad to republiky ty spravovány a z většiny také obývány jsou národem nebritským, Boery, to jest holandskými osadníky...*“ Neopomněl zmínit britské pokusy o ovládnutí obou států: „...*Britové neustávali proto ukládati o samostatnost dvou těchto republik a každý prostředek byl jim vhod...*“⁸⁴ Autor viděl ve snaze britských

---

⁸⁴ Národní listy, XXXVI., 1897, č. 98, s. 3.

přistěhovalců po dosažení rovnoprávnosti v Transvaalu jednoznačný cíl: „...*Celý svět proto vidí v požadavku britské vlády pouhou, ničím neodůvodněnou záminku, aby konflikt byl způsoben a samostatnost republiky podlomena. Výsledkem těchto úkladův panovačnosti a rozpínavosti byl i známý zákeřnický vpád Jamesonův do republiky zavaalské s mužstvem z jihoafrické britské společnosti osadní...*“ Následoval nemilosrdný výčet pravých viníků Jamesonova vpádu, mezi něž zahrnuly Národní listy i prince Waleského. Můžeme pozorovat, že názor Národních listů na události v Transvaalu se během více než roku prakticky nijak nezměnil. Článek končil vážným varováním před vývojem v jižní Africe: „...*Stojíme tedy před dalekosáhlými událostmi v Jižní Africe, tím vážnějšími, jelikož v zápasu o panství nad Jižní Afrikou také Německo a Portugalsko jsou interesovány...*“⁸⁵ Vidíme, že již více než dva roky před novým rozpoutáním transvaalské krize byli i čtenáři Národních listů ve větší míře informováni o vzrůstajícím napětí a britských přípravách na nový konflikt.

Rok 1899 znamenal přelom jak pro jižní Afriku, tak pro způsob přístupu ke zpravodajství většiny listů k této oblasti. Národní listy začaly čtenáře zahrnovat ve větším rozsahu novinkami z britsko-búrského poměru již od května. První delší sloupek vyšel v 124. čísle. Článek „Schyluje se zřejmě k válce v Jižní Africe“ se zabýval novými britskými požadavky a úklady v Transvaalu: „...*Britové činí vše, aby obyvatelstvo republiky té podráždili...*“ Autor využil k dokumentaci protibúrské kampaně také citátů z Timesů a hned připojil vlastní názor na britský list: „...*Ovšem tento orgán velkovyděračův má příčiny k zlosti, vždyť teprve tyto dny vláda transvaalská rozdělila mezi obyvatelstvo, Boery, i cizince, bezplatně 20000 podílů dolův na zlato, což ovšem velkotěžařským monopolistům nemůže býti vhod...*“ Článek uzavřel pohledem na aktuální mezinárodněpolitickou situaci: „...*Jádro pravdy jest ale asi toto: Anglie zjednala si smlouvou s Ruskem a Francií opět určitou volnost v zahraničních akcích a proto pokládá okamžik ten za vhodný, aby zničila neodvislost boerských oněch republik, jež trčí jako klín v její državě jihoafrické...*“⁸⁶

V červnu 1899 se tematika jižní Afriky dostala do úvodníku „Proč smírné rozřešení sporů anglo-transvaalských“. Jeho předmětem byla spekulace o možném vývoji v oblasti a autor se přiklonil spíše k mírovému řešení, a to nikoliv z příčin nějaké britské mírumilovnosti, ale ze strachu a neschopnosti Británie. Na straně druhé vyzvedl bojové schopnosti Búrů: „...*Nejsou Boerové jiho-afričtí, s nimiž jest tu co činiti, nijak muži, kteří se lekají vojska anglického a vyprášili tomuto již několikrátě kožich. Tak i za poslední války a tak i za vpádu britského důstojníka Jamesona na území republiky...*“ Hodnotil také

⁸⁵ Národní listy, XXXVI., 1897, č. 98, s. 3.

⁸⁶ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 124, s. 3.

přípravenost a odhodlání Búrů: „...*Boerové obou republik jihoafrických, transvaalské a oranžské, jsou proto plni troufalosti a odvahy...*“ Národní listy spekulovaly o možném povstání v jižní Africe, při kterém by Britové mohli ztratit celou kapskou kolonii. Zajímavý byl odhad autora o nutnosti nasazení 150 000 britských vojáků k úplné pacifikaci jižní Afriky. Toto číslo se ukázalo jako velmi přesné v ohledu k skutečně nasazenému počtu britských vojáků. Tento faktor potřeby vysokého počtu nasazených vojáků považoval za hlavní příčinu britské váhavosti: „...*Proto také Angličané velice si to ještě rozmyslí, než poženou věci na ostří meče...*“ Rozebral i smlouvu mezi Británií a Búry z roku 1884 a její účelový výkladu Brity. O britských požadavcích vyslovily Národní listy v závěru jednoznačný soud: „...*Ale Transvaal jest ochoten v zájmu míru spory své s Anglií smirčímu soudu předložiti k rozhodnutí. V Anglii o tomto zatím slyšeti nechtějí. Jsoutě si dobře vědomi, že jsou v nepravu. V tomto stádiu krise anglo-transvaalská právě jest...*“⁸⁷

Pochybnosti o britském odhodlání vést s búrskými republikami skutečnou válku vyjádřily Národní listy v příspěvku z 11.června 1899. Rozebraly nový kompromisní návrh transvaalské vlády na vyřešení situace přistěhovalců a na zvýšení jejich politických práv. Autor viděl na straně Búrů jednoznačnou snahu po mírovém vyřešení konfliktu: „...*Jelikož se tím propůjčí poddaným cizích států značný vliv na správu republik, jest to zajisté ústupek dalekosáhlý...*“ Na závěr vyjádřil pochybnosti o britském rozhodnutí řešit konflikt silou: „...*Uvidíme spokojí-li se tím Angličané a budou-li dále šavlí řinčeti ! Že by jí i- řali, všechen svět ovšem dosud pochybuje...*“⁸⁸

V úvodníku z června 1899 Národní listy popsaly aktivity kapského guvernéra J. Milnera a jeho podporu politiky britské vlády.⁸⁹ Zároveň ukázaly také opačný názor Gordona Sprigga, který varoval před možnou ztrátou Kapska. Národní listy to považovaly za reálné. Následovala zajímavá jednoduchá tabulka s rozdělením obyvatelstva v britských osadách Kapsko a Natal i v obou búrských republikách. Čtenář si díky tomu mohl udělat poměrně plastický obraz o národnostním složení obyvatelstva, i když tabulka byla velmi zjednodušená, jelikož zde chyběly další národnosti jako Francouzi a především Němci. Podle uveřejněného počtu Búrů se zdálo, že další cizince Národní listy zařadily právě mezi ně, aby tak zvýraznily rozdíl mezi počty Búrů a Britů v Kapsku a Natalu a na druhé straně zmenšily procentuální podíl Angličanů v búrských republikách.

⁸⁷ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 162, s. 1.

⁸⁸ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 160, s. 2.

⁸⁹ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 179, s. 1.

V polovině měsíce července se dostala jihoafrická krize na úvodní stranu 194. čísla Národních listů článkem „Anglie a republiky jihoafrické“. Zařazení problematiky jižní Afriky tímto způsobem na první stranu značilo jednak vyostření poměrů a také zvýšený zájem Národních listů o toto téma. Zdůraznily nebezpečnou eskalaci konfliktu: „...*Řinčení šavlí velmocenské Anglie proti transvaalské republice počíná nabývatí rázu znepokojivého. Zbrojení anglické děje se v rozměrech značnějších, než by vyžadovala pouhé demonstrace ku podpoře stanoviska anglického...*“ K dokladu tvrzení předložily Národní listy další důkazy v podobě změn na britském trhu a snaze britské vlády po novém získávání rozsáhlých finančních prostředků v poslední době. Autor zdůraznil také fakt, že o příčinách sporu byli čtenáři Národních listů v poslední době dobře informováni. Po krátkém shrnutí problémů s přistěhovalci zaznamenal búrské odhodlání a bojové schopnosti potvrzené z minulosti: „...*Mohlo by se zdáti, že republika tato s to čeliti Anglii velmoci to, jež ovládá ji bezmála 400 milionů lidí, avšak posavadní výsledky anglických choutek svědčí o jiném...*“ K Jamesonově vpádu se Národní listy vyjádřily s ironií: „...*Ovšem od těch dob postavení Anglie se sesílilo tím, že přibylo do Transvaalu mnoho Angličanů, jak již jsme vzpomenuli, takže r. 1896 připravili známou „soukromou“ výpravu Jamesonovu, jež rovněž pohořela...*“ O celkových úmyslech Británie měly Národní listy také jasno: „...*V Transvaaku nemohou býti ani v nejmenším pochybnostech o tom, že Anglie tak či jinak chce se zmocniti země jejich. Transvaal a spojenec jeho republika oranžská jsou velikou překážkou dalekosáhlých plánů anglických v Jižní Africe...*“ Autor spekoval o dalekosáhlých mezinárodněpolitických důsledcích případné porážky Búrů a likvidace jejich republik: „...*Povalením Transvaalu a oranžské republiky zbavila by se Anglie nejhouževnatějších svých odpůrců na jihu Afriky a mohla by zvláště zmařiti velkolepé plány německé, o nichž svědčí ochranné území německé na jihozápadním i východním pobřeží Afriky. Není tudíž vyloučena možnost, že by se sporu s Transvaalem mohly vzniknouti i nesnáze pro tamní zájmy portugalské a německé, zvláště postavení Portugalcův na zálivu delagojském stalo by se vítězstvím Anglie nad Boery neudržitelným...*“⁹⁰ V článku můžeme vypořádat, že Národní listy předpokládaly nesouhlasnou reakci Německa na anglické záměry. Neměly tudíž zřejmě podrobnější informace o posledním vývoji v britsko-německých vztazích. Zajímavý je způsob, jakým byly opět již poněkolkáté zdůrazněny kvality a neohroženost Búrů ještě před samým začátkem konfliktu: „...*Lid jeho jest bojovný, otužilý a v posledních letech dvakráte způsobil kruté porážky Angličanům. Má i na vlastním, kapském území anglickém hodně sourodých přátel.*

⁹⁰ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 194, s. 1.

*Stojí tedy proti výbojně Anglii tuhý, bojovný soupeř...*⁹¹ Národní listy zmínily pouze dobré vlastnosti Búrů, v jejich podání došlo k určité idealizaci tohoto etnika, zatímco Angličanům byly v charakteristikách přisuzovány především záporné vlastnosti. Článek vylíčil rozložení búrských sil, když jejich počet autor odhadl na 30 000 mužů. Nastínil také strukturu vojenské správy a výzbroje Búrů. Tímto příspěvkem opouštěly Národní listy své přesvědčení o mírovém urovnání krize a začaly se přiklánět k válečnému rozřešení. Jednoznačně stály na straně Búrů, které vylíčily jako neohrožené a statečné bojovníky za svobodu. Naopak Brity stavěly do pozice neústupného agresora. Čtenář mohl získat také obstojnou představu o vojenských silách obou búrských republik.

Hned následujícího dne se v Národních listech objevil zajímavý sloupek nazvaný „Anglie a Transvaal“. Jeho obsahem byl souhrn opozičních názorů známých britských osobností proti blížící se válce v jižní Africe. Byla zde zmíněna jména jako Dr. Clarke, Dr. Clifford či Russel. Národní listy těmto hlasům nepřipisovaly velký význam v konečném rozhodování: „...*Co však veškery tyto varovné a smířlivé hlasy svedou proti nátlaku velkokapitalistů, mezi nimiž v první řadě jmenovati dlužno anglického ministra osad Chamberlaina, kteří ovládají dnes úplně situaci a za nimiž stojí veškerá anglická armáda, která války si rovněž přeje?*...“ Chamberlainovi také připsaly největší podíl viny na konfliktu a byly přesvědčeny o jeho pevném rozhodnutí zničit Transvaal: „...*Bojovná strana Chamberlainova jest odhodlána, šlápnouti konečně na hrdlo transvaalské republiky a zmocniti se jejího bohatství a nepovoliti, třeba by v požadavcích anglických byla sebe ústupnější. Čím více bude republika povolovati, tím má se více žádati, až splnění požadavků anglických stane se nemožností a nastane následkem toho casus belli...*“ Autor jej obvinil z osobní zaujatosti a ze sobeckého sledování vlastních soukromých finančních zájmů na jihu Afriky: „...*K pochopení situace dlužno podotknouti, že anglický ministr Chamberlain má na válce s Transvaalem také osobní zájem, k němuž pojí se nerozlučné zájmy jeho rodiny i nejbližších jeho přátel. Soustřeďuje své jmění hlavně v zámořských podnicích a není jen velkým akcionářem královského družstva na Nigeru, nýbrž také majitelem deseti tisíc akcií francouzských závodů Kynochova v Birminghamu, jenž angažován byl dříve znanou měrou v Transvaalu, ale nyní pozbyl tam půdy. Dodával tam dynamit, jehož prodej vyhradila tam vláda nynějšímu syndikátu. Firma Kynochova a s ní i rodina Chamberlainova utrpěla následkem toho ztráty a zahájila proto proti prodeji dynamitu v Transvaalu mocnou kampaň...*“⁹² To ovšem nebylo zdaleka vše, z čeho Národní Listy Josepha Chamberlaina

⁹¹ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 194, s. 1.

⁹² Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 195, s.3.

nařkly: „...Kromě toho zapleten jest Chamberlain rodinným jméním svým v transvaalských zlatých dolech, a chce pokořiti tamější velkou společnost, která proti němu a jeho přátelům s Cecilem Rhodesem ostře vystupuje...“ Shrnuły obvinění Chamberlaina, jehož označily za hlavního původce všeho zla v Jižní Africe: „...Tedy osobní hmotné zájmy jsou hlavní pohnutkou Chamberlainovi a sním spřáteleným velkokapitalistům k neústupnosti v otázce transvaalské a k bezohlednému boji o pokoření transvaalské republiky...“ Na závěr se v článku objevila zmínka o tom, že vůči Chamberlainovi existovala v Anglii také opozice v čele s liberální stranou, která veškeré jeho plány odhalila: „...Zvláště tyto motivy velkého kapitálu anglického, jemuž na volebním právu a vůbec na ostatních právech bělochů v Transvaalu usedlých asi pramálo záleží, známy jsou však dopodrobna straně liberální a všem odpůrcům války v Anglii, kteří hledí jí ve svůj prospěch všemožně využítkovati a veřejně na ně poukazují...“⁹³

Zpravodajství z jižní Afriky můžeme od druhé poloviny července roku 1899 nalézt prakticky v každém čísle a dostávalo postupně rostoucí prostor. 21. července⁹⁴ vyjádřily Národní listy po čase opět naději na úplné mírové urovnání konfliktu v souvislosti s novými návrhy transvaalské vlády. V příspěvku byla znovu vyzvednuta ústupnost a mírumilovnost transvaalského prezidenta Krügera. Národní listy považovaly krizi v jižní Africe poněkud předčasně za zažehnanou. Dalším poněkud mylným hodnocením se Národní listy prezentovaly ve vztahu ke kapskému guvernérovi Milnerovi, kterého označily za zastánce míru.

Tento optimismus Národních listů v následujících dnech postupně vyprchával, i když pera autorů úplně neopustil prakticky až do září roku 1899. V 207. čísle vyšel příspěvek informující o rozporech mezi transvaalskou vládou a prezidentem Krügerem v otázce míry ústupnosti Angličanům. Rozebral prezidentskou krizi v zemi, způsobenou sporem o zrušení dynamitového monopolu: „... Anglie měla by z ní radost, neboť naskytla by se jí nová příležitost k válečnému zakročení...“⁹⁵

V první polovině srpna otiskly Národní listy rozsáhlý článek „...Konflikt anglo-transvaalský...“ Nesl se znovu v poněkud předčasně optimistickém duchu: „...Pro tuto chvíli nebezpečí přímého nepřátelství mezi Anglií a Transvaalem jež vyvoláno bylo zvěstí, jako by jihoafrická republika tato byla už požadavky britské vlády odmítla jest zažehnáno...“⁹⁶ Přesto

---

⁹³ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 195, s.3.

⁹⁴ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 200, s. 1.

⁹⁵ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 207, s. 2.

⁹⁶ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 221, s. 2.

autor zdůraznil, že transvaalská vláda na britské požadavky dosud neodpověděla a že tudíž možné nebezpečí války stále hrozí. Národní listy dále informovaly o možných náznacích blížícího se konfliktu jak v samotné Jižní Africe, tak v Británii.

První zářijové číslo roku 1899 již podobný optimismus o mírovém urovnání krize nesdílelo. Samotný název úvodníku „Anglie před zahraničním konfliktem“ napovídal o změně poměrů. Národní listy spekovaly o složení případné britské invazní armády, přičemž ale zdůraznily, že není dosud jasné zda k válce vůbec dojde. Většinu článku tvořil výtah z irského opozičního deníku „Irish weekly independent“ od Arthura Lynche, zabývajícího se zejména britským tiskem a jeho reakcemi na události v jižní Africe. Článek byl laděn silně protianglicky. Národní listy se k britskému tisku v souvislosti s transvaalskou krizí postavily negativně: „...*Co do počínání si anglického tisku proti Boerům je známo, že si vedl a vede stále nespravedlivě...*“⁹⁷ Národní listy poté hledaly také souvislosti mezi záležitostmi jihoafrickými a irským problémem.

V polovině září se již začaly obrysy nové války objevovat čím dále konkrétněji. Národní listy uveřejnily v době od 18. do 24. září čtyři články se shodným názvem „Válečné nebezpečí v Jižní Africe“. Všechny tyto příspěvky různého rozsahu byly otištěny na první straně listu, což svědčilo o vzrůstající důležitosti tématu.

První z těchto sloupků upozornil hned v úvodu na nebezpečí blízkosti konfliktu: „...*Boerové chystají tedy se dnes vážně již na novou válku se strany Anglie. V Londýně sice v sobotu ještě váhali, tušit, jak mnoho tu a jak velice na nejisto dávají v sázku, ale vláda pana Chamberlaina, někdejšího zrádce na Gladstonovi a teď liberálního ministra osad v ministerstvu konservativním- jest to lek zrada banální už a tak zrada lehká, zradil i zásady pro ministerského představitele!...*“ Zajímavý názor zazněl v zápětí ohledně angažovanosti Kapska a jeho guvernéra, vzhledem k tomu, co Národní listy psaly v červenci: „...*Vedle banálního tohoto ministra a bývalého bohatého továrníka jsou to hlavně Angličané kapské osady, kteří štvou mateřskou zemi svou Británii takřka neodvratně již do války. Neodvratně a slepě...*“⁹⁸ Ministru kolonií Chamberlainovi byla v tomto sloupku přiřazena další špatnost v podobě zrady Gladstona. Chamberlain se pomalu, ale jistě stal v podání Národních listů ďábelským, lstivým a zrádným původcem všech problémů na jihu Afriky.

Druhý článek již informoval o búrském odmítnutí britských požadavků. Národní listy se k tomu stavěly následovně: „...*Zbývá tedy již jen vyčkati, zdaliž se vláda anglická odhodlá skutečně meč, jimž tak dlouho hrozivě drncela i tasiti...*“ Odpověď Búrů shledal autor článku

⁹⁷ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 242, s. 2.

⁹⁸ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 259, s. 1.

jako velmi smířlivou a britské požadavky jako nehorázné. O britských úmyslech se dále dočteme: „...Ale o to právě jde Anglii, o zničení suverenity nejprve Transvaalu a pak i druhé republiky boerské, oranžského státu, i jak by se mohla tedy s obmezením, jež Transvaal na požadavcích jejich činí, smířiti?...“ Příspěvek se vracel k búrským návrhům a autor konstatoval, že by mohli Britové získat po skončení dané lhůty sedmi let v Transvaalu převahu i mírovou cestou. Na závěr Národní listy opět vyzvedly roli velkokapitálu a obchodních zájmů v celém konfliktu: „...Třeba bychom pokládali i poznámku „Reynolds Newspaperu“, listu jenž v anglické demokracii největšího vlivu požívá, že Anglii jde při této válečné akci „o pikle židovské“, třeba bychom pokládali, jak řečeno, poznámku tuto za přepjatou- tož jest přece jen nepopíratelno, že při bojovnosti milionáře pana Chamberlaina, i některých jeho soudruhů má ohled na interesy anglických velkokapitalistův roly velikou...“⁹⁹

Na první straně vyšel 23. září další stejnojmenný sloupek rozebírající nejprve odhodlání Oranžského svobodného státu postavit se neochvějně po bok sousedního Transvaalu a ve druhé části přinesly Národní listy výťah z článku pařížského Journals o blížící se válce, napsaného bývalým francouzským ministrem zahraničí Gabrielem Hanotauxem. Národní listy k tomuto komentáři konstatovaly: „...To vše není pro pana Salisburyho tajno a vše toto není bez vlivu na jeho váhavost, kterou oproti plánům bojovného soudruha svého, ministra osad Chamberlaina projevuje...“¹⁰⁰ Je to jedna z mála reakcí na chování ministerského předsedy Salisburyho během krize, který byl v Národních listech i českém tisku hluboce zatlačen do pozadí Josephem Chamberlainem.

Poslední ze série článků nazvaných „Válečné nebezpečí v Jižní Africe“ vyšel 24. 9. Čtenáři byli zpraveni o obavách, panujících v Británii, z možného preventivního búrského útoku v jižní Africe a o nepřipravenosti britské armády. Objevily se rovněž první informace o změně postoje německé vlády k búrským republikám: „...V Německu roste nevole nad tím, že vláda říšská Boery v nynějším jich odporu proti Anglii úplně opustila...“¹⁰¹

O dva dny později byl otištěn úvodník „Před válkou v Jižní Africe“. Autor se snažil opět vystihnout příčiny blížícího se konfliktu: „...Válka mezi Transvaalem a Anglií zdá se býti dnes neodvratnou. Čí vinou? Nikoho, kdo krisi tuto postupně v jednotlivých fásích důkladně sledoval, nemůže býti tajno a pochybno, že si válku přáli hlavně pan pp. Chamberlain, Cecil Rhodes, Jameson a spol., kteří v ní především výhodnou finanční operaci spatřovali...“ Zajímavá byla informace o zkupování tisku jak v Anglii, tak v Evropě pro

⁹⁹ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 260, s. 1.

¹⁰⁰ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 264, s. 1.

¹⁰¹ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 265, s. 1.

potřeby hájení zájmů jihoafrické společnosti: „...Akcionáři její jsou mocní a naverbovali anglický tisk, by jim k úspěchu jejich počínání dopomohl. V celém světě zkoušeli skoupiti mravní veřejné mínění a postupovali proti Transvaalu, jakmile cítili, že jim umožněno míti nároky, které nižádný svobodný stát přijati nemohl a dali první znamení k útoku ostentativním cinkáním peněz...“ Svému rozhořčení nad chováním zbytku Evropy dal autor článku průchod v následujícím odstavci: „...Kdyby stará Evropa dbala o spravedlnost a kdyby ve světě právo rozhodovalo a smysl pro právo nebyl stále cynicky podryván, jistě by se bylo mínění celé Evropy ozvalo a zavelelo choutkám anglickým energické „Stůj! Ni krok dále!“ Avšak Evropa mimoslovanská dnes nemá jiné věci na mysli, než štváti proti Francii a nežli konati služby dreyfusovskému syndikátu, poutajíc tak i sami síly republiky, což dodalo Anglii takové odvahy, že dnes Boerům nic jiného nezbyvá, než voliti mezi ztrátou samostatnosti a nestejným vražedným bojem...“¹⁰² Evropou mimoslovanskou zde byly patrně myšleni zejména spojenci z Trojspolku: Německo a Itálie.

Již druhého října se v Národních listech objevil poprvé titulek „Válka v Jižní Africe“. Hned v úvodu se autor článku poněkud kuriozně omlouvil za malý prostor poskytnutý novinkám z Jihu Afriky: „... Konstatujeme tak zatím stručně v tomto čísle, postrádajícím místa pro nával jiného materiálu „válečného“ – našeho materiálu domácího...“¹⁰³ Obsahem příspěvku bylo vylíčení válečných příprav Búrů a reakce na blížící se válku v Holandsku a také v Austrálii. Zdůrazněny byly přitom bratrské vazby právě na Holanďany. Čtenáři se mohli dočíst stručné zeměpisné údaje o obou republikách a také o jejich ozbrojených silách.

V následujícím 274. čísle otiskly Národní listy delší příspěvek „Válka v Jižní Africe“. V jeho úvodu zmínily mírumilovnou řeč vévody z Devonshiru, ze které vyvodily vlastní zajímavé závěry: „...Prohlášení zajisté nasvědčuje tomu, že v Anglii nemají příliš chuti spustiti se do dobrodružné, nedohledné a neobyčejně nákladné války o jejímž výsledku nemožno dnes míti při zvláštnostech poměrův jihoafrických žádné ani předtuchy přibližné, třeba že i jevíly se přehnanými zprávami, jako by Anglie vstupovala v boj zcela nepřipravena. Spíše objevuje se teď, že konala vojenské přípravy již od pěti měsícův...“¹⁰⁴ Pozorujeme, že Národní listy v blížícím se konfliktu nijak neočekávaly jednoznačné a rychlé vítězství Britů a o výsledku případné války hovoří velmi opatrně. Autor článku rozvinul spekulace nad možnou novou britskou taktikou: „...Přes to, vše ale, jak zdá se dle řeči svrchu dotčené i dle známek, zatoužila Anglie zrovna na prahu války ještě jednou po vyjednávání. Kdyby se pak na

¹⁰² Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 267, s. 1.

¹⁰³ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 273, s. 1.

¹⁰⁴ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 274, s. 1.

podobnou vějičku Boeri dali chytit, mohlo by se snad na novo začít se smlouváním, doprošováním a vyhrožováním, které by dotud trvalo, dokud by anglické posily času ne získaly a odevšad nepřitrhly...“ Jako důkaz potvrzení této teorie o neupřímnosti britských snah o nová jednání uvedly Národní listy rozsáhlé válečné přípravy v Kapsku i Natalu. Poměry a problémy obou búrských republik, ze kterých vinily Národní listy jednoznačně Británii, rozvedly v dalším odstavci: „...*Stav obou státův boerských byl oproti svárlivému a zlodějskému sousedu věru čím dál tím méně snesitelným. Ode dvou let stále hrozící válka neb alternativa mezi bojem a ztrátou samostatnosti- mírem- škodila obchodu a průmyslu v veliké míře...*“ Následovalo nemilosrdné odsouzení britské agresivní politiky: „...*Po šťastném odražení zákeřného vpádu Jamesonova, očekávalo arcibiskupství Transvaalsko, že se tací hosté příště nedostaví, ale chyba lávky! Anglie vítala vraha Jamesona, stavěla mu slavnostní brány a jásala mu vstříc. Tyjle a kořistic ze zločinu náčelníka pravé lupičské bandy obrala si Anglie za úkol zbaviti Transvaal všeho, což jeho jest, samostatnosti mečem vybojované a britskou vládou uznané, statků a života...*“ Článek se znovu vrátil k mírové řeči vévody z Devonshiru a přinesl svá nová spekulativní odhalení o zločinné britské politice: „...*Pod rouškou a škraboškou lidumila a mírotvůrce nabízí dnes ještě pokrytecká Anglie řeči vévody z Devonshiru, vynikajícího to státníka svého jednou rukou mír a shrnuje druhou všechna svá vojska na pole africká hotovíc se k boji, který úkladnému vraždění nebude nepodoben...*“¹⁰⁵ Búrům Národní listy přiznaly právo vyhlásit válku v případě mohutné koncentrace britských vojsk na hranicích obou republik. Národní listy také spekulovaly o možných plánech Búrů na preventivní ofenzívu. Druhá část článku mapovala zajímavosti ze života Búrů a stručně shrnula dějiny obou búrských republik. Příspěvek poprvé čtenáře Národních listů informoval o životě Búrů a jejich historii. Nesl se v duchu stupňující se nevraživosti vůči britské politice v Jižní Africe, pro kterou měly Národní listy pouze slova odsouzení.

Příštího dne se konflikt v jižní Africe znovu stal námětem pro úvodník. Hned na počátku autor honotil nálady veřejného mínění v Británii: „...*Nadšení s jakýmž anglické veřejné mínění následovalo bojechtivého pana Chamberlaina do válečné štvance proti Transvaalu- smutné to nadšení pro krveprolívání ! – rychle se ochlazuje. Třeba většina Angličanů věřila v konečné vítězství – nezkłame-li se přece jen? – přece chová silné obavy v příčině silných počátečních porážek a v příčině dlouhého trvání války...*“¹⁰⁶ Musíme konstatovat, že to byla slova v pravdě prorocká. Autor zdůraznil zmatky v dopravě a přípravě

---

¹⁰⁵ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 274, s. 1.

¹⁰⁶ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 275, s. 1.

britské armády a také neopomněl zmínit protiválečný názor opozičního poslance za liberální stranu Morleye. List také informoval o britské přípravě na půdě mezinárodněpolitické: „...*Anglie a Portugalsko prý co nejdříve podepíšou smlouvu, na jejímž základě Portugalsko odstoupí Anglii různé svoje stanice ve východní Africe. Německo prý si také zajistilo podobné výhody...*“ O Německém postoji v krizi si Národní listy přestaly dělat jakékoliv iluze. V další části se autor zabýval válečným nadšením k obraně samostatnosti, které vypuklo v obou republikách a také možným vývojovým scénářem po skončení války. K samotnému konci války podotkl: „...*To ovšem, jen když Anglie zvítězí. Ale to právě ještě není nijak jisto!*...“¹⁰⁷

Na tento článek navazovala zajímavá úvaha pařížského dopisovatele Národních listů o konfliktu v Jižní Africe, která začínala těmito slovy: „...*Jak známo nejedná se dnes nikterak již Anglii o příkoří, které dobří „uitlanderé“ od Boerů snášeti prý musí, ale o otázku má-li býti jižní Afrika hollandskou aneb anglickou...*“ Za britským zájmem o ovládnutí oblasti viděl především zájmy britského kapitálu: „...*Samostatnost státu oranžského a Transvaalska se dnes nesrovnává s uskutečněním imperialistických a finančních plánů pánů Joe Chamberlaina a Cecila Rhodesa a společníků...*“ Další příčinu britské válkychtivosti našel v touze po pomstě za předchozí porážky: „...*Obě jihoafrické republiky tvoří dnes enklávu, kterou nutno stůj co stůj zničiti. Anglický národ nevidí v příští válce než odvetu za porážku u Mažuby a za ztrestání dobrodruhů Jamesonových...*“ Shrnul britské požadavky vůči Transvaalu, které hodnotil jako nehorázné. Věnoval prostor také postoji evropských mocností ke konfliktu, který srovnával s postojem těchto států při dreyfusově aféře: „...*Že je válka tato podlostí, o tom, trváme, nemůže býti nižádné pochybnosti, Evropa ale se nemíní tentokrát zastati „spravednosti“ a „práva“, jak to před krátkým časem v známé záležitosti Francie eklatantním způsobem učinila. Evropa, která se před několika týdny věci jednotlivce zastala, nemá žádné chuti zakročiti, jedná-li se o úkladné zničení celého národa a veliké časopisy v rukou jisté rase, která si na stálé pronásledování naříká, se nalézající, neprotestují z lehce pochopitelných příčin proti násilnickému činu „pokročilé“ Anglie...*“ V poslední větě, můžeme postřehnout protižidovskou poznámku autora, která ale dostala smysl až po přečtení následujících řádek: „...*Finanční války přicházejí stále více do módy, i v boerském sporu započato s bursovní machinací a uznalo se, že bohatství Transvaalska za trochu krve rozhodně stojí...*“¹⁰⁸ Autor spekoval o zákulisní hře židovského kapitálu v konfliktu. Pokračoval vyličením možných velkých finančních ztrát při zastavení těžby v dolech a při

---

¹⁰⁷ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 275, s. 1.

¹⁰⁸ Tamtéž

jejich případném poškození ustupujícími Búry. Do britských finančníků se pouštěl i nadále: „...Zájem, který anglické spekulanty k válce strhl, je tedy zdánlivě imaginerní. Což nemají snad na pařížské burse a jinde dosti hojnou žeň a příležitosti sklízeti zlato? Proč se sápadají na slepici, která jim zlatá vajíčka nanese?...“ Jako nejvážnějšího původce války označil opět ministra kolonií Chamberlaina: „...Nejrovněžnější chápou to a nepřejí si války, jinak ale se má věc u osobností, velikého vlivu požívajících a členů nejvyšších stavů, kteří jsou podílníky „Chartred Company“ a tuto válku za stolem schvalují! Jedině válkou lze vybědnouti z toho co Chamberlain a Rhodes natropili. Zvítězí-li se, pobere se Boerům vše a „Chartred company“ bude zachráněna...“ Ve svém závěrečném zamyšlení hledal autor příčiny a původce moderních válek: „...Lord Salisbury pravil kdysi před léty, že jsou národové vždy bojechtivějších vlád, kterým nutno vši obezřelost a sílu vynaložiti, by mír zachovaly. Naše století je ovšem, plno převratů: dnes nepřejí si národové válku tak, jako finanční syndikáty, které po krvi volají a tiskem a penězi na veřejné mínění působí. Dříve se vrhl barbarský národ z hladu na úrodnější zemi v naději, že si polepší osud svůj. Dnes to není hlad po chlebu, který národu meč v pěst tlačí, ale žízeň po zlatě...“¹⁰⁹

Tento článek byl dalším důkazem, jak obrovský vliv připisovali tehdejší novináři i spisovatelé velkokapitálu, o němž se domnívali, že byl takřka všemocný a že plně ovládal také nitky soudobé zahraniční politiky většiny vlád. Zdaleka se ovšem nejednalo pouze o levicový a sociálně-demokratický tisk, o čemž svědčí právě příklad liberálnějších Národních listů.

Posledními příspěvky Národních listů, které v této části zmíníme, jsou dva úvodníky uveřejněné těsně před vypuknutím ozbrojeného konfliktu. První z nich vyšel v 282. čísle pod titulkem „Válka v Jižní Africe“. Jak již název napovídá, jeho obsahem byla již skutečná válečná opatření konaná před samotným rozpoutáním ozbrojeného boje. Autor vypočítával sílu a složení britského vojska v Jižní Africe a možné posily z jiných částí britského impéria. Zároveň rozebíral odhady britských i evropských vojenských odborníků o počtu mužů, který bude potřeba k obsazení obou republik. Hodnotil také nové prohlášení prezidenta Krügera o tom, že Búrové se nechystali na útočné operace. K tomu autor článku poznamenal: „...Jelikož ale Boerové pouze okamžitým přechodem k offensivě mohli by si zjednatí převahy nad Angličany, tj. dříve nežli, massy vojska jejich do Afriky nedoplují, vybízí toto prohlášení Krügerovo věru k mínění, že Boerové válku, aspoň nikoliv válku útočnou, opravdově ani

---

¹⁰⁹ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 275, s. 1.

nezamýšleji...“¹¹⁰ Autor správně vyvodil, že jedinou šancí Búrů na úspěšnou obranu byl přechod do ofenzívy, ale dělal i poněkud předčasné závěry z řeči transvaalského prezidenta.

Druhý příspěvek k válečným přípravám vyšel v 284. čísle. Úvod článku připomněl, že válka byla doslova na spadnutí: „...*Boerové nepochybně prohlédají již, jak naivní a škodlivou byla jejich vyčkávací politika vůči Anglii, jejich spoléhání se, že v Londýně konečně zvítězí cit pro právo a že pak Boerům ruku ku smíru podají...*“ Kritizoval věrolomnost jednání britské strany při vyjednávání s Búry: „...*Na Temži tvářili se sice smírlivými, ale jen proto, aby Boery od včasné akce odvrátili a aby zatím dostatečnou moc vojenskou sami v jižní Africe soustředili...*“ Zároveň vyjádřily Národní listy obavy z příliš opožděné akce Búrů: „...*Konečně- a snad pozdě již! – váhavá mysl Boerův prohlédla pravý cíl anglické loudavosti diplomatické...*“¹¹¹ Referovaly také o búrském ultimátu, které, jak správně autor předpokládal, přinese v nejbližší době rozpoutání války.

Článek doplnila ve stejném čísle rozsáhlá stať „Transvaal a Svobodný stát oranžský“. Shrnula podrobné informace o topografických a geografických detailech území obou republik. Autor zmapoval terén, který se měl stát budoucím bojištěm jihoafrickým. Stručně se zabýval také dějinami celé oblasti, včetně britských držav. Připomněl búrskou osamocenost v konfliktu a úplatnost německé zahraniční politiky: „...*Od té doby dohodli se, jak čtenáři je známo Německo a Anglie v příčině jižní Afriky zúplna a Německo za výhody obsažené ve smlouvě s Anglií, dosud ovšem co do podrobnosti tajené, opustilo Boery zúplna...*“ Jako jediného transvaalského spojence zmínily Národní listy Oranžskou republiku, ale přesto podle listu nebyli Búrové ve válce zdaleka bez šancí, k čemuž přinesly i historickou reminiscenci: „...*Boerové ovšem jdou v boj s důvěrou, že po příkladu někdy amerických osad britských i tento boj o samostatnost skončí osvobozením celé jižní Afriky od jha anglického!...*“¹¹² K textu byla pro čtenáře připojena rovněž schématická mapa, na které byla vyobrazena celá jižní Afrika. Je potřeba dodat, že podobná mapa byla v Národních listech výjimečností a můžeme ji najít pouze v případě důležitých válečných konfliktů.

Tento rozbor uzavřelo v Národních listech zpravodajství z krize v předvečer války v jižní Africe, které vystřídaly zprávy válečné. Dá se říci, že informace z jižní Afriky před začátkem búrské války navazovaly svým stylem a společnými znaky na zpravodajství z transvaalské krize z počátku roku 1896. Jižní Africe byl poskytnut v Národních listech

¹¹⁰ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 282, s. 2.

¹¹¹ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 284, s. 2.

¹¹² Tamtéž, s. 8.

úměrně se vzrůstajícím napětím také dostatečný prostor. Národní listy uveřejnily nejen vlastní zpravodajství, ale i úvahy o možném vývoji a hodnocení právě proběhlých událostí.

Můžeme vysledovat rostoucí kritiku britské zahraniční politiky a jejích představitelů, z nichž největší pozornosti se bezpochyby těšil ministr kolonií Joseph Chamberlain. Národní listy vytvořily obraz ministra jako úspěšného podnikatele jdoucího bezohledně a bezcitně za především osobními finančními zájmy, k čemuž obratně využíval svého úřadu. Byl to podle Národních listů muž, který se neštítel ničeho – ani zrady. Jsou mu připsány prakticky veškeré nečisté manévry britské diplomacie, která měla pod jeho vedením jediný cíl, a to zničit a ekonomicky zotročit obě búrské republiky. Ostré osobní útoky Národních listů na ministra Chamberlaina byly takřka na denním pořádku. Zajímavé je, že ministerský předseda Salisbury nebyl Národními listy příliš zmiňován, a když, tak pouze jako váhavý stařec ve vleku podlého Chamberlaina. Britské nároky na území Transvaalu považovaly Národní listy za naprosto neoprávněné a nehorázné. Smlouvu z roku 1884 označily za potvrzení búrské samostatnosti vybojované mečem. Odsoudily také německou diplomacii, která se podle Národních listů nechala uplatit ústupky v koloniích a hodila Búry prakticky bez okolků přes palubu.

V protikladu k Chamberlainovi, Rhodesovi a dalším imperialistům byl vytvořen obraz statečných a odhodlaných, v boji zocelených Búrů, kteří měli jedinou špatnou vlastnost, a to svoji naivitu, se kterou naletěli Chamberlainově taktice. Búrové byli vyliční jako neohrožení bojovníci za svobodu proti britskému uchvatiteli. Samotný výsledek války nebyl podle Národních listů dobře předvídatelný vzhledem k bojovým kvalitám Búrů, i když v konfliktu mírně favorizovaly Brity, v poměru k jejich celkové převaze. Národní listy přirovnávaly boj Búrů k americké válce za nezávislost.

Posledním zajímavým momentem, který zde zmíníme, bylo obecné přecenění moci velkých kapitálových společností a jejich akcionářů, kteří podle Národních listů stáli za bezohlednou imperialistickou politikou v rámci úplného ovládnutí nových trhů. Nejinak tomu bylo i v případě búrské války, za jejíž hlavního iniciátora označily především akcionáře Jihoafrické společnosti v čele s Cecilem Rhodesem. Zaměřili se hlavně na nerostné bohatství Transvaalu a prakticky zcela pominuli faktor geografický a mocensko-politický. Celkově lze konstatovat, že čtenáři Národních listů byli o událostech v jižní Africe zpraveni velmi dobře a podrobně, i když se Národní listy nevyhnuly jisté stereotypní šablonovitosti, zejména při líčení příčin a chování obou stran konfliktu. Zároveň nedaly prostor jakýmkoliv názorům a diskusím, lišícím se od vlastního preferovaného stanoviska.

Brněnský katolický deník Hlas řešil krizi v jižní Africe podrobněji od srpna roku 1899. Nejzajímavější článek vyšel v 173. čísle. Autor příspěvku varoval před optimismem

panujícím v transvaalské otázce, vyvolaným ústupností Búrů: „...Anglie uchráněna takto před velkým zločinem a většina publicistů se uspokojila. My z počátku hned klidni býti nemohli, neboť jsme byli přesvědčeni nejen o velikosti anglického národa, ale ještě více o ukrutnosti anglického národního apetitu...“ V centru pozornosti byl stejně jako u Národních listů ministr kolonií Joseph Chamberlain: „...Za ministra jakým je p. Chamberlain, se záležitosti Zavaalska tak hladce odbýti nedají...“ Hlas poté citoval z projevů A. J. Balfoura a opozičního liberálního předáka Campbell-Bannermanna, přičemž druhý z jmenovaných tvrdě kritizoval vládní politiku v Jižní Africe. Hlas komentoval požadavky uitlanderů: „...Podle tohoto důvodu by musel pan Chamberlain věru celému světu válku vypovědět neb angličtí poddaní jsou jistě po celé zeměkouli roztroušeni a musí se ovšem i podrobiti zvykům a zákonům těch kterých zemí, což dle Chamberlaina anglické převaze je nebezpečnou závadou...“ Hlas poté spekuloval: „...Dle toho všeho se pravdě podobá, že celé tyto záležitosti nejsou než „bursovní“ převraty. Však kdyby to jen bylo skutečnou pravdou a ne jen věcí pravdě podobnou. Což nemá snad Anglie kule Dum dum ,kterých by v práci vyrovnávací proti Boerům tak rádi užili?...“¹¹³ Celý článek se nesl v silně protibritském podezřívavém duchu, Hlas tak dal jasně najevo své stanovisko v celé krizi.

Na první stranu Hlasu se záležitosti jižní Afriky dostaly až v říjnu 1899 úvodníkem „Anglie proti Transvaalu“. Autor shrnul nedávnou historii Transvaalu a britské ambice v oblasti: „...Od mysu Dobré naděje až k Nilu ! Tímto heslem vyznačil politiku Anglie v Africe guvernér Kapský Cecil Rhodes...“ O několik řádek dále se po vylíčení událostí z roku 1896 Hlas vrátil opět k Cecilu Rhodesovi: „...Mefistem, který tyto plány v podzemí kul, byl ovšem Cecil Rhodes, muž nezlomné, železné energie anglosaské...“ Autor článku logicky a velmi zasvěceně uvažoval o geopolitických cílech Británie v Africe a podotkl, že búrské republiky stály v cestě plánované železnici Káhira – Kapské město. Znovu připomněl smutný osud obou jihoafrických republik: „...Nicméně byly republiky tyto stále předmětem dobytčinnosti a hrabivosti anglické...“ Nechyběly ani informace o přistěhovalcích a s tím spojenými britskými požadavky, o jejichž významu uvažoval: „...Jest zřejmo, že Anglii se jedná o takové sevření a semknutí republiky transvaalské, že by tato trvala nadále jen dle jména, mocensky však zcela vydána by byla Anglii...“ Hlas správně předpokládal vojenské řešení celého sporu: „...Anglie ovšem nedá ani zhora na čest smluvnou a provede svou tj. vtrhne do Transvaalu. Bez toho protahovala jednání s republikou jen proto, aby získala času ke zbrojení a soustředění vojska v Jižní Africe...“¹¹⁴ Na rozdíl od Národních listů nepřipisoval Hlas Búrům

¹¹³ Hlas, LI., 1899, č. 173, s. 2.

¹¹⁴ Hlas, LI., 1899, č. 224, s. 1.

jen naivní čekání na případnou dohodu s Velkou Británií, ale zdůraznil i jejich válečné přípravy: „...Boerové ovšem v době vyjednávání s Anglií netkvěli v sladkoblahé víře ve „vítězství spravedlivé věci“, ale ozbrojili se do posledního muže a to zbraněmi nejmodernějšími a již jednotlivé sbory jejich táhnou na jižní a jihovýchodní hranice...“ Zajímavá byla úvaha o motivech chování Německa v celém konfliktu: „...Z mocí evropských nejnápadněji klidně chová se Německo- ono Německo které ještě před čtyřmi lety vidělo ve vpádu Jamesonově takový čin bezprávný. Není pochyby, že zatím se s Anglií domluvilo dle zásady: „Rozdělíme se a budu mlčeti“. Tomuto domluvení platila patrně cesta Cecila Rhodese do Evropy a návštěva jeho u císaře Viléma v Berlíně z jara tohoto roku...“ Autor uvažoval o obsahu britsko-německé dohody: „...Německo zavře oči k tomu co činí Anglie v jižní Africe, ale bude si hledat náhradu v Malé Asii, k čemž zase Anglie bude mlčeti, neboť tam se jedná o zájmy – Ruska...“ Právě na možný zásah Ruska a Francie Hlas upozorňoval: „...Rusko však nehodlá- jak hlasy lidí jejich zaznívají- dívati se na to lhostejně a jest možno, že pohne nějak mocnou svou rukou, čímž se akce anglická dostane v nemilé překvapení. V úmyslu tom vymíňuje se jako spoličinitel také Francie kteráž Madagaskarem jest operační čáře anglické tak blízko a může do jejich podniků dosti citelně zasáhnouti...“ Hlas vyzvedl také bojové kvality Búrů, u kterých předpokládal velení evropských důstojníků. Autor uzavřel článek připomínkou nedávno ukončené mírovou konference v Haagu: „...Smutné to účinky mírového sjezdu ještě v tomtéž roce!...“¹¹⁵

V 231. čísle byl otištěn příspěvek zabývající se životem a dějinami jižní Afriky. Úvodní věta v podstatě zdůvodnila napsání článku: „...Nepřátelství hrabivé Anglie proti klidné Jihoafrické republice obrátilo k jihoafrickým Boerům opět pozornost celého světa...“ Autor nejprve rozvedl národnostní složení obyvatelstva, přičemž údaje se lišily od těch v Národních listech o několik tisíc. Hlas uvedl jako zdroj těchto dat výpočet člena kapské sněmovny Edmunda Garetta. Zajímavé bylo, že stejně jako Národní listy ani Hlas nezahrnul do svého výčtu jiné národnosti než Búry a Angličany a samozřejmě také domorodce, jejichž postavení ohodnotil jedinou větou: „...Kmenové tyto jsou k bělochům v poměru poddaných k pánu...“ Následovalo vylíčení dějin Transvaalu i sousedního Oranžského státu. Samotné Búry autor charakterizoval následovně: „...Boerové jsou silný, zdravý kmen, klidné, dobrácké, pohodlné povahy. Rádi si zakouří i popijí kávy. Velké námahy ani tělesné ani duševní nemilují. Mají spolehlivou oporu ve služebnictvu domorodém, jež vyniká pracovitostí i věrností ku svým pánům...“¹¹⁶ Hlas neopomenul zdůraznit ani zbožnost búrského

¹¹⁵ Hlas, LI., 1899, č. 224, s. 1.

¹¹⁶ Hlas, LI., 1899, č. 231, s. 2.

obyvatelstva, kterou dokonce dal za vzor: „...*Před každým jídlem i po jídle se zbožně pomodlí, před jídlem i po jídle čte se z bible a končí se nábožnou písní. V tom mohou býti Boerové leckomu dobrým příkladem...*“¹¹⁷

O pár řádků dále rozebral Hlas náboženskou stránku detailněji a zmínil také strukturu protestantských církví v zemi. Vylíčil podrobnosti duchovních zvyklostí a pravidel, na což navázal rozborem búrského školství, které považoval autor článku za velmi vyspělé, a hluboce ocenil důraz, který Búrové na vzdělávání svých potomků kladli: „...*Není snad země, která by pro školství tolik obětí přinášela, jako boerské republiky...*“¹¹⁸ Článek poskytl čtenářům Hlasu velmi zajímavý obraz z života v Jižní Africe a umožnil jim představu o místních poměrech. Velký důraz byl přitom kladen na náboženskou otázku a také na způsob vzdělávání a fungování školství.

Vybrali jsme nejzajímavější a nejcharakterističtější články Hlasu, řešící krizi v Jižní Africe před vypuknutím búrské války. Je třeba zdůraznit, že co do četnosti informací a obsáhlosti zpravodajství se Hlas nemohl s Národními listy měřit. Větší důraz byl redakcí Hlasu kladen na jižní Afriku až po vypuknutí skutečné války. Přesto přinesl Hlas mnoho zajímavostí i vlastních úvah, které se mnohdy lišily od určité šablonovitosti hodnocení v Národních listech.

Pochopitelný byl také zájem Hlasu o jiné stránky života v jižní Africe, čímž máme na mysli především otázku náboženskou, která byla v Hlasu obecně velmi oblíbenou a preferovanou. Čtenáři tak dostali zajímavé informace, ke kterým se ve většině ostatních deníků a časopisů nedostali. Britská politika byla v Hlasu velmi ostře odmítnuta a nesmlouvavě kritizována. Oproti Národním listům, Moravské orlici a Lidovým novinám ovšem Hlas stavěl do popředí především osobu Cecila Rhodese, kterého označil jako hlavního iniciátora britských agresivních plánů. Samozřejmě že nechyběla ani kritika ministra kolonií Chamberlaina, i když Hlas nezmiňoval jeho osobní zainteresovanost v celém konfliktu.

Búrové byli vykresleni jako hrdý a neohrožený národ, který byl dobře připravený a odhodlaný hájit svou samostatnost. Hlas si také jako jeden z mála všiml obtížného postavení domorodého obyvatelstva, i když je nijak nekritizoval. Do popředí stavěl zbožnost Búrů a jejich péči a pozornost věnovanou výchově potomků. K postoji velmocí si nedělal Hlas příliš iluzí, přestože nevyklučoval společný rusko-francouzský zákrok. Naopak Německo se podle Hlasu s Británií již dohodlo a slíbilo svou neutralitu.

---

¹¹⁷ Hlas, LI., 1899, č. 231, s. 2.

¹¹⁸ Hlas, LI., 1899, č. 231, s. 3.

Lidové noviny zveřejnily první ucelenější informace již v polovině června roku 1899 v příspěvku nazvaném „Konflikt v jižní Africe“. Ani Lidové noviny nebyly výjimkou v protibritském ladění svého zpravodajství z jižní Afriky. Hned v úvodu se opřely do britského tisku: „...*Anglické časopisy se zasazují o to, roztroubiti falešné zprávy o schůzce, ku které se prostřednictvím prezidenta svobodného státu oranžského p. Steyna, náčelník transvaalské republiky p. Krüger a gubernátor Kapska sir Alfred Milner dostavil. Namlouvají světu, že veškeré zápletky jediné od Krügera pochází. Na tom všem není ovšem zhora pravdy...*“¹¹⁹ Lidové noviny byly přesvědčeny o mírumilovnosti prezidenta Krügera. Zajímavým bylo v podání Lidových novin rozdělení obyvatelstva Jižní Afriky: „...*Je známo že se jedná o řešení problému politického a národohospodářského. První zahrnuje následující: Běloši transvaalské republiky se dělí ve dva elementy, staré obyvatelstvo území, boery, zemědělce, Holanďany a přivandrovalé zlatokopy, Angličany...*“ Vidíme, že Lidové noviny pro své čtenáře hodně zjednodušily národnostní otázku v Transvaalu a obyvatelstvo prakticky rozdělily na hodné starousedlíky, Búry, a zlé zlatokopy z Anglie. Národnostní problémy příspěvek dále rozvedl a konkretizoval stanoviska obou stran. Další problém, na který Lidové noviny poukázaly, byl dynamitový monopol: „...*Co do národohospodářského problému jedná se hlavně o monopol dynamitu. Kovkopové si totiž nařikají, že jim vláda potřebný dynamit za přemrštěnou cenu prodává...*“ Nyní tuto skutečnost autor svérázně odůvodnil: „...*Transvaalská republika je přinucena krýti nějakým způsobem své výdaje. Jsou stále ohrožena musí nepřetžitě stavěti pevnosti a kupovati zbraně. Kdyby Anglie stále nevyhrožovala a kdyby angličtí kovkopové proti boerské vládě stále nereptali, snížila by jistě cenu dynamitu...*“¹²⁰ Za vysoké ceny dynamitu tedy mohly podle Lidových novin opět Britové. Autor dosti zjednodušil a poněkud si přizpůsobil složitou otázku dynamitového monopolu v Transvaalu. Lidové noviny očekávaly po neúspěchu bloemfontainské konference v Jižní Africe dramatický vývoj. Poté se zaobíraly osobností transvaalského prezidenta Krügera, jehož charakterizovaly velmi pozitivně a ocenily jeho schopnost čelit Britům.

Do úvodníku Lidových novin se rostoucí krize znovu dostala až v posledním srpnovém čísle pod titulkem „Anglie a Transvaal“. Po shrnutí nejnovějších projevů ministra Chamberlaina a dopisu generála Jouberta královně Viktorii Lidové noviny podotkly: „...*Obě strany pronesly rozhodné poslední slovo. Situace je opravdu hrozivá. Anglický státník příliš určitě vyjádřil, že Anglie si vynutí více, když Transvaal nepovolí hned. A uvažujeme-li ovšem, co Anglie hned žádá, pak sami doznati musíme, že boerové šli v povolnosti daleko- více*

¹¹⁹ Lidové noviny, VI., 1899, č. 132, s. 1.

¹²⁰ Lidové noviny, VI., 1899, č. 132, s. 1.

nemohou...“ Lidové noviny příkře odsoudily britské požadavky, které shledávaly jako ve světě naprosto nebyvalé: „...Co Anglie žádá na Transvaalsku je naprostou novinkou v poměrech mezinárodních. Anglický velelát žádá, čehož nikde není, aby cizozemci měli v Transvaalu stejná politická práva s domácími státními občany...“ Autor upozornil na fakt, že jedinou výraznější skupinou cizinců v Transvaalu byli Britové, což ovšem nebyla tak úplně pravda: „...Aby si někdo nemyslil, Anglie nezištně se zasazuje o práva všech států, sluší poznamenati, že cizinci v boerské republice jsou šmahem samí Angličané...“¹²¹ Poté varoval před důsledky přijetí britských návrhů, což by podle Lidových novin mělo za následek bezprostřední ovládnutí Transvaalu Británií. V následujícím odstavci odsoudily chování k cizím přistěhovalcům v Británii: „...A taková práva a svobody v Transvaalu žádá pro cizí přistěhovalce země, která sama přistěhovalcům svým nepopřává nejmenších politických práv, jmenovitě žádného volebního práva...“ K výčtu opatření britské vlády vůči přistěhovalcům v posledním půl století Lidové noviny konstatovaly: „...A před rokem obmezila Anglie dokonce příliv z jiných států zákonem, který zapovídá přistěhovalství chudých a vůbec takových osob, které by jednou mohly býti státu na obtíž, z toho fakta jest zjevno, jak sobecké a nemravné jest jednání Anglie proti Transvaalu a pouhým humbugem musíme nazvati tu vzácnou přízeň a ochranu, kterou pan Chamberlain zahrnuje cizince v Transvaalu...“ Lidové noviny ostře odmítly válečné řešení konfliktu: „...Povede-li zápletka Anglie s Transvaalem k válce, pak bude se moci říci, že kulturní svět zhanoben byl opět novým barbarským krveprolitím z nejnižší hrabivosti a mzkého sobectví...“ Po rozboru několika britských pokusů o ovládnutí Transvaalu z minulosti Lidové noviny zhodnotily mezinárodní situaci jako velmi příznivou pro britský zásah: „...Doba je mnohem příhodnější pro válečný podnik anglický, než byla před 3 roky, neboť dnes je téměř jisto, že v zabrání Transvaalska by dnes Anglii nikdo, žádná z evropských nebránila a že boerská republika ve válce jediného spojence snad by měla v malé republice oranžské...“ O výsledku války neměly Lidové noviny na rozdíl od Národních listů žádných pochyb: „...Jaký výsledek při takovém stavu věcí by měla válka Anglie s Transvaalskem, o tom lze napřed rozhodovati...“¹²² Své tvrzení doložil autor statistikou o počtu a rozdělení obyvatel Transvaalu.

Zatímco v září přinesly Lidové noviny pouze krátké a útržkovité informace z jižní Afriky, v říjnu tomu již bylo jinak a s blížící se válkou vzrůstal i prostor věnovaný této problematice. Hned na počátku října vyšel příspěvek „Válka v Transvaalu“¹²³ s podtitulkem

¹²¹ Lidové noviny, VI., 1899, č. 197, s. 1.

¹²² Lidové noviny, VI., 1899, č. 197, s. 1.

¹²³ Lidové noviny, VI., 1899, č. 225, s. 2.

„Píše se nám z Paříže“; tento článek byl doslovnou kopií dopisu pařížského dopisovatele, uveřejněného téhož dne v Národních listech. Je to zřejmý důkaz spolupráce obou mladočeských listů.

Další rozsáhlejší příspěvky již byly zasvěceny přímo válečné situaci, a proto je zmíníme v poslední části této kapitoly. Lidové noviny byly v období před počátkem jihoafrického konfliktu zaměřeny, podobně jako ostatní deníky, silně protibritsky a vystupovaly jako zastánci práv malého utlačovaného búrského národa. Je třeba zdůraznit, že zpravodajství Lidových novin nebylo v oblasti informací z jižní Afriky před búrskou válkou příliš výrazné, a to jak v kvalitativní, tak v kvantitativní rovině. Autoři článků často složitější problematiku zjednodušovali a podávali značně upravený a mnohdy pozměněný a zkreslený obraz skutečnosti. Nelze u nich pozorovat ani nějakou přílišnou informovanost, z čehož vyplývá, že většinou nevyvozovali nějaké vlastní originální závěry a hodnocení. Čím Lidové noviny vynikaly byla radikálnost kritiky Británie, což se dále projevovalo i během války.

Realistický tisk poskytl událostem v jižní Africe poměrně značný prostor a věnoval mu velkou pozornost. Naše doba informovala poprvé o jihoafrickém konfliktu v srpnu roku 1899. Stať nazvanou „Zápletka transvaalská“ napsal odborník Naší doby na zahraniční události J. M. Podhorský. Obširný příspěvek začal shrnutím britsko-holandského koloniálního soupeření v minulých staletích. Poté se zamyslel nad pozicí jižní Afriky v britském impériu: „...Angličané hlavně proto Kapsko si ponechali, poněvadž jsou v rukou jejich, bezpečnost cesty do Indie znamenitě zvyšovalo. Prokopáním převlaky suezské byla by cena této osady pro mořevládné pány její rozhodně značně klesla, kdyby se brzy potom nebyla v jižní Africe našla úžasně bohatá diamantová, a pak i zlatá pole, následkem čehož důležitost její ještě mnohonásobně vzrostla...“¹²⁴ Podhorský velmi dobře zhodnotil velký význam Jižní Afriky především z geografického hlediska jako významného bodu pro imperiální cestu do Indie. Naše doba tak jako jedna z mála sledovaných periodik tuto skutečnost náležitě zdůraznila. Podhorský rozebral také etnické poměry v Jižní Africe a upozornil na problémy a rozpory mezi Búry a Brity. Autor se jako jediný obsáhleji zabýval problematičtým vztahem mezi domorodci a Búry: „...Hollandští osadníci nezacházeli, pravda, s černým obyvatelstvem domorodým pěkně, ne-li stejně špatně, tož jen o málo lépe než-li Angličané se severoamerickými rudochy...“¹²⁵ Z této skutečnosti vyvodil nepříjemné důsledky pro vzájemné soužití a zmínil i chování Britů k domorodcům: „...Následkem toho byli mezi černochoy po čertech málo oblíbeni, kdežto Angličané sledujíc jednak tehdejší protiotrokářské

---

¹²⁴ Naše doba, VI., 1899, s. 846.

¹²⁵ Tamtéž, s. 847.

tendence, jednak snad chtějí si zjednatí proti nespokojeným Boerům protiváhu, otroctví zrušili...“¹²⁶ Snažil se poměrně obsáhle zmapovat dějiny anglo-búrského antagonismu od roku 1836. Podhorský vytýkal tvůrcům obou republik chyby při vytyčení území, které měly za následek odříznutí Transvaalu od přístupu k moři. Zdůraznil také britskou snahu o ovládnutí této významné části portugalské državy. Objevení bohatých nalezišť diamantů a zlata připsal Podhorský zhoubný vliv na život Búrů. Rozebral, jakým způsobem se změnil v Transvaalu způsob života a rozložení politických sil po objevení nalezišť a zmínil s tím související vlnu přistěhovalců z Británie a nové problémy v republice. Současné napětí dával za vinu především rozpínavosti Rhodesovy společnosti. Z tohoto faktu vyvodil svůj závěr o britských záměrech: „...V myslí lva britského, zeměkouli v obětí držícího, počala představa neodvislého Zavaalska spojovati se s představou trnu vraženého do jeho jihoafrické tlapy...“¹²⁷ Podhorský připomněl Jamesonův nájezd, který označil za hlavní příčinu soudobé podezřívavosti Búrů vůči Britům a především ministru Chamberlainovi. Zdůraznil přímý vliv těchto událostí na situaci v Kapsku, kde Búrové získali parlamentní většinu, což pokládal za vážnou překážku britským ambicím. Článek uzavřel povzdechem nad mohutným zbrojením obou stran, k čemuž s trochou ironie vzhledem k právě skončené mírové konferenci dodal: „...Zároveň s nimi místo kulí dum-dum, již příliš rozkřičených, dopravují se na Kap, jiné, s nevinnějším jménem Cartridges Nro. 4., kule s vyhloubeným hrotem s daleko strašnějším a barbarštějším, výbušným přímo účinkem. Konference v Haagu!...“¹²⁸

Podhorský ve svém příspěvku informoval velmi zasvěceně, jak u něj bylo obvyklé, navíc přidal i vlastní originální úvahy a předpovědi. Dá se říci, že tento druh zpravodajství, který nabízela Naše doba, neměl co do kvality a rozsahu v tehdejší českém tisku obdoby.

Revue Naše doba otiskla v říjnu 1899 v rubrice „Zahraniční zprávy“ další třístránkový článek o událostech v Transvaalu. Autorem článku byl znovu J. M. Podhorský. V úvodu zdůraznil rozmach anglosaského imperialismu: „...Obrátíme-li se ku konflikty vždycky těhotnému zámoří, pozorujeme, že imperialistická politika jest dnes šiboletem všeho anglosaského plemene v staré Anglii i Americe...“¹²⁹ Hodnotil reakce Britů na novou britskou imperiální politiku v čele s Chamberlainem, kterou dával do protikladu k rostoucímu znepokojení Američanů nad rozpínavostí Spojených států: „...Naproti tomu zdá se, že veřejnost anglická až na malé výjimky ratifikuje politiku ministra Chamberlaina, předního představitele „nové diplomacie“ a nejbezohlednějšího zastávce de droit du plus fort. Ten

---

¹²⁶ Naše doba, VI., 1899, s. 848.

¹²⁷ Naše doba, VI., 1899, s. 848.

¹²⁸ Tamtéž, s. 849.

všemi možnými přípustnými i nepřípustnými prostředky žene věci v jižní Africe ku krvavé srážce...“¹³⁰ Následně vylíčil dějiny Búrů od příchodu původních 250 rodin do Transvaalu a vyzdvihl jejich charakter. Podhorský také rozvedl velmi podrobně a zasvěceně aktivity Afrikanderbondu a snahu kapských Búrů o národní identifikaci a s tím spojené otázky církevní a školské. Řešil podrobnosti politického života v Kapsku, nastínil i politický systém této britské kolonie, program jednotlivých stran a zvýraznil i nejdůležitější osobnosti z řad búrských politických vůdců v Kapsku. Podhorský znovu připomněl fakt, že Búrové měli v kapské sněmovně většinu: „...Pravil jsem již před dvěma měsíci, že tím znamenitá překážka navalena byla do cesty Chamberlainovi, jenž od několika let ve spolku s Cecilem Rhodesem, „Napoleonem jižní Afriky“, skrytě i veřejně usiluje o zničení samostatnosti transvaalské republiky...“¹³¹ Právě Chamberlaina viděl jako hlavního iniciátora agresivních snah o ovládnutí Transvaalu a zmínil i jeho osobní zainteresovanost v otázce dynamitového monopolu a v Rhodesově Jihoafrické společnosti: „...Transvaalští sedláci hluboce jsou o tom přesvědčeni, že vpád Jamesonův neděl se bez (neúředního ovšem) vědomí pana ministra a zlí jazykové mezi anglickými a cizími odpůrci jeho politiky ukazují k tomu, že Chamberlain fedruje v Africe vlastně svou válku, že jen zabráním Transvaalu může býti uchráněna od úpadku Rhodesova Britská jihoafrická kompanie a že ze zrušení dynamitového monopolu veliký užitek vzejde anglické společnosti pro vyrábění této třaskaviny, na kterýchž obou koloniálních ministr i se svým příbuzenctvem finančně ve vynikající míře jest účasten...“ Můžeme si všimnout, že na rozdíl od Národních listů, Hlasu či Lidových novin, Podhorský podstatně kultivovanější a opatrnější formou dával do souvislosti Chamberlainovy aktivity a osobní zájmy. Vystříhal se tak poněkud bulvárního, urážlivého stylu. Informace nebral jako neměnnou skutečnost, ale pouze jako jednu z možných variant příčin jihoafrických událostí. Navíc zdůraznil i další zajímavé skutečnosti o afrických aktivitách Josepha Chamberlaina a jeho rodiny: „...Nařknutí toto není tak příliš bezpodstatné, pováží-li se, že Chamberlain právě letos udělal dobrý obchod, když koruna přejímala území Královské Nigerské Společnosti, jejíž akcie ve znamenité množství uloženy měly ve svých pokladnách- státní tajemník pro osady a jeho bratr...“ Tato skutečnost nebyla v jiných zkoumaných českých denících a časopisech zveřejněna. Podhorský hodnotil Chamberlainovu taktiku jako podvod na búrských zástupcích. O Chamberlainových krocích souvisejících se sporem o výklad smluv z let 1884 a 1881 poznamenal: „...Macchiavelistickým piklům těmto podařilo se konečně dosíci cíle:

---

¹²⁹ Naše doba, VII., 1900, s. 48.

¹³⁰ Tamtéž, s. 49.

¹³¹ Naše doba, VII., 1900, s. 50.

*Transvaalští vidouce v tom potvrzení skutečných úmyslů ministerského spoluvníka Jamesonova, s největším úsilím provedli všechny přípravy k válce...*¹³² Britskou taktiku při rozhovorech označil v souladu s ostatním českým tiskem především za zdržovací: „...Všechno další vyjednávání se strany anglické mělo za účel pouze získání času...“¹³³ Autor zmínil poslední opatření a jednání obou stran a na závěr poněkud pateticky prohlásil: „...Když ministerstvo Salisburyovo žádost presidentovu prostě odmítlo, nastal ve středu 11. v 5 hod. odpoledne mezi obrovskou světovou říší britskou a dvěma malými státy potomků někdejších Guesů stav válečný. Osvědčí se tito poslední důstojnými dědici slávy předků a kyne-li hrdým pánům moře osud Španělů, kdysi rovněž světovládných? Quien sabe!...“¹³⁴

Podhorský stejně jako u předchozího článku obhájil velkou znalost tématu a jeho myšlenky byly opřeny přílehlavými argumenty z minulosti i současnosti. Čtenářům Naší doby předložil komplexní přehled toho podstatného v kombinaci s bystrým úsudkem autora. Svoji kvalitou převyšovaly tyto příspěvky všechno, co jsme měli možnost v českém dením tisku prostudovat. Tato skutečnost byla dána i faktem, že v Naší době byl dostatečný prostor na delší a odbornější texty.

Podhorský sice kritizoval Velkou Británii a především ministra kolonií Chamberlaina za bezohledný postup vůči Búrům, ladění jeho kritiky bylo ale podstatně mírnější. Za britským agresivním chováním nacházel i další příčiny expanze než běžným tiskem zdůrazňované nerostné bohatství a dynamitový monopol. Búry viděl jako statečný a hrdý národ, ale vytykal jim lenost a především jako jediný řešil i jejich problematický vztah k černému původnímu obyvatelstvu. Další vývoj událostí správně hodnotil jako kritický a počítal s válečným konfliktem, ve kterém předpokládal vítězství Británie. Jediné, co mohl pozorný čtenář postrádat, bylo podrobnější nastínění mezinárodněpolitické situace a postojů evropských velmocí ke konfliktu. Tímto aspektem celé situace se Podhorský nezabýval.

Realistický týdeník Čas byl úzce propojen s Naší dobou, a proto v obou periodikách prakticky nenalezneme totožné informace. Zatímco Naše doba se zabývala politickou stránkou a pozadím konfliktu, Čas rozebral ve dvou listopadových číslech roku 1899 vojenské otázky a rozložení sil obou soupeřů. Miniseriál byl nazván „Vojenská moc obou protivníků“ a celkově obsáhl pět stran textu.¹³⁵ Jeho autorem byl podobně jako v případě článků v Naší době J. M. Podhorský.

---

¹³² Naše doba, VII., 1900, s. 50.

¹³³ Tamtéž, s. 51.

¹³⁴ Naše doba, VII., 1900, s. 51.

¹³⁵ Čas, XIII., 1899, č. 47, s. 757-758; Čas, XIII., 1899, č. 49, s. 770-772.

V první části uveřejněné v 47. čísle byla rozvedena struktura a složení britské armády. Hned v úvodu autor komentoval situaci domorodého obyvatelstva ve vypuknuvší válce: „...*Nepřekonatelná propast, jež se v myslí všech jihoafrických bělochů rozvírá mezi nimi a barevnými jejich spolukrajany, jest morální mocí takového dosahu, že nikdo ze soupeřů by se neodvážil (alespoň ne veřejně) proti druhému domorodce vypraviti do pole...*“¹³⁶ Tuto skutečnost Podhorský spojil s neúčastí indických domorodých sil na bojišti. Připomněl, že v Británii dosud neexistovala branná povinnost, a tak v jižní Africe bojovali pouze členové pravidelného vojska a dobrovolníci. Odmítl lacinou kritiku některých českých listů na adresu britské armády a byl přesvědčen o bojových kvalitách Britů: „...*Několik let výcviku a nějaké tažení válečné za mořem skuje pochybné často živly v taktickou jednotku, již není zrovna proč pohrdati...*“¹³⁷ Podhorský se dále zabýval důstojnickým sborem. Vytýkal mu velké procento zastoupení aristokracie a také přílišný důraz na kvalitu svého oděvu. Kritizoval také zastaralý výcvik důstojníků a návyky, které získala britská armáda v koloniálních válkách: „...*Vedle toho navykli si důstojníci i vojáci v četných bojích s divochy a polobarbary spoléhati se mnoho na své anglosaské plus, gallant rush on the enemy s bodákem v ruce působí na mysl, jejich neodolatelným kouzlem- nový důkaz toho, že praktický smysl Angličanův proniknut jest silnou dávkou romantiky, ba mysticismu. V případě války s protivníkem z evropského kontinentu ukázaly by se tyto vady brzy v jasném světle...*“¹³⁸ V dalším odstavci Podhorský rozvedl strukturu, složení a původ některých sborů a také kvalitu a výzbroj dělostřelectva i pěchoty. K výlučnosti války v jižní Africe podotkl: „...*Anglický vojenský úřad, ještě nikdy nevysílal přes moře tak silný sbor, jaký válečné autority londýnské uznaly za nutné postavit proti Boerům. Mobilisace vykonána byla pečlivě a na poměry anglické poměrně rychle a hladce...*“ Autor v závěru první části kritizoval britskou admirálitu: „...*Vojenský úřad vykonal svůj úkol, ale za to obstála velmi nedokonale zkoušku admirálitu, jež měla opatřiti parníky dopravní...*“¹³⁹

Druhá část Podhorského příspěvku vyšla v 49. čísle a jejím námětem byly vojenské síly obou búrských republik. Hned na úvod se Podhorský zmínil o specifiku búrských vojsk: „...*V obou republikách není s jedinou výjimkou artilerie žádného pravidelného vojska...*“¹⁴⁰ Právě dělostřelectvu věnoval značnou pozornost, když rozebral strukturu, počty i velitele, a to u obou armád. Uveřejnil velmi přesné a detailní informace o výzbroji a organizaci

---

¹³⁶ Čas, XIII., 1899, č. 47, s. 757.

¹³⁷ Čas, XIII., 1899, č. 47, s. 757.

¹³⁸ Tamtéž, s. 758.

¹³⁹ Čas, XIII., 1899, č. 47, s. 758.

¹⁴⁰ Čas, XIII., 1899, č. 49, s. 770.

transvaalského dělostřelectva, včetně vyjmenování všech jeho velitelů. K výzbroji se vyjádřil velmi obsírně a zdůraznil fakt, že mimo německých děl, pocházejících z Kruppových závodů, měl Transvaal na přání svého vrchního velitele ve výzbroji i děla francouzská. Podhorský spekoval o skutečném množství búrských děl, kterými Transvaal disponoval v souvislosti s britským podceněním tohoto počtu: „...*Někde se mluvilo o 48, v tu číslici rychlostřelná děla Nordefeldtova a Maximova jistě nejsou zahrnuta. Ale i bez nich cifra mně zdá se být nízká. Angličané alespoň důkladně se zmýlili ve své kalkulaci o síle boerské dělostřelby...*“¹⁴¹ Od dělostřelectva přešel k pěchotě a jízdě. Rozebral opět detailně strukturu jednotek a celého vojenského systému a v neposlední řadě také způsob mobilizace. Nastínil výzbroj a způsob střeleckého výcviku, k čemuž přidal zajímavé, až romantické skutečnosti: „...*Jakmile v chlapeckém věku byli s to unést ručnici, otcové je vyhnali na lov do stepi. Kdo za každou patronu nepřinesl zastřelenou antilopu, nedostal prostě jísti...*“¹⁴² K tomu dodal: „...*Tou krutou methodou vychovali z nich nejlepší střelce celého světa...*“ Jako další impuls pro střelecké umění Búrů označil Podhorský Jamesonův vpád: „...*V tom směru pravým štěstím pro Boery byl Jamesonův vpád. Jako houby po dešti vyrůstaly všude střelecké spolky. Jak ukazují dlouhé seznamy Angličanů, zabitých a raněných v posledních bojích, nebyly to spolky parádní...*“¹⁴³ O taktice Búrů a jejich vnímání války Podhorský soudil: „...*Boerové mají poněkud zvláštní názor na válku. Jim jest jakýmsi druhem honby. Při ní jde o to, „pobiti co možná nejvíce zvěře a té nejlepší“, id est důstojníků. Proto technika i psychologie odkazuje je na defensivu...*“ Taktiku dále konkretizoval jak v obranné fázi, tak při ofenzívě. Vysoce cenil rychlost pohybu a manévru Búrů a v jejich taktice našel také náznak následného guerillového způsobu boje, který Boerové později praktikovali vesměs po celé dva roky války. Podhorský upozornil na skutečnost, že búrská taktika se příliš nepodobala taktice praktikované některou z evropských armád, přesto jí označil za velmi účinnou.

Podhorský se snažil co nejpřesněji určit počty mužů, které jsou obě republiky schopny postavit do pole. Přitom vycházel především z transvaalského Staatsalmanachu, na který také odkazoval. Poslední odstavec celého článku věnoval osobě generála Jouberta, vrchního velitele búrských sil. Když popisoval jeho charakteristiku, shrnul zároveň vlastnosti celého búrského etnika: „...*Jest prototyp Boera, jehož hlavní vlastností v znamenité míře se v něm ztělesňují. Známa selská chytrost a bystrý důvtip člověka, odkázaného jenom na sebe, nedůvěřivost a opatrnost, ale zase energie a Boerům vlastní sklon k násilnosti...*“ Mezi

---

¹⁴¹ Tamtéž, s. 771.

¹⁴² Čas, XIII., 1899, č. 49, s. 771.

¹⁴³ Tamtéž, s. 772.

vesměs dobrými vlastnostmi Búrů tak Podhorský našel i násilnickou povahu, která se podle jeho předchozích článků projevovala především ve vztahu k domorodému obyvatelstvu. Po shrnutí Joubertovy kariéry uvažoval autor o jeho – a domníváme se, že i búrských – neskromných cílech obecně v nadcházejícím válečném střetnutí: „...*Ctižádostí jeho jistě jest, aby z krvavé setby letošní války vyklíčila pro Transvaal alespoň neodvislost dokonalá. Ba podobá se pravdě, že vytknul sobě cíle mnohem vyšší.*“¹⁴⁴

Tímto konstatováním končil Podhorského rozsáhlý příspěvek o branných silách obou znepřátelených stran. Informace o britské armádě byly podstatně povrchnější než detailní znázornění výzbroje, struktury a taktiky armád obou búrských republik. V případě britské armády varoval před jejím podceňováním a zatracováním, které se dělo na základě prvních zpráv, došlých z jihoafrického bojiště, v běžném tisku. Upozornil na ohromnou sílu a rezervy britského impéria. Přitom si ovšem neodpustil kritiku zastaralé a těžkopádné britské vojenské mašinerie a nedostatků v přípravě a výcviku mužstva i důstojníků.

Ve vztahu k Búrům zdůraznil jejich vysokou bojovou připravenost a originální, podmínkám přizpůsobenou taktiku. Stejně tak se zabýval výcvikem, který vycházel přímo z životních potřeb Búrů. Jeho článek dával správně tušit, že Británii v jižní Africe nečekalo vůbec nic jednoduchého a že konflikt bude velmi krvavý. Při rozpracování búrské taktiky a struktury vojska odkázal Podhorský na dva základní zdroje informací, a to na zprávu německého majora von Sonnenburg a na transvaalský Staatsalmanach. Jeho dvojdílný příspěvek měl podobně jako jeho stati v Naší době velmi vysokou úroveň a pro čtenáře obrovskou informační hodnotu. Vzájemně na sebe navazující Podhorského články z Času a Naší doby tvořily ucelený a v českém prostředí neobvykle podrobný přehled důležitých skutečností a událostí.

Sociálně-demokratický deník Právo lidu se situací v jižní Africe v roce 1899 zabýval dosti podrobně. První zprávy o rostoucím napětí v jižní Africe se na jeho stránkách objevily již v červnu a červenci 1899. V polovině června vyšel sloupek „Anglie a Zavaalsko“. Informoval především o bloemfontainské konferenci a přistěhovalecké otázce. K smlouvě z roku 1884 autor poznamenal: „...*V této smlouvě není ani slova o svrchovanosti Anglie, nicméně činí angličtí šovinisté si dnes na ní právo a podněcují vládu, aby republice učinila konec...*“¹⁴⁵ Na závěr se autor zmínil o nátlaku britského tisku na Búry kvůli přijetí britských požadavků, přičemž ironicky připomněl britskou aktivitu na mírové konferenci v Haagu:

---

¹⁴⁴ Čas, XIII., 1899, č. 49, s. 772.

¹⁴⁵ Právo lidu, VIII., 1899, č. 159, s. 2.

„...*To anglická vláda dobře ví a dává proto ve svém „Standardu“ Boery zastrašovatí hrozbami války- zatímco její delegáti na haagské konferenci podávají návrhy na odstraňování mezinárodních konfliktů smírčím soudem...*“¹⁴⁶ Je třeba dodat, že Právo lidu bylo charakteristické ironií a sarkasmem, kterými nešetřilo na adresu Haagské mírové konference při každé příležitosti.

V polovině srpna se Jižní Afrika dostala do úvodníku „Záležitost Transvaalská“. Příspěvek je charakteristický silně protibritským tónem a předpokládá válečné řešení celého konfliktu: „...*Jak z posledních zpráv vysvítá, nebude záležitost republiky transvaalské v Africe jinak rozřešena než válkou. Republika transvaalská je již dávno Angličanům trnem v oku. Nacházejí se tam zlaté doly, jež vzbuzují lačnost anglickou a proto chce Anglie svým kapitalistům v republice zjednat rozhodného vlivu, aby pomocí nich dostala bohatou zemi do svých špinavých rukou...*“ Právo lidu tedy, věrné svému zaměření, odhalilo především hmotné a ziskové zájmy Britů. V následujícím odstavci se zabývá problematikou britských přistěhovalců a k britským požadavkům dodalo: „...*Anglická politika v otázce této svou známou nestoudnost žene do krajností...*“ Za těmito nároky nacházelo především zájmy britských velkopodnikatelů: „...*Zlaté doly a pole v republice transvaalské náleží hrstce stonásobných milionářů anglických, kteří se chtějí státí živlem vládnoucím, aby mohli své ziskuchtivé zájmy tím více hájiti...*“ Právo lidu se pustilo do nesmlouvavě ostré kritiky britských požadavků volebního práva v Transvaalu, k čemuž obratně použilo argumentů z praxe v samotné Velké Británii a jejím impériu: „...*Vláda anglická hrozí cizímu státu válkou, nedá-li různým dobrodruhům a ze všech možných konců sehnaných zlatokopům právo hlasovací, ale ve svých koloniích odpírá právo hlasovací milionům vysoce vzdělaných cizinců- viz. Indii! –ba svým vlastním příslušníkům státu poskytuje jenom v míře obmezené- Anglie nemá dosud všeobecné právo hlasovací! Vláda která mluví o „národních zájmech“, při tom ale se snaží počet příslušníků státu zmenšiti, taková vláda je zajisté podivným zjevem...*“¹⁴⁷

V kontextu této kritiky volebního práva v Británii si musíme uvědomit skutečnost, že na přelomu století byla právě otázka všeobecného volebního práva v českých zemích velmi aktuální a často diskutována. Právo lidu jako oficiální tiskový orgán českých sociálních demokratů zvláště ostře a tvrdě bojovalo za zavedení tohoto práva v Rakousku-Uhersku. Kritizovalo také britské přistěhovalce, které označilo za neužitečné dobrodruhy. V následujících řádcích byla tato skutečnost zakomponována do socialistického světónázoru: „...*Nesmí se tu zapomínati, že tito zlatokopové, jako všude jinde, jsou dobrodruhové*

¹⁴⁶ Právo lidu, VIII., 1899, č. 159, s. 2.

¹⁴⁷ Právo lidu, VIII., 1899, č. 225, s. 1.

nejhoršího druhu. Takoví lidé nestávají se užitečnými členy obecnosti, spíše opakem. Teprve v příštích pokoleních, když se vyvine stav dělnický, když se poměry vyjasní, mohou se tito cizozemci vyvinouti v živel sociálního pokroku...“ Z této úvahy vyvodil autor jasně odmítavý postoj Práva lidu k britské agresi a nechybělo ani obligátní obvinění ministra Chamberlaina a Cecila Rhodese: „...*Jest tedy jasno čeho se domáhá Rhodes a společníci a proč uvádí Chamberlain moc státu anglického v pohyb: Transvaalsko má býti uvedeno do podruží několika anglických majitelů zlatých dolů. Dle všeho ale zdá se, že Chamberlain sám je také súčasťněn svými penězi při podnicích zlatých dolů v Transvaalu a že mu běží i o osobní zisk...*“ Právo lidu přiblížilo stanovisko britských dělnických kruhů k blížícímu se konfliktu. Autor ocitoval prohlášení britské sociální demokracie z 19. manchesterského sjezdu, který ostře odsoudil britskou agresi a především chování ministra Chamberlaina. Právo lidu k tomu s uspokojením dodalo: „...*I zde tedy se postavili sociální demokraté angličtí na stranu práva a spravedlnosti proti svým soukmenovcům...*“ V závěru článku varovalo před možnými následky konfliktu: „...*Dojde-li v jižní Africe k válce, není vyloučena možnost, že z ní vzniknou zápletky další a že se může státi za poměrů nynějších osudnou i pro Anglii...*“¹⁴⁸

Tento článek byl jasným vyjádřením názoru českých sociálních demokratů na rostoucí krizi v jižní Africe. Byl napsán zcela v duchu politického stanoviska českých sociálních demokratů a události byly vysvětlovány pomocí socialistického ideového světónázoru. Britská agrese byla označena za další důkaz bezohledné rozpínavosti velkokapitálu. Zároveň Právo lidu zdůraznilo odmítavý postoj britské dělnické třídy k britské expanzivní politice konzervativního kabinetu.

Koncem měsíce srpna vyšel příspěvek mapující poslední vývoj v Jižní Africe. „Zásluhy“ za novou eskalaci konfliktu připsal autor článku především ministrovi kolonií Chamberlainovi: „...*Je to hlavně anglický ministr osad Chamberlain, který žene nejvíce do války a ve své nedělní řeči v Birmnighamu pronášel vůči Krügerovi ty nejhroznější věty...*“ Právo lidu o britských přistěhovalcích soudilo: „...*Bezprostřední příčinou sporu jest jak známo zájem Anglie o své příslušníky ponejvíce kapitalisty, kteří pod názvem uitlanderů tvoří valnou část obyvatelstva Transvaalu a domáhají se těchže práv, jako vlastní jejich kmen, boerští rolníci...*“¹⁴⁹ Právo lidu bystře našlo i další geopolitickou příčinu zájmu o Transvaal: „...*Ale jsou ještě příčiny dalekosáhlejší pro něž vystupuje Anglie s takovou zpupností: malá republika boerská leží v cestě jejich jihoafrických plánů, brání dokonalému zaokrouhlení*

---

¹⁴⁸ Právo lidu, VIII., 1899, č. 225, s. 1.

¹⁴⁹ Právo lidu, VIII., 1899, č. 239, s. 2.

*africko-anglické říše od Mysu Dobré naděje až do Egypta...*¹⁵⁰ Poté dokreslilo politickou osamocenost Transvaalu, ale předpokládalo houževnatý odpor Búrů. O celkovém výsledku války spekuloval autor na závěr svého příspěvku: „...*Bude-li se proto moci zemědělská, v zastaralejších a primitivnějších formách žijící boerská vrstva zavaalského obyvatelstva ubránit přemoci brutální rozpínavé politiky anglické je ovšem otázka...*“¹⁵¹

Právo lidu v tomto článku jasně rozdělilo znesvářené strany. Na jedné stáli kapitalističtí britští přistěhovalci, honící se pouze za kořistí, a na druhém konci byli zaostalejší búrští zemědělci, kteří ale dosud nebyli osvíceni pokrokovými myšlenkami socialismu.

Počátkem října byl otištěn v rubrice „Politika zahraniční“ článek rozebírající šance obou zneprátelených stran v propukajícím konfliktu. Právo lidu bylo s jistotou přesvědčeno o vypovězení války, z které bude mít radost především klika okolo Chamberlaina a britských velkopodnikatelů: „...*Veliké jihoafrické společnosti anglických velkokapitalistů, jichž zájmům především slouží schytralá politika Chamberlainova, mohou si mnout potají ruce, výpočty jejich se zdařili...*“ Zdůraznilo také snahu Británie o úplnou izolaci Transvaalu: „...*Anglická politika směřuje s bezohledností a nenasytností k tomu, aby boerská republika byla jí vydána na milost...*“ Na závěr se Právo lidu vrátilo ke svému oblíbenému tématu kritiky Haagské konference: „...*Neuplynulo tedy ještě ani čtvrt roku od haagské konference míru a svět stojí před novou válkou. A vyvolává ji hrabivá a brutální politika téže velmoci, jejíž zástupci v Haagu řečnili o potřebě mezinárodních smírčích soudů. Ted' by měla Anglie sama první příležitost ho užít, ale dnes o něm neví a také by byla první, která by se mu v tomto případě nepodrobila. Lživost haagské komedie míru vyniká čím dále ve světle tím ostřeji...*“¹⁵²

O tři dny později uveřejnilo Právo lidu další zprávy z Jižní Afriky pod titulkem „Před válkou v Jižní Africe“. List znovu opakoval, že válka mohla vypuknout každým dnem. Právo lidu se vyjádřilo k otázce protiválečné opozice v Británii a o jejich aktivitách, zároveň kritizovalo liberály a britský tisk za příliš laxní a málo radikální postup proti vládě: „...*Za válku činí se výslovně zodpovědným lord Salisbury. To je sice pěkné, ale proč chovaly se tyto kruhy v Anglii po tak dlouho dříve netečně k štvavé politice Chamberlainově? Z velkých listů anglických je výslovně proti válce jen „Daily Chronicle...*“ Zmínilo také zvěsti o možném zakročení Ruska, Francie a Německa proti Británii, které autor správně považoval za liché: „...*Zpráva ta zní ovšem málo pravděpodobně...*“ Po stručném zhodnocení sil obou protivníků se Právo lidu znovu pustilo do Haagské mírové konference a britského porušování jejich

---

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 3.

¹⁵¹ Právo lidu, VIII., 1899, č. 239, s. 3.

¹⁵² Právo lidu, VIII., 1899, č. 273, s. 1.

ustanovení: „...Angličané budou střílet do Boerů pověstnými koulemi systému Dum-dum, proti nimž na haagské konferenci ostře bylo mluveno. Tam se vymlouvali angličtí delegáti, že se jich užívá jen v boji proti divochům, ale zrovna první případ, kdy jich zase užijí týká se bělochů z civilizované republiky jihoafrické. Nový doklad jakou komedií byla haagská konference...“¹⁵³

12. října 1899 informovalo Právo lidu o vyhlášení války mezi Velkou Británií a oběma búrskými republikami. Autor upozornil na možný rychlý přechod hranic ze strany búrských vojsk, chystajících se na ofenzívu. Předpovídal také zprvu vítězný postup Búrů: „...Prvé zprávy z bojiště budou dle všeho znít asi pro Boery příznivě, neboť pozice jejich v Natalu je dosti výhodná a dobudou-li tam značnějších vítězství, přikloní se Boerové natalští na jejich stranu...“ Nakonec se Právo lidu nevybíravě opřelo do britské agrese, za níž tradičně hledalo všemocný britský velkokapitál: „...Před tváří divokých kaferských kmenů budou se vražditi běloši, vyznávající ústy učení Kristovo, a to všecko pro laskominy anglických velkokapitalistů na zlaté doly transvaalské. Nebylo tak hned války, která by měla za pohnutku tak nízkou zřídnost a hrabivost tak jako tato válka, již si Anglie ku svému prospěchu několikaměsíčním štváním proti Transvaalu vyprovokovala!...“¹⁵⁴

V následujících dnech již Právo lidu uveřejňovalo zprávy a komentáře k událostem přímo z bojišť, což bude předmětem poslední podkapitoly. V době před rozpoutáním válečného požáru otisklo Právo lidu poměrně velké množství zpráv z vývoje situace v Jižní Africe. Informovanost čtenářů můžeme označit v našich podmínkách za nadprůměrnou. Tento list byl také charakteristický svým originálním stylem se značným ideologickým podbarvením. Právo lidu se snažilo vysvětlit a zaškatulkovat události v jižní Africe a jejich příčiny do vlastních politicko-ideových šablon, formujících socialistický světónázor. Musíme ovšem konstatovat, že právě případ jihoafrického konfliktu musel být v tomto ohledu pro redaktory přímo ideálním. Nedalo jim tak mnoho práce vylíčit celý problém jako nestoudné pikle britského velkokapitálu, snažícího se plně ovládnout transvaalské doly i jeho území. Jedním dechem je třeba dodat, že v tomto tvrzení nebylo Právo lidu zdaleka jediné. Pokud připomeneme stanoviska Národních listů, zjistíme, že se kupodivu od sociálně-demokratického deníku v zásadě příliš nelišila.

Právo lidu bylo originální častým spojováním transvaalské krize a búrské války s Haagskou mírovou konferencí, kterou si tento list bral nemilosrdně za cíl svých ostrých

---

¹⁵³ Právo lidu, VIII., 1899, č. 277, s. 2.

¹⁵⁴ Právo lidu, VIII., 1899, č. 282, s. 2.

útoků.¹⁵⁵ Také pro Právo lidu platilo, že za původce celého konfliktu označilo britskou expanzivní a imperialistickou politiku a Britové byli tak líčeni v těch nejhorších barvách. Za hlavní terče kritiky Práva lidu můžeme obligátně, jako u ostatních listů, označit C. Rhodese a J. Chamberlaina. Výjimku netvořila liberální opozice, ale britská dělnická třída a sociální demokracie, která se jediná postavila proti válce. Ovšem v samotných Búrech Právo lidu příliš sympatií nenalézalo a označilo je především za zaostalé zemědělce, kterým dosud povětšinou chyběla pokroková složka obyvatelstva, totiž dělnická třída. Právo lidu také nepředpokládalo jakýkoliv zásah ze strany evropských mocností ve prospěch Búrů.

Druhé sociálně-demokratické periodikum, brněnská Rovnost, vycházelo v roce 1899 z finančních důvodů pouze třikrát do měsíce, a to vždy první, druhý a třetí pátek v měsíci. Z tohoto důvodu nebyly informace z jižní Afriky nijak četné a přednost dostávaly především domácí události. Zpravodajství z konfliktu bylo pouze útržkovité a navíc se názorově nijak neodlišovalo od Práva lidu, proto je zde nebudeme dále rozvádět. Situace se změnila v roce 1900, kdy již Rovnost vycházela dvakrát do týdne a zahraniční zprávy dostávaly mnohem více prostoru.

3. 4. Ohlas búrské války 1899-1902 v českém tisku

Búrská válka všeobecně přitahovala velkou pozornost evropského tisku. Žádnou výjimkou v tomto ohledu nebyl ani tisk český. V některých českých periodikách byla zavedena dokonce zvláštní rubrika věnovaná válce v jižní Africe. Nutno podotknout, že samotný pojem búrská válka v českém tisku prakticky používán nebyl a válka byla v povědomí spíše jako válka jihoafrická či válka proti Búřům. Právě Búřové měli od počátku až do konce celého konfliktu na své straně sympatie českého tisku a domníváme se, že z toho lze odvodit i náklonnost české veřejnosti.

Obraz Velké Británie jako bezohledného a hrabivého agresora se během válečných let nijak nevylepší, spíše naopak, což způsobovaly především excesy britské armády, které se dostaly na veřejnost. S tím souvisela i pochopitelná radost českého tisku z prvotních senzačních porážek britské armády, které ovšem pro mnohá periodika až tak překvapivá být nemohla, když je, jak jsme mohli pozorovat, některá z nich sama před začátkem války předpokládala. S postupující a prodlužující se válkou pochopitelně opadal zájem českého

---

¹⁵⁵ K tématu odrazu Haagské konference v českém tisku byla vypracována diplomová práce; srov. Finger, M.: *Haagské konference 1899 a 1907 v soudobé žurnalistice českých politických stran*, diplomová práce na FF UP, Olomouc 1985, s. 39-49.

tisku o události v jižní Africe a válka postupně mizela z předních stránek listů až na samý okraj. Tento fakt později narušilo až zveřejnění některých zločinů britské armády, které byly českým tiskem náležitě „oceněny“.

Svůj exkurs odrazu búrské války v české žurnalistice započneme opět v Národních listech. Hned na úvod musíme zdůraznit, že jsme se nezabývali přímo válečným zpravodajstvím, které bez tak většinou opisovalo pouze zprávy zahraničních agentur a tisku, ale spíše všeobecnými úvahami a hodnoceními českého tisku o jihoafrickém konfliktu, jeho příčinách a možných důsledcích pro mezinárodněpolitickou situaci.

Samostatná válečná rubrika nazvaná „Válka jihoafrická“ se objevila v Národních listech poprvé v 285. čísle 14. 10. 1899.¹⁵⁶ Od tohoto okamžiku prakticky až do skončení búrské války v drtivé většině čísel informovala čtenáře přímo o novinkách z bojiště. Mimo to byly uveřejňovány v každém výtisku také nejnovější telegramy a telefonické zprávy z oblasti.

Na sklonku října se búrská válka poprvé stala námětem pro rubriku „Feuilleton“. Autor se ve svém zamyšlení zabýval především válečnickým kultem a válečnou horečkou, která zachvátila Velkou Británii a USA. Kritika byla zaměřena na spisovatele oslavující válečné triumfy. Po citaci několika telegramů z bojiště autor konstatoval: „...*Zcela způsobilé zprávičky, dnes čtyři neděle po uzavření protokolů konference- míru! Ne-li? Ale, co pak dá příroda dějin na protokoly? Jak je tomu dávno co jsme hltali zprávy z bojiště kubánského? Pak přišlo filipínské. A teď je zase jihoafrické na řadě. – O saisonu bylo by tedy postaráno...*“ Jihoafrická válka notně zahýbala někdejší optimismem Národních listů ve vztahu k výsledkům Haagské konference. O britské účasti v konfliktu soudily: „...*V čele civilizovaných národů kráčí Angličané. Anglie podepsala mírové úmluvy haagské a stejně vesele schválila i postup politiky lorda Chamberlaina v jižní Africe. S obrovitou přemocí svého válečného stroje vrhne se světovládná říše na malomocný odpor, malého svobody své milovaného státečku. Lev zardousí myšku. A skutek civilisace bude vykonán...*“ Autor obvinil z agrese nejen britskou vládu, ale celou veřejnost v čele s britskou inteligencí: „...*Za to, že neodpovídá Anglie, nýbrž anglická- vláda! Povídali, že hráli! Vláda v Anglii nedělá, co nechce parlament a parlament londýnský je zosobněná vůle anglického národa! Máte ještě nějaké pochybnosti? Že v národě jsou vždycky různé vrstvy, třídy, kruhy, proudy, strany? Že bývá surová většina vedle ušlechtilé menšiny, živly hrubé vedle jemných, dav vedle inteligence? Bývá! Bývá! Ale národ Shakespearův, Newtonův, Spencerův není nadarmo národem- Darwinovým...*“¹⁵⁷ Následovala kritika britských spisovatelů za jejich postoj

¹⁵⁶ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 275, s. 2.

¹⁵⁷ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 297, s. 1.

k válce: „...Vypovězení vražedné války proti malému, svobodu hájícímu národu oslavili nadšenými ovacemi přední básníci prvního národa civilisace. Nejmodernější mezi modernisty, miláček světové literatury, básník proslulé od včerejška *Knihy Džunglí*, Rudyard Kipling, i jennocitný Swinburne, Charles Algernon, chlouba lyriky, korunovaný pěvec „*Písní předjitřních*“ pospíšili si oslaviti hrabivý anglický imperialism...“ Autor nezůstal pouze u kritiky britských autorů, ale pustil se do spisovatelů obecně: „...U velikých národů pěj poetové chválu dobyvačnosti, udolání slabých! A u národů malých? Co tu opěvují poetové? Nedbalost, odevzdanost do vůle, indifferentism...Nemáte pocit, že plemeno poetů hanebně zdegenerovalo?...“ Odsoudil militarismus a jako příklad jeho rozvoje si bral na mušku USA a rostoucí zbrojení po vyhrané válce nad Španělskem a především zveličování zásluh válečného „hrdiny“ admirála Deweye. Kupodivu našel v závěru větší touhu po míru u profesionálních válečníků než u básníků a spisovatelů: „...Naštěstí pro sklonek tohoto lidumilného staletí osvědčení ve zbrani vojevůdci zdají se pro klidný vývoj a blaho obecné jeviti více zdravého smyslu, nežli dobývaví za pecí- poetové...“¹⁵⁸

Dva dny poté otiskly Národní listy na první straně příspěvek „Velmoci a válka v Jižní Africe“. Na úvod se autor zamyslel nad dosahem válečného požáru v jižní Africe: „...Válka jihoafrická až doposud zůstává v mezích tak zvané války osadnické, dotýká se nicméně toliko důležitých zájmů, jež vybočují z oboru vlivu válčících jihoafrických republik a světové velmoci anglické, že vzbuzuje zájem všeobecný, den za dnem rostoucí...“ Dále připomněl, že ve válce šlo především o nadvládu nad celou jižní částí afrického kontinentu a že byly zasaženy také zájmy Portugalska a především Německa, k jehož postoji k válce podotkl: „...Byť i Německo ve své vládní politice chovalo se dosud zdánlivě velmi zdrženlivě, jest nicméně v dobré paměti, že známým telegramem císaře Viléma dostalo se svého času veliké mravní opory Transvaalu, jež udržuje se dosud ve veškerém skoro veřejném mínění Německa...“ Národní listy spekulovaly o cestě císaře Viléma II. do Británie za účelem mírového působení na královnu Viktorii i Salisburyho kabinet. Neuskutečnění této cesty připisal autor britskému odmítnutí. Pozorujeme zvláštní jev, kdy císař Vilém byl vykreslen Národními listy jako mírotvůrce. Britské odmítnutí zdůvodnily následovně: „...Jinak řečeno Anglie naprosto nemíní se spokojiti s tak hubeným výsledkem války, jako by bylo zachování posavadního stavu v jižní Africe, pro něž vyslovuje se šmahem nejen ruské ale i francouzské veřejné mínění...“¹⁵⁹ Autor se zamýšlel také nad možnými důsledky britských potíží v jižní Africe, kterých by mohly ostatní mocnosti využít ve svůj prospěch: „...To není vyloučeno, že přední

¹⁵⁸ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 297, s. 1.

¹⁵⁹ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 299, s. 1.

mocnosti, pěstující osadní politiku, použijí anglických nesnází v jižní Africe k tomu, aby v jiných končinách, kde Anglie doposud překážela jejich zájmům, se chopili nynějšího okamžiku ku provedení svých záměrů. Jsou to vedle Německa zvláště Rusko a Francie...“ Národní listy připomněly napjatý britsko-francouzský poměr. Co se Německa týče, zdůraznily podporu německého veřejného mínění Búrům, na druhou stranu kritizovaly probritský postoj vládních listů v Rakousku-Uhersku: „...*Snad jedině vládní časopisectvo vídeňské jeví k Angličanům důslednou přízeň, ujišťujíc mimo to, že veškery velmoci zachovají posavadní neutralitu k válčícím stranám...*“ Národní listy upozornily na mohutné zbrojení Británie, které považovaly za příznak britských obav z možného zásahu některé z velmocí: „...*To ví rovněž velmi dobře Anglie, a proto pokračuje ve zbrojení na zemi i na moři a v mobilisaci svých bojovných sil v rozměrech, jež nemohou míti na mysli pouze udolání Boerů...*“ Autor také v závěru spekuloval nad možnými důsledky těchto skutečností na poli mezinárodní politiky: „...*Když car Mikuláš II. dal podnět ke svolání konference míru, s nejedné strany se tvrdilo, že jest to vlastně výstraha před hrozivými zápletkami Jest snad válka jihoafrická jejím zahájením? Neobráží se tento stav i jinde v poměrech nám bližších?...*“¹⁶⁰

Pátého listopadu rozvedl úvodník Národních listů „Ruské listy o anglických porážkách“¹⁶¹ reakce ruského tisku na první střety v jižní Africe. S uspokojením se Národní listy přidaly k nadšení ruských periodik, které navíc chválily za jejich nestrannost.

Národní listy uveřejnily obšírnější komentář k britským neúspěchům poprvé v polovině prosince 1899 pod titulkem „Nemesis postihuje Goliáše“. Projevila se zde radost nad posledním vývojem války v jižní Africe: „...*Když před dvěma měsíci mocná a hrdá vládkyně moří Velká Británie se zpupnou troufalostí vytáhla v loupeživý boj, proti nepoddajnému národu jihoafrických Boerů, aby jej k vůli diamantovým dolům a ložiskům v jeho vlasti objeveným podmanila svému světovládnému žezlu, když depeše londýnské vypočítávaly den za dnem vojsko ke břehům jihoafrickým posílané. Tehdy zajisté by se bylo našlo mezi „povolanými“ stratégy a generály armád evropských, sotva jediného, jenž by se byl troufl vsaditi, že nicméně Búrové nad touto obrovskou přemocí anglickou zvítězí...*“¹⁶² Autor dále vypočítával poslední búrské triumfy a přirovnal je k americkým vítězstvím ve válce za nezávislost. Britům vyčítal podcenění Búrů: „...*Než této, mravné, křepké síly malého národa, obtočeného kolkolem državou britskou, státníci moderní Anglie lord Chamberlain, Salisbury*

¹⁶⁰ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 299, s. 1.

¹⁶¹ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 307, s. 1.

¹⁶² Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 349, s. 1.

a jejich africký zlý démon Cecil Rhodes málo cenili, spoléhající na obrovskou hmotnou přemoc válečnou bohaté Velké Británie, jež byla již s jinými národy hotova...“. O pár řádek dále pokračoval chvalozpěv na búrský národ: „...*Ten malý, přepadený nárudek vyšel čile a udatně přemocným vrahům svým vstříc, připravil jim během dvou měsíců překvapení, nad nímž dnes užasá veškeren široký svět, jako nad novověkým zázrakem...“* Autor k vylíčení búrské udatnosti použil také příměrů z českých dějin: „...*Když hodina rozhodná nadešla, tu vyrazil na něj s křepkostí, udatností a důmyslem podobným, jakým před věky naši boží bojovníci Žižkovi a Prokopovi vtrhli proti vojskům křižáckým...“* Národní listy přirovnaly zápas Búrů za samostatnost k někdejšímu boji husitů! Použily i další příklady z dějin úspěšné obrany malých národů před mocným agresorem. Na závěr shrnul náladu, která panovala po posledních neúspěších v Londýně: „...*Goliáš počíná se před Davidem třásti. Už se ozývají výkřiky nevole proti špatným vojevůdcům a ministrům, kteří národ anglický frivolně vehnali do této zločinné války, už vznikají obavy, neskončí-li nerovný boj porážkou Anglie a ztrátou její kapské kolonie...“* Přímo ilustrativní ukázkou probúrského postoje Národních listů byla závěrečná věta: „...*Kéž bůh války Búrům i dále přeje, aby opět ztrestána byla sveřepá pýcha mocných násilníkův, ohrožujících a přepadajících loupežně malé národy...“*¹⁶³ Národní listy se v tomto příspěvku více než kdy předtím přiklonily na stranu Búrů a jejich boje za nezávislost. Tento boj ztotožnily dokonce s bojem husitů, což zračí srdečné sympatie utlačovaného malého českého národa k napadenému malému búrskému etniku.

Rok 1900 přinesl pozvolný úpadek zájmu Národních listů o události v jižní Africe. Tato skutečnost souvisela s pomalým obratem válečného štěstí na stranu Británie, čímž zprávy z jihu Afriky ztratily ráz určité senzace a Národním listům, stojícím pevně na straně Búrů, nebylo po chuti tyto britské úspěchy příliš komentovat. Zmínily je tak pouze v rubrice zaměřené na válku v jižní Africe.

Na počátku dubna roku 1900 otiskly Národní listy zajímavý sloupek nazvaný „*Situace v Transvaalu*“. Nejednalo se o obvyklé zpravodajství či komentář listu, ale o originální příspěvek dopisovatele Tandlera redakci, která jej označila za českého stavitele, navrátilšího se 21. března roku 1900 do Vídně z Pretorie. K tomuto činu Národní listy konstatovaly: „...*Všeobecný zájem a sympatie pro statečný, svobody milovný národ búrský, které se i po příznivém obratu válečného štěstí nezměnily, ano, pokud možno, tím ve větší míře ještě se jeví, pohnuly krajana našeho pana stavitele Tandlera, který po léta je v Pretorii usazen a odkud se dne 21. t.m. sem navrátil, aby podal příteli našeho listu následující zprávy o poměrech*

---

¹⁶³ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 349, s. 1.

v *Zavaalsku*...“ Tandler psal o podrobnostech týkajících se búrské branné moci a jejího zásobování a o válečném hospodaření obou republik. Přitom nepřisuzoval velkou váhu britské blokáde a soudil, že Búrové měly stále dost prostředků pro účinný odpor. Zmínil se také o vztahu obou válčících stran k domorodému obyvatelstvu: „...*Anglie dosti se namáhala, aby domorodé černochoy proti Búrům rozeštvála, ale nepodařilo se jí to, ano černoši ze strachu před Búry bouří se proti Angličanům. Búři neoplácejí stejnou a z té příčiny, že nechtějí rozeštvat černou rasu, kmen, který by mohl býti zkázou všem bělochům v jižní Africe*...“ Zpochybnil zprávy o možných rozporech mezi obyvateli obou búrských republik. Tandler stále viděl reálnou šanci na konečné vítězství búrských sil a správně předpokládal, že Britové budou muset překonat ještě mnohá úskalí a hrdinný odpor Búrů: „...*Anglie se vzpírá proti tomu, pokud Búrův úplně nepodmaní a k tomu je ještě velmi daleko, bude-li to kdy vůbec, neboť úmysl Búrů bránit se do posledního muže, je pevný*...“ Po načrtnutí příprav Pretorie na britské obležení Tandler ke konečnému výsledku války podotkl: „...*V Transvaalu nenajdou Angličané ani potravu, ani píče vše zavlekli Búři do hor, kde se mohou tak bránit jako n. př. Tyroláci a Švýcaři v Evropě. Pravděpodobné je, že se Anglie v Transvaalu vysílí jako Napoleon I. ve Španělsku a že tam najde hrob své slávy a moci jako Napoleon I. někdy v Rusku*...“¹⁶⁴ Můžeme myslím konstatovat, že přání autora bylo také otcem jeho myšlenky. Zpravodajství, pocházející přímo z pera autora, jenž se vyskytoval v oblasti bojů, bylo v českém tisku prakticky ojedinělé. Česká periodika – a Národní listy nebyly výjimkou – musela spoléhat pouze na agenturní zprávy a informace zahraničního, především britského tisku. Noviny a časopisy, které nám byly k dispozici, neměly v oblasti ani stálé zpravodaje, ani dopisovatele.

V dubnu roku 1900 vyšel na první straně Národních listů zajímavý příspěvek „Nový stín v poměrech mezinárodních“, rozebírající ohlasy jihoafrického konfliktu v zahraničním i domácím rakousko-uherském tisku a postoje veřejného mínění v některých zemích. Právě odsouzení britské agrese světovou veřejností zdůraznil autor již v úvodu: „...*Účinky války jihoafrické jsou zvláště pozoruhodny v projevech veřejného mínění evropského. Možno vysloviti, že Anglie ani mezi národy evropskými a ani ve Spojených státech severoamerických sobeckým podnikem svým proti republikám búrským nejen nezískala, ale měla-li nějaké sympatie, valně jich pozbyla*...“¹⁶⁵ Zaměřil se na zvláštnosti v hodnocení provládních listů v Německu a Rakousku-Uhersku: „...*Tu a tam jeví se sice ve trojspolkových časopisech, vládám, blízkých dosti průhledná snaha, oslabiti důraz protianglického veřejného mínění, ale*

¹⁶⁴ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 104, s. 4.

¹⁶⁵ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 113, s. 1.

ani v Německu, kde zvláště ve dnech posledních rozhodující kruhy přibližují se Anglii, nechtějí ochabnouti sympatie pro statečné obránce napadených republik jihoafrických...“¹⁶⁶ Autor připomněl radost ruského tisku z britských porážek, již viděl jako pochopitelnou vzhledem k rusko-britskému soupeření v Asii i Evropě. Poté se dlouze zabýval bouřlivou diskusí, která v té době probíhala v polském tisku a věnovala se přípravám Poláků na možný britsko-ruský konflikt. Národní listy rozeznaly v polském i německém tisku určitou nervozitu, způsobenou rozbouřenou mezinárodní situací. Tento článek odrážel velkou nejistotu, kterou přinesla válka v Jižní Africe i do poměrů ve střední Evropě. Objevily se rovněž velké pochybnosti o stabilitě mezinárodní situace na přelomu století.

V červnu již Národní listy opustila víra v konečné vítězství Búrů nadobro. Důkazem byl článek „Konec války?“, jenž noviny otiskly na čtvrté straně ve své zvláštní rubrice. Článek rekapituloval poslední britské úspěchy a autor s neskrývanou nechutí dodal „...Však přetrpké jest zklamání všech přátel pravdy a spravedlnosti...“¹⁶⁷ Pesimisticky předpokládal brzkou porážku obou republik.

Na sklonku téhož měsíce opět na první straně rozebíraly Národní listy s trochou škodolibosti problémy Velké Británie, které ji postihly v mnoha částech impéria a především v Indii, v příspěvku nazvaném „Anglie v nesnázích“. Nejprve upozornily na kritickou situaci Británie: „...Hrabivý John Bull nucen bude v krátké době bezpochyby napsati síly své zámořské politiky do mezí nejkrajnějších...“ Předpovídaly, že Britové budou muset držet v jižní Africe ještě po relativně dlouhou dobu velké množství sil, zatímco jich bude zapotřebí v jiných částech impéria. Konkrétně zmínily Čínu, Maroko, západní Afriku a především Indii: „...Mnohem ještě neutěšenější poměry má Anglie v Indii. Vláda a veřejný život v Anglii opojeny byly poněkud sice opožděnými zprávami o vítězstvích u Mafekingu, Johannesburgu a v Pretorii a neslyšely sténání a nářek hladem, neštovicemi a choleraou umírajícího obyvatelstva v Indii...“¹⁶⁸ Národní listy skutečnou situaci v Indii velmi dramatizovaly. Zároveň vytýkaly britské vládě nečinnost v otázce indického hladomoru.

Postoj Rakouska-Uherska k jihoafrickému konfliktu Národní listy řešily úvodním článkem „Anglie, Búrové a zdejší officiosové“ z 18. července 1900. Autor se pozastavil nad faktem, že Rakousko-Uhersko si stále drželo jakousi formu spojenectví s ostrovní říší a ve válce v jižní Africe ji v podstatě skrytě podporovalo. Kritizoval také vídeňské, vládě blízké listy za jejich postoj k válce. V narážce na porušování neutrality ve prospěch Británie Národní

---

¹⁶⁶ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 113, s. 1.

¹⁶⁷ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 150, s. 4.

¹⁶⁸ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 171, s. 1.

listy prohlásily: „...*Toto vše, i když jinde se o tom hlasitě nemluvílo a okázale nepsalo, vyvolalo v duši pozorovatele dojem, že poměr Rakousko-Uherska k říši velkobritanské jest o značný stupeň vřelejší a přátelštější, než ke státům ostatním, nevyjímaje ani oba přední státy trojspolkové...*“ Připomněly, že Rakousko-Uhersko stále neochvějně stálo po boku svého nejstaršího tradičního spojence z 18. století, aniž by z toho v posledních letech mělo nějaký prospěch. Národní listy opět zdůraznily svízelnost postavení Británie, která vyslala téměř veškeré pozemní síly na jih Afriky: „...*To není ani škadrona dragounů ani setnina pěchoty anglické, co zápasí na jihu- toť všechna pozemní branná moc, již možno bylo velmoci světové soustřediti A tj. rovněž záhodno míti na mysli při posuzování různých poměrů a situací...*“ Vytýkaly evropským vládám odmítnutí búrského požadavku na zprostředkování mírových jednání a domnívaly se, že tím uškodily Británii, která podle Národních listů potřebovala především odpoutat své síly z jižní Afriky a nasadit je proti boxerům v Číně: „...*Evropa proto asi nesmýšlí příliš dobře s Anglií, když se lhostejně dívá, kterak Anglie marně se lopotí, aby jižní Afriku pokořila a své síly uvolnila*“¹⁶⁹

Svůj postoj k britskému vítězství v pravidelné válce prezentovaly Národní listy na první straně v příspěvku z 16. září nazvaném „Vítězství křivdy“. Autor začal dramatickým úvodem, charakteristickým pro styl Národních listů: „...*Týmž Londýnem jímž před půl rokem lomcovala svrchovaná úzkost a strach o osud britské armády, moci a slávy- dnes rozezněl se jásot a hýří vítězoslavná radost, že konečně velkobritský Goliáš skolil afrického Davida, že anglický levhart po celoročním krutém zápasu posléze udolal převahou svou ten malý národ Búrů a uchvátil v kořist jeho přírodním bohatstvím oplývající a potem pilného, vzdělaného lidu zvelebenou vlast...*“ Autor článku vysoce ocenil hrdinný boj Búrů za samostatnost a zároveň ostře odsoudil evropské i další státy za jejich nečinnost: „...*Nuže Boerové měli pro sebe zajisté sympatie snad všech vzdělaných národů světa kromě anglického, leč cože ten soucit vydal, cože ta sympatie jim pomohla? Žádná z evropských vlád ani francouzská, ani ruská, ani italská, ani německá, ani holandská a taktéž žádné z amerických neozvaly se ani za celý ten rok proti lupiči anglickému, nezakřikli ho...*“ Výčitky autora na adresu evropských mocností pokračovaly: „...*Žádná mocnost vzdor tomu nezakročila proti velkolepé té loupeži a násilnosti bohomrzké, nýbrž všechny jen krčily rameny, že litují, ale pro ten boží mír světový, že nemohou přemocnou Anglii rušit v dokonání jejího bezpráví...*“¹⁷⁰ Svůj dramatický styl nijak nezmiřnil, spíše naopak: autor na dalších řádcích dal zřejmě plný průchod svým emocím: „...*Tak dokonán, tak umožněn hanebný mezinárodní zločin v posledním roce 19.*

¹⁶⁹ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 196, s. 1.

¹⁷⁰ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 256, s. 1.

*století na bíledni, na očích trnouceho vzdělaného lidstva, nezkáraně a beztrně. Jaká to hanba, jaký to stín padá na vzdělanost, lidskost a civilizaci věku našeho! Kdož by byl měl za možné, že sto let po velké revoluci francouzské ještě se nalezne vysoce vzdělaný národ- národ to Miltonův a Gladstonův, který z pouhé lakoty hamižné vrhne se na nárudek, aby mu uloupil jeho vlast jen proto, že vlúně jejím jsou bohaté rudy a drahokamy a že celá ta vzdělaná Evropa i Amerika dovedou se s rukama založenými chladnokrevně a bez hnutí dívati této loupežné výpravě, tomuto nerovnému boji výbojného lakotného obřima s bránícím se malým národem, až tento posléze ode všech opuštěn vykrvácí...*¹⁷¹ Národní listy svou až literární obžalobu rozšířily i na evropské mocnosti a USA, které stavěly za jejich pasivitu na roveň spolupachatelů zločinu na búrském národě.

V prvním listopadovém čísle se pohnuté události na jihu Afriky staly znovu námětem rubriky Feuilleton. Tentokrát se autor zabýval způsobem vedení válečných operací a vyzdvihoval příkladné chování Búrů na bojišti i mimo něj. Zároveň jim autor vytkl nedostatek disciplíny. Do protikladu k čestnému a rytířskému generálu Bothovi daly Národní listy brutální praktiky britského maršála Robertse. K podpoření svých tezí použily výpovědi navrátišších se zahraničních dobrovolníků i britských velitelů. Hlavní sílu búrských bojovníků viděly především v individuálních vlastnostech, které podle autora podstatně převyšovaly schopnosti evropských vojáků. Za slabinu považovaly špatnou organizaci. Autor se rovněž podívoval nad způsobem ustanovování nových důstojníků volbou, stejně jako kdysi v republikánské Francii. Celý fejeton končil citátem z Timesů, jež zveřejnily tklivý, ale nepoddajný dopis jihoafrického vlastence. K tomuto prohlášení Národní listy dodávaly: „...*Nějakou skleslost na mysli na mou věru, není na straně poražených pozorovati...*“¹⁷² Tento fejeton byl prakticky první případem, kdy můžeme na stránkách Národních listů zaznamenat i náznak kritického a střízlivého pohledu na Búry a jejich ozbrojené síly.

Úvodník 312. čísla „Vojenská písnička lorda Salisburyho“ uveřejnil zajímavé srovnání rostoucího amerického a britského imperialismu u příležitosti voleb v obou zemích. Na jedné straně stáli podle Národních listů v Británii liberálové a v USA demokraté, kteří respektovali práva národů a chovali se mravně a rozumně, a na straně druhé: „...*Kdežto na druhé straně stáli duševní stoupenci Beaconsfieldův, Salisburyův, Mac Kinleyův, horující pro politiku násilí a výboje, toužící jen sobecky po panství a rozšíření moci vlastní na úkor slabších národův, nečiníce sobě žádného svědomí z toho, zloupili jim vlast a svobodu, učini-li je nešťastnými poroby, pouhým materiálem svého bezohledného pudu loupežného a*

¹⁷¹ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 256, s. 1.

¹⁷² Národní listy, XXXIX., 1900, č. 302, s. 1.

vykořisťovacího...“¹⁷³ Národní listy smutně konstatovaly, že v obou anglosaských zemích zvítězily ve volbách právě tyto „síly zla“. Zmínily také překvapivé odstoupení Salisburyho z funkce ministra zahraničí a jeho nahrazení markýzem Lansdownem. Salisburyho označily za britského Bismarcka a starého lišáka, který svým odstoupením sledoval jen další politický manévr. Zároveň upozornily, že z Británie se stal plně militaristický stát.

Válečné zločiny v jižní Africe řešil příspěvek z konce listopadu roku 1900 „Válka konce XIX. věku“. Národní listy s velkým opovržením popsaly válečné hrůzy a počínání britské soldatesky a Kitchenera přirovnaly k vévodovi z Alby: „...*Zdá se, že západní Evropě vracejí se doby španělské inkvizice a že lord Kitchener obral si za vzor vévodu Albu...*“ Pokud by Britové pokračovali v tomto trendu, předpovídaly Národní listy britskému vojsku zkázu a dovolávaly se boží spravedlnosti: „...*Jestliže bůh dopustil, aby se v Blomfontainu a Pretorii odehrály výjevy, jako druhdy v Antverpách, on zajisté pošle na ně i odplatu...*“¹⁷⁴ Britské zločiny spojoval deník také s čínskými masakry pořádanými Němci, jež považoval za ještě méně omluvitelné, a jednoznačně je odsoudil.

Třetí válečný rok 1901 již byl ve znamení ochabnutí zájmu Národních listů o situaci v jižní Africe a intenzita zpravodajství i komentářů se podstatně snížila. Přesto nespouštěly jižní Afriku ze zřetele a zpravodajství z války fungovalo dále, i když ve skromnější míře.

S přibývajícými porážkami Britů v nepravdělném boji s búrskými guerillovými oddíly a následnými represivními opatřeními opět vzrostl zájem Národních listů o toto téma. V říjnu roku 1901 vyšel na první straně článek „Zoufalá pozice Anglie v Jižní Africe“. Přinesl kritické komentáře britského opozičního tisku k taktice Kitchenera. Národní listy zdůraznily nedostatek vojáků, kterými britská armáda v jižní Africe disponovala a další obtíže, způsobené protahováním celého konfliktu. Britská vláda stála podle Národních listů před důležitou volbou: „...*Bud' povoliti Búřům příznivější podmínky, než jaké doposud přiznati chtěla aneb napjati do krajnosti síly země, by ve válce pokračovati mohla...*“¹⁷⁵

K britské strategii v Jižní Africe a politice celkově se vyjadřoval úvodník z 12. listopadu 1901 „Vláda tmy“. Tento příspěvek rozebíral také rostoucí německý militarismus a srovnával jej s britským imperialismem: „...*Německý militarism a britský imperialism současně pootevřely hledí svých šišákův a umravněný svět trne při tomto pohledu...*“ Britské vládě s trochou naivního, romantického patosu autor radil, jak se ctí ukončit vražedné dobrodružství v Jižní Africe: „...*Dosti toho krveprolití hrozného. Nechceme záhubě toho*

¹⁷³ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 312, s. 1.

¹⁷⁴ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 323, s. 1.

¹⁷⁵ Národní listy, XL., 1901, č. 279, s. 1.

statečného národa křesťanského. Když volí raději zemřítí, než by se podvolil našemu panství, my vzdáváme čest této chrabrosti a podáváme k poctivému smíru a susedství, neklademe jiných podmínek, než jaké žádá bezpečnost našich posavadních držav v Africe...“ Do kontrastu k tomuto návrhu postavily nedávné Salisburyho prohlášení o nutnosti pokračovat až do vítězného konce: „...*K omluvě této dravčí, hltavé politiky neváhá ctihodný lord Salisbury Evropě ve tvář opálati tu starou anglickou lež, jakoby Búrové byli dobrým susedům anglickým v Africe vodu kalili. Zcela podobně jako Němci zdejší tvrdí o nás, že my Čechové je ohrožujeme v klidném jejich bytu a v pokojné jich existenci: Zrovna tak lord Salisbury (a ovšem teprve Chamberlain) lže o mírumilovných rolnících búrských, že prý chystali a zbrojili se ode dávna k nepřátelskému vpádu do Kapska...*“ Znovu Národní listy přirovnávaly a ztotožnily osud českého národa s Búry. To je nepochybně jeden z hlavních motivů jednoznačně pozitivního postoje deníku k Búřům. S notnou dávkou dramatičnosti líčil autor britské pokusy o ovládnutí Transvaalu a hrdinný búrský odpor. Znovu odsuzoval britskou snahu úplně podmanit búrské republiky a k postoji britské veřejnosti konstatoval: „...*Že z toho necítí duše anglického národa, že se proti tomu nevzpírá a nebortí, toť smutným důkazem, jak dále se otrávití jedem Disraeliho, jež první proti šlechtnému Gladstonovi rozdráždil mysl anglickou opojnou myšlenkou výbojného imperialismu...*“¹⁷⁶ Můžeme pozorovat, že mladočeské Národní listy byly plně na straně britských liberálů proti konzervativcům a za mravní vzor opětovně dávaly Gladstona.

Celkovou ekonomickou situaci Británie a jejího impéria rozebral článek „Na světovém tržišti“ z ledna roku 1901. Národní listy o hospodářských dopadech války na britskou ekonomiku soudily: „...*Anglickým průmyslem a obchodem neotřásla válka, již Anglie vede na vzdálenost 10 000 mil a jež vyžaduje týdně více než 50 milionů korun! Dle našich vídeňských národních ekonomů otřese hospodářskou silou této poloviny říše již i to úřaduje-li se dle potřeb zdejších národů rovnoprávně...*“¹⁷⁷ Cítíme ironii nad nestabilním rakousko-uherským hospodářstvím a obdiv nad výkonností britské ekonomiky.¹⁷⁸

Poslední rok války se v Národních listech nesl v duchu spekulací o konci konfliktu a mírových jednáních, středem pozornosti byly i britské válečné zločiny. V únoru roku 1902 vyšel na toto téma článek „O utrpení rodin búrských a hanebnostech anglických“. Jeho námětem bylo především líčení hrůz, jichž se dopouštěli Britové ve svých koncentračních

---

¹⁷⁶ Národní listy, XL., 1901, č. 312, s. 1.

¹⁷⁷ Národní listy, XL., 1901, č. 12, s. 1.

¹⁷⁸ Zajímavostí, svědčící o značné popularitě tématu búrské války v českém prostředí, je inzerát na knihu „Válka anglo-búrská“, který vyšel v Národních listech již na sklonku roku 1901, tedy ještě před ukončením samotného konfliktu: Národní listy, XL, 1901 č. 355, s. 9.

táborech pro búrské rodiny, a celkových poměrů v těchto zařízeních. Zabýval se také vysokou úmrtností v táborech: „...*Poměr to velmi jednoduchý, ale věru on sám jest plamenným odsouzením „civilisovaného poslání“ Anglie v jižní Africe...*“¹⁷⁹

V 85. čísle ročníku 1902 otiskly Národní listy na první straně zprávu o smrti Cecila Rhodese. K úmrtí této kontroverzní postavy list konstatoval: „...*Jest zajisté zvláštní náhodností osudu, že dříve než-li dočkali se zdolání búrského národa, dva jeho odpůrcové nejurputnější, královna Viktorie, o níž již Viktor Hugo napsal, že přede již provazy na šibenici, a Cecil Rhodes původce zákeřnického vpádu Jamesonova i nynější války, odešli v kraje na jichž prahu, stojí neúprosná Nemesis...*“ Zajímavé je, že Národní listy označily za největšího nepřítele Búrů nikoliv Chamberlaina jako dříve, ale královnu Viktorii, v čemž se vzácně shodly se sociálně-demokratickým tiskem. Po rekapitulaci jeho kariéry a působení v Jihoafrické společnosti zhodnotily jeho význam: „...*Nenajde však velkokapitál anglický, tak záhy muže, jenž by byl tak energickým a tak bezohledným ve svých prostředcích...*“¹⁸⁰

Konec války a uzavření mírové dohody v jižní Africe oznámily Národní listy 3. června 1902 v úvodníku „Konec samostatnosti búrského národa“.¹⁸¹ Celý článek se nesl v truchlivém duchu, i když se autor všemožně snažil vyzdvihnout příkladný hrdinný odpor Búrů, kteří se museli sklonit až před brutální silou a nelidskými metodami britského agresora. Podle Národních listů byla válka v jižní Africe navždy nesmazatelnou skvrnou v britských dějinách.

Ani po uzavření mírové smlouvy problematika jižní Afriky z Národních listů úplně nevymizela a již v září vyšel příspěvek rozebírající poválečnou situaci búrského národa a nesplněné sliby britské vlády. Článek inspirovala cesta búrských generálů do Londýna s žádostí o pomoc pro své spoluobčany. Britské odmítnutí oprávněných požadavků kritizovaly Národní listy s velkou nekompromisností: „...*Tvrdý vítěz naprosto oslyšel s necitelností lakomce Shyloka jejich prosby úpěnlivě za vydatnou pomoc strádajícímu, ožebračenému lidu-neustrnul se nad lozem zoufalých rolníků búrských, nalezších statky své pobořené a vypálené, ba ani nad zoufalým osudem nesčetných osiřelých rodin, vdov a sirotek po padlých obráncích svobody búrské. Ministři bohaté Anglie propustili od sebe generály bez pomoci, bez naděje, jako nemilosrdní, krutí, nízcí a lakomí tyrané...*“ Na tato srdceryvná slova navázaly uveřejněním prohlášení búrských generálů, v němž dotyční žádali o pomoc evropské i americké státy. Text tohoto svolání autor využil k další kritice Británie: „...*Toť nová zdrcující žaloba na věrolomnost, necitelnost a nelidskou surovost panstva velkobritského, jejíž*

¹⁷⁹ Národní listy, XLI., 1902, č. 41, s. 1

¹⁸⁰ Národní listy, XLI., 1902, č. 85, s. 1.

¹⁸¹ Národní listy, XLI., 1902, č. 151, s. 1.

ozvěna rozlehne se celým světem od smutných liduprázdných pastvin Irska, jehož nevoli krotí zlé svědomí britské právě opětným stavem vyjímečným, až do dálav nešťastné, hladomorem hynoucí Indie...“ Národní listy vyzývaly evropské národy k pomoci Búrům, a pakliže by tak neučinily, měly pro ně tato slova odsouzení: „...*Či nechá nešťastné Búry právě tak v bídě hmotné vykrváčet, jako nechala nešťastné Iry a Indy. Pak sklesne na stejnou úroveň mravní a nebude mítí žádného práva, honositi se svou lepší vzdělaností křesťanskou...*“¹⁸²

Búrská válka zanechala v Národních listech velmi hlubokou a výraznou stopu. Tento přední český deník informoval čtenáře o vzdáleném konfliktu s velkým důrazem a věnoval mu značný prostor. Dá se říci, že si redakce Národních listů postupně osud Búrů vzala za svůj a sledovala ho s velkým zaujetím. Búrská válka se stala bezpochyby nejsledovanější zahraniční událostí přelomu století, a to nejen v Národních listech. Je ovšem potřeba zdůraznit, že tato pozornost nebyla nijak stálá a postupně kolísala úměrně s úspěchy Britů na bojišti. Navíc, čím většího pokroku Britové dosahovali, tím ostřejší a dramatictější jazyk vůči nim redaktoři Národních listů používali. Na Búry se naopak Národní listy dívaly s velkými sympatiemi malého, utlačovaného národa ve střední Evropě. K vylíčení jejich hrdinného boje používaly dokonce příměry z českých dějin a situaci v jižní Africe, obklíčené Brity, srovnávaly s pozicí Čechů, obklopených nepřátelskými a nepřejícnými Němci. To je podle mého názoru jedno z rozhodujících hledisek, které musíme brát v úvahu, uvažujeme-li o motivech pozitivního postoje Národních listů a dalších českých deníků k búorskému etniku.

Druhý prvek, který Národní listy uplatňovaly, byl pohled čistě antimilitaristický a antiimperialistický. Velkou Británii tudíž viděly především jako bezohledného a nenasytného kapitalistu Johna Bulla, snažícího se za každou cenu ovládnout bohatou vlast hrdinných Búrů. V žaludku leželi redaktorům především zástupci konzervativní strany, Salisburyho vlády v čele s Josephem Chamberlainem a také královna Viktorie, spolu se ztělesněním britských velkokapitalistů – bezohledným Cecilem Rhodesem.

Celkový ráz zpravodajství neměl s objektivní žurnalistikou mnoho společného a Národní listy byly od počátku až dokonce války na straně Búrů. Slovy odsouzení nešetřily Národní listy ani na adresu ostatních evropských mocností za jejich nečinnost během konfliktu. Především Německo se stalo vděčným terčem kritiky i srovnání s britskými válečnými zločiny. Jediný, kdo byl uštěřen tvrdých slov, bylo Rusko, jehož politika byla na stranách Národních listů dlouhodobě obhajována. Zvláštní pozornost věnovaly i narůstajícímu imperialismu v USA, což dávaly do přímé souvislosti s agresivní politikou Británie.

---

¹⁸² Národní listy, XLI., 1902, č. 151, s. 1.

K samotné válce byla napsána spousta komentářů a hodnocení a v několika případech se stala i námětem fejetonů Národních listů. Na rozdíl od Moravské orlice a Lidových novin ale neposkytly prostor pro širší názorovou polemiku a prosazovaly pouze vlastní názorovou linii.

Staročeský deník Moravská orlice sice ve svém listu nevyčlenil jihoafrické válce stálou rubriku, přesto se i na jeho stránkách těšila značné pozornosti. O pravidelnějším zpravodajství můžeme v tomto ohledu mluvit především od počátku roku 1900, kdy se informace z bojiště objevovaly většinou pod titulkem „Válka v Jižní Africe“ či „Zprávy z bojiště jihoafrického“.

Počátkem roku 1900 vyšel v Moravské orlici celostránkový článek „Boj malého národa za samostatnost“. Rozebral poslední búrská vítězství a dal jasně najevo, komu patřily sympatie listu: „...*Srdce i umy všech dobrých, čestných lidí stojí při spravedlivé věci Búrů, a zejména také všechna míra nitra utlačovaných národů malých jásají jim vstříc a z té duše přejí jim vavřínu největších dokonalých...*“ Ještě důrazněji než Národní listy projevila Moravská orlice názor českého národa: „...*I národ náš přeje jim plna zdaru, ač Nizozemci jsou jakoby malou pobočkou národa německého, s nímž nám od tisíciletí na této půdě zápasiti jest o dobré naše právo, samu existenci naší národní...*“ Autor připomněl pobyt Komenského v Nizozemí a hrdinný boj Holanďanů za svobodu. Poněkud předčasně vyvozoval závěry z dosavadního průběhu války: „...*Cesty boží jsou nevyzpytatelné, ale ten hrdinný malý národ, i když přece snad konec konců nedocílil vítězství plného už po dosavadních bojích může býti jist, že jihoafrická republika zůstane samostatná...*“ Búry charakterizovala Moravská orlice následovně: „...*Prostředky, jimž dosavadních úspěchů svých dobyt, tkví především v jeho jaderné životnosti, ve zdravé tuhosti, v sílivé skromnosti, v neúmorné snaze o pokroku, v ostražitosti a prozíravosti vždy bedlivé, ve vzorné antické věrnosti k sobě, - ve svornosti, v jednotě naprosté ve všem tom, co, společným jest zájmem národa a vlasti...*“ Tento chvalozpěv byl doložen mnoha příklady z holandských i jihoafrických dějin, aby dal Búry za vzor všem malým národům: „...*Obětavost národní jest jihoafrickými zápasníky za rodnou zemi plněna měrou nejvyšší, a ta spojená s ctnostmi ostatními, položí bohdá věnce vavřínové na jejich skráně- na stálý vzor všem národům utlačeným bojujícím za svůj život...*“¹⁸³

V 53. čísle Moravské orlice vyšel v rubrice „Feuilleton“ příspěvek dr. Otto Bondyho „Válka anglo-transvaalská“. Obsahem fejetonu, který rozproudil zajímavou polemiku na stránkách Moravské orlice, bylo nejen obligátní odsouzení války v jižní Africe a britské agrese, ale celková kritika války jako takové. Bondy ve fejetonu upozornil ze svého

---

¹⁸³ Moravská orlice, XXXVII., 1900, č. 4, s. 1.

antimilitaristického hlediska na několik zásadních otázek, které sebou válečné konflikty přinášely. Jako první zdůraznil zákonitou ztrátu objektivitu při posuzování válečných událostí, což dokazoval na příkladu českého národa a Búrů: „...*Kdykoliv se díváme na zápas dvou stran, vždy mimovolně ztrácíme objektivnost, a sympathie naše se přikloní k té neb oné straně. Naše sympathie přirozeně se klonily k Búrům...*“ Tento fakt dále zdůvodnil: „...*Jednak proto, že válka vyvolána ze značné části nenasytostí anglické vlády, jednak proto, že jako národ menší stojící také v zápase- třeba nekrvavém- o svá práva s národem větším, již proto pocítujeme sympatie k národu menšímu, utlačovanému...*“ Domníváme se, že Bondy zde velmi přesně vystihnul smýšlení českého veřejného mínění o búrském etniku. Celý příspěvek se nesl v duchu antimilitarismu a Bondy soudil, že ať vyhraje kterákoliv strana, bude to vítězství politováníhodné, protože bylo dosaženo zbraněmi. Sám byl přesvědčen, že bez ohledu na výsledek války nebude komu gratulovat, ale spíše kondolovat. O největším zločinu britské vlády napsal: „...*A nespravedlnost anglické vlády nespočívá toliko v její požadavcích vůči Transvaalu, nýbrž především v tom, že, aby prosadila svou vůli, hnala lidi na hromadné jatky...*“¹⁸⁴ Autor tedy hledal vyšší příčiny války, které našel především v militarismu a v jakémsi vojenském kultu. Použil k podepření svého názoru i citátu z Tolstojových komentářů k búrské válce.

Odpovědí na Bondyho fejeton byl příspěvek uveřejněný ve stejné rubrice o tři dny později, pocházející z pera MUDr. Františka Veselého. Hned v úvodu Veselý upozornil, že Bondyho názory rozhodně nesdílela větší část veřejnosti. Svoji odpověď formuloval tak, že polemizoval s Bondym odstavec po odstavci. Nesouhlasil s Bondyho tvrzením o nemožnosti sledovat konflikt nestranným pohledem: „...*Tomu rozhodně není tak, neboť každý člověk rozvázný, ať prostý nebo vzdělaný, má i může zachovati si naprostou nestrannost, ať se již jedná o jednotlivé osoby, nebo celé národy, buď milé, nebo protivné. Jestli český národ sympatisuje s přepadenými Búry, není to zajisté z nijakého rozmaru, nýbrž ze soucitu všeobecného lidského s národem malým, bojujícím za svou svobodu...*“ K příčinám vzniku války konstatoval: „...*Válka prý byla vyvolána ze značné části nenasytostí anglické vlády, já soudím, že jen tou nenasytostí, ale nejen vlády anglické, nýbrž předně kapitalistů anglických a celé rasy anglosaské vůbec...*“ O postoji českého národa k britským vítězstvím soudil: „...*Já alespoň neznám ani jednoho listu českého, ba ani jednoho českého člověka, vůbec který by měl sebemenší radost z vítězství Angličanů. Ba právě naopak, kde jsem co četl, s kým jsem mluvil, každý litoval toho nešťastného obratu...*“¹⁸⁵ Pustil se zároveň do německého tisku:

¹⁸⁴ Moravská orlice, XXXVII., 1900, č. 53, s. 1.

¹⁸⁵ Moravská orlice, XXXVII., 1900, č. 56, s. 1.

„...Snad pan Bondy něco takového četl, ale to mohlo být toliko v „Neue freie Presse“, nebo jim podobném žurnálu, jehož smysl pro pravdu a právo se mění dle různého účinku děl a pušek...“ Ostře odmítl Bondyho kritiku oboustranného zabíjení a o britských vojácích mínil, že neměli právo na jakékoliv slitování: „...Předně voják anglický není hnán do boje nenasytnou vládou, nýbrž jest to prostě najatý loupežník a vrah, který jde do boje dobrovolně, za plat, který nezasluhuje slitování, když búrská koule jej zasáhne...“ Defenzivní válku považoval Veselý za spravedlivou a hledal v búrském boji také pozitivní vzor pro český národ: „...Kéž bychom jen my měli alespoň trochu jejich odvahy a chrabrosti! Zajistě, že by se s námi mluvilo brzy jinak...“ V neochotě obětovat se pro národní zájmy viděl Veselý hlavní problém českého národa: „...Co jest po životě v ohavném otroctví, nectné porobě? To raději ať nás jest polovina, ale lidí volných svobodných...“ Můžeme vysledovat, jak búrská válka inspirovala autorovu úvahu nad českou otázkou. Veselý kritizoval i Tolstého stanoviska, která považoval za názory pomateného starce. Stále obhajoval spravedlnost boje za svobodu proti utlačovateli, čímž se zcela stavěl do názorové opozice proti Bondymu. V tomto duchu se neslo i jeho závěrečné provolání: „...Nic tak: zlu dlužno odpírati, tím více, čím modernějších a rafinovanějších prostředků ono užívá. A raději zahynouti čestně a hrdinně pro blaho drahých členů národa, nežli žíti v hanebném otroctví a potupném míru...“¹⁸⁶ Zmíněný fejeton nevyzněl pouze jako ocenění boje búrského národa, ale i jako kritika pasivity a nečinnosti národa českého. Další důkaz, jak živým a inspirativním tématem byla búrská válka pro tehdejší příslušníky českého národa.

Bondy na Veselého kritiku odpověděl 15. března 1900. Přiznal svůj záměr propagace antimilitaristického hnutí, zároveň ovšem odmítl Veselého teorii spravedlivé, hrdinné války malého národa: „...Arci k náhledu, že by Búři na válku třeba sebe vítěznější mohli vzpomínati beze všeho zármutku a jen s radostí a hrdostí, k těm náhledům pana dra Veselého jsem dosud nedospěl, to bych se dříve musel optati těch Búrů, kteří ve válce ztratili syna neb otce, neb manžela neb bratra nebo těch kteří ve válce přišli o ruku, o nohu, zrak apod...“¹⁸⁷ Bondy si ve své odpovědi pevně stál za svými názory a Veselého někdy dosti nevybíravé útoky nechal bez odpovědi. Bondyho fejetonem Moravská orlice celou polemiku, která měla být věnována búrské válce, uzavřela. Jak jsme již uvedli, tyto fejetony jsou jedinečným důkazem velké pozornosti, které se téma jihoafrického konfliktu v českém tisku i veřejném mínění těšilo. Je to rovněž potvrzení existence několika protichůdných stanovisek k této válce, jejíž zastánci spolu mohli vést zajímavé a zasvěcené diskuse, vyvozující dokonce závěry i pro český národ.

¹⁸⁶ Moravská orlice, XXXVII., 1900, č. 56, s. 1.

¹⁸⁷ Moravská orlice, XXXVII., 1900, č. 60, s. 1.

O den později se búrská válka dostala znovu na první stranu Moravské orlice, tentokrát v úvodníku „Búrové a Anglie“. Autor informoval s neskryvaným rozhořčením o posledních britských vítězstvích a z jeho slov bylo cítit značné rozčarování nad posledním vývojem: „...Každý jim přál štěstí a radoval se z jejich úspěchů. Tím větší bylo překvapení, když zmíněné smutné zprávy do Evropy došly. Kde kdo lituje Búrů, a na rtech všech soucitných lidí chvěje se otázka, co nyní bude, a ujme-li se jich některý stát či ne...“ Moravská orlice odsoudila britskou neústupnost a odmítání mírových jednání a ozřejmila zcela správnou úvahou důležitost geografické polohy jižní Afriky pro britské impérium: „...Důležitost jižní Afriky pro Angličany je arci zřejmá. Kryjeť jim bok východní Indie, která je zdrojem neli všeho, tedy převážné části jejich bohatství, a bude nutnou oporou pro případ, že by jim snad jednou suezský průplav tou, kterou mocí mohl býti zatarasen...“ Správně hodnotila klíčový význam tohoto území: „...Bud' teď nebo nikdy, jest jejich heslem. Jest to životní otázkou pro Anglii, a proto ten strach, proto to zuření veřejného mínění anglického a odmítání všeho prostředkování a jakéhokoliv zakročení...“ O zlatých a diamantových nalezištích a kapitálových zájmech už nepadlo ani slovo. Poté se autor zabýval sympatiemi, jimž se Búrové těšili v jednotlivých zemích, konkrétně ve Francii, USA a Německu. Poněkud podivně působila úvaha autora, že Francie nechtěla zasáhnout ve prospěch Búrů zejména kvůli otevření světové výstavy. Autor zdůraznil, že německá náklonost Búrům měla kořeny v pangermanismu. Na druhé straně zaznamenal postoje Viléma II., který blahopřál královně Viktorii k vítězství nad Búry. Poněkud pasivní postoj Ruska omlouvala Moravská orlice následovně: „...Car rozhoduje a ten má do jisté míry ruce svázané svou mírumilovností, jejíž ne příliš podařeným plodem byla haagská konference míru. Jak pak by on mohl se střemhlav vrhnout do války kvůli tomu, aby Búrům pomohl!...“ K osamocení Búrů dodal: „...A tak nezbude těm oranžským a zaválským hrdinům nic jiného než víra ve vlastní sílu a víra ve spravedlnost boží...“¹⁸⁸

V září roku 1900 zveřejnila Moravská orlice v článku „Je válka anglicko-búrská skončena?“¹⁸⁹ proklamaci Búrů, ve které žádali o pomoc všechny civilizované národy a zároveň vyjádřili své odhodlání pokračovat v boji i po ukončení pravidelné války. Intenzita zpravodajství z búrské války byla přitom v následujících měsících notně snížena.

Šedesáté číslo ročníku 1901 otisklo zprávy o mírovém vyjednávání v příspěvku „Mír v Africe?“. Moravská orlice předpokládala uzavření příměří každým dnem, jako důvod změny britského postoje uvedla: „...Anglickou vládu dohnala k vyjednávání- peněžní otázka. Skoro

¹⁸⁸ Moravská orlice, XXXVII., 1900, č. 61, s. 1.

¹⁸⁹ Moravská orlice, XXXVII., 1900, č. 213, s. 3.

již tisíc milionů stála již válka a není dosud vyhlídka, kdy může skončit a co ještě může státi. Mimo to vážne válkou všecken obchod s jižní Afrikou a leží diamantové i zlaté doly transvaalské půl druhého roku ladem i věru mrzuté tyto okolnosti, přiměly by už i méně rozpočítavý lid, než jsou Angličané k poddajnosti a k vyjednávání... ¹⁹⁰

Podrobněji rozebrala dne 24. dubna Moravská orlice finanční situaci Británie. Předložila čtenářům konkrétní čísla, kolik již búrská válka stála britskou pokladnu a také plánovaný schodek britského rozpočtu. O důsledcích války pro Británii soudila: „...*Válka ochromila všechny reformy v Anglii a učinila Anglii v cizině nenáviděnou. Jihoafrická politika vlády vedla k nejtruchlivějšímu finančnímu výkladu, který kdy anglický finanční ministr sněmovně podal...*“ ¹⁹¹

V říjnu téhož roku uveřejnila Moravská orlice komentář k projevu ministra kolonií Chamberlaina o nutnosti pokračovat ve válce. Některé jeho pasáže zdůraznila: „...*Zároveň omýval anglické „válčení“ resp. Brutality proti ženám a dětem búrským atd. tvrzením, že jiní národové ještě hůře dříve řádili, a to právě ti, kteří nyní se křížují před anglickým násilím...*“ ¹⁹² Zvláště příklad bosenských ukrutností se dotkl rakousko-uherského ministerstva zahraničí, což Moravská orlice s trochou škodolibosti neopomněla zdůraznit. Ukázala hlasy britské liberální opozice o válečných zločinech v Transvaalu a zmapovala odpor, který britské počínání vyvolávalo v Rusku.

Zprávu o uzavření míru v jižní Africe přinesla Moravská orlice 7. června 1902. ¹⁹³ Autor článku považoval mírové podmínky za snesitelné a všiml si reakcí v zahraničí a především ostrého odmítnutí smlouvy německým nevládním tiskem.

V dalším čísle vyšel komentář Moravské orlice k uzavřenému míru v rubrice „Feuilleton“. Příspěvek tentokrát nebyl chvalozpěvem na búrské hrdinství, ale zamýšlel se nad budoucností a našel i stinné stánky búrského způsobu života. O přízni, jíž se Búrové v českých zemích těšili, autor soudil: „...*Jak těšili a slavně hřáli nás tito citové! Div se búrské sympatie viditelným znamením privátní šlechetné duše jednotlivcovy. Zastati se tehdy Angličanů těmitěž myšlenkami, jež tvoří slávu a velebnost různých národů evropských, bylo nejvyš neprozřetelné! Hrubství mohl člověk jen skliditi...*“ ¹⁹⁴ Vytýkal českému národu radost z britských neúspěchů a ztrát na životech. Další perspektivu života búrského národa viděl především v klidném vývoji: „...*Pokořením teprve přichází každý národ k víře v rozvoj*

¹⁹⁰ Moravská orlice, XXXVIII., 1901, č. 60, s. 5.

¹⁹¹ Moravská orlice, XXXVIII., 1901, č. 94, s. 2.

¹⁹² Moravská orlice, XXXVIII., 1901, č. 250, s. 3.

¹⁹³ Moravská orlice, XXXIX., 1902, č. 129, s. 2.

¹⁹⁴ Moravská orlice, XXXIX., 1902, č. 130, s. 1.

nekrvavý, v silnou práci osvětovou. Pokořeni byli ovšem slavně- ale i to na věci nic nemění, protože slávy se jim bude dostávat nejvíc od národů vojáckých. Až se jim pak omrzí, půjdou si pro radu k národům menším k Dánům, k Finům, Polákům německým, Čechům. Od nich se budou učit žít politicky...“ Zmínil bojovnou, panovačnou a násilnickou povahu Búrů a mírnou formou připomněl jejich poněkud problematický vztah k domorodým černochům: „...Tu třeba si jen vzpomněti, jak jednali zas oni vůči černochům a jejich vlasti...“ Britský projekt transafrické železnice považoval autor za pokrokový: „...Odstraněna byla hora, jež stála v cestě anglické kulturní železnici. Až jí jednou protnou Afriku, jásatí bude tomuto kulturnímu dílu všeska Evropa. Veliké dílo civilisace a neprodírá se vpřed o nic ukrutněji nežli sibiřská dráha...“ Vidíme, jak list opustil protibritský útočný styl a dokonce kritizoval i způsob stavby ruské transsibiřské dráhy, což byla v českých nesocialistických periodikách věc naprosto nevídaná. Pokoření búrských republik považoval autor dokonce za přirozený důsledek civilizačního vývoje: „...Ale ospravedlňujeme-li to, ospravedlňujeme jen dějinnou pravdu a nutnost...“ K búrské porážce soudil: „...Nezbývá než přátí Búrům pokořujícího míru jako začátku lepšího života národního. A přátí zaň Angličanům drahého vítězství jako svědectví, že jejich civilizačnímu dílu bude se lépe dařit klidnou a přátelskou osvětovou politikou...“ Zajímavé poučení našel i pro český národ v závěru své úvahy: „...Celá ta vojna byla pěkným potčením, ráznou školou náruďkům evropským. Aspoň těm, kteří svůj osvětový vývoj pořád ještě chtějí horkokrevně romanticky popohánět. I nás z leccěhos snad vyléčí, přesto, že dávno už je po bitvě bělohorské...“¹⁹⁵

Tento fejeton obsahoval velmi originální a nonkonformní názory na búrskou válkou a její důsledky. Považovat britskou výpravu za civilizační posláním a tím naznačit, že Búrové byli v podstatě zpátečnickou silou, nebylo v českém tisku zrovna obvyklé, stejně jako zdůrazňování brutálního zacházení s černochy ze strany Búrů. Podle autorova stylu i jeho názorů lze usuzovat, že to byl člověk názorově blízký, ne-li totožný s Bondym, který byl účastníkem fejetonové diskuze na počátku války. Napovídaly by tomu některé narážky na příspěvek Veselého, jež je možno v textu vypořadovat.

Moravská orlice přinesla na svých stránkách mimo obligátního zpravodajství z búrské války, které nebylo v porovnání s Národními listy tak obsáhlé, i řadu vlastních zajímavých komentářů a neotřelých názorů či hodnocení. Dokonce dala značný prostor i názorové polemice na téma búrské války. Prezentovala tak celou řadu různých i zřejmě menšinových stanovisek. Zároveň právě prostor, jaký redakce dala těmto příspěvkům, značil velký zájem ze

---

¹⁹⁵ Moravská orlice, XXXIX., 1902, č. 130, s. 1.

strany veřejnosti, kde musela probíhat živá diskuse na téma búrské války, jejích příčin, důsledků a také případných poučení, plynoucích pro český národ. Diskutovalo se také o oprávněnosti obranné války v kontextu s pacifismem a antimilitarismem. Búrská válka, jak vysvítá z těchto skutečností, nebyla pouze vzdáleným konfliktem s nádechem určité novinářské senzace, ale věcí, jež velmi intenzivně zajímala většinu Čechů, kteří k ní museli zaujmout vyhraněný postoj. Právě pro poznání této záležitosti má velký význam studium odrazu války nejen v Moravské orlici.

Moravská orlice na počátku války zastávala podobné názory jako ostatní nesocialistické deníky. Británii za válku odsoudila a naopak podporovala búrský boj za zachování samostatnosti. Kladla důraz na neblahé ekonomické důsledky války pro další vývoj Británie. V závěru konfliktu ale můžeme vysledovat částečný odklon od tohoto trendu a přijetí neodvratné búrské porážky, na níž se snažila rozdílit od Národních listů najít především pozitiva. Moravská orlice ještě výrazněji než ostatní listy omlouvala nečinnost Ruska, kterou považovala za důsledek carových mírových snah. Naopak kritizovala Německo a také rakousko-uherskou zahraniční politiku za tichý souhlas s válkou.

Lidové noviny poskytly tématu búrské války jakožto zahraniční události ve své dosavadní existenci zcela výjimečně široký prostor. Od listopadu 1899 byla zřízena nová pravidelná rubrika nazvaná „Válka v Jižní Africe“, přinášející novinky z bojiště. Mimo to se na jejích stránkách objevovala řada článků a komentářů reagujících na aktuální témata z konfliktu.

Důležité upozornění, co se týče zpravodajství z jihoafrického bojiště, vydaly Lidové noviny v polovině října 1899. Deník zdůraznil fakt, že veškeré zprávy budou pocházet z britských zdrojů: „...*Hned na počátku zavaalského konfliktu s Anglií nutno upozornit, že bude svět po celou dobu války jediné Angličany, neb alespoň prostřednictvím Anglie o událostech jihoafrických zpravován...*“ Upozornil, že Britové ovládali veškeré komunikační kanály. Britský tisk a jeho informace autor považoval za další mocnou zbraň Britů: „...*Vláda Transvaalu její přátelé, ba i nestranní zvědavci budou odkázáni na anglické zpravodajství o jehož chování a pravdomluvnosti slov šířiti netřeba a nebudou míti nějakého prostředku, by hrozné třetí zbrani čelili...*“¹⁹⁶ Lidové noviny dokonce spekulovaly o možných burzovních operacích na základě falešných zpráv z jižní Afriky. Informaci o povaze zpravodajství z konfliktu a jeho řízení Brity zdůrazňovaly Lidové noviny jako jedny z mála.

---

¹⁹⁶ Lidové noviny, VI., 1899, č. 237, s. 1.

Rozsáhlejší příspěvek o situaci na bojišti a dalších okolnostech byl otištěn 28. října pod titulkem „Anglické hanebnosti“. Autor článku jednoznačně odsoudil britskou agresi: „...*Nikdy se s takovou hanebností a drzostí nemluvilo a nikde se doposud tak odíózní věci nepřihodily, jako právě v Anglii kolébce falše a licoměrnosti. Zdá se věru, jako by byli Angličané veškery morální smysl ztratili neboť od zahájení zavaalské války s doposud neznámým u nich cynismem a smělostí neobvyklou si počínají...*“¹⁹⁷ Rozebral také projevy britských státníků, ve kterých obvinili Búry z rozpoutání války, a považoval je za naprosto nestoudně lživé.

Krátce před konce roku 1899 otiskly Lidové noviny úvodník „Porážky Angličanů“, který rozváděl poslední vývoj na bojištích. Z těchto událostí již také vyvodily pro Británii velmi dalekosáhlé závěry: „...*Porážky, jež jedna za druhou stíhají Angličany v jižní Africe, odhalily nesčetné slabiny „světové velmoci“, kterýmiž posavadní její význam velice utrpěl a poklesl. Temné stíny krvavých neúspěchů sahají nejen do kapské kolonie, kdež každým dnem roste povstání, ony zasahují též do jiných osad britské říše. A v tom právě spočívá velké nebezpečí, ohrožující nadvládu zpupného kmene i tam, kde pokládána byla za zajištěnu pro všechny časy budoucí...*“ Dále vypočítávaly množství britských obtíží, souvisejících s nedávnými porážkami. Zároveň ovšem autor správně pochyboval o britské ochotě přistoupit pod dojmem neúspěchů na nějaké mírové podmínky: „...*Potvrdí-li se tato pověst, možno očekávati, že Anglie chopí se nabízené ruky a bude hledět vyváznouti s větší ctí, než by ji to snad bylo možno později? Pochybujeme...*“¹⁹⁸ Lidové noviny soudily, že bude třeba ještě několik těžkých porážek, aby Britové na mírová jednání přistoupili.

Britské nezdary rozebíral také úvodní příspěvek z ledna roku 1900 „Neúspěchy Angličanů“. O situaci a náladě v Británii soudily: „...*Pochopitelno, že tyto Jobovy zvěsti působí v Londýně dojem skličujícím. Nespokojenost se zmáhá a namířena je proti kabinetu. Lord Rosebery označuje se již za muže budoucnosti. Každým dnem vychází zřetelněji najevo, že Chamberlain i Cecil Rhodes naprosto podceňovali moc Boerů, kdežto anglickým vojákům jihoafrické klima nesvědčí...*“¹⁹⁹ Svým čtenářům přinesly Lidové noviny také zajímavou citaci z díla Marka Twaina o bojové taktice Búrů a také rozbor britských ztrát.

Změnu situace na bojišti v Jižní Africe reflektoval úvodník z 1. března 1900 pod titulkem „Cronje“. Autor v něm nejprve pěl chválu na hrdinný odpor generála Cronjeho a Brity vyzýval k uzavření spravedlivého míru: „...*Kdyby ty humánní zásady, jimiž Anglie tak*

¹⁹⁷ Lidové noviny, VI., 1899, č. 246, s. 2.

¹⁹⁸ Lidové noviny, VI., 1899, č. 289, s. 1

¹⁹⁹ Lidové noviny, VII., 1900, č. 20, s. 1.

ráda se vychloubá, nebyly v jejich projevech pouhými frázemi, byla by nyní nejvýhodnější chvíle k uzavření čestného smíru pro obě strany...“ Zároveň pochyboval, že by Britové toto řešení zvolili: „...*Avšak zdá se, že Angličané nemají chuti upustiti od hrabivých svých plánů, směřujících k úplnému podmanění obou búrských republik...*“²⁰⁰ Rovněž neočekával zásah některé z evropských mocností. Další část tvořil souhrn zpráv z bojiště a výtah z článku francouzského deníku „Liberté“ od plukovníka Villeboise, vojenského poradce Búrů. V něm podával čtenářům plastický obraz válečného života Búrů a jejich bojové taktiky.

Problematiku možného ukončení války rozváděl článek z března 1900 „Žádný mír“. K britskému odmítnutí búrských návrhů Lidové noviny psaly: „...*Opojena posledními úspěchy svými na jihoafrickém bojišti, Anglie zpupně odmítá mír s oběma republikami, jímž by zůstala nedotčena jejich neodvislost...*“ Tento fakt připsaly poslednímu vývoji na bojišti a také neústupnosti ministra kolonií Chamberlain a Cecila Rhodese: „...*Než Angličané zachvácení hrabivým slavomamem a podněcování nenasytostí družiny Rhodesovy a Chamberlainovy, které se již nemůže dočkati, až diamantové doly transvaalské octnou se v její moci, hlásají další válku...*“²⁰¹ Z těchto okolností vyvodily, že sympatie k Búrům v Evropě ještě vzrostou a že skutečný boj Búrů za přežití začínal teprve po pěti měsících války.

Poslední úspěchy Britů a rozbor válečné situace otiskly Lidové noviny v květnu na první straně úvodníku „K válce jihoafrické“. Autor v něm předpovídal další vítězný postup Britů, přestože nepovažoval dosud odpor Búrů za úplně zlomený. Zároveň mapoval snahy Búrů získat zahraniční pomoc, což ovšem podobně jako další vývoj příliš optimisticky neviděl: „...*Jak dnes věci se mají, zdá se, že kromě posledního houževnatého odporu boerů nebude nic víc brániti v další cestě Angličanům a že hrabivost jednotlivců, přenesená na veškerou Anglii, bude slaviti vítězství nad malým národem. Toto „vítězství“ tento závěrek krvavé tragédie jihoafrické bude však potupou a hanbou celé Evropy...*“²⁰²

V červnu roku 1900 se začaly množit spekulace o konci konfliktu. Také Lidové noviny nezůstaly pozadu a uveřejnily tyto novinky na první straně v příspěvku „Konec války?“. Autor nemohl pochopit, proč Búrové ustupovali od Pretorie a nekladli Britům prakticky žádný odpor, z čehož usoudil, že válka již nebude mít dlouhého trvání. Konstatoval, že Britové již svých cílů dosáhli: „...*Nevykročí-li pak při případném vyjednávání o mír vzhledem ke krutým podmínkám anglického „vítěze“ žádná z cizích mocností z posavadní*

²⁰⁰ Lidové noviny, VII., 1900, č. 48, s. 1.

²⁰¹ Lidové noviny, VII., 1900, č. 60, s. 1.

²⁰² Lidové noviny, VII., 1900, č. 119, s. 1.

*reservy, mohli by Angličané s výsledkem loupeživé své výpravy býti spokojeni....*²⁰³ Své závěry autor doložil posledními depešemi z Londýna a zprávami z bojiště. Druhou část článku tvořil dopis Fritze Karla Kannemeyera, který měl za sebou dobrodružný útěk z britského zajetí, v němž redakci Lidových novin i čtenářům barvitě vyličil zacházení Britů s búrskými zajatci.

Válka v jižní Africe se stala také v Lidových novinách námětem pro rubriku „Feuilleton“. Autor se zamyslel nad zajímavým fenoménem mohutné české podpory Búrům a nad důvody velké popularity, které se toto téma v českých kruzích těšilo. V úvodu konstatoval: „...*Mnohý Čech, jenž četl nejnovější telegramy o anglických vítězstvích, odplivl si vedle novin a počal spílati té prapodivné societě, která oživuje dnes zeměkouli. Dynamit a hrom na všechno!...*“ Poté se snažil najít důvod takové reakce českého národa: „...*Veškeré ty boerské a antianglické sympatie nedosvědčují vlastně pranic, leda ukazují, jak česká veřejnost jest znamenitě prošpikována německým tiskem a jak německý tisk na ni působí. Nic víc a nic méně! Nemáme chyby, leda té, že velice rádi tančíme, jak nám národně německým duchem prodchnutí šornalisti pískají...*“ Autor se tázal na význam tohoto tématu pro český národ: „...*Co jest nám do toho co se děje v jižní Africe? Proč takový zájem v našem občanstvu? Nože prý surová přesila vítězí nad slabou menšinou. Skutečně? Jen ten cit spravedlnosti zplodil v nás boerské sympatie? Posuzujeme-li boerské sympatie v české veřejnosti nepředpojatě, dospějeme konečně, že zplodil je v nás více německý tisk, než cit pro spravedlnost...*“ Búry autor důrazně zobrazil jako agresivní germánský kmen, který si neoprávněně přisvojil území domorodců. Nyní se mu za to dostalo v podstatě spravedlivé odplaty od Anglosasů. Dokonce vystoupil s takřka kacírským názorem na příčiny války: „...*Ostatně, kdo ví, neměli-li Angličané v diplomatické předeře Jihoafrické válečné symfonie právo na své straně?...*“ Toto stanovisko bylo v českém tisku naprosto ojedinělé. Pro český národ z války vyvodil tyto závěry: „...*Nám kmenu slovanskému, nutno při posuzování jihoafrické války v prvé řadě míti na zřeteli, že jihoafrické události jsou pro nás vzájemným hubením se dvou nám nepřátelských ras. Silnější zvítězí, proto však přece z citu pro spravedlnost netřeba zakrývati si zrak. Vítěz i poražený jsou pro nás stejné ceny...*“ Opět připsal největší podíl na vzbuzení zájmu o Jižní Afriku německému tisku, o kterém si nedělal iluze: „...*Což kdyby tak na místě boerů bojovali dnes o Transvaal Češi s Angličany? Snad jeden strom jehož kmen hodil by se na šibenici, nezůstal by v Evropě. Německý tisk by se jistě o to postaral...*²⁰⁴ V závěru autor vyzval, aby

²⁰³ Lidové noviny, VII., 1900, č. 126, s. 1.

²⁰⁴ Lidové noviny, VII., 1900, č. 131, s. 1.

nebyla válce v jižní Africe věnována taková pozornost: „...*Nuže nestatřejme se, co se děje v Africe a všímejme si raději, kde tlačí nás expanzivní germanism...*“²⁰⁵

Tento fejeton byl ve svých stanoviscích a kritice českých sympatií k Búrům značně originální, a to nejen v Lidových novinách. Byl dalším důkazem velké polarizace názorů na toto téma a mediální pozornosti búrské války v soudobé české žurnalistice. Boj v jižní Africe autor viděl pouze jako boj germánské rasy mezi sebou, a tudíž si podle něj nezasluhoval větší pozornosti českého národa. Z téhož důvodu nechápe, proč je český národ tak zaujatý vzdáleným britským dobrodružstvím, když musí řešit řadu palčivých problémů doma s Němci. Německý tisk přímo obvinil z propagace búrského boje jako manévru k odvrácení pozornosti.

Další informace o možném konci konfliktu se objevila v úvodníku Lidových novin z poloviny září 1900 pod titulkem „Konec jihoafrické tragédie?“. Lidové noviny se přimlouvaly za uzavření pro Búry přijatelného míru, i když tomu nedávaly valnou naději a předpokládaly další pokračování bojů: „...*Občané republiky budou v boji pokračovati, dokud jen jiskérka síly v nich plane...*“²⁰⁶

Příjezd prezidenta Krügera do Evropy zachytil úvodník z konce listopadu roku 1900. Článek vylíčil bouřlivé přijetí prezidenta ve Francii, zároveň ale zdůraznil neochotu francouzské vlády Transvaalu jakkoliv konkrétně pomoci. Stejný výsledek Krügerovy cesty předpokládaly Lidové noviny také v Holandsku a Německu. Zároveň omlouvaly ruského cara jeho zaneprázdněností čínskou otázkou. K prezidentově cestě dodaly: „...*Cesta prezidenta Krügera po Evropě jest dalším pokračováním jihoafrického dramatu, jemuž všichni přátelé spravedlnosti a práva z hlouby srdce přáli by spravedlivého rozuzlení. Obzor však jest příliš zachmuřen a tragický konec zdá se býti neodvratným...*“²⁰⁷

Roku 1901 již zájem Lidových novin o situaci na jihu Afriky značně opadl. Přesto informovaly čtenáře o změně búrské taktiky. Nejrozsáhlejší příspěvek na toto téma vyšel v první říjnovém čísle pod názvem „Obrat na bojišti jihoafrickém“. Autor vysoce ocenil bojové úspěchy guerillové taktiky Búrů a zaznamenal rostoucí nervozitu Britů, která vyvrcholila Kitchenerovou rezignací: „...*Týž pyšný nástupce Robertsův poznává ku své hrůze, že je se svým válečným uměním u konce, že ani stupňovaná brutalita neodstrašuje a neodolává hrdinné sedláky, bojující za svůj domov, rodiny, právo a svobodu...*“ Se škodolibostí líčil, kolikrát již Britové oznamovali konec války. Lidové noviny opět vyzvaly

²⁰⁵ Lidové noviny, VII., 1900, č. 131, s. 1.

²⁰⁶ Lidové noviny, VII., 1900, č. 213, s. 1

²⁰⁷ Lidové noviny, VII., 1900, č. 272, s. 1.

Británii k uzavření čestné mírové smlouvy a znovu vyzvedly hrdinský boj Búrů: „...*Hrdinný boj malého prostého národa za svobodu vlasti jest zářícím a dojmavým článkem dějin bojů národů za samostatnost, jeho úspěchy jsou rozradostňujícím důkazem vítězství mravních potencí, síly duševní nad brutální fyzickou přemocí...*“²⁰⁸

K britským těžkostem se vrátil také článek z 16. listopadu 1901 „Brutalita národa gentlemanů“. Lidové noviny velmi ostře kritizovaly britskou taktiku: „...*Válčení Angličanů, jež se stalo vražděním bezbranných a týráním nevinných, hledá příkladu v někdejších ukrutnostech Španělů vůči domorodcům americkým, v ukrutnostech přenesených na hanbu moderních ideí humanity na počátek dvacátého století...*“ Pozastavily se u změny významu slova gentleman: „...*Válka z hamižností započatá, provádí se pak zejména v poslední době způsobem, jenž důvodně dává souditi o mravním úpadku anglického národa. „Gentleman“ je slovo, jenž pozbylo svého dřívějšího rytířského obsahu. Gentleman není už, kdo vyznamenává se povznesenými mravními názory, ale kdo má mnoho peněz, bez ohledu jak jich nabyl...*“²⁰⁹ Za hlavního viníka válečných zločinů považovaly Lidové noviny generála Kitchenera. Odsoudily rovněž projev ministra kolonií Chamberlaina, odvolávající se na zločiny jiných národů a Britům znovu doporučily rychlé uzavření míru.

V lednu roku 1902 otiskly Lidové noviny při příležitosti trůnní řeči Eduarda VII. rozbor situace Británie jak v domácích, tak zahraničních záležitostech, a to v příspěvku „Bolesti Anglie“. Za největší slabinu mezinárodní situace považovaly válku v jižní Africe. Znovu také kritizovaly britské vedení války: „...*A kdyby trůnní řeč sebe důrazněji akcentovala humánní způsob boje, pravdou zůstane, že celá tato válka, jak z nekalých důvodů povstala, tak nekalé jest se strany Anglie vedena...*“²¹⁰ Článek vypočítával i další mezinárodní obtíže a autor byl přesvědčen o britské neústupnosti v otázce uzavření míru s Búry.

Zpráva o uzavření mírové smlouvy se v Lidových novinách objevila 4. června roku 1902 v úvodníku „Anglo-boerský mír“. Seznámily zde čtenáře se všemi podmínkami mírové smlouvy, o nichž soudily, že byly pro Búry přijatelné: „...*Anglie nepostavila kruté podmínky míru a také zámysly svými ukázala se mírným suverénem...*“²¹¹ Lidové noviny vyjádřily nad ukončením vleklé války spokojenost a znovu vysoce ocenily příkladný boj Búrů.

Lidové noviny tímto příspěvkem uzavřely důležitou kapitolu války v jižní Africe. Byla to pro ně prakticky první podobná zkušenost, kdy se v tak velké míře zabývaly nějakým zahraničním problémem. K žádné jiné zahraničněpolitické otázce od doby svého vzniku

²⁰⁸ Lidové noviny, VIII., 1901, č. 226, s. 1.

²⁰⁹ Lidové noviny, VIII., 1901, č. 265, s. 1.

²¹⁰ Lidové noviny, IX., 1902 č. 14, s. 1.

nepodaly tolik informací, v tomto ohledu byla búrská válka v Lidových novinách překonána až válkou rusko-japonskou. Búrský konflikt znamenal kvalitativní i kvantitativní skok v zahraničním zpravodajství listu. Lidové noviny se také zapojily do určité názorové diskuse, probíhající i v jiných periodikách na téma búrské války a postoje českého národa a tisku k ní. Přinesly kromě obvyklých stanovisek i řadu vlastních zajímavých hodnocení na toto téma, a dokonce i fejetonovou originální kritiku českého tisku za přílišnou zaujatost búrským konfliktem a zanedbávání domácích problémů. Články Lidových novin byly dalším důkazem skutečně nebývalého zájmu české veřejnosti o tuto zdánlivě vzdálenou problematiku.

Názorově se Lidové noviny od ostatních deníků příliš neodlišovaly. Snad jen jejich hodnocení Británie působila ještě ostřeji a radikálněji než u Národních listů nebo Moravské orlice. Stály po celou dobu konfliktu na straně Búrů a pro britskou strategii nacházely pouze slova pohrdání. Zvláště příkrého odsouzení, nejradikálnějšího ze všech českých listů, se dočkaly britské válečné zločiny. Lidové noviny jako jediné konkrétně označily jako osobu zodpovědnou za válečná zvěrstva lorda Kitchenera.

Původcem války byl v jejich očích lstivý Chamberlain, který měl v zádech všemocný velkokapitál. Charakteristické pro Lidové noviny bylo také podcenění sil a schopností Británie na základě nepřesvědčivých výsledků války. Předpokládaly tudíž mocenský úpadek Británie, a to především na úkor Ruska a Německa. Podmínky mírové smlouvy označily pro poražené za snesitelné a mírné.

Katolický Hlas nevyhradil válce v jižní Africe z počátku zvláštní rubriku, ale přesto o této události informoval velmi podrobně a prakticky denně. Od počátku roku 1900 byl již v Hlasu zřízen zvláštní oddíl, nazvaný „Válka jihoafrická“, shrnující poslední válečný vývoj.

V 233. čísle se objevil poprvé titulek „Válka Anglie s Transvaalem“. V článku mapujícím poslední válečné přípravy nalezneme podobně jako v Lidových novinách důležité upozornění, co se týče zpráv z bojiště: „...*Všecky zprávy z bojiště bude třeba přejímati s rezervou, neboť všechny telegrafní linie zprostředkující dorozumění z jižní Afriky s Evropou, Asií i Amerikou jsou v rukách anglických...*“²¹²

Samotné vypovězení války se stalo námětem pro úvodník „Válka Anglie s Transvaalem“ hned v následujícím čísle. Příspěvek rozváděl poslední diplomatické tahy obou stran a ozřejmil búrskou taktiku, k čemuž autor podotkl: „...*Pro Transvaal bylo ostatně*

---

²¹¹ Lidové noviny, IX., 1902, s. 1.

²¹² Hlas, LI., 1899, č. 233, s. 2.

již vrchovatě na čase, aby přešel do útoku. Protož jest zcela možno, že Boerové způsobí Angličanům hned zpočátku porážky, které budou míti pro tyto osudný následek... ²¹³

V říjnu se jihoafrická válka dostala na úvodní stranu ještě jednou v článku „Boerové a Angličané“. Autor s dramatickým nádechem vylíčil probíhající zápas: „...Přišla kosa na kámen: přísloví toto osvědčilo se tentokrát na Angličanech a Boerech způsobem do očí bijícím. Synové Albionu ocelově tvrdé, vládě zvyklé plémě anglosaské narazily na syny národa holandského, tuhé, vytrvalé a neústupné příslušníky frýzského plemene...“ Zamýšlel se nad prvními zprávami došlými z bojiště a uvedl případ anglického mlžení skutečného stavu: „...Neboť najednou mnohmluvným jejich telegramům slova jaksí došla, a anglické listy najednou nevěděly co se vlastně u Glencoe stalo...“ Po výčtu novinek z bojiště autor uvažoval nad možnými důsledky války v případě britského triumfu v Jižní Africe: „...Vítězstvím tím bude pošinuta rovnováha držav mezi státy a budou se jednotlivci hlásit o náhradu ke znovuzavedení rovnováhy...“ ²¹⁴ Informoval o ruských požadavcích na námořní základnu ve Středomoří, které Hlas považoval za naprosto legitimní.

Stav britské armády nastínil Hlas v příspěvku „Výjevy z vojenského života v Anglii“. Jednalo se o rozsáhlý a podrobný text, zabírající bezmála dvě strany. Hlas líčil život jak obyčejných vojáků, tak důstojníků a poddůstojníků a jejich celkové podmínky. Nejvíce vyzdvihl poměry důstojníků, které označil za luxusní. K bojovému nasazení britské armády autor podotkl: „...Žádná armáda evropská neměla a nemá tolik příležitostí k rozmanitým válečným výpravám, jako právě anglická, všechny její války bývají však rozměrů malých...“ ²¹⁵

Čtenáři Hlasu byli důkladně informováni rovněž o historii, geografii a národnostním složení obou búrských republik v příspěvku „Jihoafrické republiky Boerů“, kterému byl věnován zhruba stejný prostor jako článku o britské armádě. Z celkových podmínek a z historie jižní Afriky vyvodil autor pro válečný konflikt následující závěry: „...Ti, kdož jsou s tamějšími poměry správně a podrobně obeznámeni, nepřestávají také tvrditi, že se Anglii sotva podaří strhnouti nadvládu na sebe, poněvadž by všichni Boeři do jednoho museli býti dříve vyhubeni. Co se týče sympatií civilizovaných národů a států evropských, ty jsou ovšem přirozeně vesměs na straně Boerů, lakotná bezcitná Anglie nemá upřímného přívržence myslím nikde...“ ²¹⁶

---

²¹³ Hlas, LI., 1899, č. 234, s. 1.

²¹⁴ Hlas, LI., 1899, č. 246, s. 1

²¹⁵ Hlas, LI., 1899, č. 264, s. 9-10.

²¹⁶ Tamtéž, s. 10.

Třetím článkem tohoto typu i rozsahu byl úvodník „Pan Chamberlain“.²¹⁷ Kladl si za cíl představit čtenářům postavu britského ministra kolonií. Jednalo se v podstatě o výtah z francouzského časopisu „Nouvelle revue“, který Chamberlinův životopis otiskl 1. prosince 1899. Byl napsán v silně protichamberlainovkém duchu a ministra vykreslil jako vypočítavého zrádce bez svědomí. Hlas tento text ponechal bez vlastního komentáře, což si můžeme také vyložit jako ztotožnění se s ním.

V prosinci i Hlas začal řešit britské válečné neúspěchy. První rozsáhlejší příspěvek vyšel na toto téma v úvodníku z 19. prosince pod titulkem „Porážky Angličanů v Jižní Africe.“²¹⁸ Hlavním tématem byly neúspěchy generála Bullera. Hlas tyto události líčil velmi podrobně a s velkým zaujetím, zdržel se ale vlastního komentáře.

Zajímavostí zpravodajství Hlasu z války v jižní Africe v 290. čísle roku 1899 byla zmínka o zajetí dopisovatele deníku Morning post Winstona Churchilla.²¹⁹ Hlas byl jediným ze zkoumaných periodik, které se o mladém Churchillovi zmínilo. Bylo to zřejmě poprvé, kdy se Winston Churchill dostal na stránky českého tisku.²²⁰

V lednu roku 1900 se Hlas vrátil znovu k oblíbené problematice katolíků v jižní Africe článkem „Válka v Jižní Africe a katolíci“. Autor rozvíjel fantastické teorie o blízké budoucnosti černého kontinentu a búrské válce dal nový rozměr: „...*Jihoafriická nynější válka vyjadřuje nejednu obdobu s bojem, který se vítězně vybojoval již v severní Americe, -bojujít Búrové za svou neodvislost a ať již s plným vědomím, ať více méně bezděčně, pod dějinným heslem: „Afrika ať patří Afričanům“ Poručníkování stárnoucí Evropy bude možno v Africe již v dozírné době vystřídáno čerstvou samosprávou domácích, podobně jako se vyvinuly věci v Americe...*“ Hlas pokládál Búry za Afričany a dal jejich boji národněosvobozenecký rozměr. Hlavní pozornost věnoval náboženským otázkám a Brity obvinil z lživé propagandy proti Búřům: „...*Takovým způsobem zavlékli nejnověji do záležitosti této i otázku „katolictví“, jemuž prý Búrové nepřejí a jež úzkoprse utiskují! Úmysl pošpiniti Búry v očích katolického evropského světa a tím odnítí těmto odhodlaným bojovníkům za svobodu sympatie nezávažnější části evropské společnosti probleskuje tu však až příliš podezřele...*“ Hlas zároveň připustil, že kalvínská ústava Transvaalu katolíkům příliš nepřála. Mluvil také o náboženské toleranci prezidenta Krügera, kterou vysoce hodnotil do doby, než se dostal k postavení Židů: „...*V této věci s panem presidentem Búřů nestranný pozorovatel rozhodně*

---

²¹⁷ Hlas, LI., 1899, č. 281, s. 3-4.

²¹⁸ Hlas, LI., 1899, č. 288, s. 1.

²¹⁹ Více o působení Winstona Churchilla v búrské válce v jeho vlastních pamětech: Churchill, W.: *Mé životní začátky*. Praha 1996.

²²⁰ Hlas, LI., 1899, č. 290, s. 2.

souhlasiti nemůže. „strýc Pavel“ vidí a soudí tu rozhodně příliš růžově, židé se neosvědčili za dobrodiní udělených sobě svobod státům křesťanským nikterak pěkně, a jsou podle pravdy zhoubnou hlízou na těle moderní společnosti, v níž jen zločinně rozkládají a hubí jak ducha a ráz křesťanský, tak také i rozkvět vezdejšího blahobytu...“ Antisemitský útok měl i své vyvrcholení: „...Národ židovský strhl na sebe dobrovolně kletbu Boží a dle nezvratného svědectví světových dějin jest také kletbou pro všechny národy, nedají-li v čas národy tyto pozor a nemístnou příchylností k židům chtějí jakoby převrátiti rozsudek samotného Hospodina...“²²¹ Můžeme vysledovat, jak katolický deník provedl ostrý protižidovský výpad, a to i k tématu války v jižní Africe! Byl cítit silný antisemitismus, který zřejmě úzce souvisel s probíhající aférou okolo Leopolda Hilsnera v českých zemích. Hlas byl v tomto ohledu aktivním účastníkem protižidovského tažení v českém tisku. Hlas také vysoce ocenil Krügerův postoj ke katolíkům a zároveň odsoudil pokusy Britů vtáhnout katolíky do protibúrského tažení. Jednoznačně dal autor najevo přání, aby válka skončila vítězstvím Búrů.

První zprávy o změně válečné situace uveřejnil Hlas v únoru roku 1900 v úvodníku „Kimberley“. S trochou posměšné ironie popsal autor oslavu osvobození Kimberley v Londýně: „...Zpráva o pouhém příchodu generála Frencha do Kimberley přijata byla v Londýně ihned jako provedené osvobození města a vyvolala všude povznesenou náladu. Není divu: veřejnost anglická jest ustavičnými zprávami o krutých a vražedných porážkách vojsk anglických scvrklá jako vysušená houba, což divu, že po tak dlouhé době žízňně, saje dychtivě každý proud „vody“ který s ním přijde do styku...“²²² Hlas poté zpochybnil britské vítězství a považoval je spíše za pouhý taktický ústup Búrů.

Trochu komický sled zpráv můžeme vysledovat na přelomu února a března roku 1901. Nejprve totiž vyšel na první straně Hlasu příspěvek pod titulkem „Cronje vysvobozen“²²³ a dva dny na to na stejném místě úvodník „Cronje zajat!“²²⁴ Oba články sledovaly boj sboru generála Cronjeho a informovaly nejdříve o jeho probití se z obklíčení, aby dva dny na to oznámily svou kapitulaci. Hlas tuto skutečnost komentoval takto: „...Čtenáři naši projdou v době osmačtyřiceti hodin stupnicí tepla od bodu varu, až po bod mrazu, totiž od zprávy o osvobození Cronjeově v čísle 46. ze dne 27. t.m. až ke zprávě o Cronjeho kapitulaci, kterou jim předkládáme v čísle dnešním...“²²⁵ Autor v druhém příspěvku nastínil poopravený obraz posledních bojů a vyzíval Británii k uzavření míru, což také sám v nejbližší době očekával:

---

²²¹ Hlas, LII., 1900, č. 22, s. 9-10.

²²² Hlas, LII., 1900, č. 40, s. 1.

²²³ Hlas, LII., 1900, č. 46, s. 1.

²²⁴ Hlas, LII., 1900, č. 48, s. 1.

²²⁵ Tamtéž

„...A pocit tento povede asi Anglii k ujednání čestného míru, ve kterém samostatnost obou republik bude zachována.“²²⁶ Správně upozornil také na možnost tzv. malé války, která by se podle Hlasu mohla stát Británii osudnou.

Mírovou nabídku prezidentů obou búrských republik a její odmítnutí Hlas přiblížil v polovině března. Dal ostře najevo nesouhlas s britským odmítnutím búrské nabídky a kritizoval britský kabinet: „...Kdo tedy v myslích anglických státníků očekával nějaké ušlechtilé hnutí mysli, zklamal se trpce. Na tyto zlatohraby neúčinkují obvyklá hnutí citů lidských...“ Obvinil britské vládní představitele ze zbytečného maření tisíců životů a pustil se také do falešného „hurá vlastenectví“ obecně: „...Ale družiny „jingů“ zmocnily se veřejného života ve všech národech. Stojí za hradbami kapitálu, mají v rukou tisk a tímto ovládají, vlastně falšují veřejné mínění...“²²⁷ V dalším vývoji očekával vystupňovaný boj Búrů za nezávislost a připojil také zajímavé vzpomínky a postřehy hraběte Vojtěcha Šternberka, který sloužil krátce v búrské armádě, než se dostal do britského zajetí.

O cestě búrského poselstva do USA podal zprávu úvodník 117. čísla roku 1901 „Búrové a Spojené státy“.²²⁸ Hlas vyjádřil naději, že by případné vítězství demokratického kandidáta na prezidenta Bryana mohlo přinést americkou intervenci v jižní Africe. Mac Kinley byl označen za imperialistu a britského napomáhače. Spekuloval také, jaký může mít búrská válka vliv na nastávající volbu amerického prezidenta.

Obsazení Johannesburgu a další porážky búrských sil přiměly redakci Hlasu ostiknout 2. června roku 1900 úvodník „Poslední chvíle zápasu“. Hlas předpokládal, že konec války byl již v podstatě jen otázkou času: „...Obsazením Johannesburgu jest vlastně válka skončena. Osud obou jihoafrických republik jest tím již rozhodnut...“ Búrského pádu Hlas velmi litoval: „...Že však národ tak hrdinský, a zbožný musil podlehnouti ve věci, která byla uznána svatá a spravedlivá aniž diplomatická Evropa pro něj rukou hnula, tj. nejtrpčím dojmem po všech dojmech válečných...“²²⁹

Válka ovšem oproti předpokladům tisku dále pokračovala a o cestě prezidenta Krúgera po Evropě informoval Hlas na první straně prvního prosincového čísla roku 1900.²³⁰ Příspěvek líčil Krúgerovo vřelé přijetí ve Francii, zároveň si ale autor nedělal sebemenší iluze o možné francouzské intervenci ve prospěch Búrů. Poukázal na fakt, že jsou evropské

---

²²⁶ Hlas, LII., 1900, č. 48, s. 1.

²²⁷ Hlas, LII., 1900, č. 60, s. 1.

²²⁸ Hlas, LII., 1900, č. 117, s. 1.

²²⁹ Hlas, LII., 1900, č. 126, s. 1.

²³⁰ Hlas, LII., 1900, č. 275, s. 1.

mocnosti zainteresovány v Číně a také na odstrašující námořní převahu Británie ve světě. Krüger mohl očekávat podle Hlasu výraznější podporu snad jedině v Nizozemí.

Další válečný rok 1901 byl také na stránkách Hlasu, podobně jako v dalších listech, ve znamení spekulací o dalším možném vývoji války a také jejím ukončení. V polovině března si mohli čtenáři listu přečíst úvodník „Mír v Jižní Africe“. Hlas byl přesvědčen o britské ochotě uzavřít mír: „...*Houževnatý, úžas budící odpor malého národa búrského donutil konečně hrdou, světovládnou Anglii, aby pomyslíla na mí...*“²³¹ Shrnul britské i búrské požadavky k uzavření mírové smlouvy a možnosti budoucího statutu území obou republik. Na závěr vyjádřil naději na brzké ukončení celého konfliktu.

Nové informace o příčinách búrské války a britských nákladech na ni přinesl sloupek Hlasu „Anglie a Búrové“ v dubnu 1901. Úvodní slova patřila ministru Chamberlainovi: „...*Angličtí poddaní, kteří hledali v jižní Africe zlato diamanty, praví zcela otevřeně, že o volební právo v republice Transvaalské a Oranžské nikdy nestáli. Ministr anglických osad Chamberlain, jehož čtná rodina je hlavním dodavatelem anglické armády, vyvolal tedy válku s Búry z naprosto sobeckých a lupičských příčin, jenom aby se jeho rodina a její obchodní společníci obohatila...*“ Dále se autor zmínil o problémech britského financování války a dopadu celého konfliktu na britské hospodářství. S notnou dávkou ironie dodal: „...*V této zoufalé situaci těší se Angličané, že žena Bothova muži svému prohlásila, že již dosti krveprolití. Inu to říci musela, ale Botha bude dělat, co uzná pro Búry za nejlepší...*“²³²

V říjnu roku 1901 rekapituloval Hlas válečné události v jižní Africe v úvodníku „Po dvou letech války jihoafrické“. Hlas s ironií připomněl projev ministra Chamberlaina při vypuknutí války, v němž vyčíslil náklady na celý konflikt. Tento údaj Hlas srovnal s částkou, kterou již válka stála a k projevu dodal: „...*Zatím však od zpupné směšné řeči Chamberlainovy už uplynula celá dvě léta, vojenská procházka anglická na africký jih trvá dosud a nikdo neví, jak dlouho ještě potrvá...*“ Vyčíslil celkové náklady a ztráty Británie a nešetřil kritikou ani na adresu britského válečné zpravodajství: „...*Telegramy o „vítězstvích“ anglických bývají zpravidla falešné. Toliko Búrů nikdy vůbec nežilo, kolik dle anglických telegramů už jich padlo nebo bylo zajato...*“ Opět se objevila také oblíbená dějinná paralela s americkou válkou za nezávislost: „...*Není vyloučeno, že pravdou se stane slovo Bismarckovo, že jižní Afrika bude hrobem Anglie, že jako druhdy vznikly odtržením od Anglie Spojené státy severoamerické, tak i nyní vzniknou spojené státy jihoafrické...*“²³³ Porážky

---

²³¹ Hlas, LIII., 1901, č. 63, s. 1.

²³² Hlas, LIII., 1901, č. 98, s. 3.

²³³ Hlas, LIII., 1901, č. 231, s. 1.

Británie považoval Hlas za porážky světového militarismu a za hlavní příčinu britských neúspěchů označil nespravedlnost jejich boje a bojový zápal Búrů.

Válku v jižní Africe nepřestal Hlas sledovat ani v roce 1902. Čtenářům předkládal především zprávy o britských neúspěších a také o brutálním postupu britské armády. Námětem pro úvodník „Nové porážky Angličanů v Jižní Africe“ se staly události z počátku března. Zmapoval poslední dění na bojišti a připomněl britské vnitropolitické obtíže. Britské ztráty Hlas čtenářům přiblížil blízkou formou: „...*Hlavní město Moravy nečítá tolik obyvatelů, co Angličané ztratili vojáků následkem zabití, zranění nebo vleklých nemocí. Angličané poslali do jižní Afriky více koní než-li jich mají Čechy, Horní a Dolní Rakousy dohromady...*“²³⁴ Britské porážky připsal Hlas podcenění síly nepřítele a neschopnosti velících britských důstojníků. Autor popsal také poslední opatření britského velení, které považoval za neúčinná. Británii podezíral z rozdmýchávání nepokojů v Evropě a v cizích koloniích za účelem oslabení svých hlavních konkurentů.

Hospodářské důsledky búrského konfliktu na Británii se snažil specifikovat další březnový úvodník „Naše prohra v búrské válce“. Mimochodem, bylo to poprvé, co některý ze sledovaných listů nazval válku v jižní Africe jako válku búrskou. Obsahem článku bylo především přiblížení nových ochrannářských opatření v Británii a také myšlenky omezení volného obchodu a zavedení preferenčního celního tarifního systému v britském impériu. Tuto změnu britské celní politiky připsal autor podpoře evropských států, kterou poskytla Búrům. Také stmelení britského impéria viděl autor jako důsledek chování evropských států: „...*Odpuzování a peskování Evropou, přimknutí za to tím více k osadám svým. A osady zvláště Austrálie a Kanada tuto přízeň a spolu naději mateřské země opětovaly, pomáhajíce jí v boji protibúrském podle sil svých. Angličané to už Evropě nezapomenou!...*“ Hlas označil právě búrskou válku za rozhodující prvek, který ovlivnil do té doby jen pomalu rostoucí tendenci k ochrannářství, která by podle něj mohla spolu s tarifním imperiálním systémem přinést Británii ekonomický prospěch. Vystupování Evropy během války, kdy sice byly její sympatie jednoznačně na straně Búrů, ale zároveň nebyla ochota v jejich prospěch něco udělat, viděl Hlas jako porážku: „...*Ať už Búrové se podrobí či uhájí ještě kousek své samostatnosti- Evropa už prohrála a v dalším boji, který dříve či později nastane též nebude vítězem. Ale také nemusí býti poraženou!* „*Splendid isolation*“ *může jíti oběma stranám k duhu...*“²³⁵ Autor prokázal velkou znalost aktuálních ekonomických otázek britského impéria a napsal velmi zajímavou úvahu o možných důsledcích búrského konfliktu, i když se

---

²³⁴ Hlas, LIV., 1902, č. 59, s. 1.

²³⁵ Hlas, LIV., 1902, č. 65, s. 1.

zcela mylně domníval, že výsledkem búrské války bude rostoucí mezinárodní izolace Británie.

Konec války na jihu Afriky oznámil Hlas již 3. června 1902. Stanovisko Hlasu k mírové smlouvě a ukončení války bylo následující: „...*Pro Bury není mír nečestným koncem války, za to však pyšná Anglie i když válka končí mírem, vavříny si z Afriky neodnese. Že Búrové ohromné přesile nakonec podlehnou, bylo od počátku jasno, ale že světovládná Anglie tolik námahy a tolik ukrutností i úskočnosti bude potřebovat, aby Búry přemohla, z počátku nikdo netušil. Hrabivá Anglie mír s Búry zaplatila velice draho, ctí svojí pak ani svým válčením neprospěla a v celém světě nejednou výsměch i odpor vyvolala...*“²³⁶

Hlas nepochybně podal čtenářům velmi pestrý a podrobný obraz války v jižní Africe. Stejně jako další nesocialistická česká periodika byl i Hlas v otázce války silně protibritský. Na druhé straně vyzvedával hrdinství Búrů, bojujících za spravedlnost proti „hrabivé“ Británii. Od ostatních zkoumaných novin se lišil především důrazem kladeným na náboženské poměry během války i před ní a především na postoje a situaci katolíků v zemi. Tomuto fenoménu věnoval Hlas značnou pozornost. Čtenáři Hlasu tak v českých zemích prakticky jako jediní mohli podrobněji nahlédnout do náboženské problematiky jižní Afriky a zpravodajství listu i tímto důležitým střípkem přispělo do mozaiky zpráv a obrazů z této oblasti. Zároveň si, pokud se týká náboženské otázky, Hlas neodpustil velmi ostré antisemitské výpady a kritiku na adresu Židů.

Dostí podrobné byly ekonomické analýzy následků války a dalšího ekonomického vývoje britského impéria, v českém tisku velmi originální. Jako první deník podal Hlas konkrétnější informace o Chamberlainově nové ochránářské politice, kterou považoval za reakci na postoj velmocí k válce a k Británii. Charakteristická byla i nedůvěra Hlasu v britské depeše, válečné telegramy a tisk, ke kterým přistupoval velmi kriticky. Na rozdíl od Národních listů nebo Moravské orlice Hlas v souvislosti s búrskou válkou výrazněji neodsuzoval německou zahraniční politiku, kritizoval všechny evropské velmoci dohromady za jejich pasivitu a lhostejnost k Búřům, a to včetně carského Ruska. Silně byl v Hlasu zastoupen také prvek antimilitarismu.

Socialistické Právo lidu nezaložilo búrské válce vlastní rubriku, tak jako některé jiné listy. Válečné zpravodajství obstarávaly především telegramy v oddílu „Poslední zprávy“ a články a komentáře Práva lidu na první straně nebo v rubrice „Politika zahraniční“. Právo lidu

---

²³⁶ Hlas, LIV., 1902, č. 125, s. 2.

mělo v tomto ohledu určitá specifika a nekladlo takový důraz na vylíčení samotných bojů jako nesocialistický český tisk a dávalo prostor spíše vlastním komentářům.

V polovině října roku 1899 otisklo Právo lidu úvodník „Otázka transvaalská a veřejné mínění Anglie“, zabývající se postojem jednotlivých vrstev britského obyvatelstva k válce. Co se týče britského tisku, byl soud Práva lidu zcela jednoznačný: „...*Vyjímaje dva londýnské a několik krajauských listů stojí všechen denní tisk anglický proti státu transvaalskému. Týž anebo podobný poměr zavládá ve vážnějším tisku týdenním, kdežto populární literatura novinářská je prostě šovinistická. Myšlenka imperialistická ovládá tudíž tisk...*“ Za imperialistické označil list i obě největší strany v Británii. K postoji britské dělnické třídy autor poněkud rozčarovane konstatoval: „...*O tom není pochybnosti, že značná část anglických dělníků si z války příliš mnoho nedělá. Válka zaměstnává některé průmysly a jejím následkem tak smýšlí leckterý dělník- je rozšířením anglického vlivu a tím oživení průmyslu...*“²³⁷ Z roztržičnosti dělnické třídy v postoji k válce vinil autor především liberální tisk a stranu a poukázal na absenci silné, akceschopné socialistické strany v Británii: „...*A přece čeká všechno na silnou stranu socialistickou. Nynější krísí se jeví toho všude citelná potřeba. Anglická třída dělnická nachází se politicky v úplném rozkladu- nyní jest na anglických sociálních demokratech, aby dokázali co dovedou...*“²³⁸ Můžeme vysledovat, jak obratně autor využil tématu búrské války ke kritice politických poměrů britských dělníků.

Možnými scénáři vývoje války v Jižní Africe se zabýval úvodník z konce listopadu roku 1899 „Konec války transvaalské“. V zásadě vidělo Právo lidu tři eventuality dalšího vývoje: buď opakování mírové smlouvy z roku 1884, nebo všeobecné protibritské povstání, jež by vedlo ke vzniku sjednoceného búrského státu. Za nejpravděpodobnější variantu autor označil úplné vítězství Británie. Toto hodnocení zdůvodnil novým pojetím války: „...*Válka přestala býti úplně řemeslem a stala se jakýmsi druhem velkopřůmyslu, hromadným vražděním strojným. Jako v konkurenčním boji průmyslu zboží, tak rozhoduje i ve válce především množství a výzbroj...*“ Právo lidu předpokládalo dlouhý a vysilující konflikt, v němž rozhodne prostá materiální převaha: „...*Budou tedy ještě téci potoky krve než bude rozhodnuto, kdo je vítězem v konkurenčním boji hromadného vraždění a sice nejenom kdo svými stroji dovede nejvíce lidí zavraždit, nýbrž kdo může sehnati na porážku nejvíce vojáků, kdo má největší zásobu masa pro děla a může ji spotřebovati bez nejmenších ohledů...*“²³⁹

---

²³⁷ Právo lidu, VIII., 1899, č. 284, s. 1-2.

²³⁸ Právo lidu, VIII., 1899, č. 284, s. 2.

²³⁹ Právo lidu, VIII., 1899, č. 323, s. 1.

V tomto článku nenalezneme ani stopu po obvyklých probúrských sympatiích, charakteristických pro nesocialistický český tisk

Úvodník „Porážka militarismu“²⁴⁰ rozebral poslední britské neúspěchy jako důkaz zastaralosti stálých armád a vyzdvihoval naopak systém miličnický, praktikovaný Búry. Stálou britskou armádu považoval autor za přežitek a výmysl v jižní Africe poraženého militarismu.

Příspěvek z 21. prosince řešil potíže s formováním britského vojska a Právo lidu ostře vystupovalo proti královně Viktorii: „...*Dle našeho výpočtu je nynější válka už čtyřicátou, kterou vede Anglie za vlády královny Viktorie...*“ Následoval výčet konfliktů a dodatek Práva lidu: „...*Opravdu pozeňnaná vláda. Kolik lidské krve lpí na tlustých prstech té naduté stařeny, která sedí na trůně anglickém!*...“²⁴¹ Je potřeba dodat, že tak rezolutní odsouzení britské panovnice v jiném periodiku nenajdeme, i když královnu kritizovaly i Národní listy.

Nad prvními britskými nezdary se zamýšlel úvodník „Porážky Anglie“. Rozebíral možné důsledky britských porážek pro další fungování impéria: „...*Lehko si lze představit jakým dojmem působí tyto porážky na ostatní velmoci, na Anglii řevnicí, jak se dojem tento bude odrážeti v dalších kombinacích a akcích „světové politiky“ a jmenovitě jaký morální účinek bude mítí vítězství Búrův na národy a kmeny, Anglii ujařmované a bezohledně vyssávané na Irčany a Indy v první řadě...*“ Autor vylíčil skleslou náladu v Británii a chmurný obraz britského vojska. K výsledku války Právo lidu soudilo: „...*Že však nedopadne už pro Búry naprosto nepříznivě, totiž ztrátou samostatnosti Transvaalu, je už více nežli jisto. Porážky Angličanů v jižní Africe jsou porážkou vyděračné, zločinné imperialistické politiky, která pro laskominy na zlaté doly a kurs jejich akcí neváhá plýtvati lidskou krví. Jsou dále porážkami evropského militarismu, zahanbujícím fiaskem vydracované armády a opatřené všemi vymoženostmi vražedné techniky v boji proti pouhým vojenským ochotníkům...*“²⁴² Opět nenalezneme žádné ocenění Búrů a jejich hrdinství, tak jak o nich psaly ostatní listy.

Počátek roku 1900 byl ve znamení dalších neúspěchů britských vojsk, na což Právo lidu reagovalo úvodníkem „Zápas Búrů s Anglií“. Právo lidu považovalo za důsledek těchto událostí pokles britské prestiže a oslabení pozice Británie vůči ostatním mocnostem: „...*Klasická tato země kapitalistické velkovýroby ukázala se vojensky velice slabou v poměru k obrovským územím, jež za mořem ovládá...*“²⁴³ Věnovalo prostor také Búrům, u nichž ocenilo především jejich taktiku, individuální schopnosti a zmínilo se i o jejich bojovém

---

²⁴⁰ Právo lidu, VIII., 1899, č. 334, s. 1.

²⁴¹ Právo lidu, VIII., 1899, č. 352, s. 2.

²⁴² Právo lidu, VIII., 1899, č. 354, s. 1.

²⁴³ Právo lidu, IX., 1900, č. 13, s. 1.

zanícení, jehož vliv ale v moderním boji nepřeceňovalo. Bylo to poprvé, kdy se Právo lidu vyjádřilo na adresu Búrů pochvalně, byť s určitou rezervovaností.

Přesvědčení Práva lidu o špatném konci války pro Británii bylo cítit i z příspěvku mapujícího obležení Ladysmithu z konce ledna roku 1900: „...*K takovým koncům dohnala Anglii hrabivá, nízkými motivy spekuláčními ovládaná politika Chamberlainova. Procitnou vládnoucí třídy anglické pod tíhou této ledové sprchy ze svého šovinistického opojení a přestanou podporovati tuto politiku, která je nejen brutální a nespravedlivá, ale jak se nyní ukazuje i špatná, beznadějná a bezvýsledná. Pochybujeme!*...“²⁴⁴

V květnu téhož roku se již pohled Práva lidu na výsledek konfliktu radikálně změnil a pomalu rostoucí úspěchy Britů považoval list za zákonitý vývoj: „...*Co se tam nyní odehrává je sice tragicky poutavé a dojímavé, ale neodvratné a nezastavitelné: pokročilejší a modernější formy života a výroby drtí tam slabší a opozdilejší, kapitalistická světová velmoc pomocí své militaristické přesily zašlapává tam malé republiky, opírající se o patriarchální formy života a prodchnuté duchem starých protestantských emigrantů*...“²⁴⁵ Vidíme, že Právo lidu našlo srozumitelné a jasné ideologické zdůvodnění britského vítězství, které přesně zapadalo do socialistického světového názoru.

Právo lidu v červenci uveřejnilo zajímavou úvahu v rubrice „Beseda“ na téma tzv. „šíření civilizace“. Autor kritizoval rozšiřování evropských držav ve světě pod pláštěm tzv. „šíření civilizace“ a jako příklad zmínil aktuální čínský problém a búrský konflikt. Konkrétně zhodnotil i britský způsob „šíření civilizace“: „...*Za anglickou civilizací se přivalí hlad a bída, jako se přivalila do Indie, ale kapitalistický žralok anglický bude dál s vyvalenýma očima polykat své olovem a prachem dobyté poklady, až šílící hladové kostry domácího lidu se rozzuří, aby mu v nepřčetných záchvatech vrazily nabroušené železo do nenasytného chřtánu. A pak zase bude volat do Evropy: Pomozte! Jsme tu vražděni! Pošlete vojáky jménem civilizace a pokroku!*...“ K búrské válce podotkl: „...*A to vše ve jménu civilizace a ve jménu téhož boha, k němuž se modlí i Búrové*...“²⁴⁶

Právo lidu otisklo podobně jako některé jiné české listy vzpomínky přímého účastníka bojů v Jižní Africe. V příspěvku nazvaném „Výbuch v Johannesburgu“²⁴⁷ líčilo počátkem ledna 1901 příhody německého dobrovolníka, který bojoval v búrském vojsku. Šlo o materiál převzatý z německých sociálně-demokratických novin.

²⁴⁴ Právo lidu, IX., 1900, č. 29, s. 7.

²⁴⁵ Právo lidu, IX., 1900, č. 138, s. 5.

²⁴⁶ Právo lidu, IX., 1900, č. 186, s. 1.

²⁴⁷ Právo lidu, X., 1901, č. 24, s. 1.

Způsob vedení a další směřování válečného konfliktu v jižní Africe řešil úvodník „Na život a na smrt“ z srpna roku 1901. Příspěvek ostře kritizoval britské násilnosti v Jižní Africe: „...*Ne jako válčící sbory pravidelného vojska, které uznávají nad sebou platnost mezinárodního práva, nýbrž jako sveřepá horda loupežníků a žhářů, chová se v jižní Africe anglická soldateska...*“ Informoval o nových opatřeních generála Kitchenera, které podle listu pouze povedou k stupňování zločinů. Autor předpokládal také zostřenou reakci Búrů na tyto změny, a tudíž další eskalaci násilí v oblasti. Shrnul rovněž postoj sociální demokracie k těmto událostem: „...*Sociálně demokratické dělnictvo všech národů odsuzuje proklamaci lorda Kitchenera co nejostřeji...*“ U kritiky cizích mocností a jejich vlád se autor vrátil také k Haagské konferenci: „...*Není tomu dlouho, co všechny mocnosti prohlašovaly na haagské konferenci svou snahu o zachování míru- srovnáme-li to, co se tam tehdy bylo mluveno a jak se chovají nyní mocnosti k událostem v jižní Africe, nemůžeme než všechny mírumilovné fráze měšťáckých vlád přijímati s pohrdlivým posměchem...*“²⁴⁸

K samotnému uzavření míru Právo lidu příliš obsáhlé informace nevydalo a konec války považovalo za logický výsledek boje vyspělejšího kapitalistického impéria nad malým zaostalým zemědělským státem. Právo lidu během celé války produkovalo silně ideologicky podbarvené zpravodajství a komentáře, které se znovu pokoušely všechny jevy vysvětlit pomocí vlastních politických stanovisek, opírajících se o socialistickou kritiku kapitalismu. Ani v jiných listech nepozorujeme obvyklé vřelé sympatie k Búrům a antipatie k Britům. Právo lidu totiž rozlišovalo mezi zlými Angličany, velkokapitalisté Chamberlain a spol. spolu s konzervativci a většinou liberálů, a na druhé straně pokroková britská dělnická třída, vedená ovšem dosud bohužel pouze málo aktivní sociálně-demokratickou stranou. Búrové byli v očích Práva lidu spíše zaostalým národem zemědělců, byť statečným, jemuž chybělo pokrokové třídní uvědomění.

Právo lidu se přidalo ke kritice militarismu ve světě, který vidělo jako logický důsledek tlaku kapitalistické velkovýroby. Zároveň ale prosazovalo myšlenku občanských armád, založených na branné povinnosti, kde našlo vítanou inspiraci i u miličnického systému Búrů. Tématu reformy branných sil po búrském vzoru věnovalo Právo lidu společně s Rovností značný prostor. Tato skutečnost byla logická, protože silná armáda v čele s oddaným profesionálním důstojnickým sborem byla oporou vládnoucího režimu, a tudíž mocnou překážkou socialistům v jejich snahách o získání rozhodujícího vlivu ve vojsku.

---

²⁴⁸ Právo lidu, X., 1901, č. 229, s. 1.

Búrskou válku považovalo Právo lidu za jasný důkaz neupřímnosti snah britské delegace na mírové konferenci v Haagu. Búrskou válku redaktoři Práva lidu také využili ke kritice imperialismu a kolonialismu jako celku. Búrská válka tak byla v jejich očích pouze průvodním jevem agresivního imperialismu. Hodnocení Práva lidu se v mnoha ohledech diametrálně rozcházela se stanovisky většiny českých listů, jako byly např. Národní listy, Moravská orlice nebo Hlas. Právo lidu se příliš nezajímalo o postoj ostatních evropských mocností k válce a pouze varovalo před rostoucím bojem o rozdělení světa.

Orgán moravských sociálních demokratů, brněnská Rovnost, se stále potýkal s nedostatkem finančních prostředků, což mu nedovolovalo, aby vycházel jako deník. Od roku 1900 byla Rovnost k dostání dvakrát do týdne, vždy v úterý a v pátek, a od října již třikrát týdně: v úterý, čtvrtek a v sobotu. K válce v jižní Africe neměla ani Rovnost žádnou zvláštní rubriku a informovala o těchto událostech značně nepravidelně.

Je třeba zdůraznit, že v některých názorech na jihoafrický konflikt se Rovnost lišila od sesterského Práva lidu. Tak např. na počátku listopadu 1899 se Rovnost domnívala, že válečné nadšení a boj za spravedlnost může rozhodnout ve prospěch Búrů: „...Zpočátku se zdálo, že naverbovaní žoldáci královny Viktorie zničí „drzé“ Búry, jež se opovážili se hájiti svou zem proti loupeživým kramářům velkobritským. Však i zde se ukázalo, jako ve válce Španělska s Amerikou, že rozhoduje více nadšení pro spravedlivou věc než nucené hájení „cti“ leckteré „vlasti...“²⁴⁹

S Právem lidu se Rovnost naprosto shodovala v ostrém postoji k Haagské konferenci a odsouzení jejích účastníků, jak to dala najevo v článku „Přátelé míru“ z 31. ledna roku 1900. Všimla si pokrytectví britských politiků: „...V Anglii ta samá vláda, to samé měščíctvo které carův manifest tak nadšeně uvítalo, nejraději by dnes národ Búrů vyhubilo...“ Zároveň vyzdvihovala postoj britské sociální demokracie a odsoudila protibritskou kampaň evropského tisku: „...Tím více ceniti musí každý mužné vystoupení anglické sociální demokracie. Zase jednou se ukázalo, kde opravdová lidskost má svou oporu. Neboť nelze přece např. nazvati lidským vystupování evropského tisku proti válce, které není nic jiného, než surové štvání proti anglickému národu...“ Zdůraznila úlohu britské sociální demokracie v nastalé situaci: „...Anglická sociální demokracie je si ale úplně vědoma svých povinností k národu. Jen, že je nevidí v chauvinismu, nýbrž v národní výchově a v povznesení Anglie samé, ve vlastní výchově demokratické a emancipaci sociální...“²⁵⁰ Rovnost kritizovala, podobně jako Právo lidu, britskou profesionální armádu a zasazovala se o zřízení armády

²⁴⁹ Rovnost, XV., 1899, č. 31, s. 2.

²⁵⁰ Rovnost, XVI., 1900, č. 9, s. 1.

miličnického typu, ovšem narozdíl od Práva lidu varovala před evropským modelem takového vojska.: „...*Nauka to nejen pro národ anglický nýbrž i pro nás. Co nám pomůže vojsko otroků? Voják, který slepě poslouchati musí, který nemá práv, nemůže nikdy bojovati tak jako bojuje svobodný občan. Jen své svobodě děkují Búrové za úspěchy...*“ Po výzvě k ukončení nepřátelství Rovnost našla jediné skutečné zastávce míru: „...*A tak kamkoliv pohlédneme, vidíme panující tonoucí v barbarství, kdežto opravdoví přátelé míru se kolem rudého praporu socialismu kupí, hlásající a uskutečňující bratrství, jež nedovoluje drancovati, olupovati a vraždit cizí národy...*“²⁵¹

Otázkou zbrojení a britského vojska se zabýval také příspěvek Rovnosti „*Militarismus v Anglii*“. Rovnost upozornila na novou militaristickou tendenci v britské vládě, objevující se v souvislosti s búrskou válkou, a na snahu o prosazení stálé armády na principu branné povinnosti. Důsledky zbrojení a militarismu v Británii měly podle Rovnosti v konečném výsledku znamenat vítanou aktivizaci socialistického hnutí, jež bylo dosud právě díky neexistenci tohoto fenoménu v Británii podle názoru autora utlumen: „...*Následek by byl ale tuhý odpor dělnictva, dělnické třídy. Kapitalisté v jejich zájmu se vede koloniální politika, budou rozhodně pro militarismus. Takto by ale vznikl tuhý třídní boj dělnictva proti kapitalismu. Imperialistická politika přinášela až dosud také anglickému dělnictvu jisté výsady, proto se nevyskytl v Anglii silný socialismus. Ještě dnes je půda socialismu skromna. V onom okamžiku však, kdy bude v Anglii zaveden militarismus- a zaveden bude jistě- bude vyžadovati na dělnících oběti. Je přirozené, že tehdy musí dělnictvo vstoupiti do tábora sociální demokracie, která již dnes jest v Anglii jedinou stranou, která chce mír a rozhodně vystupuje proti všem militaristickým zjevům...*“²⁵² Pozorujeme tedy, jak dalekosáhlé následky připisovala Rovnost výsledkům búrské války pro celou britskou společnost a její další vývoj.

Odmítnutí mírové nabídky Búrů se promítlo v příspěvku „*Odpověď Anglie*“ z února roku 1900. Rovnost ostře odsoudila rozhodnutí pokračovat ve válce, oznámené v prohlášení ministerského předsedy Salisburyho: „...*S přímo krvežíznivou ukrutností a ďábelským výsměchem praví, že Anglie vlastně chybila, neučinila již dříve konec samostatnosti Transwaalu a Oranžska...*“ Kritice tradičně neušly ani britské kapitalistické kruhy, které spojila i s domácím příkladem: „...*Tu samou kapitalistickou morálku, kterou provádí naši uhlobaroni, provádí majitelé diamantových dolů a s nimi i ministři, žurnalistika, široká veřejnost anglických chauvinistů. Jako hladoví vlci vrhli se na malý národ, jen aby se nasytili zlata, jehož nikdy nemají dostatek...*“ Rovnost tak našla hlavní důvod britské neústupnosti:

²⁵¹ Rovnost, XVI., 1900, č. 9, s. 1.

²⁵² Rovnost, XVI., 1900, č. 14, s. 1.

„...*To je v podstatě příčina zběsilosti Angličanů. Je to politika kapitalismu, která se zde provádí, kapitalismu jenž na vysokou věž se vyšplhal a, který se dnes třese, aby se nesřítit střemhlav dolů. Doba kdy kapitalismus anglický svou vlastní silou vydobýval si světových trhů, minula: dnes tancuje jen již nad hrůzami hrobů a, aby ještě nějakou dobu své panství udržel. Militarismus jehož dnes pro sebe používá, bude také jeho záhubou...*“²⁵³ Autor dodal, že v Evropě není situace o nic lepší, čímž nepřímě kritizoval také místní poměry.

Další kritika militarismu u příležitosti búrské války se v Rovnosti objevila v únoru 1901 v úvodníku „Válka“. Autor tohoto článku odsuzoval militarismu jako neúčelné mrhání prostředky, čehož důkazem byly britské neúspěchy v jižní Africe: „...*Není si možno pomyslit lepšího dokladu pro bezúčelnost militarismu, ten ohromný důkaz nesmyslnosti války, jaký hrabě Tolstoj podal ve své „Vojně a míru“ jeví se znova vyložen a upřesněn...*“ Válku považoval pouze za drahý a krvavý hazard, jehož výsledek byl především dílem náhody: „...*Anglie majitelka třetiny zeměkoule, je odražena hrstkou necvičených sedláku, stále týž obraz náhodného hraní do loterie války...*“²⁵⁴

Na situaci Velké Británie před skončením búrské války roku 1902 reagovala Rovnost třídním miniseriálem po sobě jdoucích úvodníků s názvem „Úpadek Anglie“.²⁵⁵ Autor se snažil na celkem pěti stranách najít příčiny současného hospodářského a politického vývoje v Británii a také se zamýšlel nad jejím dalším směřováním. Za expanzivností britského imperialismu viděl především všemocný kapitál: „...*Evropský kapitál zakládá dnes podniky ve všech dílech světa, staví továrny, železnice, zřizuje banky. Jsou to velmi odvážné spekulace. Tu pak není peněžníkům lhostejno, komu náleží území, na nichž mají podniky. Vyhovující potřebám finančního kapitálu sápu se národové na sebe jako dravá zvěř...*“²⁵⁶ Jedinou světlou budoucnost Británie viděla Rovnost v zavedení socialismu.

Rovnost se již vývoji válečné situace během roku 1902 prakticky nevěnovala a v listu se objevovaly spíše články kritizující militarismus a politiku ve Velké Británii. Ve válce ovšem rozeznala určitý startér budoucích změn v Británii, které způsobil rozvoj militarismu a s tím spojená reakce dělnické třídy, což paradoxně v budoucnu pomůže posílit socialistické hnutí v zemi. Búrská válka byla tedy pro Rovnost důležitým bodem zlomu.

Búrům samým se nevěnovala takřka vůbec, i když na rozdíl od Práva lidu ocenila jejich statečný odpor. Podobně jako Právo lidu odsoudila i kritiku Británie v evropských zemích a na druhou stranu vyzvedla postoj britské sociální demokracie, jejíž činnost hodnotila

²⁵³ Rovnost, XVI., 1900, č. 27, s. 1.

²⁵⁴ Rovnost, XVII., 1901, č. 18, s. 1.

²⁵⁵ Rovnost, XVII., 1901, č. 5, 6, 7, s. 1-2.

pozitivněji než Právo lidu. Z rozpoutání válečného konfliktu neobviňovala britský národ, ale kapitalistickou kliku, ovládající britskou vládu a tisk. Na stránkách Rovnosti nenajdeme žádné úvahy o postoji českého národa ke konfliktu, tak jako tomu bylo např. u Moravské orlice či Lidových novin. Jiný byl i jazyk redaktorů: nenalezneme zde, stejně jako u Práva lidu, dramatické literární formulace, líčící smutný a hrdinský osud Búrů, podobné těm v Moravské orlici, Národních listech či Lidových novinách. V hodnocení búrské války byl mezi oběma socialistickými periodiky a zbytku českého tisku dosti velký rozdíl a rozpor.

Nyní se dostáváme k týdeníku Čas. Hned na úvod je třeba zdůraznit, že toto periodikum se válkou v jižní Africe jako takovou příliš nezabývalo. Samotné válečné události našly svůj odraz pouze v několika kratičkých zprávách v rubrice „Za hranicemi“. Čas informoval spíše o doprovodných jevech války, tak jako v článku „Volby v Anglii“ z 6.10. roku 1900. Čas správně předpokládal volební vítězství stávající vládní koalice konzervativců a liberálních unionistů. K důsledkům nových voleb do dolní sněmovny prohlásil: „...*Pro Búry výsledek voleb nepřivedí žádné změny v jejich nynějším osudu...*“²⁵⁷ Zdůraznil, že šlo především o volby válečné, které měly vládě přinést zesílený mandát k dalším válečným opatřením a schválení rostoucích výdajů na válku.

V červenci roku 1901 vydal Čas příspěvek mapující reakci veřejného mínění v Británii na poslední vývoj válečných událostí. Autor vinil z rozpoutání válečné horečky především deník Times a zároveň zdůraznil, že v poslední době došlo ke změně v náhledu části veřejnosti na válku. Zároveň demonstroval, že v Británii rostlo protiválečné hnutí: „...*Konstatováním takových a podobných faktů roste odpor proti vládní politice, a ke cti anglického národa musím vyznat, že volání po právu a spravedlnosti není marné. Sotva by u jiného národa za všeobecné horečky, tolik lidí vystupovalo proti obecnému proudu, jako zde...*“ V tomto ohledu vyzvedl především sociálně-reformní hnutí v Británii. Vystoupil ostře proti šovinismu, a to nejen v Británii, a kritizoval i místní poměry: „...*Prof. Masaryk se nedávno ptal, kde je naše politická inteligence česká, nevím, kde je a je-li vůbec, ale z této pokrokové inteligence anglické mohli by si u nás doma vzít příklad ti, kdo politicky by si troufali myslet...*“²⁵⁸

Mírovým vyjednáváním a britskými opatřeními v okupovaných republikách se věnoval Čas v příspěvku „Válka a zločin“ v 28. čísle roku 1902. Zdůraznil význam liberálního tisku jako poslední brzdy zločinného jednání britských jednotek: „...*Pravili, jsme,*

---

²⁵⁶ Rovnost, XVII., 1901, č. 9, s. 1.

²⁵⁷ Čas, XIV., 1900, č. 1, s. 7.

²⁵⁸ Čas, XV., 1901, č. 40, s. 630.

že zásluhou liberálního tisku válka nezvrhla se ve sprosté vraždění...“ Kritizoval, také ospravedlňování válečných zločinů: „...A proto přece naleznou se ještě v Anglii lidé, kteří to omlouvají hrůzami války, a jako Chamberlain odkazují se na podobné události ve válkách svých sousedů. Jsou to jen lesklé výmluvy, kterými staráme se zakrýt ošklivé výmluvy. Odhalení posledního té hodně strhlo roušku s pravé povahy nynější války a s hnusného sesurovnění, jakému propadají dokonce i ti, kteří jsou hrdi na svou anglickou krev...“²⁵⁹

Samotná mírová jednání mapoval obsáhlý příspěvek „Rozhodné chvíle“ z poloviny dubna 1902. Čas podal zprávu o poradě búrských generálů, která se konala v Brity obsazené Pretorii za účelem sepsání návrhu mírových podmínek. Zdůraznil jedinečnost šance ukončit další krveprolévání. Británii autor doporučil přijmout následující řešení: „...Narovnání, které by bylo vyplněním Rhodesova snu o jihoafrické federaci s onou rovnoprávností pro Angličany i Holanďany, pro kterou vlastně válka vznikla, by spasilo zemi od nekonečných béd a poskytlo by nad to Angličanům možnost vyplést se z války s trochou respektu...“ Brity varoval před následky dalšího pokračování války: „...Vítězství horší porážky, kořist těhotná neštěstím. Ocitnou se v postavení svárlivého a nesmiřitelného statkáře, který, než-li by se se svými nájemníky dohodl, raději zpusťší svůj statek a stane se navždy předmět neuhasínající nenávisti...“²⁶⁰ Další boj Búrů považoval Čas za zbytečný a jejich budoucnost viděl v britském impériu: „...Angličané nejsou takoví, aby je pochválili, za to, když obětují svou neodvislost. Mohou-li však spokojiti se se samosprávou, zajistí si postavení jakému samy anglické osady, dokonce i po krvi nepřítubzné, dávají přednost před neodvislostí, a k jakému lnou s nemenší pýchou a ctí...“²⁶¹

Tečku za búrskou válkou udělala redakce Času až v roce 1904 v příloze „Besedy Času“, kde uveřejnila zajímavý dramatický příspěvek o úmrtí někdejšího prezidenta Krúgera. Jako autor byl uveden Doroševič, který Krúgera pokládal za nešťastného mučedníka moderní doby a muže ztělesňujícího všechny cnosti minulosti. Autor kritizoval pokrytecký postoj evropské veřejnosti k válce: „Prosil o pomoc a předložili mu verše. Mluvil o svých bratrech, kteří prolévají krev v tuto chvíli, a nosili mu koše květin. Zapřisáhal jménem živého Boha: „Pomozte!“ a v odpovědi zalétaly jen křiky „Ať žije Krúger!“ Kdo podá kámen prosícímu za chléb? Kdo v Evropě, v křesťanské Evropě? Tomu jenž prosil za ochranu nabídly květy. Tomu

---

²⁵⁹ Čas, XVI., 1902, č. 28, s. 435.

²⁶⁰ Čas, XVI., 1902, č. 29, s. 449.

²⁶¹ Čas, XVI., 1902, č. 29, s. 450.

jenž prosil o pomoc, přečetli karásné verše. A křiky „Ať žije Krúger!“ splynuly v jedno s předsmrtným chropotem heroické udušené republiky.“²⁶²

Sesterský časopis Herbenova Času, Naše Doba, rovněž nevěnoval pozornost přímým válečným událostem, ale spíše jejich důsledkům a hodnocením v zahraničí. Právě fenomén obrovského zájmu o búrskou válku řešila Naše Doba v lednovém čísle roku 1900. Autorem článku byl J. M. Podhorský, který neskrýval svůj údiv nad velkým mediálním zájmem o tento konflikt v Evropě a hledal pro to zdůvodnění: „...Příčinou tohoto jest, že všickni spravedlivější lidé na kontinentu s rostoucí nevolí pozorují, že politika anglická, ničím jiným není, než uvádění znovu ve praxi nejsurovějších forem pěstního práva slavné paměti...“ Autor se zároveň vyznal ze sympatií k Britům: „...I výslovné milovníky anglické kultury a anglických institucí, mezi něž náleží referent sám, naplňuje politika Britů nepřekonatelným odporem...“²⁶³ Obvinil britskou vládu z podpory a rozdmýchávání amerického imperialismu a zároveň varoval před možným zásahem Ruska a Francie v některé z částí britského impéria. Neutralitu Německa si Británie podle autora zabezpečila podporou a ústupky v otázce Samojských ostrovů. Přesto předpokládal, že Británie bude nucena dělat oběma mocnostem ve světě ústupky: „...Jest jisto, že Anglie i (pravdě nepodobné) vítězství nad Boery zaplatí mnohým značným ústupkem na jiných stranách světa...“²⁶⁴ Zmínil také zastavování lodí v Delagojské zátocy, které mělo značný vliv na veřejnost v Německu, a dodal: „...Němci jejichž obchod stává se každým rokem nebezpečnějším konkurrentem Britů, vidí v tom čertovo kopyto závidi a Francouzi zase snahu po vyvolání konfliktu s Portugalskem, který by poskytl vítanou záminku k vojenskému obsazení celé zátoky...“ Věnoval se portugalským objevitelům celé oblasti a k výsledku konfliktu poněkud pateticky napsal: „...Po rytířských synech Algarbie a dětech delty rýnské, tvrdých jako křemen, novověcí Foinikové jsou nyní na řadě. Množí se znamení, že z obrovské budovy jejich světového panství má snad právě zde být vylomen první veliký kámen...“²⁶⁵

Tzv. khaki volby rozebral znovu Podhorský v článku „Anglické volby sněmovní“. Vytykal Britům, že se nechali strhnout tajemným osobním kouzlem ministra Chamberlaina a jeho chování ostře kritizoval: „...Zločinné počínání ministra osadnického bylo by v mladé společnosti snad vedlo k občanské válce. Vždyť postačilo, aby i obec tak vyspělou zbavilo (alespoň na čas) čestného titulu vlasti volného slova!...“²⁶⁶ Všiml si propadu umírněnějších

²⁶² Besedy Času, IX., 1904, č. 29, s. 229.

²⁶³ Naše doba, VII., 1900, č. 6, s. 293.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 295.

²⁶⁵ Naše doba, VII., 1900 č. 6, s. 295

²⁶⁶ Naše doba, VII., 1900, č. 3, s. 130.

dělnických kandidátů na úkor sociálních radikálů. Hlavní příčinu porážky liberálů hledal nejen v rozštěpenosti liberální strany a válečné horečce, ale uvedl také faktor absence charismatického vůdce liberálů, jakým byl u liberálních unionistů Chamberlain.

Po skončení búrské války vydala Naše doba v 3. čísle rozsáhlý osmistránkový článek rekapitulující život nedávno zesnulého Cecila Rhodese. Podhorský Rhodese hodnotil překvapivě pozitivně, vzhledem k ostré kampani, která proti jeho osobě probíhala nejen v českém tisku. Vyzdvihl Rhodesovu snahu o povznesení domorodců a také o dorozumění s Holanďany v Kapsku. Nevěřil také v jeho přímou vinu na zosnování Jamesonova vpádu do Transvaalu. Ocenil Rhodesovu snahu o rozvoj železnic a telegrafu. Podhorský ale také kritizoval jeho kruté chování k některým černošským kmenům. Shrnul jeho životní cíle: „...Rhodes byl, jak už děno, přesvědčeným imperialistou, a ještě více snad pananglosasem. Jako imperialisty bylo jeho cílem, aby spojené státy jihoafrické byly částí anglické říše, jako pananglosasa, aby byla v těsném spojení ze Spojenými státy americkými...“²⁶⁷ K samotnému charakteru Rhodese a jeho vztahu k penězům Podhorský konstatoval: „...Posuzovati Rhodese za spekulanta a kapitalistu, jest nesprávnno, neviděl nikdy v penězích nic jiného nežli prostředek k účelu, a účely jeho byly vždy účely říše...“²⁶⁸ Můžeme v těchto slovech vycítit také nepřímou kritiku denního tisku za jeho tvrdý postoj k Rhodesovi, jak naznačil v úvodu článku. Podhorský hodnotil význam Rhodese pro Británii a rozvoj jejího impéria pozitivně: „...Rhodes počal ničím a daroval své vlasti říši, pětikrát větší nežli jest Velká Británie s Irskem. Ale nepřivedl toho k místu slovy, nýbrž skutkem, a ne činem okamžikovým, nýbrž denně a každou hodinu opěťovaným, nikdy nepřerušovaným, činem který ve výsledku práce shledává svou odměnu a pobídku k činu novému. A tou věcí má nám býti učitelem...“²⁶⁹ Tento Podhorského článek se diametrálně lišil od příkrých, odsuzujících hodnocení českého denního tisku, který Rhodese označoval za bezohledného kapitalistu a lupiče. Čtenáři Naší doby si tak mohli jako jedni z mála přechíst skutečně kvalifikované a do značné míry nestranné zamyšlení a ocenění života tohoto kontroverzního velikána 19. století.

Obě periodika Čas i Naše doba nesledovala události na bojišti a tuto zpravodajskou povinnost přenechala běžnému dennímu tisku. Na stránkách obou časopisů můžeme proto nalézt spíše záležitosti týkající se dalších důsledků a okolností války. Podhorský, který byl autorem převážné většiny článků s touto problematikou, se snažil na stránkách obou periodik o jiný styl žurnalistiky, než na jaký byli čtenáři denního tisku zvyklí. Události mohl pozorovat

---

²⁶⁷ Naše doba, IX., 1902, č. 3, s. 162.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 163.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 167.

s větším odstupem, nemusel tedy bezprostředně a někdy unáhleně reagovat na jednotlivé děje, jako tomu bylo u běžných redaktorů denních listů.

Dalším důležitým faktorem byla jeho znalost poměrů a také zjevné studium zahraničních tiskovin i publikací, což bylo zřejmé z odkazů v článcích. Proto byl schopen širšího nadhledu než běžný novinář a to se také v kvalitě jeho příspěvků náležitě projevovalo. Pro svou tvorbu dostával zejména na stránkách Naší doby daleko širší prostor, než by tomu bylo u běžných deníků. Podobně jako Národní listy, Hlas nebo Moravská orlice kritizoval Británii za válku v jižní Africe, z jejíhož rozpoutání obvinil především ministra kolonií. Agresivní imperialistická politika Británie u Podhorského vyvolala ostrý nesouhlas. Bylo to ale hodnocení podstatně kultivovanější a racionálnější než u většiny deníků.

Navíc našel určité sympatie i pro jinak odsuzovanou osobnost Cecila Rhodese. Podhorský byl evidentně zastáncem politiky britských liberálů, což také neopomněl několikrát zdůraznit, a z této pozice také kritizoval vládnoucí konzervativce a liberální unionisty. Postavě Josepha Chamberlaina ovšem přiznal značné charisma a politickou přitažlivost, což mu chybělo u soudobých opozičních liberálních představitelů.

Posledním listem, který jsme sledovali, je prestižní mladočeský časopis Česká revue. Ta stejně jako předchozí dvě periodika neinformovala přímo o posledním vývoji na bojištích, ale zamýšlela se nad širšími souvislostmi celého konfliktu. Autorem článků o válce v jižní Africe byl redaktor České revue Eugen Muška.

Na počátku roku 1900 otiskla Česká revue devítistránkovou studii „O válce Transvaalské z hlediska mezinárodního“, rozebírající dějiny jižní Afriky od příchodu Evropanů po vypuknutí války.²⁷⁰ Čtenář byl v úvodu upozorněn, že se jednalo o přetisk přednášky dvorského rady prof. Zuckera ze dne 18. ledna 1900, konané na schůzi Jednoty právnické. Zucker podal velmi zasvěcený a obsáhlý popis jihoafrických dějin s detailnějším zaměřením na posledních 20 let. Text měl velmi vysokou úroveň a informační hodnotu. V závěru článku vyjádřil Zucker svůj názor na britské impérium: „...*Co dosud vykonáno bylo Bury proti té mocné a pyšné Anglii, to již zabezpečuje tomu malému národu veškeré sympatie a vrhá světlo na Anglii takové, že když dříve se mluvilo o Rusku, jako o kolosu s hliněnými nohami, snad totéž platiti může o Anglii, že jest to kolos, jenž nemá dobrý podklad...*“ Vyjádřil také vlastní postoj k Búrům: „...*Podal jsem v rysech sice velkých, ale nezbytných obraz o této válce, která v tomto okamžiku mezi nejmenším a největším státem,*

---

²⁷⁰ Česká revue, III., 1900, s. 513-518.

mezi Davidem a Goliášem, zuří, ve kterémž boji zdá se mi, že sympatie všech těch kdož ještě se hlásí k jakémusi právu, rozhodně musí státi na straně Búrů!!...“²⁷¹

Ve III. ročníku České revue vycházel na pokračování příspěvek Eugena Mušky „Anglie a Transvaal“.²⁷² Celkem měl tento sedmidílný soubor úctyhodných 36 stran. První a druhá část řešila především geograficko-hospodářský popis jižní Afriky. Rozebrala také vývoj těžby zlata a diamantů, jejichž nalezení považoval Muška za klíčový předěl v dějinách celé jižní Afriky. Podal velmi podrobný obraz hospodaření těžařských společností a zabýval se i prudce vzrůstajícími cenami pozemků v Transvaalu. Ve třetí části zmapoval městské osídlení, a to především Johannesburg, a také se znovu vrátil k podrobnému popisu zlatonosných lokalit a těžebních společností. Při tom odkazoval na práci Emila Holuba ze Sborníku České společnosti zeměvědné. Čtvrtou část věnoval Muška výhradně zemědělství v jižní Africe s důrazem na Transvaal. Národnostní otázka a život Búrů byly námětem pátého dílu seriálu, stejně jako šestého, který řešil především postavení domorodých černochů. Muška provedl na několika stranách v českém tisku zcela ojedinělý rozbor informací o domorodých kmenech. Přitom opět vycházel z poznatků Emila Holuba, které uveřejnil v publikaci Kolonisace Afriky. Muška přidal také podrobný popis administrativního členění Transvaalu, který dokončil v poslední části. Zde navázal informacemi o vojenském členění, státním zřízení a systému vzdělání v Transvaalu. Důležitá slova o postupu práce celé České revue a způsobu zpracování jednotlivých témat z oblasti zahraniční politiky napsal Muška na závěr: „...*Nechceme nyní šířeji uvažovati a rozepisovati se o současném stavu otázky angloboerské, nechceme uváděti všechny ty různící se názory o válčících stranách napsané at již těžkým perem politika anebo svižným perem žurnalisty. Ponecháváme si podrobné až po úplném skončení války, kdy budeme moci sine ira et studio uvažovati o poměru Anglie a Transvaalu...*“²⁷³

Posledním článkem řešícím dění v jižní Africe byl jakýsi doplněk k příspěvku prof. Zuckera nazvaný „O válce transvaalské z hlediska mezinárodního“.²⁷⁴ Autorem rozsáhlého článku byl prof. Rohland, který postupně podrobně rozebral všechny smlouvy mezi Británií a Transvaalem a z nich odvodil mezinárodněprávní statut Transvaalu. Posoudil také nedávné britské kroky z hlediska dobového mezinárodního práva. Jednalo se o odborný právní rozbor zkušeného specialisty na mezinárodní právo. V závěru svého článku Rohland připomněl neblahé důsledky pošlapání práv Transvaalu: „...*Třeba passivní chování se velmocí politicky*

²⁷¹ Česká revue, III., 1900, s. 518.

²⁷² Česká revue, III., 1900, s. 167-171, 309-315, 412-418, 1682-687, 826-830, 1072-1077, 1486-1493.

²⁷³ Česká revue, III., 1900, s. 1491.

*dalo se vysvětliti, ethický účinek zůstane, a ten jest tím více na pováženou, že na válce zájem mají nejširší vrstvy obyvatelstva a jejich sympathie platí Búrům. Žádná část nedá se odloučiti od celku: každé vítězství moci nad právem v jednom oboru jeho působí tudíž na autoritu práva vůbec. Nic však nemůže býti záhubnějšího pro státní úřad, jako otřesená důvěra v zásadu: justitia regnorum fundamentum...*²⁷⁵

Česká revue měla nejen v sledovaném tématu zcela jedinečné postavení. Uveřejňovala totiž odborné články na velmi vysoké úrovni, opatřené dokonce i poznámkovým aparátem. Zájemci o problematiku jižní Afriky přinesl Muškův článek zcela vyčerpávající přehled všech důležitých záležitostí od geografie až po systém školství. Stejně tak Zuckerova přednáška nastínila velmi podrobně dějiny regionu. Odborná stať Rohlandova zase rozpitvala právní pozadí celého konfliktu. Dohromady představovaly tyto tři články ucelený a podrobný obraz Jižní Afriky a vzniku britsko-búrského sporu. České revue v tomto ohledu mohl konkurovat snad jen časopis Naše doba s redaktorem Podhorským, i když jen v omezené míře. Denní tisk není možno s Českou revue srovnávat vůbec, protože šlo o rozdílný styl psaní a jinou dimenzi žurnalistiky.

Podobnost můžeme nalézet jen v opatrně a kultivovaně vyjádřených hodnoceních. Česká revue názorově totiž nevybočila z řady a postavila se po bok britských kritiků a búrských obdivovatelů. Válku v jižní Africe považovala za vážné porušení mezinárodního práva a pošlapání jeho principů. Navíc Česká revue zpochybnila na základě vývoje války v Jižní Africe schopnost Británie udržet své dominantní velmocenské postavení.

Jaký byl tedy obraz událostí v jižní Africe v letech 1895-1905 v soudobé české žurnalistice? První fáze tzv. transvaalské krize z roku 1896 ještě pozornost veřejnosti do oblasti jižní Afriky tolik neobrátila. Největší zájem o tuto událost projevovaly bezesporu Národní listy. Všechny deníky shodně odsoudily Jamesonův vpád a obávaly se zejména zostřeného britsko-německého poměru. Británie byla také jednotně označena za původce stojícího v pozadí celé kontroverze. Národní listy a Moravská orlice dokonce projevíly určité uspokojení nad faktem, že Británie se stala novým německým protivníkem. Německá snaha byla navíc označena za neupřímnou, zrádnou a nebezpečnou pro mezinárodní situaci. Přesto většina listů v čele s Národními listy hodnotila transvaalskou krizi roku 1896 jako německé diplomatické vítězství a britské pokoření a známku rostoucí slabosti. Dá se říci, že český tisk podcenil sílu Británie a naopak přecenil odhodlání a možnosti Německa i Francie. Socialistický tisk se událostem v jižní Africe na počátku roku 1896 nevěnoval vůbec.

---

²⁷⁴ Česká revue, IV., 1901, s. 211-215.

²⁷⁵ Česká revue, IV., 1901, s. 215.

Přelom v českém tisku z hlediska sledovaného tématu nastal v polovině roku 1899, kdy se situace v oblasti začala znovu přiostrňovat, na což reagovala zvýšenou pozorností i všechna zkoumaná česká periodika. Za vrcholný bod zájmu o jižní Afriku můžeme považovat časový úsek říjen 1899 až březen 1900. S prvními britskými úspěchy opadal pozvolna také mediální zájem o celý konflikt. Válka ovšem nezmyzela ze stránek českých listů: ty věnovaly prostor novým otázkám souvisejícím s konfliktem, jako např. ekonomická situace Británie či britské válečné zločiny. Ani konec búrské války neznamenal, že by jižní Afrika nadobro opustila stránky českých listů. Většina deníků se především formou kratších zpráv věnovala poválečné situaci a problémům v oblasti i nadále. V tomto ohledu vynikaly především Národní listy.

Je nepopíratelným faktem, že búrská válka byla nejsledovanější zahraniční událostí v českém tisku na přelomu století. Mnohé z českých listů konfliktu vyčlenily zvláštní rubriku, uveřejňovanou v každém čísle a přinášející novinky z bojiště. Čtenářům v jednotlivých denících byly předloženy informace o jižní Africe, ozbrojených silách britské armády a např. Národní listy otiskly i mapy bojiště. Nebývalý zájem vytlačil dokonce na čas i oblíbená domácí témata z předních stránek deníků.

Búrská válka oslovila velkou část veřejného mínění, které se prakticky jednoznačně stavělo na stranu Búrů. Rozvířila také zajímavou diskusi, již jsme svědky na stránkách Moravské orlice či Lidových novin. Již tento fakt byl důkazem ohromného zájmu, kterému se téma u veřejnosti těšilo. Žádná jiná zahraniční otázka v období let 1895-1903 takovou diskusi nevyvolala, žádné jiné zahraniční události nebyl poskytnut takový prostor v jednotlivých periodikách. V tomto ohledu mohla búrskému konfliktu konkurovat pouze válka rusko-japonská. Samostatnou kapitolou byly časopisy Naše doba a Česká revue, které uveřejnily vyčerpávající a mnohdy i odborné informace o pozadí a příčinách konfliktu v jižní Africe.

Trochu stranou stály jako vždy i Právo lidu a Rovnost, jež válku hodnotily především vlastním socialistickým politicko-ideovým náhledem, v němž nenašly příliš místa pro ocenění búrského úsilí, spíše situace využily ke kritice britské vlády, britského kapitalismu a imperialismu a také první Haagské konference.

Musíme si ovšem logicky položit otázku, proč se právě vzdálená búrská válka těšila tak obrovské mediální pozornosti. Je potřeba zdůraznit, že český tisk nebyl v tomto ohledu výjimkou a že búrská válka plnila přední strany listů jak v zahraničí, tak v rámci hranic Rakouska-Uherska. Přesto nalezneme určitá specifika, naznačená v českém tisku, která by tento fenomén v českém prostředí vysvětlovala. Tak předně české etnikum na přelomu století bylo poměrně malým formujícím se národem, který se považoval za více či méně utlačovaný

ze strany vládnoucího dominantního německého živlu. Je tudíž logické, že se v něm probudily značné sympatie k hrdinně bojujícímu malému „národu“ Búrů, který se bránil agresi svého mocného souseda, „hrabivé“ Velké Británie. Šlo tedy o vztah utlačovaného k utlačovanému, navíc nespravedlivě napadenému. Důkazem tohoto tvrzení byly mnohé příklady z českých dějin, používané při líčení událostí v jižní Africe, např. v Národních listech či Moravské orlici. Toto konstatování se nevztahovalo na sociálně-demokratická periodika, která se snažila tyto sympatie spíše tlumit a poukazovala především na svůj odlišný výklad významu celého konfliktu. Objevily se i jiné názory, jako např. v Lidových novinách, kde se autor fejetonu bránil nadšeným ovacím pro Búry, připomínaje jejich germánský původ vyzýval české čtenářstvo, aby se zabývalo raději důležitějšími vnitropolitickými otázkami.

V této souvislosti je třeba zmínit, že oficiální stanovisko české politické reprezentace v parlamentních delegacích bylo sice jasně probúrské, když například ostře kritizovala vládu za dodávku rakouských zbraní pro anglickou armádu jako jasné porušení neutrality, ale zároveň čeští poslanci odmítli v listopadu roku 1901 hlasovat v poslanecké sněmovně pro demonstrativní všenečmeckou deklaraci na podporu Búrů.²⁷⁶ Tento návrh odmítli s odůvodněním, že iniciátor návrhu Všenečmecký svaz, který ostře vystupoval proti právům slovanských národů na samostatnost a autonomii, neměl jakékoliv právo, aby si najednou hrál na ochránce utlačovaných národů.²⁷⁷

Silný byl také prvek antimilitarismu, který odsuzoval válku jako takovou a bránil se většinovému nadšení pro boj Búrů. Ten byl částečně patrný v Moravské orlici, silně zastoupený v Hlasu a byl také dlouhodobě jedním z hlavních názorových prvků Práva lidu a Rovnosti. Na druhé straně stálo poměrně jasné ospravedlnění a oslava hrdinného obranného boje Búrů ve většině listů, především v Lidových novinách a Národních listech. Búrský odpor byl dokonce považován za příklad národního sebeobětování. Právě tato dvě stanoviska se stala námětem pro fejetonovou polemiku v Moravské orlici. Samozřejmě že antimilitaristické hlasy především ostře odsuzovaly britskou agresi v jižní Africe.

Již z tohoto krátkého výčtu vidíme, že škála názorů na búrskou válku byla velmi široká a že tento fenomén přelomu století vyvolával v českém tisku i celé společnosti zajímavou debatu. Přes tyto skutečnosti v zásadě platilo, že většina českého národa stála,

---

²⁷⁶ Búrové byli všenečmeckými kruhy označováni za tzv. „Dolnoněmce“, tedy součást německého národa, a všenečmci ostře vystupovali proti snahám Velké Británie o ovládnutí búrských republik. Stáli tak v opozici k oficiální zahraniční politice berlínské i vídeňské vlády, které zastávaly neutrální stanovisko. Viz Kořalka, J.: *Všenečmecký svaz a česká otázka koncem 19. století*, Praha 1963, s. 30-31.

²⁷⁷ Viz Tobolka, Z.: *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*, III. díl 1879-1914, část 2. 1891-1914, Praha 1936, s. 473.

podobně jako tomu bylo v případě většiny Evropy, jednoznačně na straně Búrů, i když z trochu jiných důvodů než tomu bylo u ostatních evropských národů.

Mezi jednotlivými nesocialistickými periodiky nepanovaly zásadní rozpory v hodnocení búrské války. Rozdíly můžeme rozeznat spíše v jejich zaměření, kdy např. Hlas rozebíral otázky jihoafrických katolíků, kterým se jiný tisk nevěnoval, nebo Právo lidu a Rovnost podávaly informace o britských socialistech a jejich postoji k válce. Střízlivější hodnocení událostí vždy s odstupem několika týdnů můžeme nalézt v Naší době, Čase či České revue, které nastínily podstatně vyrovnanější a komplexnější obraz než běžný denní tisk. Ani tato periodika se ovšem neubránila tomu, aby dala ve větší či menší míře najevo své sympatie s bojujícím búrským národem, byť v poněkud uhlazenější formě. Nejpodrobněji z denního tisku informovaly čtenáře Národní listy, i když v případě búrské války nebyla situace tak markantní jako u jiných zahraničních událostí. Ostatní deníky totiž musely zřejmě rychle a pružně reagovat na velkou poptávku čtenářů po informacích z jižní Afriky a toto zahraniční téma se tak i na jejich stranách těšilo značné a mnohdy nebývalé pozornosti.

Příkladem za všechny mohou být Lidové noviny, nejevící do roku 1899 přílišný zájem o světové dění, a to ani v případě španělsko-amerického konfliktu. Búrská válka ale vyvolala potřebu i pro redaktory tohoto listu, a pokud si chtěli udržet přízeň čtenářstva a krok s ostatními listy, museli dát válce Búrů nezvykle široký prostor. Na zahraniční zpravodajství listu obecně měla tato skutečnost velmi pozitivní účinek, projevující se i v letech bezprostředně po skončení války. Lidové noviny také „vynikaly“ radikálností kritiky Británie, v níž mnohdy předčily i socialistické listy.

Obecně můžeme konstatovat, že za hlavního původce celého konfliktu považovala všechna zmiňovaná periodika prakticky bez rozdílu ministra kolonií Josepha Chamberlaina a spolu s ním také Cecila Rhodese, který našel výraznější zastání pouze v Naší době. Za těmito osobami viděl český tisk, a to i nesocialistický, především zájmy všemocného britského velkokapitálu. Ojedinělým stanoviskem bylo ostré odsouzení královny Viktorie a její vlády v Právu lidu a Rovnosti, kritika na její adresu zazněla i v Národních listech. Naopak příliš nebyla zmiňována pozice ministerského předsedy Salisburyho, kterého většina listů považovala za starce ve vleku lstivého Chamberlaina. Během války všechny české listy bez rozdílu ostře odsoudily britské válečné zločiny, přičemž za hlavní vyníky byli označeni maršálové Kitchener a Roberts.

Lišil se i názor českého tisku na vnitropolitickou situaci v Británii během války. Zatímco Právo lidu a Rovnost viděly jedinou naději v britských socialistech, realistická periodika spolu s Národními listy zdůrazňovala odmítavý postoj liberálů k válce, i když stav

této strany neviděly jako ideální, a obracely se především k odkazu Gladstona, který byl v českém tisku obecně velmi uznávanou postavou.

Co bylo všem listům společné, byla mnohdy až nenávistná hodnocení politiky vládních konzervativců a liberálních unionistů v čele s ministrem kolonií Chamberlainem. Většina listů také soudila, že búrský konflikt by mohl mít zhoubný vliv na jednotu a další směřování britského impéria. Hlas dokonce předpokládal dalekosáhlé ekonomické důsledky a rostoucí izolaci Británie, spojenou se zrušením volného obchodu a zavedním ochrannářského celního tarifního systému. Právo lidu a zejména Rovnost našly v konfliktu dokonce pozitiva pro správný a rychlejší vývoj dělnického hnutí. Charakteristické pro český tisk bylo obecné podcenění velmocenských možností a prostředků Británie během a po skončení války. Tento fakt byl patrný prakticky až do vypuknutí rusko-japonského konfliktu na Dálném východě.

V souvislosti s postojem evropských velmocí a USA k búrské válce zazněla i ostrá kritika většiny listů na jejich nečinnost. Zejména Německo a Vilém II. byli cílem velmi tvrdých odsouzení vypočítavé zahraniční politiky, kdy podle českého tisku Búry prodali za ústupky v koloniích. Národní listy a Moravská orlice prakticky omlouvaly ruskou diplomacii jejími závazky z konference v Haagu, i když ji vyzývaly k aktivnímu zákroku ve prospěch Búrů. Čas a Naše doba ovšem mezi Ruskem a ostatními mocnostmi žádný rozdíl nedělaly. Národní listy a Lidové noviny také kritizovaly neutrální postoj Rakousko-Uherska a blahovolnost vládních listů k počínání Británie v jižní Africe. Za hlavní faktor neutrality velmocí považoval český tisk jednoznačnou převahu britského loďstva. Socialistické listy odsuzovaly imperialismus obecně a nedělaly rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, i když za nejagresivnější považovaly právě Británii a také Německo.

Na závěr je možno konstatovat, že konflikt v jižní Africe zanechal v českém tisku výraznou, velmi osobitou a mnohdy dosti různorodou stopu. Búrská válka se tak stala neopomenutelným a důležitým tématem diskutovaným v české společnosti na přelomu 19. a 20. století.

4. Britsko-ruské vztahy v letech 1895-1905 a jejich odraz v českém tisku

Jelikož je problematika britsko-ruských vztahů 1895-1905 dosti komplikovanou, rozhodli jsme se rozdělit kapitolu do třech základních částí. V první stručně nastíníme vývoj britsko-ruských vztahů ve vymezeném období. Druhou, rozsáhlejší část, mapující reflexy událostí v českém tisku, jsme rozložili do dvou časově vymezených úseků. První část pokrývá období let 1895-1901, následující se zaměřuje na periodu 1902-1905. Mezníkem pro toto rozdělení je podepsání britsko-japonské smlouvy na počátku roku 1902.

4. 1. Britsko-ruský poměr mezi lety 1895-1905

Vztahy Velké Británie a Ruska byly po celou druhou polovinu 19. století velmi napjaté a plné vzájemných rozporů a nedůvěry. Obě země spolu soupeřily v mnoha částech světa. Až do 90. let 19. století se spory soustředily především v jihovýchodní Evropě, kde ruské ambice v oblasti úžin a na Balkáně nedávaly politikům v Británii spát. Kalevi Holsti ve své studii charakterizuje britskou pozici ve východní otázce následovně: „*The British position on the „Eastern Question“ that so frequently upset the repose of Europe was to restrain Russian pressure against Ottomans*“.²⁷⁸ Británie se vždy snažila, a musíme konstatovat, že povětšinou úspěšně, zastavit ruský postup a co nejvíce omezit jeho vliv, a to za použití všech dostupných prostředků. Tak tomu bylo např. během rusko-turecké války 1877-78 a na následném berlínském kongresu.²⁷⁹ Pro britskou politiku ve Středomoří bylo velmi důležité udržet Rusy v Černém moři. Z tohoto důvodu se Britové na dlouhou dobu stali ochránci upadající Osmanské říše a udržovali dobrý poměr k Rakousku-Uhersku, které bylo protiváhou Ruska na Balkáně. Změnu situace přinesl opětovný nástup Salisburyho konzervativců. Salisbury byl v polovině 90. let při příležitosti dalšího masakru Arménů ochoten se s Ruskem dohodnout na dělení tureckého impéria, které by Britům přineslo legalizaci držby Egypta. Byli dokonce ochotni jednat o změně statutu úžin, Rusové ovšem podobné plány i s ohledem na zájmy svého francouzského spojence zamítli.²⁸⁰

Britsko-ruské soupeření se ovšem odehrávalo i ve vzdálenějších částech světa. Velmi pozorně byl v Londýně vnímán ruský postup ve Střední Asii ve směru do Afghánistánu, který byl pro Británii jakýmsi nárazníkovým pásmem na hranicích indického císařství. Britové

---

²⁷⁸ Holsti, K.: *Peace and war: armed conflicts and international order 1648-1989*, Cambridge 1991, s. 155.

²⁷⁹ Chvostov a kol.: *Dějiny diplomacie*. II. díl 1871-1914, Praha 1965, s. 100-113.

²⁸⁰ Langer, W.: *The diplomacy of imperialism 1890-1902*, London 1950, s. 196.

neměli zájem Afghánistán plně vojensky a politicky ovládat, stačilo jim pokud v oblasti vládl panovník, vyhovující jejich zájmům. Přítomnost Ruska na hranicích Afghánistánu hrozila stálým nebezpečím ruského obsazení této země, čímž by Rusové měli volnou cestu do Indie. Vidina obrovské ruské armády, pochodující do nitra Indie, nedávala Britům spát. Proto se vedly mnohé zákulisní bitvy v Afghánistánu a zdánlivě bezvýznamné spory o vymezení hranic.²⁸¹

Obě strany navíc využívaly taktiky odvedení soupeřovy pozornosti. Pokud tedy vypukla krize na Balkáně, rozhořely se většinou i spory v Afghánistánu, případně Persii a naopak.

Právě Persie byla další třetí plochou mezi oběma mocnostmi, kde soupeřily především o hospodářský vliv a ekonomické pronikání. Význam Persie vzrostl znovu v 90. letech a po porážce Ruska v rusko-japonské válce. Rusové měli snahu o ovládnutí přístavu v Perském zálivu, což by jim dalo kontrolu nad oblastí i přístup do Indického oceánu, v čemž jim ovšem Británie usilovně bránila.²⁸² Přesto Persie nebyla nikdy pro britskou diplomacii tak klíčovou otázkou jako např. Dardanely a Bospor nebo indická hranice.²⁸³

V polovině 90. let došlo v ruské zahraniční politice k zásadní změně, která obrátila na deset let pozornost evropských mocností na druhý konec světa. Rusko totiž na čas opustilo své ambice na Balkáně a v Osmanské říši a pod vlivem ministra Witteho začalo stupňovat svou expanzi na Dálném východě. Británie měla v Číně pochopitelně své zájmy, ty ovšem nesahaly do severních oblastí Dálného východu, kde Britové Rusům nijak nebránili. Británie měla v Číně vlastní přístav Hongkong a finanční zájmy především v Šanghaji a jižní části Číny. Stavba transsibiřské magistrály dávala Rusku v chystaném závodu o dělení Číny oproti ostatním mocnostem, včetně Británie, velkou výhodu.²⁸⁴

Ruské plány se poprvé vážným způsobem odhalily během čínsko-japonského konfliktu, kdy Rusové ve spolupráci s Němci a Francouzi prakticky zhatili plody japonského vítězství. Japonsko bylo novým hráčem, se kterým bylo nutno v Číně počítat.²⁸⁵ Britové soupeřili s Rusy v Číně v získávání různých koncesí na stavbu železnic a dalších hospodářských výhod. Rusové potřebovali především nezamrzající přístav na pobřeží Tichého oceánu, proto využili německé aktivity a obsadili přístav Port Arthur. Tento čin značně znepokojil britskou vládu, která reagovala o rok později obsazením přístavu Wej-Chaj-Wej,

---

²⁸¹ Štejnbergr, J. L.: *Dějiny britské agrese na středním východě*, Praha 1953, s. 134-167.

²⁸² Cain, P. J., Hopkins, A. G.: *British imperialism: Innovation and expansion 1688-1914*, New York 1994, s. 416-418.

²⁸³ Langer, W.: *The diplomacy of imperialism 1890-1902*, London 1950, s. 667-669.

²⁸⁴ César, J.: *Britská říše v období imperialismu (1870-1945)*, Praha 1970, s. 166-169.

který se ovšem později ukázal pro britské loďstvo nepoužitelným. Britská vláda zároveň jednala s Ruskem o uzavření dohody o rozdělení sfér vlivu v Číně. Salisbury Rusům nabízel také možnost podobného vyrovnání v otázce Osmanské říše.²⁸⁶

Jednání ovšem žádný výsledek nepřinesla a tak ministr kolonií Chamberlain prosadil svou iniciativu nabídnutím spojenečtví Německu zaměřené především proti Rusku. Jediným výsledkem rozhovorů byla dohoda o dělení portugalských kolonií. Německo odmítlo britské návrhy na spojenečtví proti Rusku. V britském kabinetu mezi sebou soupeřily dvě názorové koncepce na další směřování zahraniční politiky: Salisburyho konzervativnější požadavek na vyrovnání se s Ruskem a Chamberlainova snaha po dohodě s USA a především s Německem.²⁸⁷

Španělsko-americká válka a zejména konflikt v Jižní Africe načas odvedl zrak britských státníků z Číny ven. Během búrské války si Britové začali plně uvědomovat svoji bezmocnost ve vztahu k ruskému pronikání v Číně, tyto pocity ještě znásobilo boxerské povstání, které vyvolalo další vlnu zájmu evropských mocností o tuto zemi.²⁸⁸ Rusko pomalu, ale jistě začalo ovládat Mandžusko a jeho vliv sílil v Koreji i v dalších oblastech Číny. Britům ruská přítomnost v Mandžusku sama o sobě nevadila, nevěřili ovšem, že ruský nápor v Číně se právě zde zastaví, proto se Mandžusko stalo vhodnou oblastí pro zaražení ruského postupu, zvláště když si na toto území brousilo zuby i expandující Japonsko. V opačném případě hrozilo ruské ovládnutí celé severní a střední Číny, což Britové nehodlali připustit.²⁸⁹ Chamberlain se na jaře roku 1901 opětovně pokusil zlákat Německo k širšímu spojenečtví, byl znovu odmítnut a navíc se proti jeho snaze postavil sám Salisbury.²⁹⁰

Británie tak využila japonské diplomatické aktivity a uzavřela 30. ledna roku 1902 smlouvu s Japonskem; této dohodě předcházelo vyjednávání Japonska s Ruskem o možné dohodě o rozdělení sfér vlivu, vedené markýzem Itoem. Když se ukázalo, že Británie je ochotnější k ústupkům, přiklonilo se Tokyo i pod tlakem vojenských a námořních kruhů k dohodě s Británií.²⁹¹ Pro Japonsko byla rozhodující britská záruka držet během války s Ruskem Francii nebo jakoukoliv další mocnost mimo konflikt. Britům tato dohoda přinesla konečně dlouho hledaného spojence na Dálném východě a zároveň ji Britové považovali za dostatečně odstrašující pro další ruský postup v Číně. Britové dohodu pokládali za záruku

---

²⁸⁵ Chvostov, V. a kol.: *Dějiny diplomacie*, II díl 1871-1914, Praha 1965, s. 271-282.

²⁸⁶ Taylor, A. J. P.: *Struggle for mastery in Europe 1848-1918*, Oxford 1971, s. 359-361.

²⁸⁷ Judd, D.: *Radical Joe: Life of Joseph Chamberlain*, Hamilton 1977, s. 234-248.

²⁸⁸ Viz Harrington, P.: *Peking 1900, The Boxer rebellion*, London 1993, s. 4-10, nebo Bodin, C.: *The Boxer rebellion*, London 1983, s. 6-14.

²⁸⁹ Langer, W.: *The diplomacy of Imperialism 1890-1902*, London 1950, s. 694-695.

²⁹⁰ Peacock, H., L.: *A history of modern Britain 1815-1970*, London 1974, s. 167-168.

zamezení ruské expanzi, zároveň ovšem nepočítali v okamžiku podpisu s rusko-japonskou válkou, která by mohla nevídaným způsobem destabilizovat situaci v regionu a také nebezpečně posílit postavení případného vítěze. Britové měli zájem na zachování statu quo na Dálném východě.²⁹²

Ne tak Japonci – ti se nejdříve pokusili získat ruské ústupky diplomatickým nátlakem, který byl do jisté míry úspěšný, a když je uznali za nedostatečné, rozpoutalo Japonsko válku s Ruskem. Je třeba říci, že Velká Británie s touto alternativou zprvu nekalkulovala, ale po vypuknutí války svého spojence finančně a diplomaticky podporovala. Británie zůstala v konfliktu neutrální, ovšem i přesto několik incidentů velmi vyhrotilo britsko-ruské vztahy. Nejvýznamnějším bylo nepochybně napadení britských rybářů baltickým loďstvem u Dogger Banku.²⁹³ Rusko ovšem svým smířlivým jednáním celou krizi zažehnilo. Britové využili ruské zaneprázdněnosti válkou a vyslali výpravu k ovládnutí Tibetu, který měl být dalším nárazníkovým pásmem k ochraně Indie.

Ani Británie neměla zájem na konfliktu s Ruskem a během rusko-japonské války se začínaly ozývat hlasy volající po dohodě s touto mocností. Tyto pocity umocnila srdečná dohoda s Francií, která se jako ruský nejbližší spojenec mohla stát prostředníkem pro vzájemnou britsko-ruskou dohodu. Navíc již začínal působit strach z posíleného Německa, které se po přijetí dalšího lodního zákona začalo stávat velmi nebezpečným soupeřem a konkurentem. Oslabené, poražené a revolucí zmítané Rusko rázem přestalo být pro Brity hlavním strašákem, kterým bylo prakticky po celou druhou polovinu 19. století. Cesta k britsko-ruské dohodě byla ovšem ještě poměrně dlouhá a vedla přes mnohé překážky, nastražené německou diplomacií.

Po vítězství v rusko-japonské válce se Japonsko stalo nejsilnější mocností v regionu. Británie se rozhodla s Japonskem prodloužit a modifikovat původní smlouvu. Britové získali příslib japonské pomoci v případě napadení v Indii, smlouva obě země připoutala ještě bližším poutem.²⁹⁴

4. 2. Český tisk a britsko-ruské vztahy v letech 1895-1901

Zprávy o britsko-ruském poměru se v Národních listech objevovaly buď formou úvodníku, nebo v rubrice „Politické zprávy zahraničné“. Výjimečně byla otištěna také rubrika

---

²⁹¹ White, J. A.: *The diplomacy of the russo-japanese war*, Princeton 1964, s. 73.

²⁹² Taylor, A. J. P.: *Struggle for mastery in Europe 1848-1918*, Oxford 1971, s. 399-400.

²⁹³ Connaughton, R.: *Vycházející slunce a skolený medvěd*, Praha 2004, s. 315-324.

„Východní otázka“, řešící problematiku Osmanské říše, nebo „Věci čínské“, rozebírající boxerské povstání v Číně.

Problém dělení tureckého impéria se stal znovu aktuálním na počátku roku 1896 v souvislosti s arménskou a krétskou otázkou. Národní listy informovaly o posledním vývoji v úvodníku „Evropa a Turecko“ z 18. ledna 1896. Autor článku zdůraznil britskou podporu Arménům a také dlouhodobější zájem Británie o Krétu. Právě v souvislosti s Krétou očekávaly Národní listy aktivní britský zásah na podporu krétským povstalcům: „...*Není nikterak vyloučena možnost, že v dalším průběhu společné akce nastanou překvapení, zejména se strany Anglie, již ostrov ten zdá se býti zvláště důležitým pro její postavení v Egyptě...*“²⁹⁵ To byl také důvod, proč považovaly Národní listy krétskou otázku za nebezpečnější než arménskou. Dále se článek věnoval především otázkám Balkánu.

O arménské a krétské otázce přinášely Národní listy zprávy po celý první půlrok 1896. V sprnu vyšel příspěvek „Anglie a bouře v Turecku“, řešící britské zájmy v oblasti. Britskou politiku charakterizovaly následovně: „...*Je to doznání osamocení Anglie a beznadějnosti politiky její, doznání, kteréž je tím směšnější, když je provázeno hrozbami!*...“²⁹⁶ Národní listy soudily, že Řecko by příliš nemělo spoléhat na zrádnou britskou pomoc.

Na téma krétských nepokojů se objevil v 220. čísle úvodník „Na ostří meče“. Brity Národní listy obvinily z přímého podílu na posledních krvavých událostech: „...*Jde sice o tom po Evropě jediný hlas, že ve vznikání bouří v říši padišáhově mají Angličané své dlouhé ruce, že opakují jak na Krétě, tak na Libanu a v Macedonii stejné pokusy, o vznícení otázky východní, jako loni v Arménii...*“ K britským cílům na Krétě podotkly: „...*Starají se, Angličané, co nejhorlivěji, aby zaseli nedůvěru a závist na všech stranách- jiná jest ovšem otázka, pochodí-li přitom lépe než loni v Arménii...*“²⁹⁷ Británii také Národní listy kritizovaly, že si na základě své námořní převahy ve Středomoří přisvojovala rozhodující hlas v koncernu velmocí.

V září roku 1896 vyšel v Národních listech další úvodník zabývající se situací v turecké říši, nazvaný „Pozor na východ!“. Národní listy znovu označily Británii za iniciátora arménských bouří, které rozpoutala za účelem vyvolat spory mezi ostatními mocnostmi: „...*Nelze jinak, než míti za to, že tato akce vládě anglické byla nejen vítanou, nýbrž, že od ní očekávala takové pobouření v Evropě, které by velmoci evropské vedlo snad až i ke srážce*

---

²⁹⁴ Peacock, H. L.: *A history of modern Britain 1815-1970*, London 1974. s. 167-169.

²⁹⁵ Národní listy, XXXV., 1896, č. 19, s. 1.

²⁹⁶ Národní listy, XXXV., 1896, č. 215, s. 2.

²⁹⁷ Národní listy, XXXV., 1896, č. 220, s. 1.

z obavy, aby některá z nich nekořistila ze zmatků tureckých...“²⁹⁸ Autor dále upozornil na fakt, že Rusové jednali s Tureckem o podpoře proti případné britské invazi v Dardanelách. Británii Národní listy odsuzovaly jako rozdmýchávače východní otázky a hlavního osnovatele nového konfliktu.

Národní listy se britské roli v arménské otázce věnovaly znovu v zářijovém článku „Arménská otázka a Anglie“. Britskou podporu považovaly pro Armény za velmi škodlivou: „...*Jednostranná a na sensaci vypočítaná zástita anglická nikterak nezlepšila položení Arménů a spíše jim ublížila, probudivší turecký fanatism...*“ Autor připomněl postavu Gladstona, kterého považoval za jediného muže, jenž chtěl pomoci Arménům nezištně, a zamýšlel se nad příčinami soudobé britské angažovanosti v této choulostivé otázce: „...*Čeho chce Anglie dosíci pomocí arménské otázky? Určitého cíle angličtí politikové nemají, neboť těžko jest uvěřiti, žeby si přáli zříditi samosprávnou Arménii pod anglickým protektorátem. Na této cestě Anglie by se srazila s Ruskem a Francií. Protož zbývá domnívati se, že angličtí agitátoři užívají arménské otázky jako zástěrky, pod kterou by pohodlně Anglie zavládla nad Egyptem...*“²⁹⁹ Jedinou cestu z krize našly Národní listy v odhalení nebezpečných britských intrik.

K stupňující se krizi na Blízkém východě otiskly Národní listy také další úvodník „Zakročí Evropa?“. Británii opět nazývaly hlavním strůjcem soudobých problémů a Salisburyho ohodnotily jako intrikána, který se zalekl důsledků svých vlastních piklů. Na druhé straně znovu vysoce vyzdvihly postoj Gladstona: „...*Svědomy národů to cítí a hlas toho svědomí ozval se z prsou šlechtěného kmeta nad hrobem, -největšího státníka doby naší Gladstona, který rovně jako lid anglický volá ve jménu uražení lidskosti po násilném zakročení proti nenapravitelné, sveřepé tyranii barbarův asiatských na půdě křesťanské Evropy...*“³⁰⁰ Národní listy vyzývaly mocnosti k zákroku proti prohnilemu Turecku.

Návštěvě carského páru v Británii věnovaly Národní listy úvodník „Car v Anglii“. Považovaly nedávný vývoj na Blízkém východě za jasné vítězství ruské diplomacie nad britskou: „...*Možno si pomyslit, jaké pocity zmítají nitrem hrdopyšné Anglie, vidoucí vjížděti cara do královského hradu Balmoralu, jako vítěze ve velikém souboji diplomatickém, jenž v těchto dnech se odbyl mezi politikou anglickou a ruskou- o Cařihrad! Už dávno svět neměl divadlo tak zajímavé a vysoce napínavé, jaké právě mu poskytuje návštěva carova u královně Viktorie. Nejmladší z velikých mocnárův evropských jako host nejstarší hlavy panovnické*

²⁹⁸ Národní listy, XXXV., 1896, č. 256, s. 1.

²⁹⁹ Národní listy, XXXV., 1896, č. 257, s. 2.

³⁰⁰ Národní listy, XXXV., 1896, č. 260, s. 1.

slaví své velkolepé vítězství diplomatické nad politikou její vlády...“³⁰¹ Můžeme pozorovat, jak jednoznačně a jednostraně soudily Národní listy o výsledku východní krize.

Nad politikou Velké Británie během východní krize a jejími důsledky se zamýšlel úvodník „Anglie se vrací do koncertu evropského“. Článek se zmiňoval o velkém pobouření veřejného mínění v Británii nad arménskými násilnostmi a připomínal také vystoupení Gladstona. K postoji Salisburyho kabinetu k Arménům konstatoval: „...*Vláda Salisburyova ovšem ani prstem pro nešťastné Armény nehnula, vyslance svého z Cařihradu neodvolala, ultimátum Turecku nepodala, avšak přesto přese všechno nepodobá se, že bude opozicí národa svržena...*“ Národní listy rozebíraly problémy uvnitř liberální strany a vyzývaly ji k sjednocení se okolo osobnosti Gladstona. K další budoucnosti Británie v tzv. koncertu velmocí autor dodal: „...*Před měsícem ještě hrozil Salisbury, že se Anglie vůči neodhodlanosti ostatních velmocí evropských vzdorně postaví stranou. Za měsíc již jest po passivní jeho opozici a on se hlásí znovu do koncertu evropského, v němž však nebude věru již Anglie tvrditi muziku, ale v němž bude hráti úlohu velmi podřízenou...*“³⁰²

Tzv. východní otázka zaměstnávala Národní listy i počátkem roku 1897. Příspěvek „Bude-li válka?“ byl napsán v silně proruském duchu a autor konstatoval, že když Rusko nebude chtít, tak žádná válka nebude. Národní listy byly přesvědčeny, že trpělivost ve východní otázce přinese Rusku konečné vítězství: „...*Čas a ta obdivuhodná a jen Rusku vlastní trpělivost, vyčkávanost, již se řídil Kutuzov již v roce 1812, pokořiv do prachu Napoleona. Politika tato přinese Rusům jisté vítězství a nepřátelům jejich záhubu...*“ K pozici Británie dodaly: „...*Jediným vážným nepřítelem, s nímž se Rusko na této své cestě do Cařihradu setkává, jest Anglie. Anglie dnem i nocí snuje a kuje plány, jak by utkala Rusko do války a hlavně do války takové, v níž rozhodujícím činitelem bylo by loďstvo...*“ Británii autor také obvinil z neslavného konce Alexandra Battenberského v Bulharsku. Stejný konec předpovídaly Národní listy každému balkánskému panovníkovi, který by se nechal popíchnout Británií, aby vystoupil proti Rusku. K společnému německo-francouzsko-ruskému vystoupení v krétské krizi Národní listy podotkly: „...*Hrot tohoto prohlášení obrácen byl proti vyceněným zubům levharta anglického, jenž chtěl vyskočiti ze společné klece velmocí, způsobiti na svobodě hrůzu a strach a v tak nastalém všeobecném zmatku nejtučnější sousta sobě zdrapnouti a pak se do vlastní klece nasycen, by přesycen vrátiti...*“³⁰³ Národní listy hledaly širší příčiny protiruské politiky Británie ve východní otázce: „...*Anglie by snad ani*

³⁰¹ Národní listy, XXXV., 1896, č. 265, s. 1.

³⁰² Národní listy, XXXV., 1896, č. 284, s. 1.

³⁰³ Národní listy, XXXVI., 1897, č. 92, s. 2.

neprováděla tak důsledně, urputně, otevřeně i skrytě diplomatický i nediplomatický zápas proti Rusku pro sám Cařihrad- kdyby s tím úzce nesouvisely její zájmy ve Středozezemním moři a zvláště otázka egyptská, na níž tak náramně mnoho záleží spojenci ruskému, Francii. Od konečného osudu Cařihradu a Dardanel závisí osud Egypta a rozdělení aneb upravení sfér vlivu ve Středozezemním moři...“ Národní listy považovaly Rusko jednoznačně za klíčovou mocnost Evropy: „...Válka většího rozměru nastane jen tenkrát, když to bude Rusko chtít, když to jemu bude vhod, neboť ono, Rusko, jest absolutním pánem nad mírem a válkou v Evropě...“³⁰⁴

V dubnu roku 1897 vypukla řecko-turecká válka a Národní listy z ní přinášely pravidelné zpravodajství. Jeho součástí byly také příspěvky o angažovanosti velmocí v tomto konfliktu, jedním takovým článkem byl „Anglie všude“. V tomto sloupku označily za hlavního strůjce války Británii, která tím podle Národních listů chtěla odvést pozornost Ruska z Asie do Evropy: „...Aby zdržela postup Ruska v Asii, Anglie vzbudila nejprve arménskou, potom krétskou otázku a nynější řecko-turecká válka je dílem jejím. Tisíce Arménu muselo býti pobito, Řecko musí na sto let zakopati svou existenci, aby pozornost Ruska byla odvedena z Asie do Evropy...“ Británii obvinily již v roce 1897 z podpory Japonska proti Rusku: „...Popouzí Japonsko na Rusko a připravuje je k velké námořní válce s Ruskem...“ Zároveň bedlivě sledovaly její záměry v Perském zálivu: „...Až Evropa zdvihne oči od východní otázky, bude moci pouze konstatovati, že Anglie je právě tak všemohoucí na Indijském oceánu, jako jest ode dávna na Středozezemním moři...“ Evropským mocnostem Národní listy doporučovaly, aby se spojily do jakési protibritské ligy: „...Je-li pravda, že jde o zřízení nového velmocenského spolku proti Anglii, bylo by to možno jen schvalovati a odporučiti i Francii, aby k němu přistoupila zapomenouc na to, že je v něm i Německo, tak jako zapomněla na své odvetné plány již za války čínsko-japonské...“³⁰⁵

K protahujícím se řecko-tureckým mírovým rozhovorům vydaly Národní listy úvodník „Jednání o mír povážlivě vážne“. Autor článku sledoval mírová vyjednávání a za hlavní příčinu komplikací považoval postoj britské diplomacie: „...Za vlastního původce dosavadního neúspěchu ve vyjednávání o mír považuje se však-Anglie. Tato jest prý polekána myšlenku, že některé velmoci pomýšlejí na to, hnouti otázkou okupace anglické v Egyptě. Proto prý Anglie změnila své chování vůči Turecku a snaží se dospěti s ním ku zvláštnímu dohodnutí...“³⁰⁶ Rekapituloval stanoviska jednotlivých mocností a k britskému konstatoval:

³⁰⁴ Národní listy, XXXVI., 1897, č. 92, s. 2.

³⁰⁵ Národní listy, XXXVI., 1897, č. 119, s. 2.

³⁰⁶ Národní listy, XXXVI., 1897, č. 165, s. 1.

„...Anglie však nerada by viděla, aby mír byl zjedнан, jí by bylo po chuti, aby došlo ku všeobecnému zápasu, jenž by nejvíce hověl jejím zvláštním zájmům, a proto činí všemožné nesnáze při vyjednávání a podporuje vše, co vyvolává rozpaky...“³⁰⁷

Také na počátku roku 1898 redakci Národních listů stále znepokojovala situace na Blízkém východě a na Balkáně. V tomto duchu se nesl i článek z 29. ledna 1898, nazvaný „Poplašná zpráva z východu“.³⁰⁸ Autor rozebíral nejprve napjatou situaci na Balkáně, a poté se věnoval uklidnění britsko-ruského poměru v Asii, z čehož vyvozoval, že právě toto uklidnění může být příčinou komplikací v Evropě, konkrétně v Turecku.

První polovina roku 1898 byla, co se týče zahraničních událostí, především ve znamení americko-španělského konfliktu a jeho důsledků, proto byla otázka britsko-ruského poměru v Národních listech tak trochu odsunuta do pozadí. Události druhého pololetí roku 1898 již ale opět přivedly redaktory Národních listů k tomuto tématu. V polovině července tak vyšel příspěvek „Poměr Anglie k Rusku a Německu“.³⁰⁹ Článek informoval o opozici k protiruskému kurzu ministra Chamberlaina a také o nevýhodnosti britského soupeření s Ruskem v Mandžusku a severní Číně. Varoval rovněž před německou rozpínavostí v Číně, jež by mohla ohrozit především britské zájmy v oblasti.

Podrobněji se problematikou britsko-ruského soupeření v Asii zabýval úvodník „Anglie proti Rusku v Asii“. Článek byl psán opět v značně proruském duchu. Zájmy Ruska v Číně a východní Asii považoval autor za přirozené, na rozdíl od britských: *„...A proti této kramářské a vyděračné Anglii vzhopilo se poslední dobou v Asii Rusko, které dle politické nauky nepřátel svých evropských, tam vlastně jest doma. Zajisté tisíckrát více doma, než jest tam doma Anglie, která v Indii má jen své posádky a v Číně jen své banky...“* Národní listy předpokládaly brzký konec britské dominance v Asii: *„...Věci rozvinují se všude zcela přirozeně. Soustátí severo-americké koncem století minulého zničilo panství anglické v Americe. Rusko jest na pevné cestě, aby ne-li zničilo zajisté velice obmezilo panství anglické v Asii...“* Poté vysvětlily čtenářům nově vzniklý spor o stavbu železnice v Mandžusku. Autor příspěvku s ironií komentoval britské počínání v Asii: *„...Toť se rozumí, že o nějaké „panovačnosti“ anglické v Asii není ani možno mluvit. Jak dokazují osudy posledního povstání indického, kdy zajatí domorodci indiští byli upoutáváni před jícny anglických kanonův, politika anglická v Asii, jest jen samá humanita!...“³¹⁰* Národní listy varovaly před vážností situace v Asii: *„...Spor anglo-ruský v Asii jest rozpoután a dospěl k onomu stupni,*

³⁰⁷ Národní listy, XXXVI., 1897, č. 165, s. 1.

³⁰⁸ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 29, s. 1.

³⁰⁹ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 194, s. 1-2.

*kde velmi snadno se rozumí, že není rozřešení jiného, leda válkou...*³¹¹ Autor také konstatoval, že ruský strašák se pro Británii přestěhoval z Evropy do Asie, a zdůraznil, že se Británie snažila získat spojence proti Rusku v USA a Německu.

Další vývoj situace v Asii zastínila fašodská krize spolu s nebezpečným napětím v britsko-francouzských vztazích, a to v podstatě až do poloviny roku 1899. V květnu 1899 komentovaly Národní listy uzavření rusko-britské dohody o stavbě železnic v Číně. Národní listy této úmluvě nepřisovaly velký význam: „...*Ale o nějaké alianci anglo-ruské není řeči. Kdyby o ní šlo, musely by oba státy hledati dohodu ve všech otázkách úrazu i sporu, i o takových, které by teprve v budoucnosti ke sporům vésti mohly. Všecky jiné otázky, které jsou mezi Anglií a Ruskem zůstávají neřešenými a také v otázce čínské dosaženo shody jen částečně...*“³¹² Německý tisk v tomto ohledu Národní listy obvinily ze snahy přeceněním rusko-britské dohody cíleně rozeštvát Francii a Rusko. Podávaly také souhrn velmi opatrných a nedůvěřivých reakcí ruského tisku na tuto smlouvu. Národní listy předpokládaly, že Británie bude vystupovat spolu s Německem na Haagské konferenci proti Rusku.

Druhá polovina roku 1899 byla ovlivněna hned několika důležitými zahraničními tématy, která ovládla stránky nejen českých deníků. Byla to Haagská mírová konference, přípravy na válku v Jižní Africe a na počátku roku 1900 se k tomu přidaly i zmatky a krize v Číně. Právě čínské otázce se věnoval úvodník „Dělení Číny?“. Autor líčil počátek povstání v Číně a odsoudil útoky Číňanů proti Evropanům. Národní listy připomněly, že Británie a Rusko stály v čínském vnitropolitickém sporu na opačných stranách: „...*Rusko na stranu císařovny, kdežto odstranění císaře pokládáno bylo za porážku politiky anglické a s ní jdoucí politiky japonské...*“ Autor spekoval o společném zásahu velmocí proti povstání a zdůraznil britskou vázanost v Jižní Africe. Zároveň Národní listy předpovídaly možné dělení čínského území: „...*Kdyby zprávy tyto se osvědčily a soupeřství Ruska a Anglie skutečně v nynějším stadiu zmatků čínských by propukalo, jest velice pravděpodobno, že by nastalo jakési dělení Číny, t.j., že by jak Rusko, tak Anglie hleděly si zabezpečit ony části Číny, kteréž spadají ve sféru jeho zájmu...*“³¹³

Čínskou problematikou se zabývá také článek „Anglie a Rusko“ ze 17. srpna 1900. Národní listy Británii obvinily ze záměru obsadit celou jižní Čínu: „...*Anglické listy zuřivě napadají na Rusko, aby způsobily dým, za kterým by generál Seymour nepozorovaně mohl zachvátiti valnou část jižní Číny, až by evropští spojenci dobyli Pekin a učinili neškodnými*

---

³¹⁰ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 220, s. 1.

³¹¹ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 220, s. 1.

³¹² Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 123, s. 2.

nejen boxery, nýbrž Čínu vůbec...“ Národní listy také nastínily temnou perspektivu britské nadvlády v Číně: „...*Přemoženým od Anglie národům nedostává se statků civilisace, nýbrž otroctví a ožebračení, ano i hladu, jak právě ukazuje Indie. Angličané však nevyssávají jen národy necivilisované, nýbrž i civilisované, jako Irčany. Nikdo není od nich jist...*“³¹⁴

Od poloviny září roku 1900 zřídily Národní listy zvláštní rubriku „Diplomacie“, která shrnovala poslední informace z Číny a byly zde také zastoupeny názory různých předních světových deníků a časopisů na situaci. Reakcí na rostoucí německou námořní moc i konkurenci byly spekulace britského tisku, které Národní listy shrnuly do úvodníku „Anglie odvrací se od Německa k Rusku“ z 31. října 1901. Zejména názor Timesů na dohodu s Ruskem proti Německu viděly jako důkaz rostoucí britské slabosti a připomněly britsko-ruské nepřátelství: „...*Mravní naučení? Anglie cítí se ve svém hlubokém, zaslouženém úpadku osamělou a volá na pomoc Rusko, jemuž posud vždy a všude škodila...*“³¹⁵

Národní listy komentovaly odmítnutí této britské nabídky ruským tiskem následně v 327. čísle: „...*Spolek s takovým státem není Rusku ani žádoucím ani cenným. To již není Anglie, která ještě nedávno hrála náčelnou politiku v světové politice. Anglie je nucena ve všech dílech světa ustupovati soupeřům. Což učinila v posledních 2-3 letech málo ústupků Německu? Spojeným státům musí ustoupiti kdykoliv se jim zachce. I v Anglii ustupuje mocnějším státům...*“³¹⁶ Navíc Národní listy kritizovaly špatné vedení války v Jižní Africe a považovaly spolek s Británií za nevýhodný pro Rusko.

Národní listy, jak jsme již na předchozích stranách nastínili, věnovaly v letech 1895-1901 poměrně dosti široký prostor britsko-ruskému poměru. Zaměřily se v tomto ohledu především na dvě oblasti, což bylo logicky dáno probíhajícími událostmi. Byla to otázka Osmanského impéria a Blízkého východu a problém Číny a Dálného východu. V následujících letech se již mluvilo v souvislosti s britsko-ruským soupeřením především o Dálném východě a východní Asii. Národní listy byly zaměřeny dosti zdatně proruský, čemuž odpovídal i duch jejich komentářů. Rusko bylo v očích Národních listů nejsilnější mocností Evropy a jakýmsi klidným kolosem. Rusko viděly především jako slovanskou velmoc, která rozšiřovala oprávněně své území a přinášela do nových míst klidnou slovanskou civilizaci.³¹⁷

---

³¹³ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 161, s. 1.

³¹⁴ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 226, s. 1.

³¹⁵ Národní listy, XXXIX., 1901, č. 300, s. 1.

³¹⁶ Národní listy, XXXIX., 1901, č. 327, s. 1.

³¹⁷ O postoji mladočeské strany k Rusku a jeho politice v 90. letech 19. století nejlépe vypovídal projev Gustava Eima na tzv. delegacích, uveřejněný v Národních listech 18. října 1892, XXXI., č. 288, s. 1 a 3.

Na druhé straně ambice Británie, především v Číně, považovaly za naprosto neopodstatněné a nehorázné. Britskou politiku líčily jako vypočítavou, nebezpečnou a bezohlednou. Pokud někde v zájmových sférách obou zemí vypukly nějaké nepokoje, byly za jejich původce označeni zpravidla Britové. Británii také obviňovaly z osnování různých tajných spojenectví proti Rusku. Charakteristické bylo rovněž podceňování Británie, což souviselo především s nevalnými výsledky Britů v búrské válce. Národní listy Brity obvinily ze snahy o ovládnutí celé jižní Číny a ze zasahování do vnitropolitické situace v Číně. Rusku Národní listy nedoporučovaly jakoukoliv dohodu s Británií a nedůvěřovaly britským nabídkám. Británie byla také podle listu zodpovědna za vyvolání arméenské krize a krétských nepokojů, stejně jako se snažila mařit řecko-turecké mírové rozhovory. Za jediného upřímného politika v Británii Národní listy považovaly bývalého ministerského předsedu Gladstona v protikladu k Salisburymu.

Moravská orlice sledovala britsko-ruské vztahy v letech 1895-1901 s menší intenzitou než Národní listy a její redakce se příliš nezabývala spekulacemi o možném vývoji v této oblasti. Nárůst zájmu můžeme pozorovat až se zvyšujícím se rusko-japonským napětím na Dálném východě. Přesto lze nalézt několik zajímavých příspěvků, charakterizujících postoj tohoto deníku. Jedním z nich byl úvodník „Po návštěvě carských manželů“ z 1. září 1896, který rozebíral situaci na Balkáně a v Turecku pod dojmem návštěvy cara Mikuláše II. ve Vídni a rakousko-ruského sblížení. Moravská orlice, vystupující proruský, označila Rusko dokonce za nejmocnější světovou říši. Z nového rusko-rakouského sblížení vyvodila Moravská orlice závěry i pro Británii: „...Anglie ovšem zůstala stranou, ale právě pro to, že je sama, nepadá stanovisko její, ať již bude jakékoliv, zdaleka tolik na váhu, jako kdyby shody rusko-rakouské nebylo...“³¹⁸ Cara přitom autor článku označil za mírotvůrce.

U příležitosti vypuknutí války řecko-turecké uveřejnila Moravská orlice úvodník zabývající se příčinami a možnými následky vypuknuvšího konfliktu. Británii autor tohoto příspěvku kritizoval za podněcování sporů v oblasti za účelem odvrácení pozornosti od svých zájmů v Africe. K možnému výsledku války dodal: „...Prohraje-li Řecko v nastalém zápase, bude hlavní vina v obecném mínění přikládána Rusku, a Anglie státi bude ve zvýšeném nimbu fedrovatelky a ochránkyně východního křesťanstva. – Zvítězí-li, což však není pravděpodobno, mohlo by se při stanovení kořisti dojíti k zápletkám a sporům mezi četnými státy, z čehož by pak Anglie pro koloniální politiku svoji vydatně mohla kořistiti...“³¹⁹ Moravská orlice Británii přímo obvinila z přípravy komplikací: „...A Anglie potají, nikoliv veřejně počítá vůbec na to,

³¹⁸ Moravská orlice, XXXIII, 1896, č. 202, s. 1.

³¹⁹ Moravská orlice, XXXIV., 1897, č. 90, s. 1.

aby došlo k zápletkám co nejširším, které po výbuchu řeckotureckém nejsou vůbec vyloučeny...“³²⁰

Zprávy o zabrání přístavu Wej-chaj-wej, ležícím na čínském území, Británií v souvislosti s reakcí na ruské opevňování Port Arthuru přinesla Moravská orlice v dubnu roku 1898.³²¹ Autor tohoto příspěvku viděl především britskou snahu o neutralizaci ruského Port Arthuru a o ovládnutí vstupu do Žlutého moře.

Spekulace o možném vývoji v Číně se na stránkách Moravské orlice začaly objevovat v roce 1901. V příspěvku „Anglie a Rusko“ mapovala Moravská orlice zájmy obou zemí: „...*Poslání Anglie jest na moři. Bude tedy Rusko vždy státem kontinentálním, kdežto anglická říše rozprostírá se po celém světě. Rusko hledá přátelské styky s Anglií. Materiální pokroky učinily by z Ruska říši, která by sama sobě, čím dále tím více stačila a nikdy by nepotřebovala drahého loďstva. Není tedy nepřitelem anglické moci námořní. Důsledně musí snahy anglické v první řadě se nésti za alianci angloruskou...*“ Moravská orlice řešila také možné pozitivní důsledky takového spojení pro Rakousko-Uhersko: „...*A tato alliance by snadno našla cestu k řešení dnešních otázek středoevropských a dovedla by snadno zameziti pád habsburské říše...*“³²²

Dalším bodem sváru mezi Británií a Ruskem byla Persie a britská snaha o ovládnutí přístavu Kuvajt na pobřeží Perského zálivu. Moravská orlice bedlivě sledovala britské pokusy křížit zájmy Ruska: „...*Mezi Anglií a Ruskem trvá již po desetiletí ostrý zápas o vliv v Persii a v perském zálivu. V poslední době Rusko nabylo takového vlivu v Persii, že anglická diplomacie hledí tam stůj co stůj dobýti, co se ještě dobýti dá. Ale sotva Rusko připustí, aby koweitský přístav padl Anglii tak lehce do klína, poněvadž by tím pro Rusko nová cesta k moři byla ztracena...*“³²³ Moravská orlice podávala zprávy také o nových nepokojích v Afghánistánu.

Z našeho výčtu je patrné, že zpravodajství Moravské orlice o britsko-ruských vztazích bylo značně útržkovité a nahodilé. Čtenář si tak mohl udělat pouze velmi hrubou představu o skutečném stavu věcí. Moravská orlice byla navíc stejně jako Národní listy proruský orientovaná, i když, co se týče Británie, nepůsobilo její zpravodajství tak podezřívavě a nepřátelsky jako u Národních listů, přestože ji vinila z iniciace řecko-turecké války. Na rozdíl od Národních listů doporučovala širší britsko-ruskou dohodu, kterou považovala za výhodnou

³²⁰ Moravská orlice, XXXIV., 1897, č. 90, s. 1.

³²¹ Moravská orlice, XXXV., 1898, č. 80, s. 2.

³²² Moravská orlice, XXXVIII., 1901, č. 109, s. 2.

³²³ Moravská orlice, XXXVIII., 1901, č. 233, s. 3.

i pro Rakousko-Uhersko. Charakteristické bylo také přeceňování ruské moci a vlivu a na straně druhé podcenění významu a vlivu Británie.

Lidové noviny se zabývaly britsko-ruskými záležitostmi poměrně pravidelně, i když i u nich platilo, že záleželo na vážnosti situace a také na faktu, zda tento poměr nebyl právě zastíněn jinou významnou zahraniční událostí.

V září roku 1896 vyšel v Lidových novinách úvodník „Anglie a Rusko“. Věnoval se především arménské krizi a i Lidové noviny se přidávaly k označení Británie jako původce nových násilností v Turecku: „...Zajímavé je, že mocnost, která nejvíce nařítá nad ukrutnostmi na křesťanech v Turecku páchanými, přímo obviňována jest jako původce posledních krvavých událostí v Cařihradu...“ Upozornily na protesty britského veřejného mínění proti krvavým událostem v Cařihradu. Zabývaly se také spekulacemi britského tisku o možné britsko-ruské dohodě, kdy by Rusku připadnul Cařihrad. Lidové noviny s takovou dohodou vyjadřovaly vřelý souhlas. Zároveň se zamýšlely nad britskou snahou naklonit si ruskou stranu: „...Že Anglii skutečně se jedná o to, aby oslabila nedůvěru Ruska vůči své východní politice, o tom není pochybností. Ale o to se jedná, míní-li to Anglie s návrhy svými upřímně.“ Dále odhadovaly, zda by Británie byla ochotna vyměnit Cařihrad za potvrzení své vlády nad Egyptem: „...Anglie tváří se být ochotnou až do krajností, při tom činí se vysoce důležitým činitelem, jakoby jedině od ní záviselo vydání Cařihradu. O Egyptu však mlčí. Byla by snad Anglie ochotna nenamítat ničeho proti obsazení Cařihradu Ruskem za cenu svého panství a nerušené své expanzivnosti v Egyptě?...“ Lidové noviny soudily, že Británie uznávala převahu Ruska: „...Anglie, která si při každé příležitosti hrála na nejpřednější velmoc, mimoděk uznává převahu Ruska. To je též významným příznakem situace...“³²⁴

V prosinci 1896 vydaly Lidové noviny další úvodník na téma východní krize, nazvaný „Východní otázka“.³²⁵ Znovu spekulovaly o možné britsko-ruské dohodě, obsahující ruskou garanci Egypta, a možná také francouzskou, za nespécifikované ústupky právě v Turecku. Připomněly ruskou armádu na Kavkaze, loďstvo v Sevastopolu a vliv na bulharskou armádu, což Rusům dávalo podle Lidových novin rozhodující slovo v oblasti.

Otázkou vlivu v Číně se zabíraly Lidové noviny v 105. čísle roku 1897. Autor příspěvku viděl v rozdmýchávání východní otázky britskou taktiku, jak odvrátit pozornost Ruska od Číny, k čemuž podotkl: „...Avšak není jí to nic platno. Rusko bedlivě sleduje tuto taktiku a nedává se předstihnouti. Protichůdné úsilí Anglie, aby vliv Ruska z Číny byl

³²⁴ Lidové noviny, III., 1896, č. 221, s. 1.

³²⁵ Lidové noviny, III., 1896, č. 281, s. 1.

vytlačten, se nedaří, naopak vliv Ruska stále mohutní...“³²⁶ Připomněl rusko-čínskou smlouvu o stavbě části ruské železnice čínským územím. Z toho vyvodily Lidové noviny, že celá severní Čína byla prakticky pod vlivem Ruska. Zmínily také ruské plány na stavbu železnice z Petrohradu až do Pekingu a dále do Port Arthuru, což by znamenalo faktické ovládnutí oblasti a velké ohrožení britských zájmů. Lidové noviny zdůraznily také význam Port Arthuru.

V každoročním zahraničním přehledu Lidových novin za rok 1898 k rusko-britskému poměru bylo konstatováno: „...Anglie při řešení krétské otázky postupovala společně s Ruskem, jehož moc v Asii jest jí nejvíce nepohodlná. Účinkovala tu ovšem též obava, aby Rusko nekřížovalo svým vlivem anglické zájmy v Africe...“³²⁷

V polovině roku 1900 se do popředí dostala situace v Číně, která na nějakou dobu zastínila i válku v jižní Africe. 20. června se objevil v Lidových novinách úvodník „Z nebeské říše“, rozebírající počátky boxerského povstání. Autor připomněl, že Rusko mělo v Číně dostatek sil, aby nepokoje potlačilo, avšak muselo brát ohledy na další zainteresované mocnosti: „...Rusko bylo by s to, vydatným počtem vojska zasáhnouti, avšak jest tu Japonsko, jsou tu Spojené státy severoamerické popichované Anglií, kteráž zaměstnaná jsou v Jižní Africe, z převahy své v Číně byla vytlačena Ruskem...“³²⁸ Právě Británii tak Lidové noviny označily jako hlavního původce zhoršující se situace v Číně.

V 146. čísle se čínské povstání dostalo znovu na první stranu pod titulkem „Válka čínsko-evropská“. Lidové noviny boxerské hnutí považovaly za skutečnou válku s Evropany, jež rozhodne o dalším směřování celé Číny. Zároveň varovaly před řevnivostí evropských mocností, která by mohla přerůst v Číně ve vážné komplikace, a zmínily se také o choulostivé pozici Británie: „...Anglii jest propuknutí čínských bouří nejvýše nepřijemné, ježto zaměstnaná jsou loupeživou výpravou za zlatem v Jižní Africe, nemůže své akci v Číně dostatečnou vojenskou mocí dodati náležitého důrazu. Proto popichuje proti Rusku, o němž angličtí dopisovatelé šíří tendenční zprávy, že prý ono podniklo nynější odboj proti cizincům ve svém vlastním zájmu. Účel těchto pověstí jest ovšem příliš průzračný...“³²⁹

Úvodník „Žluté nebezpečí“ z 8. července 1900 kritizoval evropské mocnosti za podcenění Číňanů a jejich síly, způsobené jejich vzájemnými půtkami a bojem o rozdělení země. Varoval také, že tzv. „čínské nebezpečí“ může eskalovat do dalších konfliktů mezi mocnostmi. Za hlavního viníka sporů označily Lidové noviny znovu Británii: „...A jest to

³²⁶ Lidové noviny, IV., 1897, č. 105, s. 1.

³²⁷ Lidové noviny, VI., 1899, č. 3, s. 1.

³²⁸ Lidové noviny, VII., 1900, č. 139, č. 1.

opět Anglie, která nemohouc rozvinouti v Číně bývalou moc a vliv, štvě ostatní mocnosti mezi sebou... ³³⁰

Další článek na první straně Lidových novin, mapující čínské tažení, nazvaný „K událostem na dalekém východě“, vyšel v srpnu roku 1900. Autor shrnoval novinky o pohybech spojeneckého vojska směrem k Peking. Lidové noviny se opět tvrdě opřely do britských plánů v Číně: „...V ostrém světle ukázala se v posledních dnech pověstná již lačnost Anglie. Zdařilé vojenské operace Ruska, jakožto bezprostředně interesovaného státu na severních hranicích Číny, podnítily žárlivost Británie tou měrou, že usmyslila si, pokusiti se o rozšíření svého panství na jihu...“ Výpravu Britů v okolí Šanghaje a nesouhlas ostatních velmocí komentovaly Lidové noviny následovně: „...Rozumí se, že mocnosti nepovolí a anglická nenasytnost vyjde z této akce s jednou vysypanou a druhou prázdnou...“ ³³¹

Zájem o situaci v Číně a reakce velmocí neopadl v Lidových novinách ani v září roku 1900. Úvodník „Události v Číně“ kritizoval britský tisk za zveličování zpráv o hrůzách v Peking, což autor považoval za jasný příznak nespolehlivosti britského tisku. Jeho jediným cílem bylo podle Lidových novin zmaření ruských plánů: „...Má jim přibýti nový závažný důvod proti ruskému návrhu ohledně vyklizení Peking a přispěti tak na pomoc Německu, kteréž se svými výbojnými záměry v Číně ocitá se na holičkách...“ ³³² Přesto byl autor přesvědčen, že si ruská diplomacie se vzniklými potížemi poradí a vyřeší celou situaci mírovou cestou.

Ruskou snahu o ovládnutí Mandžuska pomocí smlouvy s Čínou a britskou reakci rozváděl příspěvek „Na dalekém východě“. Ruský záměr ovládnutí Mandžuska během stavby železnice považovaly Lidové noviny za přirozený a dodaly: „...Kdyby Anglie nebo jiný stát byl za těchže okolností na místě Ruska, zajisté nebyl by se zachoval jinak. Naopak Anglie hleděla by vykořistit svého postavení měrou nejkrajnější, nikterak nedbajíc toho, je-li to jiné vzdálenější mocnosti vhod či ne...“ ³³³ Autor se poměrně ostře opřel také do britského tisku: „...Z projevů anglických listů mluví pouze pověstná zášť proti slovanskému vele státu, zášť plynoucí z hrabivého egoismu, který žárlivě střeží každý krok Ruska a všechny páky nasazuje, aby zmařil hned v zárodku jeho postup...“ Lidové noviny zdůraznily slabost a bezmocnost Británie: „...Anglie nemůže mu dnes imponovati, třebaže valně sblížila se s Německem...“ ³³⁴ Právě o německém „přátelství“ k Británii si nedělaly Lidové noviny žádné iluze, zároveň

³²⁹ Lidové noviny, VII., 1900, č. 146, s. 1.

³³⁰ Lidové noviny, VII., 1900, č. 153, s. 1.

³³¹ Lidové noviny, VII., 1900, č. 187, s. 1.

³³² Lidové noviny, VII., 1900, č. 216, s. 1.

³³³ Lidové noviny, VIII., 1901, č. 61, s. 1.

nedávaly šanci ani spojení Británie s USA. Z těchto důvodů považovaly ruské ovládnutí Mandžuska přes veškerou britskou snahu za hotovou věc.

Ke stejné problematice se vracel i úvodník „Štvanice proti Rusku“ z 5. dubna 1901. Lidové noviny obvinily britský tisk a britské zpravodaje z plánované, cílené a lživé kampaně proti ruským záměrům v Číně a přidaly doklady z Timesů a Daily Mail. Zdůraznily také vzrůstající význam Japonska v Číně: „...*Největší naději ve svých protiruských štvanicích klade Anglie v Japonsko...*“ Autor v tomto ohledu varoval před možným „žlutým“ spojenectvím, jež by vyhnalo Evropany z Číny nadobro. Proto pochyboval o možném rusko-japonském konfliktu a ve vztahu k Británii podotkl: „...*A kdyby skutečně se našel někdo, kdo by za Anglii vytahovati chtěl kaštiny z ohně, jistě by si prsty notně popálil...*“³³⁵

Možnost války Ruska s Japonskem hodnotily Lidové noviny v listopadu 1901 v článku „Japan a Rusko“. Autor příspěvku považoval kupodivu Japonsko za mírumilovný stát, nevyhledávající konflikty! Jediným, kdo Japonsko neustále provokoval proti Rusku, byla podle Lidových novin Británie: „...*Ovšem Anglie vyhledává vždy a všude, aby popudila Japonsko proti Rusku, ale prozíraví státníci japonští již dávno rozpoznali dvojakou politiku anglickou, která jest jediným vážným soupeřem Japonska na východě...*“³³⁶

Lidové noviny se ve svých názorech na britsko-ruský poměr prakticky shodovaly s Národními listy, v mnoha ohledech byly ovšem v kritice vůči Británii ještě radikálnější. Přitom ve svém zpravodajství dávaly velký prostor událostem v Číně a jejich možným důsledkům, to se týkalo také komentářů Lidových novin. Rusko bylo v jejich podání mírumilovnou a zároveň nejsilnější mocností, rozvíjející se ve svém přirozeném prostoru. Británie byla naopak původcem všech intrik a komplikací, jak v případě Turecka, tak na Dálném východě a v Číně, a to s jediným cílem – uškodit Rusku. Ke svým bezohledným zájmům využívala také mírumilovné Japonsko, které rozeštvávala proti Rusku, stejně jako Německo. Přes tyto překážky, kladené do cesty vypočítavou Británií, byly Lidové noviny přesvědčeny o úspěchu ruského civilizačního poslání v Číně a o jeho kompletním mírovém opanování celé oblasti. Tvrdě Lidové noviny odmítly kritiku Ruska v britském tisku a Británii označily za mocnost na ústupu, která se není schopna vyrovnat se slábnoucím vlivem ve světě, a proto intrikovala proti ostatním konkurentům s cílem vzájemně je znepřátelit. Na rozdíl od Národních listů a v souladu s Moravskou orlicí doporučovaly dohodu v otázce Turecka. Lidové noviny také odsuzovaly britský tisk za jeho protiruské vystupování.

---

³³⁴ Lidové noviny, VIII., 1901, č. 61, s. 1.

³³⁵ Lidové noviny, VIII., 1901, č. 80, s. 1.

³³⁶ Lidové noviny, VIII., 1901, č. 263, s. 3.

Katolický deník Hlas věnoval poměrně značnou pozornost jak událostem v Turecku, tak situaci v Číně a na Dálném východě. O arménských „hrůzách“ vyšel na stránkách Hlasu úvodník „Evropa a Turecko“ 23. listopadu 1895. Evropské mocnosti vyzýval Hlas k zásahu proti Turecku. Zároveň Hlas vysvětloval čtenářům, proč Rusko nemohlo v Turecku zasahovat samo: „...*Učiní-li Rusko nějaký rozhodnější krok proti Turecku, vezme si z toho Anglie oprávnění, učiniti rovněž tak. Proto diplomacie ruská rozhodla se pro politiku tichého vlivu na Turecko, zvláště vzhledem k tomu, že kdyby nyní vystoupila proti Turecku mocí, ztratí ze zřetele své zájmy ve východní Asii, a má hned na krku velmi nebezpečného soupeře: Japonsko...*“³³⁷

V dubnu roku 1896 přinesl Hlas zprávu o uzavření smlouvy mezi Ruskem a Čínou. K postavení Ruska v Číně po rekapitulaci smluvních závazků obou signatářů Hlas konstatoval: „...*Tím dosáhlo Rusko panství na celém východu Asie a bude-li vojenská, a zejména námořní moc ruská patřičně rozmnožena, o čemž pochybovati nelze, sotva se odváží jiná mocnost (Anglie), aby se Rusku vážně a zjevně postavila na odpor. Tajné pikle anglické asi nenajdou na dlouho sluchu u diplomatů čínských...*“³³⁸

Kritikou na adresu zúčastněných velmocí nešetřil Hlas v červnovém úvodníku „Kréta“, především za jejich neschopnost zasáhnout proti Osmanské říši. Přitom Turecko označil za jakýsi společný protektorát velmocí: „...*Křesťané na východě jsou pod protektorátem koncertu evropského a přece nikdy nebylo na východě tolik křesťanů vražděno, jako od té doby co velmoci vzaly je do své ochrany...*“ Hlavní vinu na tehdejší stavu připisoval Hlas britsko-ruskému soupeření: „...*Žárlivost mezi Ruskem a Anglií je hlavní překážkou, aby konečně s tureckým hospodářstvím udělal se pořádek...*“³³⁹

V říjnovém příspěvku „Anglie a Turecko“ shrnul Hlas obsah článku Morning postu od majitele listu lorda Gleneska o uspokojujivém řešení turecké otázky pro Británii i Rusko.³⁴⁰

V roce 1897 zájem o tzv. východní otázku poněkud ochladl a v závěru roku se opět vynořila problematika Číny. V Hlasu se tento fakt odrazil zejména v úvodníku „Rusko a Německo v Číně“ z 23. prosince 1897. Autor příspěvku rozebíral obsazování přístavů na čínském pobřeží Ruskem a Německem. Zamýšlel se také nad reakcí Británie, která v tomto počínání Ruska a Německa hledala podle Hlasu nějakou tajnou dohodu, posvěcenou Francií, a Hlas k britské roztrpčenosti dodal: „...*Anglii se sice nebere ničeho, ale pro ni jest punktum lití*

³³⁷ Hlas, XLVII., 1895, č. 270, s. 1.

³³⁸ Hlas, XLVIII., 1896, č. 98, s. 1.

³³⁹ Hlas, XLVIII., 1896, č. 132, s. 1.

³⁴⁰ Hlas, XLVIII., 1896, č. 228, s. 2.

v tom, že ona zároveň ničeho nebere. A Anglie přece je zvyklá bráti vždy a všude...“³⁴¹ Hlas rozebíral také reakce některých britských deníků na tyto události a připomněl rovněž japonské zájmy. Japonsko dále hodnotil jako vyspělý a dynamicky se rozvíjející stát, který by byl schopen vyrvat Rusku Port Arthur i silou.

Britsko-ruské soupeření v Číně přiblížil Hlas čtenářům i v příspěvku příznačně nazvaném „Anglické pikle proti Rusku v Číně“. Článek rozváděl především problematiku půjček k financování výstavby železnic v Číně a hodnotil také jmenování lorda Curzona indickým místokrálem: „...Jmenování státního podtajemníka Curzona místokrálem indickým, potud je zajímavé, že Curzon povždy byl hlasatelem protiruské politiky v Asii...“³⁴²

V srpnu roku 1898 varoval Hlas v úvodníku „Anglie a Rusko“ před hrozící eventualitou války na Dálném východě. Autor se domníval, že se miska vah vychylovala především díky obsazení Port Arthuru a stavbě transsibiřské železnice jednoznačně na stranu Ruska. Ruskou taktiku v oblasti diplomacie zhodnotil Hlas jako úspěšnější než britskou: „...I diplomacie ruská postupuje mnohem úspěšněji, než anglická. Angličané vždy jen hrozili, strachu naháněli, Rusko lichotí a tak tím přízně i úspěchu získává. Anglie netajenou svojí panovačností a hrabivostí odpuzuje, Rusko opatrným postupem a shovívavostí jak v Číně, tak v Persii, v Habeši i Japonsku stále více nabývá půdy i vlivu...“ O Japonsku Hlas soudil, že mělo blíže k Rusku než k Británii. Hlas si všiml také rostoucího významu Asie v mezinárodní politice posledních let: „...Zápasem Anglie s Ruskem přesunuje se takřka těžiště světových dějů na východ asijský. Evropa pomalu jakoby umírala. Asie zase ožívuje a stává se znova dějištěm světových dějin...“ Autor připomněl vzrůstající sílu i ambice USA v oblasti a zmínil i zájmy ostatních mocností. Přesto Hlas nepředpokládal, že by se Británie pouštěla do konfliktu s Ruskem: „...Bude-li Anglie chtít jednat dle svých slov, vyvolá-li s Ruskem válku, skončila by válka nepochybně porážkou Anglie. Angličané jsou však příliš chytří politikové a sotva takovému nebezpečí se vystaví, spíš budou hledět se s Ruskem domluvit...“³⁴³ Autor očekával, že diplomatické spory mezi oběma zeměmi budou pokračovat a přetrvávat i nadále.

Téma britsko-ruských vztahů bylo v následujícím období na stránkách Hlasu zcela zastíněno búrskou válkou. Tento fakt změnily teprve dramatické události v Číně. Koncem ledna Hlas poprvé podrobněji informoval o poměrech v Číně v úvodníku „Události v Číně“. Hlas poukázal na britskou zainteresovanost v jižní Africe, což Rusku umožnilo podniknout v Číně rozhodující kroky k posílení svého vlivu. Rozebíral také převrat na čínském císařském

---

³⁴¹ Hlas, XLIX., 1897, č. 293, s. 1.

³⁴² Hlas, L., 1898, č. 166, s. 2.

³⁴³ Hlas, L., 1898, č. 188, s. 1.

trůnu a jeho následky pro pozici obou mocností: „... *Vážný člověk zajisté neuvěří, že by Rusko v násilném odstranění císaře Kvang Su bylo súčasťně, pravdou ovšem asi jest, že bude moci z této změny na trůnu, kterouž císařovna-vdova provedla, kořistiti a že převratem tím vliv anglický v Číně značně utrpí...*“³⁴⁴

Problematika čínské vzpoury se stala pro Hlas vděčným tématem, a to tak závažným, že byl v roce 1900 námětem hned několika úvodníků: 12. února to byl článek „Čínské poměry“³⁴⁵, mapující podrobnosti palácových převratů; 6. června příspěvek „Boxerové v Číně“, informující o vraždění Evropanů a reakci mocností³⁴⁶; 15. června úvodník „Události v Číně“ o postupu spojeneckých vojsk v Číně rozebíral také rostoucí japonské ambice spolu s eskalujícím rusko-japonským napětím, přičemž očekával, že Británie bude stát po boku Japonska.³⁴⁷

Jednoznačné odsouzení čínského povstání přinesl úvodník „Čína v rukou šilenců“ z 6. července roku 1900. Hlas kritizoval Německo a Británii za výcvik čínské armády, což mohlo Evropanům podle autora přinést velké potíže. Evropské mocnosti, kromě Ruska, vinil také ze špatného jednání v Číně: „... *Číňané znají výborně Evropu, znají její pohnutky k výpravám na východ, vědí dobře, že účely civilisační jsou pouhou frásí a že Evropanů do Číny nikterak nepudí kulturní poslání, nýbrž ziskuchtivost, jež obzvláště se jeví při Anglii a Německu...*“³⁴⁸ Tyto mocnosti dal Hlas do protikladu k Rusku. Evropské mocnosti proto Hlas vyzýval ke změně chování v Číně a také k důraznému zásahu proti vládě „šilenců“.

Ruskou pozici na Dálném východě přiblížil Hlas čtenářům v úvodníku „Ruská velmoc ve východní Asii“ ze 3. května roku 1901. Hlas vysoce ocenil ruskou mírovou expanzi v Asii a Rusko považoval jednoznačně za nejsilnější mocnost v oblasti. Poukázal také na britskou slabost a strach z postupu Ruska: „... *Světová velmoc ruská, obejmá takto jako obrovský polyp veškeré státy asijské. Při pomýšlení na vzrůst ruské moci v Asii vyvstává mimoděk Angličanům smrtelný pot na tvářích. Začínají se báti o svůj indický zlatodol...*“ Zmínil choulostivé postavení Británie v souvislosti s búrskou válkou: „... *Veškerá moc Anglie vázána je teď na jižní Afriku. V Indii a Birmě nemá Anglie ani jednoho přebytečného muže. Proto se tak lísa hrdý John Bull k Japonsku a Německu...*“³⁴⁹ Autor přiblížil ruské ozbrojené síly na Dálném východě a k jejich pozici dodal: „... *Než se Rusko upevní a sesílí ve východní Asii,*

³⁴⁴ Hlas, LII., 1900, č. 23, č. 1.

³⁴⁵ Hlas, LII., 1900, č. 34, s. 1.

³⁴⁶ Hlas, LII., 1900 č. 129, s. 1.

³⁴⁷ Hlas, LII., 1900, č. 136, s. 1.

³⁴⁸ Hlas, LII., 1900, č. 152, s. 1.

³⁴⁹ Hlas, LIII., 1901 č. 103, s. 1.

pomohou mu z okamžitých nesnází vojenská zuboženost Anglie a finanční mizérie Japonska... ³⁵⁰

Hlas přinesl českým čtenářům na domácí poměry velmi podrobné zpravodajství z boxerského povstání i britsko-ruského soupeření v Číně. V tomto ohledu se mohl směle měřit i s Národními listy. Hlas přidal také vlastní komentáře a prognózy dalšího vývoje spolu s výběrem různých názorů zahraničního tisku.

Hlas nebyl výjimkou v hodnocení obou velmocenských rivalů. Rusko pokládal, podobně jako Národní listy či Lidové noviny, za mírumilovnou mocnost, rozšiřující svou a také křesťanskou civilizaci do východní Asie. Přesto se Rusku dostalo kritiky ze strany Hlasu za jeho pasivitu při východní krizi, kdy vyměnilo vlastní zájmy na Dálném východě za ochranu křesťanů. Právě rivalitě Británie s Ruskem připisoval Hlas hlavní podíl na kritické situaci v Osmanské říši, jejímž nejostřejším soudcem Hlas byl. Co se týče Británie, byl Hlas k její politice kritický, i když ne přehnaně, jako např. Lidové noviny. Spolu s Británií totiž Hlas nešetřil slovy odsouzení hlavně na adresu Německa. Pozici Británie považoval Hlas v Číně za neudržitelnou a předpovídal její ústup na úkor Ruska. V závěru roku 1901 se již objevily také obavy Hlasu z Japonska, které bylo podle listu ovládáno z Londýna a mělo sílu na to, Rusko výrazně oslabit. Nepředpokládal, že by rozpory mezi Británií a Ruskem mohly přerůst do válečného střetnutí, a to především kvůli britské slabosti, způsobené angažovaností v jižní Africe.

Právo lidu se zahraničním událostem věnovalo ve větší míře teprve od roku 1899. Přesto i v předchozím období bylo možno na jeho stránkách nalézt zajímavé komentáře. Jeden z nich vyšel v červenci 1898 pod titulkem „Asie“. Právo lidu informovalo o protiruském povstání v Turkestánu a jednu z hlavních příčin vidělo podobně jako ruské listy v britských intrikách: „...*To je ovšem velice pravděpodobno, takovéto rozdmýchávání vzpour patřilo ode vždycky k nejučinnějším prostředkům anglické politiky...*“ Za další důvod nepokojů považoval list neschopnost a zkorumpovanost ruských úředníků. Navíc ruskou politiku srovnával s britskou: „...*Ruská vláda ovšem tuto vzpoudu potlačí, ale Anglie bude mít dost na tom, že Rusko jí bude na čas zaměstnáno. Vždycky podobné nepokoje v Asii jsou obyčejně jenom zápasem těchto dvou velikých soupeřů. Rusko mívá právě takovým způsobem zase prsty v nepokojích v Indii a v Afghánistánu proti Angličanům. Naivní asijsťáci kmenové domnívají se, že prolévají krev pro svou svobodu a zatím teče ona jenom pro zájmy Ruska nebo Anglie...*“ ³⁵¹

³⁵⁰ Hlas, LIII., 1901, č. 103, s. 2.

³⁵¹ Právo lidu, VII., 1898, č. 185, s. 2.

Rozsáhlý úvodník „Boj o východoasijskou kořist“ byl věnován britsko-ruskému zápasu o Čínu, prozatím zastavenému smlouvou o rozdělení sfér vlivu při stavbě železnic. Právo lidu se zabývalo podrobnostmi britského obchodního zájmu v Mandžusku a pro Británii vidělo jen dva způsoby, jak omezit ruský vliv v Číně. Prvním by byl přímý střet do doby, než bude dostavěna sibiřská dráha; poté již podle Práva lidu nebude pro Británii šance vyrovnat se ruským silám v oblasti. Tím druhým bylo oživení čínského hospodářství a postavení čínského státu na nohy včetně vybudování nové armády schopné Rusku čelit. Zároveň Právo lidu vyjádřilo pochybnosti o dodržování britsko-ruské dohody, a to zejména ze strany Ruska: „...*Ví se jen, že se ruská vláda od jakživa po čertech málo starala o smlouvy, pakli doufala, že porušením některé smlouvy něco získá...*“³⁵²

Článek „Konec komedie“ z 14. července 1899 ostře kritizoval mírovou konferenci v Haagu a dával ji do přímé souvislosti s britsko-ruským soupeřením v Číně. Svolání mírové konference Právo lidu označilo pouze jako carův manévr, jak získat náskok ve zbrojení před ostatními mocnostmi: „...*Dělení veliké východní kořisti vystupuje na obzoru a s ním i rozhodování o tom, kdo má býti pánem Asie, zda Rusko nebo Anglie. To znamená ohromnou budoucí válku mezi největšími těmito světovými mocnostmi. Že válka ta je na obzoru, toho je stejně symptomatickým úkazem jak carova akce míru, tak i závrtné jeho zbrojení...*“ Právo lidu obvinilo samotného cara: „...*Car zaaranžoval haagskou komedii ne z humanity, ale jen proto, že chtěl zjednatí ruskému zbrojení z ohledu na hospodářskou mizérii své říše oddech před krvavým blížícím se rozhodnutím...*“ Z toho vyplýval dramatický závěr Práva lidu o Haagské konferenci: „...*A tak snad bude jediným světodějným výsledkem neplodného rokování diplomatů v sále holandského letohrádku- veliká válka Ruska s Anglií...*“³⁵³

Búrská válka, podobně jako v jiných listech, i v Právu lidu zastínila ve druhé polovině roku 1899 a v prvním pololetí roku následujícího ostatní zahraniční události. Teprve boxerské povstání strhlo částečně pozornost redaktorů zpět do východní Asie. V červenci tak Právo lidu otisklo úvodník „Věci evropské v Číně“. Za hlavní viníky soudobých nepokojů považovalo chování Britů a především Němců v Číně. Zároveň list pochyboval o možném dlouhodobějším společném zásahu velmocí: „...*Zájmy Anglie a Ruska v Číně jsou přílišně protichůdné, než aby se mohly na delší dobu spojit ku společné akci...*“³⁵⁴ Právo lidu také konstatovalo, že celý zásah velmocí, který byl potřebný kvůli rozpínavosti kapitalismu, zaplatí stejně jedině dělnická třída v zainteresovaných zemích.

---

³⁵² Právo lidu, VIII., 1899, č. 150, s. 2.

³⁵³ Právo lidu, VIII., 1899, č. 192, s. 2.

³⁵⁴ Právo lidu, IX., 1900, č. 182, s. 1.

Události v Číně spolu s válkou v jižní Africe se staly dokonce námětem pravidelné úvahy Práva lidu v rubrice „Beseda“, nazvané „Civilisace olovem a krví“. Autor odsoudil zasahování mocností do vnitřních čínských záležitostí: „...*V právu soukromém máme zákony chránící před vpádem do vlastního domu. V právu mezinárodním ne. Tu přijde všelijaký kapitalistický dobrodruh, natáhne si masku civilisace a už si osobuje v cizím národě právo samovládců a tyranů. Jeho „civilisace“ sahá až k zájmu jeho vlastního měšce. O Křováky, Bečuány, Mongoly se nestará. Běda však vyslídí-li v jejich krajích poklady země. Pak přijde se svou „civilisací“ k nim, jako s ní přišel do Číny...*“³⁵⁵

Článek v 195. čísle roku 1900 se zamýšlel nad britskými plány v Asii a nad snahou dosáhnout zde podpory Japonska a především Německa proti Rusku. K podněcování Japonska Británií Právo lidu podotklo: „...*Jiná okolnost, která činí politickou atmosféru v Anglii dusivější jest, že vláda více než jest třeba působí na Japonsko a povzbuzuje je k činům, které toto samo nemůže vykonati a jímž může vzbuditi žárlivost Ruska...*“³⁵⁶

Právo lidu se svými názory i stylem zpravodajství nejen o britsko-ruském poměru zásadně lišilo od ostatních zkoumaných deníků. Jako jediné, spolu s Rovností, nechovalo sebemenší sympatie k ruskému imperialismu a stavělo ho prakticky na roveň rozpínavosti britském, a stejně tak jeho praktiky. Nenajdeme u něj tedy ani stopy po rusofilství Národních listů či Moravské orlice. Navíc vyslovalo závažné obvinění v souvislosti s Haagskou konferencí, která podle listu měla být pouhým úhybným manévrem ruské diplomacie s cílem získat čas pro přípravu všeobecné války s Británií. Právě imperialistickou válku mezi Ruskem a Británií Právo lidu vidělo jako takřka hotovou věc. Rusko podle Práva lidu nebylo důvěryhodným partnerem, protože porušovalo uzavřené dohody. Británii považovalo za stálíci v oblasti nenasytné imperialistické expanze, které ovšem Rusko zdatně konkurovalo. Ostře také odsuzovalo jakoukoliv angažovanost evropských mocností v Číně. Podobně jako ostatní deníky považovalo i Právo lidu Británii za podněcovatele japonské rozpínavosti.

Brněnská Rovnost předkládala čtenářům velmi nepravidelně informace ze zahraničí a výjimkou v tomto ohledu nebylo ani téma rusko-britských vztahů. O možném dělení Číny informovala Rovnost v srpnu roku 1898 na první straně v článku „Anglie hrozí Rusku válkou“. Rovnost zmínila zábery a zájmy obou mocností v Číně, zejména se věnovala otázce výstavby železnic. Vypuknutí války ale Rovnost i přes bojovná prohlášení britského tisku v nejbližší době neočekávala: „...*Celý ten hluk a válečný řev skončí obvyklou úmluvou mezi*

³⁵⁵ Právo lidu, IX., 1900, č. 186, s. 1.

³⁵⁶ Právo lidu, IX., 1900, č. 195, s. 1.

hádačskými: Ty vezmeš si toto a mně ponecháš tam to a na čas zase bude pokoj, nežli ve sporu o nové sousto šířitelé evropské civilisace se navzájem v dalekém Orientu do sebe pustí...“³⁵⁷

Další články Rovnosti věnující se tematice rusko-britského soupeření v letech 1895-1901 splňovaly velmi skrovně pouze informační povinnost a byly v podstatě pouze převzatými agenturními zprávami nebo výtahy z článků zahraničního tisku. Hlavní zahraniční událostí, kterou Rovnost rozebírala, byla búrská válka, jež na jejich stránkách s přehledem zastínila všechna další zahraniční témata.

Herbenův týdeník Čas se v rubrice „Za hranicemi“ věnoval mimo jiné i potýkání se britského a ruského vlivu ve světě. K britským zájmům v tzv. východní otázce i na Dálném východě uveřejnil příspěvek v 37. čísle roku 1896. Nejprve Čas kritizoval chování Británie ve věci Zanzibaru a otroctví a následně dodal: „...*Jenže se lidumilným snahám Anglie ve světě už nikde nevěří, dík žárlivosti ostatních států, a tak vychází vždy určitěji najevo, že také nepokoje na Krétě, v Makedonii a Arménsku strojeny jsou za anglické peníze...*“ Čas pochyboval, že by těmto národům jakkoliv prospěla britská nebo ruská okupace: „...*Když Anglie masakrovala vzbouřivší se Indy, jichž vraždění prováděla hromadně a bestiálně, přivazujíc zajaté k ústům děl a rozstřelujíc je na kusy, když Rusko vyrovnávalo se s Poláky, posílajíc ty, na které už nemělo dost olova, pro jistou smrt do dolů sibiřských, nebylo nic slyšet ve „vzdělaném“ světě o ukrutnostech páchaných sveřepým podmanitelem a žádné mocnosti nehrozily utlačovateli blokádami apod. prostředky...*“³⁵⁸

K návštěvě cara Mikuláše II. v Británii vydal Čas v 39. čísle sloupek, který kritizoval britskou politiku v tzv. východní otázce. Autor k tématu konstatoval: „...*Anglie hraje vůči Turecku a ostatním mocnostem starou nepoctivou úlohu, ale v novém vydání. Z bývalé protektorky Turecka proti křesťanům náhle stala se ochránkyně potlačovaného křesťanstva. Aby odvrátila pozornost svou od podniků svých v Africe a Asii, rozdmychuje žár na Balkáně a ráda by na evropských mocích, zejména na Rusku vynutila, aby se pustilo do řešení tzv. východní otázky...*“³⁵⁹

Východní otázkou se zabývalo také 8. číslo Času v roce 1897. Autor se nevyjadřoval o tzv. východní otázce příliš vybíravě: „...*Východní otázka čili největší politická nemravnost pod sluncem, tohoto století, kterou evropské velmoci provádějí, ohrožuje zase mír...*“³⁶⁰ Obvinil Británii ze snahy o úplné ovládnutí Egypta a stejně tak Rusko za brždění reforem v Turecku se snahou ovládnout jeho provincie a zavést zde samoděržaví. Vyčíslil také počet

³⁵⁷ Rovnost, XIV., 1898, č. 64, s. 1.

³⁵⁸ Čas, X, 1896., č. 37, s. 586.

³⁵⁹ Čas, X, 1896., č. 39, s. 617.

obětí tureckého násilí během uplynulého století, k čemuž dodal: „...*Dobře ale zajímavá by byla jistě statistika, kolik v tomto století v Anglii pobito Indů, Irčanů atd., v Rusku Poláků i Rusů, v Rakousku Poláků, Čechů, Srbů, Maďarů. Jen méně pokrytectví! Vidíme, že ve východní otázce nehraje se zde zcela nic o zájmy národů, ale o zájmy dynastické moci a peněžního žoku...*“³⁶¹

V následujícím roce otiskl Čas příspěvek věnovaný soupeření Ruska a Británie v Číně. Vypočítával rostoucí moc Ruska v Asii a zmínil se také o evropské politice této mocnosti, čímž nepřímo kritizoval rusofilství některých českých listů: „...*Že by Rusko provozovalo nějakou politiku v Evropě, jmenovitě vzhledem k Rakousku, to náleží konečně již mezi politické pohádky. Pohádka ta ovšem nejdéle se udržovala v některých národech slovanských...*“ Čas vyzdvihl obrovský přínos transsibiřské železnice pro ruský vliv v Číně. K britsko-ruskému soupeření dodal: „...*Na ruské i anglické straně děje se totéž: zápolí soukromé společnosti anglická a ruská o stavbu drah v Číně a za oběma stojí vlády...*“³⁶²

Čas tedy stejně jako sociálně-demokratický tisk nesdílel přehnané proruské sympatie, jako ostatní nesocialistická česká periodika. Ruskou politiku hodnotil stejnými kritérii jako tu britskou. Navíc varoval před zavedením zaostalého samoděržaví i do zemí Ruskem nově ovládnutými. Británii kritizoval za snahu o rozdmýchávání východní otázky s cílem vytvořit jakousi kouřovou clonu svým dalším plánům v jiných částech světa.

Realistická revue Naše doba uveřejnila v roce 1900 podrobný rozbor problematiky Číny v článku Přemysla Hájka „K otázce čínské“, který ve třech pokračováních zabral úctyhodných 23 stran.³⁶³ Autor textu čerpal především ze zahraniční, německy psané literatury. Hájek nejprve provedl stručný nastínění dějin Číny a především historie vzájemných evropsko-čínských styků, a to od starověku. Až jako třetí mocnost zmínil Británii a k jejímu vlivu podotkl: „...*Vliv anglický v Číně zcela zřetelně ochabuje...*“³⁶⁴ Přitom ale zaznamenal, že vzájemný britsko-čínský poměr se během uplynulých desetiletí nezměnil. Pokles britského významu viděl především jako důsledek vzrůstající konkurence ze strany dalších mocností. Dále Hájek rozebíral sílu válečných i obchodních loďstev všech zainteresovaných mocností a také zmapoval námořní trasy z Číny do Evropy a jednotlivé lodní společnosti. K tomuto účelu bylo v článku několik přehledných tabulek. Podrobně se věnoval také jednotlivým vývozním a dovozním artiklům a také s tím související celní politice. Hájek byl přesvědčen o síle

---

³⁶⁰ Čas, XI., 1897, č. 8, s. 123.

³⁶¹ Čas, XI., 1897, č. 8, s. 123.

³⁶² Čas, XII., 1898, č. 12, s. 183.

³⁶³ Naše doba, VII., 1900, s. 407-413, 499-507, 648-657.

³⁶⁴ Naše doba, VII., 1900, s. 504.

čínského národa, který by byl podle něj schopen do 50 let, pokud provede náležité reformy, předejít i evropské mocnosti. Rozpínavost a snahu velmocí po ovládnutí Číny Hájek příkře odsuzoval. Čtenáři Naší doby byli díky Hájkovi podrobně informováni o hospodářském a politickém pronikání evropských mocností do Číny a o jejich jednotlivých zájmech. Celý článek vyzníval v silně pročínském duchu. Hájek odsoudil snahy jak Britů, tak Rusů, Francouzů či Němců o ovládnutí a rozparcelování země. V pozadí evropského zájmu viděl především odsouzeníhodné ekonomické motivy. Tím se Hájek značně názorově odlišoval od Národních listů, Moravské orlice či Hlasu, jež zdůrazňovaly civilizační poslání Evropy v Číně. Čínu považoval za zemi s obrovským potenciálem, který se dříve či později musí projevit. K dalšímu počínání Evropy si kladl následující otázku: „...*Budou velmoci světové v století dvacátém postupovati dle práva a lidskosti u národa nejpilnějšího, nejskromnějšího a nejvíce mírumilovného na dalekém východě asijském? Caveant consules!...*“³⁶⁵

Druhý zkoumaný časopis, Česká revue, se stejně jako Naše Doba zabýval pronikáním evropských mocností a jejich kapitálu do Číny, a to již v roce 1898. Čtenáři revue měli možnost získat tyto informace z studie Dr. Josefa Frejlacha „Čína a moderní velmoci evropsko-asijské.“³⁶⁶ Frejlach si kladl otázku, jak bylo možné, že nejlidnatější země světa a někdejší mocnost byla vystavena tak brutálnímu tlaku Evropy a nebyla schopna nějaké účinné obrany. V této souvislosti zmínil především Německo. Vysvětloval si to čínskou pýchou a nevojenskou povahou čínského obyvatelstva. Poté čtenáři podal přehled dějin evropského pronikání do Číny a také rozbor čínsko-japonského nepřátelství. V této souvislosti rozvedl také ruské aktivity v oblasti severní Číny a rovněž pronikání Francie a Německa. Je zajímavé, že Frejlach prakticky nerozebíral rozpory mezi mocnostmi ohledně pronikání do Číny a z jeho článku mohl nabít čtenář snadno dojem, že zde probíhala mezi nimi jakási harmonická soutěživá spolupráce. Na závěr vyjádřil Frejlach naději v modernizaci Číny, a to nejen v hospodářské, ale i v osvětové oblasti.

Čína nebyla jediným místem britsko-ruského soupeření, o kterém Česká revue projevila zájem. Článek Xavera Tejřova „Persie a zájmy rusko-anglické“ se v roce 1899 věnoval na devíti stranách dalšímu ožehavému místu střetů – Persii.³⁶⁷ Tejřov psal o novém plánu ruské vlády zahájit stavbu kaspické železnice, vedoucí přes Persii až k Perskému zálivu. Cílem Ruska bylo podle autora vytlačení Británie z Persie a oblasti Perského zálivu, čímž by zabránilo také britské expanzi z indického prostoru. Otázce Persie přikládal autor značnou

---

³⁶⁵ Naše doba, VII., 1900, s. 656.

³⁶⁶ Česká revue, I., 1898, s. 1196-1203.

³⁶⁷ Česká revue, II., 1899, s. 1368-1377.

váhu a ruský plán považoval za realně uskutečnitelný. K dalšímu osudu plánu podotkl: „...Vyplnění tohoto plánu, jež by, jak již podotknuto, pravděpodobně následovala anexe Persie, znamenalo by nejenom zabránění další expanse britské na západ, ale i poznenáhle vytlačování nejmocnějšího dosud vlivu britského v Asii, ze všech jeho pozic, čili jinými slovy: vítězství rasy slovanské nad anglosaskou v oblasti asijské...“³⁶⁸ Tejřov předpokládal, že klíčovým bude pro Rusko ovládnutí přístavu Bender Abbás na pobřeží Perského zálivu. Poté následoval geografický rozbor Persie a také informace o perských městech a místním obyvatelstvu. Tejřov neopomenul podrobně rozebrat ani perské hospodářství a obchod, kterému ale nepřikládal valnou důležitost. Význam Persie podle něj ležel pro obě mocnosti především v její geografické poloze. Věnoval se také perskému státnímu zřízení a infrastruktuře. K možné ruské okupaci konstatoval: „...Můžeme říci, že v určitém směru okupace Persie Ruskem mohla by jediné upadající této říši vlít nového života a pozvednout ji v řadu států civilizačních...“³⁶⁹ A Tejřov šel ve svých proruských úvahách ještě dále: „...Uskuteční-li se plány ruské vlády, lze doufati, že okupace Persie Ruskem bude znamenati v moderních dějinách Persie tolik, jako svého času dobytí Babylonu r. 549 př. Kristem, jehož následovalo založení velké perské říše slavným médským králem. Kyrem...“³⁷⁰

Česká revue se od Naší doby lišila především stejně proruským nádechem, jaký můžeme pozorovat u Národních listů, Moravské orlice, Lidových novin a částečně i Hlasu. Frejlachův článek, věnovaný Číně, neměl zdaleka takovou kvalitu a informační hodnotu, jako v případě Hájkova příspěvku v Naší době. Ve druhé studii, rozebírající problematiku Persie, měl český čtenář jedinečnou možnost poměrně podrobně nahlédnout do místních poměrů a udělat si tak obrázek o vzdálené zemi, která byla předmětem zájmu a sporu Británie a Ruska. Tejřov však poněkud naivně věřil ve velké dějinné civilizační poslaní Ruska v oblasti, které podle jeho představ postupně vytlačí zhoubný britský vliv a bude v konečném důsledku znamenat nový rozkvět perské říše.

Český tisk v letech 1895-1901 hodnotil a komentoval britsko-ruské vztahy několika společnými, charakteristickými rysy, ovšem také s patrnými názorovými rozdíly. Shodným znakem prakticky všech periodik, které jsme procházeli, bylo kritické stanovisko k britské politice, jak v Osmanské říši, tak na Dálném východě. Británie byla vyobrazena většinou jako podlý intrikán snažící se pomocí taktiky rozdmýchávání sporů především ve východní otázce získat prostor a nerušený klid k rozvíjení svých vlastních plánů jinde ve světě. Podle českých

---

³⁶⁸ Česká revue, II., 1899, s. 1372.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 1376.

³⁷⁰ Česká revue, II., 1899, s. 1377.

deníků měla také na svědomí masakry Arménů a rozpoutání řecko-turecké války. Všeobecně oblíbenou postavou byl liberál Gladstone, který byl za svůj postoj oceňován především Národními listy, a do protikladu k němu byl stavěn ministerský předseda Salisbury.

Na Dálném východě byla navíc Británie českým tiskem všeobecně obviňována z popichování Japonska proti Rusku. Charakteristický byl také znatelný odliv zbývajících sympatií českého tisku k Británii během búrské války. Británie tak byla zobrazována většinou jako slábnoucí mocnost na ústupu před nezastavitelným Ruskem, k jehož zpomalení a zastavení využívala rozpínavé Japonsko. Zároveň se podle českých periodik snažila Británie na Dálném východě proti Rusku získat i spojení s Německem a USA. Takovouto dohodu, ale považovaly za nereálnou, zejména vzhledem k německé vypočítavosti. Válku mezi oběma mocnostmi předpovídaly pouze socialistické listy, ostatní ji vzhledem k domnělé převaze Ruska a slabosti Británie považovaly za nereálnou.

Moravská orlice a Lidové noviny doporučovaly uzavření širší britsko-ruské dohody o východní otázce, k čemuž se pozitivně stavěl i Hlas. Národní listy naopak takovou smlouvu považovaly za nevýhodnou pro Rusko. Klíčový význam připisovaly všechny listy stavbě transsibiřské železnice, která měla definitivně upevnit ruský vliv na Dálném východě. Nejradikálnější v kritice Británie byly podobně jako v případě búrské války Lidové noviny.

V čem se jednotlivé listy lišily, byl jejich náhled na politiku a expanzi carského Ruska. Zde bychom mohli česká periodika rozdělit do dvou základních skupin: v první by byly listy, které považovaly Rusko za prvek klidného šíření civilizace a jeho postup a metody schvalovaly, či dokonce oslavovaly; k takovým je třeba zařadit Národní listy, Moravskou orlici, Lidové noviny, částečně Hlas a také Českou revue. Druhá skupina naopak buď neviděla rozdíl mezi britským a ruským imperialismem, nebo ten ruský považovala dokonce za horší; zde můžeme zmínit Právo lidu, Rovnost, Čas a Naši dobu, tedy periodika se socialistickým a realistickým zaměřením. Právo lidu Rusko kritizovalo i v souvislosti s Haagskou konferencí, jejíž svolání považovalo pouze za zdržovací manévr carské diplomacie před rozpuťáním všeobecné války s Británií.

Co se týká intenzity zpravodajství z britsko-ruského poměru, čtenáře informovaly nejpravidelněji a nejobsáhleji Národní listy, ovšem mohl jim zdatně sekundovat i Hlas. Nejhuře na tom naopak byla Moravská orlice a Rovnost. Právě četnost zpráv byla ve všech denících ovlivněna nejprve arménskou a krétskou krizí ústící do řecko-turecké války, následně pak dramatickou situací v Číně. Oba časopisy, jak Česká revue, tak Naše doba, přinesly svým čtenářům zajímavé mnohastránkové studie na téma Číny a Persie, díky kterým mohl tehdejší čtenář získat velmi dobrý přehled o těchto oblastech a jejich významu.

4. 3. Reakce českého tisku na vývoj britsko-ruských vztahů v letech 1902-1905

Poslední část kapitoly pokrývá kratší časový úsek, doslova nabitý událostmi, a to především kvůli rostoucím napětí na Dálném východě. To vyvrcholilo vypuknutím rusko-japonského konfliktu, v němž hrála nemalou roly také britská diplomacie.

Na počátku roku 1902 zaujala český tisk ze zahraničních událostí především britsko-japonská dohoda. Nejinak tomu bylo v Národních listech. Ještě před samotným podepsáním smlouvy otiskly spekulace o možné rusko-britské dohodě o Persii, která by podle Národních listů byla klíčem k oboustrannému dorozumění. Strach Velké Británie o Indii považovaly za naprosto bezpředmětný: „...*Indie Rusko nepotřebuje. Ono potřebuje mnohého a mnohého zlepšení svého hospodářského života, jehož nejbolavějším bodem je chudoba středu, a proto bylo by pro ně krajně nevýhodno, svazovati se s Indií, již docela vyčerpali Angličané...*“ Za hlavního britského nepřítele považovaly Národní listy Německo, nikoliv Rusko. Británii také doporučovaly těsněji se přimknout k Francii a Rusku. Války mezi Ruskem a Británií se autor v nejbližší době neobával: „...*Dohoda mezi Ruskem a Anglií povede ku vzájemné výhodě obou. Avšak i kdyby na dohodu nedošlo, zájmy jejich neruší se tak, aby bylo možno předvídati příčiny ke vzniku války...*“³⁷¹

Tento optimismus o vývoji britsko-ruských vztahů Národní listy opustil s uzavřením britsko-japonské smlouvy na konci ledna 1902. Svě čtenáře o smlouvě podrobněji informovaly v úvodníku „Anglo-japonský spolek proti Rusku!“. Již název článku nenechal nikoho na pochybách o účelu britsko-japonského spojení. Národní listy zdůraznily, že pakt byl důsledkem posledních úspěchů Ruska v Číně: „...*Stejně polekalo dvůr anglický jako japonský a svedl je ke spolku, k alianci proti Rusku...*“ Upozornily na jednání o rusko-čínské smlouvě o Mandžusku a ujistovaly čtenáře, že se Rusko nechystá tuto oblast anektovat, tak jako např. Německo Alsasko a Lotrinsko. Připomínaly také britsko-americkou spolupráci proti Rusku, způsobenou podle Národních listů především závistí nad ruskými hospodářskými úspěchy v Číně. K samotné britsko-japonské smlouvě autor konstatoval: „...*Věříme a chápeme, že panuje dnes v Pekině z této nenadálé protekce a záštity anglo-japonské podobná opojná radost, jaká panovala v Cařihradě z protekce západních velmocí evropských, poskytované zčervivělé vládě osmanské nad Balkánem...*“³⁷² Čínu nazývaly Národní listy „chorou vdovou“ a v silně proruském duchu mluvily o reakci Ruska na uzavřenou dohodu:

³⁷¹ Národní listy, XLI., 1902, č. 17, s. 2.

³⁷² Národní listy, XLI., 1902, č. 44, s. 1.

„...Kdyby na stolci ruském seděl dnes muž vulkanické té energie, jakou obdařen byl Napoleon I. nebo Bismarck, kdož by mohl ručiti vůči této provokaci anglo-japonské za zejřek Asie, ba Evropy? Ti by věru nečekali, až se Anglie vzpamatuje z ran a nesnází své války s Búry, nýbrž nastavili by ji zajisté odvetou nohu buď v Transvaalu nebo Afghánistánu. Vřak ruská krev je nařtěstí pro světový mír, mnohem, mnohem chladnější...“³⁷³

Britsko-japonské smlouvě se věnoval i další únorový úvodník Národních listů „Žlutá smlouva“. Autor se zamýřlel nad protiruským zaměřením smlouvy, které potvrdila debata v britské dolní sněmovně. Národní listy se snažily nalézt skutečný význam dohody: „...Prazvláštní zjev v dějinách světa, něco zbrusu nového v dějinách diplomacie. Dvě mocnosti se spojí na obranu říše, již nehrozí ani nejmenří nebezpečí, a jeř těchto dvou mocností se vůbec neprosila, aby ji chránily a jí se ujaly...“³⁷⁴ Předpokládaly rovněž zainteresovanost Německa a USA v nové smlouvě. Rusko považovaly Národní listy za čínského nejbliřřšího partnera, který jako jediný brání skutečné čínské zájmy.

Dalřími dozvuky britsko-japonské smlouvy se Národní listy zabývaly v 58. čísle.³⁷⁵ Čtenářům předložily hlasy, jeř se proti smlouvě ozvaly jak v Británii, tak v Japonsku. Psaly o zklamání, jaké v Británii vyvolala reakce Německa a USA. Navíc Národní listy tvrdily, že Japonci Brity přinutili k uzavření dohody vyhrořováním, že stejný pakt uzavřou s Ruskem.

Důležitým novým prvkem mezinárodní situace, který se začal roku 1902 pozvolna objevovat, bylo britsko-francouzské sblířování. V této souvislosti se vynořovaly také spekulace o možném narovnání britsko-ruských vztahů formou dohody zprostředkované právě Francií.

Národní listy přinesly čtenářům spekulace o německé reakci na takové dorozumění v úvodníku „Strach německý ze spolku anglo-ruského“. Autor označil německou diplomacii za jednoho z hlavních původců britsko-ruských sporů, které Berlín záměrně rozdmýchával. Ruskou diplomacii dokonce viděl jako občasný nástroj politiky německé. Británii Národní listy kritizovaly za přílišnou ústupnost Německu. Návřtěvu francouzského prezidenta E. Loubeta v Londýně považovaly za přelom ve vývoji britsko-ruských vztahů: „...Nedávná návřtěva Loubetova v Londýně už zcela bezpečně může býti pokládána za mezník, u něhož končí politické pletichářství prusko-německé provozované dosud mezi Ruskem a Anglií...“³⁷⁶ Případnou britsko-ruskou dohodu označily Národní listy za velmi přínosnou pro zajiřtění evropské bezpečnosti i pro odpoutání se ruské zahraniční politiky od Německa. Pozorujeme

³⁷³ Národní listy, XLI., 1902, č. 44, s. 1.

³⁷⁴ Národní listy, XLI., 1902, č. 49, s. 1.

³⁷⁵ Národní listy, XLI., 1902, č. 58, s. 4.

změnu názoru Národních listů na dříve odmítanou britsko-ruskou dohodu. Německo vinily také z další eskalace napětí v Číně: „...A na východě asijském? Tam Německo posledních pět let dokázalo rozeštvati Anglii a Rusko tak důkladně, že jen bezpříkladnou mírumilovností a trpělivostí ruskou nevypukla tam válka na ochranu- Japonska, domnělé přední strážě anglické...“³⁷⁷ Německé obavy z případného spojení Británie, Ruska a Francie označily Národní listy za prospěšnou záležitost pro Evropu.

Před německými plány v oblasti Perského zálivu a Středního východu varoval článek z listopadu 1902 nazvaný „Evropské nebezpečí“, a to při příležitosti návštěvy Viléma II. v Londýně. Pro Británii považovaly Národní listy za mnohem nebezpečnější než ruské zájmy německé pronikání: „...Má-li voliti mezi konkurencí německou a ruskou na Perském zálivu, Angličané nemohou neviděti, že Rusové jsou jim méně nebezpeční, ano vůbec nebezpeční nejsou, protože jim nejde o nic víc, leč o východ do Perského zálivu...“³⁷⁸

Oslavný úvodník o imperiálních úspěších Ruska otiskly Národní listy 22. července 1903. Autor vysoce ocenil ruský způsob kolonizace a dával ho do protikladu k britskému a německému. O britské kolonizaci soudil: „...Anglická pak otravuje ho tělesně, učí ho opíjeti se kořalkou a opiem, aby si z něho udělala otroky...“ Ještě hůře dopadla v hodnocení kolonizace německá. Národní listy to vysvětlovaly germánskou násilnickou povahou, kterou stavěly do protikladu k humánní a mírné povaze slovanské. Rusko podle Národních listů s Čínou spolupracovalo a bylo zárukou její bezpečnosti. K pozici Británie v oblasti autor podotkl: „...Ta do té chvíle vlastně se skrývá za Japonsko, předstírajíc starost a strach o ně, kdyby Rusko zabralo Mandžusko na dobro. Jakmile Japonsko nejnovější povolnosti ruské se přesvědčí, že jeho obchodu s východním pobřežím asijským nehrozí nebezpečí, Anglie octne se vůči Rusku sama...“³⁷⁹ Národní listy našly jediné východisko pro Británii v dohodě s Ruskem, která by byla velkým přínosem i pro evropskou stabilitu. V tomto článku pokračoval nový trend Národních listů, kdy roli největšího světového pleticháře a násilníka pomalu přebíralo od Británie Německo.

Situace na Dálném východě se stala ve stejném čísle i námětem pro rubriku „Feuilleton“ s názvem „O Koreu“.³⁸⁰ Národní listy varovaly před rostoucím nebezpečím rusko-japonského konfliktu. Británii autor obvinil z postrkování Japonska proti Rusku a snahy zatáhnout do těchto sporů i USA. Konstatovaly, že nebezpečí je největší právě v tomto okamžiku, tedy

---

³⁷⁶ Národní listy, XLII., 1903, č. 191, s. 3.

³⁷⁷ Národní listy, XLII., 1903, č. 191, s. 3.

³⁷⁸ Národní listy, XLI., 1902, č. 315, s. 1.

³⁷⁹ Národní listy, XLII., 1903, č. 198, č. 1.

³⁸⁰ Národní listy, XLII., 1903, č. 198, s. 1.

v době, kdy Rusko ještě nebylo pevně usazeno v Mandžusku a nemělo vybudovanou potřebnou námořní sílu. Přesto soudily, že válka byla spíše zbožným přáním britského tisku než realitou. Autor také rozebíral sílu japonské armády a pochyboval o jejím možném úspěchu ve válce proti Rusku, bez podpory Velké Británie. Nasazení britských sil nepovažoval za možné, vzhledem k obraně Indie a dalších britských držav proti případnému ruskému útoku.

Vyostrující se krize na Dálném východě se stala vděčným námětem Národních listů, a to zejména koncem roku 1903 a počátkem roku následujícího. V 350. čísle vyšel příspěvek „Kdo rozdmychuje válku rusko-japonskou?“. Národní listy obvinily z neustálého rozšiřování válečné horečky Británii a především britský tisk: „...V Londýně se dělá válka rusko-japonská v pravém smyslu slova...“ Příčinu války našly Národní listy v britských intrikách: „...Pro nic jiného, než že Anglie sama má nevyhnutelně potřebí, aby v oněch vzdálených končinách východní Asie zapletla Rusko do veliké války! Už ve válce jihoafrické neblahé a nekalé paměti, pozorovala s největší mrzutostí a malomocnou zlostí, že její prospěchy v Asii střední a jižní pokroky ruskými nemálo utrpěly v oboru politickém i obchodním...“³⁸¹ Národní listy znovu vyzdvihly umírněnost Ruska a byly přesvědčeny, že v případě vypuknutí války, otevře Británie znovu otázku Turecka na úkor v Asii zaměstnaného Ruska.

Kritika britské diplomacie vrcholila počátkem roku 1904. V lednu otiskly Národní listy úvodník „Ostuda diplomacie anglické v otázce rusko-japonské“. Znovu vysoce ocenily postoj Ruska: „...V Petrohradě mají správnou a zevrubnou vědomost o všech pletichách, jež Anglie kuje, aby dohnala Rusko a Japonsko do vražedného boje a odmítají „zprostředkovací“ činnost její s nepředstížnou ledovostí...“ Britský tisk i ministerstvo zahraničí byly obviněni ze lži s cílem přilítat oleje do ohně. Za vyvolávání válečného požáru hledaly také burzovní spekulanty, kteří již podle Národních listů počítali s válkou. K postoji britské diplomacie byly Národní listy nesmlouvavě kritické: „...Jaké svrchovaně směšné kozelce vůči pobouřenému obchodu a průmyslu domácímu provozuje dnes diplomacie anglická, usvědčená ve své prolhanosti a přibitá na prkénko své blamáže? Toť vrchol diplomatického švindlu anglického, hořícího se ve své ostudě...“³⁸²

Národní listy byly po vypuknutí samotné války zcela pohlceny válečným děním a čtenáře doslova zasypávaly novinkami z bojiště. Z počátku války bylo u nich patrné nadšení z budoucího ruského vítězství, které považovaly za takřka jisté. Tato nálada se ale začala rozplývat s prvními porážkami, kdy nastoupilo zdůrazňování hrdinství ruských vojáků,

³⁸¹ Národní listy, XLII., 1903, č. 350, s. 1.

³⁸² Národní listy, XLII., 1903, č. 356, s. 1.

především obránců Port Arthuru. Role Británie již nebyla po vypuknutí války příliš připomínána, objevila se pouze v souvislosti s incidentem ruského loďstva u Dogger Banku, kdy Národní listy vysoce hodnotily ruskou ústupnost v jednáních o náhradě způsobených škod. Národní listy držely i přes znatelnou deziluzi během ruských porážek prakticky konstantně svůj proruský kurz, a to až do roku 1905, kdy v souvislosti s revolucí v Rusku začaly konečně zdůrazňovat potřebu reform a nezbytnost návratu ruské politiky z Asie zpět do Evropy.³⁸³ Antibritská horečka ovšem na stránkách Národních listů pozvolna odeznívala již od roku 1902, přesněji od konce búrské války. Poslední výkyv v tomto ohledu představovala situace před vypuknutím rusko-japonské války, kdy Národní listy Británii obviňovaly z vyvolávání konfliktu za účelem oslabení pozice Ruska na Dálném východě a využití jeho zaneprázdněnosti v jiných částech světa. Ostře také odmítly britsko-japonskou dohodu z roku 1902, kterou považovaly za jednoznačně protiruskou.

Přesto od roku 1903 převzalo po Británii pomyslnou štafetu nejproradnější mocnosti Německo. Od této chvíle můžeme v Národních listech pozorovat spekulace týkající se možného britsko-ruského dorozumění a připojení Británie prostřednictvím Francie k rusko-francouzskému spolenectví. Národní listy viděly takovou eventualitu za velmi prospěšnou pro celou Evropu a hlavním přínosem by byla podle nich izolace nevyzpytatelného Německa. Nutno ještě podotknout, že se tímto svým postojem Národní listy připojily k stanovisku mnoha ruských periodik.

Moravská orlice informovala čtenáře podrobněji o uzavření britsko-japonské smlouvy v úvodníku 40. čísla roku 1902. Zdůraznila, že význam smlouvy byl jednoznačně protiruský a britský diplomatický úspěch komentovala následovně: „...*V nouzi té Anglie opět sáhla k tomu prostředku, kteréhož vždy užívala, kdy byla v rozpacích. Ohlížela se po spojenci, který by za ni a v její prospěch své syny na jatky vedl, a to se jí vskutku podařilo...*“ Ve smlouvě našla britskou snahu o omezení ruského vlivu v Číně, a ne o posílení japonské pozice. Moravská orlice varovala Japonsko před důsledky spolupráce s Británií: „...*Obyčejně se dosud všichni spojenci Angličanů, za ně vykrváceli, a byli pak milostivě propuštěni, aneb vypadalo-li vše dobře, byli o smetanu připraveni. Tak tomu bude i nyní...*“³⁸⁴

V srpnu roku 1902 přinesla Moravské orlice zprávu o návštěvě perského šáha v Londýně a o britských plánech v Persii soudila: „...*Když skončena je jihoafrická válka, která skoro hypnoticky poutala pozornost anglických politiků, počínají se rozhlížeti po*

---

³⁸³ Více o tématu odrazu ruské revoluce v českých zemích viz Doležal, J., Beránek, J.: *Ohlas první ruské revoluce v českých zemích*, Praha 1955, s. 55-83.

³⁸⁴ Moravská orlice, XXXIX., 1902, č. 40, s. 1.

ostatním světě a vidí, že jim leckde vyklouzlo železo z ohně- Persie a Afghánistán, jež jsou rozhraním vlivu anglického a ruského se musí těšit obzvláštní péči Angličanů...“³⁸⁵ Moravská orlice počítala s bojem Velké Británie, Německa a Ruska o ovládnutí Perského zálivu, čímž by vzrostl význam Persie pro mezinárodní politiku.

Krizí na Dálném východě se začala Moravská orlice zabývat obsáhleji teprve počátkem roku 1904. 14. ledna vydala úvodník „Asijské věci“, řešící ruskou koloniální expanzi v Asii. Moravská orlice přišla s myšlenkou, že Rusko bylo do Asie v podstatě vytlačeno: „...Dnes jest Rusko zatlačeno do Asie. Neříkáme tím, že prohrálo už svoji evropskou partii. Ale nesmíme těž říci, že ji vyhrálo, ač je tak vojensky silné a skoro nezranitelné. Prohrálo ji národohospodářsky a věky to bude trvat, než bude Evropě tak všestranně silno a svoje, jako je např. jeho německý soused...“³⁸⁶ Moravská orlice předpokládala další oslabení vlivu Ruska v Evropě jako následek konfliktu na Dálném východě. Připomenula také, že Rusko bojovalo v Asii za celou Evropu proti tzv. „žlutému nebezpečí“. Je třeba zdůraznit, že článek měl značně rasistický protijaponský nádech.

V podobně xenofobním duchu se nesl i fejeton v 13. čísle roku 1904.³⁸⁷ Nebudu jej zde ovšem blíže rozebírat, jelikož se přímo nedotýká tématu britsko-ruských vztahů.

Jinak tomu bylo u úvodníku z 20. ledna „Spor rusko-japonský a jeho pozadí“. Moravská orlice se snažila ukázat čtenářům podstatu celého konfliktu. K britské angažovanosti proti Rusku autor podotkl: „...Nemohouce však přirozený vývin dějinný zastaviti a vidouce, že se jim již nepodaří postup ruského kolosa na vytčené dráze spáciti, chtějí se mu aspoň pomstíti a jej zdržovati, házejíce mu do cesty všelijaké balvany své nezřízené zášti...“ Británii Moravská orlice přímo označila za hlavního viníka celého konfliktu: „...Štvou bez tohoto rozjařené Japonce, rozdmychují v nich všechny možné vášně až do varu a vybízejí je, aby se vrhli na nenáviděné Rusy. A proč? Protože tomu Angličané chtějí. Bláhoví Japonci myslí, že pracují pro sebe, zatím jsou ve službách anglických, a ti si dají vše od nepřítele i přítele pořádně zaplatit. Poteče-li krev budou to míti na svědomí, jenom závistivý a mstivý Angličané...“³⁸⁸ Británii autor obvinil z přípravy války proti Rusku, o což prý usilovala již od podpisu smlouvy s Japonskem. Moravská orlice se také podívovala nad projaponským vystupováním USA, což dávala za vinu americkým Židům, kteří tak bojovali proti antižidovské politice Ruska. Na závěr použil autor historického příoměru k přirovnání

---

³⁸⁵ Moravská orlice, XXXIX., 1902, č. 196, s. 2.

³⁸⁶ Moravská orlice, XLI., 1904, č. 10, s. 1-2.

³⁸⁷ Moravská orlice, XLI., 1904, č. 13, s. 1.

³⁸⁸ Moravská orlice, XLI., 1904, č. 17, s. 1.

Británie a Ruska: „...Říkejme, co chceme, pravdou jest, že Rusko je moderním Římem, a Anglicko moderním Karhtágem...“³⁸⁹

Ve dnech 17. až 19. února 1904 vycházel v Moravské orlici trojdílný seriál článku nazvaný „Význam zápasu rusko-japonského“.³⁹⁰ Co se týkalo britsko-ruských vztahů, Moravská orlice stavěla v tomto článku angažovanost USA v konfliktu prakticky na stejnou úroveň jako u Británie. Autor se podívoval nad skutečností, že oba státy podporovaly Japonsko, které mělo v Číně dalekosáhlejší plány na její ovládnutí, než tomu bylo u Ruska. Domníval se, že Japonsko se může stát Británii daleko vážnějším soupeřem v oblasti než Rusko, a rozebíral možnosti další japonské expanze. Moravská orlice spekulovala také o alternativě britského opuštění Japonska v případě nepříznivého vývoje konfliktu a ponechání ho napospas osudu, což viděl dokonce jako velmi pravděpodobnou variantu.

Vypuknutí války vnímala Moravská orlice velmi intenzivně a své čtenáře o jejím průběhu podrobně informovala. Stála jednoznačně na straně Rusů, a to v přímém protikladu k německému tisku. Ohlasy a zamyšlení nad válkou uveřejnila Moravská orlice v úvodníku „Meditace o vojně“ v polovině srpna 1904. Autor článku vyjádřil své opovržení nad radostnými reakcemi britského, amerického a zejména německého tisku na první ruské porážky. Všiml si také rakouského německého tisku, kde se pustil především do vídeňských listů. Opět také zdůraznil britskou roli v konfliktu: „...Přišla však mezi ně ta pravá civilisace, anglossaská, brutální a kramářská zároveň, osvětovost kteráž dávno už mravně otrnula mezi Indy, černochoy a Bury. Přišla mezi ně a zdvihla vojnu s cynickou nadějí, že se v ní oba na smrt uštvou...“³⁹¹

Zajímavým fenoménem byla nejen na stránkách Moravské orlice otázka britského ovládnutí Tibetu. Tato pro Evropany zdánlivě nepodstatná epizoda se dokonce dostala i na první stránky českých listů. Tak tomu bylo i v případě Moravské orlice a úvodníku „Anglie a Tibet“. Britská výprava do Tibetu byla vylíčena jako první krok britských dobovačných plánů, jež měly dále rozšířit britské impérium směrem na sever a západ od Indie. Přitom Britové obratně využili ruskou zaneprázdněnost válkou s Japonskem. K budoucnosti Tibetu autor soudil: „...Za to stane se Tibet observatoří středoasijské politiky anglické a plošinatou baštou, z kteréž se výpady na sever, západ a východ bez velikého hluku připravovat a organizovat ku větší slávě impéria indického...“³⁹²

³⁸⁹ Moravská orlice, XLI., 1904, č. 17, s. 1.

³⁹⁰ Moravská orlice, XLI., 1904, č. 38-40, s. 1-2.

³⁹¹ Moravská orlice, XLI., 1904, č. 186, s. 1.

³⁹² Moravská orlice, XLI., 1904, č. 227, s. 1-2.

Ruská porážka přinesla na stránky Moravské orlice smutek spojený s nadějí ve změny vyvolané ruskou revolucí. Moravská orlice ostře kritizovala německý tisk za jeho škodolibou radost z ruské potupy. Upozorňovala, že nyní bude pro všechny zainteresované mocnosti velmi složité udržet Japonsko na uzdě. Po ruské porážce navíc problematika Dálného východu začala ze stránek Moravské orlice velmi rychle mizet. Stejně tak britsko-ruské soupeření. Situací ve světě totiž začaly hýbat jiné události, jako první marocká krize a další britsko-francouzské sblížení.

Moravská orlice byla v letech 1902-1905 ve svém proruském postoji ještě radikálnější než Národní listy. Litovala, že bylo Rusko vytlačeno z Evropy do Asie, kde realizovalo své velmocenské plány. Vinu na tom nesla především Británie. Rusko bylo podle Moravské orlice jediným klidným nositelem civilizace a ostatní mocnosti mu pouze škodily a házely klacky pod nohy. Mistrem v této činnosti byla podle Moravské orlice Británie, která využila naivního a expanzivního Japonska ke svým cílům. Zároveň ovšem Británie nedocenila dosah japonského úspěchu a vyvolala tak daleko horšího a agresivnějšího nepřítele na Dálném východě.

Británie byla líčena ve stejném světle jako během búrské války, v tomto ohledu nenajdeme prakticky žádnou změnu. Zajímavé bylo, že před samotným konfliktem zmínila Moravská orlice v souvislosti s podporou Japonska také USA, které bylo podle listu hnáno americkými Židy k nenávisti k Rusku. Moravská orlice před i během války zaujala proruský postoj v protikladu k takřka veškerému nevládnímu německému tisku, který se naopak radoval z každého japonského úspěchu. Moravská orlice se také vyznačovala silnými rasovými předsudky vůči Japoncům i žluté rase obecně. Nepouštěla se příliš do předpovědí ohledně dalšího britsko-ruského sblížení po skončení rusko-japonské války a působila v tomto ohledu konzervativněji než Národní listy.

Stránské Lidové noviny se začaly výrazněji zabývat situací na Dálném východě teprve v předvečer vypuknutí rusko-japonské války. Britsko-japonskou smlouvu ale komentovaly již v polovině února 1902. Považovaly uzavření smlouvy s Japonskem za degradaci dosavadního dominantního velmocenského postavení Británie: „...*Hrdá Anglie slevila touto smlouvou značně ze svých mezinárodních nároků, uznávajíc Japonsko, sice tak pokročilé, ale posud velmoci neuznávané za stát rovnocenný...*“³⁹³ Lidové noviny to jako jediné viděly jako neslavný konec politiky „splendid isolation“: „...*Ovšem porážky v jižní Africe a protianglické projevy ve všech význačnějších státech donutily pyšnou britskou velmoc*

---

³⁹³ Lidové noviny, IX., 1902, č. 38, s. 1.

vykročit ze „skvělé osamocenosti“ a nabídnouti ruku ke spojeneckému svazku posavadnímu svému soupeři ve vodách východoasijských...“³⁹⁴ Lidové noviny také neopomněly zdůraznit protiruské zaměření smlouvy. Soudily ovšem, že se nemělo Rusko čeho obávat.

Lidové noviny ve svých článcích o rostoucím rusko-japonském napětí a blížící se válce, na rozdíl od Moravské orlice či Národních listů, příliš nezdůrazňovaly a nerozpítvávaly roli Británie jako jednoho z viníků války. Naopak se velmi tvrdě navázely do Německa, jeho zahraniční politiky a jeho koloniálních zločinů. Navíc podobně jako Moravská orlice odhalovaly význam USA v celé krizi. Plány mocností hodnotily v úvodníku „Válečné nebezpečí ve východní Asii“ následovně: „...Má dojít k válce, aby při vhodné příležitosti ostatní interesenti mohli zakročit o mír k prospěchu vlastnímu. Má se patrně opakovati známá komedie, již zosnovali „upřímní přátelé míru“ při vítězném postupu Rusů na Balkáně v r. 1877 a kterou zakončili na berlínském kongresu. Japonsko podněcováno je k válce, aby Rusko na léta ji zas bylo finančně i vojensky ochromeno v zájmu Anglie a Spojených států severoamerických. Tyto velmoci chtějí těžiti z války...“³⁹⁵ Japonsko bylo podle Lidových novin pouze využito Brity a Američany proti Rusku a upozornily také na existující velké nebezpečí pro mír v Evropě.

Pesimistické předpovědi o horšící se mezinárodní situaci uveřejnily Lidové noviny v úvodníku „Chmury na evropském obzoru“ 19. února 1904. Článek byl inspirován především znovuotevřením makedonské otázky, která spolu s rusko-japonskou válkou tvořila nebezpečnou konstelaci. Lidové noviny se zmiňovaly o britském odhodlání nepustit ruskou černomořskou eskadru z Černého moře a Británii nazývaly tichým japonským společníkem. Autor v této souvislosti připomněl porušení režimu úžin Británií v roce 1878: „...Nikoho se tenkrát vláda anglická neptala a klidně sama porušila smlouvu, jejíž platnost dnes chce chrániti děly...“³⁹⁶

K problematice britské viny na vyvolání rusko-japonské války vydaly Lidové noviny 23. února úvodník „Poměry a sympatie“. K britské účasti na rozpoutání války autor článku konstatoval: „...Válka sama tím pravděpodobnější, že tu pracoval starý pletichář John Bull-Anglie ten rival ruského kolosa, všude mající ruce, kde by se jednati mohlo o ruský úkor a seslabení a nedbajíc ani práva mezinárodního, očekává-li, že nedbání to mu přinese příslušnou a rozumí se tučnou kořist...“³⁹⁷ Lidové noviny vytýkaly Britům předání Wej-chaj-

---

³⁹⁴ Lidové noviny, IX., 1902, č. 38, s. 1.

³⁹⁵ Lidové noviny, XI., 1904, č. 8, s. 1.

³⁹⁶ Lidové noviny, XI., 1904, č. 40, s. 1.

³⁹⁷ Lidové noviny, XI., 1904, č. 43, s. 1.

weje Japoncům a považovaly to za porušení neutrality. Británii nazývaly anglickým kupčkem a zmínily také britskou výpravu v Tibetu.

Lidové noviny se snažily zamyslet nad následky rusko-japonského konfliktu pro rovnováhu v Evropě a uskupení velmocí v úvodníku „Úředně se vyvrací“. Autor příspěvku soudil, že samotná válka nebude mít podstatnější vliv na uspořádání mocenských bloků a v tomto ohledu považoval za nebezpečnější situaci na Balkáně. K roli Británie v rusko-japonské válce soudil: „...*Spojené státy a Anglie neznají větší rozkoše, než pomáhati všem prostředky Japanu, aby útok jeho na Rusy korunován byl úspěchem...*“³⁹⁸

Rozsáhlý úvodník věnovaly na konci března roku 1904 přímo britské zahraniční politice. Lidové noviny si všimly na jedné straně britsko-francouzského sbližování a na straně druhé změny britského chování ve vztahu k válčícímu Rusku. Za britskou neutralitou hledaly Lidové noviny hlubší příčiny: „...*Ta Anglie Japonsko v boj s Ruskem vyštvalší, dnes kdy byt ne s určitostí, přece jen s velikou pravděpodobností tvrditi lze, že Rusko jako svatý Jiří potře japonského draka, neví nic jiného než zapírat všechnu iniciativu a jakoukoliv účast na válečném dramatu východním. Nechce znáti najednou svého válečného spojence, ať si Rusko jím naloží podle libosti, za což navzájem doufá, že Rusko neuzavře svých hranic jejím výrobkům...*“³⁹⁹ Lidové noviny tedy čtenářům poněkud předčasně rýsovaly nový obraz další britské zrady, tentokrát na Japonsku.

Podobně jako u Moravské orlice i v Lidových novinách se dostala tématika britského obsazení Tibetu na první stranu, a to v úvodníku „V říši Dalaj-Lamově“. Lidové noviny obvinily jednoznačně Británii z vyvolání války na Dálném východě za účelem přenesení ruské pozornosti do jiných částí světa. K britské zahraničně-politické strategii autor podotkl: „...*Sama nejvyšší pletichářka, podkládá stejné úmysly všem sousedům a podezřívá z činnosti podkopávající její moc a vlivy. Následek pak toho ten jediný, že hledí souseda se vším jeho zřetelem obrátiti v směr jiný, aby právě tam, kde sama hodlá operovati neškodil, pokud se týče- je-li dobře styky a vlivy svými tam usazen- v tu právě dobu mařiti ji nemohl odporovati...*“⁴⁰⁰

Zajímavou úvahu o chování Německa během rusko-japonské války k Rusku uveřejnily Lidové noviny v 210. čísle. Německou zahraniční politiku autor článku kritizoval za snahu využít Ruska k boji proti Británii: „...*Kryje se tedy za oním přelaskavým vystupováním Berlína vůči Rusku záměr, pomocí Ruska dosíci pevných pozic v Asii a kořistiti z případného*

³⁹⁸ Lidové noviny, XI., 1904, č. 48, s. 1.

³⁹⁹ Lidové noviny, XI., 1904, č. 72, s. 1.

⁴⁰⁰ Lidové noviny, XI., 1904, č. 185, s. 1.

konfliktu mezi jim a Anglií, tímto soupeřem, věčně nepřejícným a nenasyceným. Ty náhlé záchvaty germánské duše láskou k nejsilnějšímu Slovanu docházejí svého odůvodnění... ⁴⁰¹

K potvrzení svých teorií využily Lidové noviny příkladů z historie a nabádaly Rusko k velké obezřetnosti ve vztahu k proradnému Německu.

Britskou politiku v Asii Lidové noviny hodnotily v úvodníku „Anglie při práci v Asii“. Upozornily na britské praktiky v oblasti střední Asie a Perského zálivu, kde se britský vliv střetával s Ruskem a nově i Německem. K pozici Ruska v oblasti Lidové noviny psaly: *„...Rusko, jehož expansivní politika v Asii jest po výtce vedena úmyslem, dospěti k Indickému oceánu, rusko ovládající poměry v Persii v tísní, do niž se dostalo válkou s Japonskem, právě Anglií uměle vyštvanou v život, musí si zatím všechny ty potupy anglické, na jeho účet prováděné, dáti líbiti. Anglie tu má otevřené pole, jak jen si kdy mohla přátí...* ⁴⁰²

Během rusko-japonské války došlo také k několika britsko-ruským incidentům. Zatímco případ anglických rybářů v Dogger Banku byl Lidovými novinami označen za velmi nebezpečný a list vysoce hodnotil smířlivé chování Ruska po incidentu, k další kauze došlo při napadení britského konzula ve Varšavě. Lidové noviny podaly k události následující komentář: *„...Nelze upřít, že ruská vláda není bez viny na těchto třenicích. Angličané ovšem chápou se ochotně každé příležitosti k nepřátelskému vystupování proti Rusku a celé jich rozčilování má ryze politické pozadí...* ⁴⁰³

Porážku ruského loďstva u Cušimy a následný mír komentovaly Lidové noviny v značně pesimistickém duchu. V úvodníku „Po katastrofě v korejské úžině“ zaznamenávaly nadšené reakce britského i německého tisku. Zajímavý byl komentář k reakci německých periodik vycházejících v českých zemích: *„...Německý tisk pak ulevil své bezmezná nenávisti vůči všemu Slovanstvu. V hlavách židovsko-německých novinářských šmoků, z japonského vítězství zatemnilo se tak, že brněnský „Tagesbote“ nad vší pochybností zjistil ve zkáze ruského loďstva smrtelnou ránu panslavismu a dokonce na dně korejské úžiny pohřbil českou univerzitu na Moravě...* ⁴⁰⁴ Lidové noviny zklamaně rusko-japonskou válku v polovině roku 1905 opustily a začaly se věnovat jiným otázkám, jako např. revoluci v Rusku.

Dá se říci, že krize na Dálném východě a následná rusko-japonská válka znamenaly další skokový růst zahraničního zpravodajství Lidových novin. Do té doby žádná zahraniční událost, ani búrská válka, nepřipoutala pozornost tohoto deníku tak intenzivně, jako právě válka na Dálném východě. Lidové noviny v tomto konfliktu stály zcela a bezvýhradně na

⁴⁰¹ Lidové noviny, XI., 1904, č. 210, s. 1.

⁴⁰² Lidové noviny, XI., 1904, č. 273, s. 1.

⁴⁰³ Lidové noviny, XII., 1905, č. 27, s. 2.

straně Ruska, po boku dalších nesocialistických českých listů. Situace se změnila během revoluce roku 1905, kdy Lidové noviny kritizovaly carský režim a požadovaly provedení ústavních změn v Rusku ostřeji než Národní listy. Británii označily za hlavního viníka vzniku konfliktu, ovšem až v době těsně před a během samotné války. Stejně tak zmínily roli USA v podpoře Japonska. Japonsko Lidové noviny varovaly před nevděčnou aliancí s Británií. Jako jediné si Lidové noviny všimly, že britsko-japonská smlouva znamenala konec politiky „splendid isolation“. Zároveň smlouvu považovaly za degradaci dominantního postavení Británie.

Zcela nevybíravě Lidové noviny útočily na Německo a jeho zahraniční politiku, kterou považovaly za jeden z velkých motivačních prvků Ruska pro vstup do války s Japonskem. Pro články Lidových novin byly v této době charakteristické spekulace o dalších dalekosáhlých intrikách německé zahraniční politiky.

Lidové noviny také vedly názorovou válku během rusko-japonské války za Rusko s nevládním německým tiskem, který stál většinou na straně Japonska. Vzdálený konflikt se tak stával další záminkou pro vyřizování vnitropolitických účtů. Britská pozice v listu se změnila s koncem rusko-japonské války, kdy již Lidové noviny pomalu ztrácely svůj ostře kritický přístup k její diplomacii a naopak začínaly vyzdvihovat rodící se britsko-francouzskou spolupráci, kterou viděly především jako protiváhu rozpínavosti Německa. V Lidových novinách můžeme po skončení rusko-japonské války pozorovat značný nárůst článků a prostoru věnovanému zahraničním otázkám; právě v tom byla rusko-japonská válka pro Lidové noviny událostí velmi významnou.

Brněnský Hlas věnoval britsko-japonské dohodě značný prostor a čtenáři si mohli přečíst i vlastní komentář Hlasu k této události v úvodníku „Význam spolku anglicko-japonského“. Ani Hlas nepochyboval o protiruském zaměření nového spojení. Zároveň nepředpokládal, že bude smlouva pro Čínu nějakým přínosem. Přirovnával ji k ochraně Turecka smlouvou pařížskou a očekával, že spíše urychlí rozklad Číny. Důsledky smlouvy pro Británii viděl Hlas následovně: „...*Co se Anglicka samotného týče, nebude jeho vážnost ve světě smlouvou s Japonskem příliš zvýšena. Vždyť není Anglicko při největších obětech a největším napínání svých sil s to, aby s přemožením hrstky odvážných búrských bojovníků za svobodu ukončilo válku v jižní Africe. Stát takový neposkytuje ani ve spolku s Japonskem žádné záruky, že by mohl zapuditi z Mandžuska první evropskou velmoc...*“⁴⁰⁵ Zajímavé je, že Hlas jako jeden z mála hodnotil i ruské akce v Mandžusku jako útok na integritu Číny.

---

⁴⁰⁴ Lidové noviny, XII., 1905, č. 127, s. 1.

⁴⁰⁵ Hlas, LIV., 1902, č. 37, s. 1.

K vztahu Ruska a Británie na Dálném východě po uzavření britsko-japonské dohody se Hlas vyjádřil v úvodníku „Nové úspěchy ruské diplomacie v Číně“. Rekapituloval poslední stavbu železnice na Peking a soudil, že Británie měla i přes smlouvu s Japonskem svázané ruce: „...*Anglie jásala, když se jí podařilo získati Japonsko pro společný postup a ochranu celistvosti říše Čínské, neboť již viděla v duchu, jak Rusové se budou zlobiti a škarediti, ale při vši své vychytralosti zapomněla na smlouvu, kterou dříve byla s Ruskem učinila, a kterou si plně svázala sama ruce, když se vzdala práva protestovati proti stavbě drah, které vésti mohou k Pekingu, což je vlastně nejúčinnějším prostředkem, který jest to by učinil konec samostatnosti čínské říše...*“⁴⁰⁶

Počátkem roku 1904 začal Hlas vážněji reflektovat napětí na Dálném východě. Hned 1. ledna vyšel článek řešící úlohu Británie v celém konfliktu: „...*Anglická diplomacie neopomenula dosud ani nejnepatrnější příčiny, která se jí namanula, aby jí neužila ku zostření sporu rusko-japonského a zdá se, že Anglie přeje si válku více než oba soupeři...*“⁴⁰⁷ Hlas také připomněl britské závazky vůči Japonsku a obával se britského vstupu do případného konfliktu.

V únoru vyšel v Hlasu úvodník „Válka na obzoru“, v němž autor spekuloval o válečných cílech Japonska a konstatoval, že japonské vítězství by bylo vítězstvím žlutého barbarství, a poněkud naivně se domníval, že sympatie civilizované Evropy musely být zákonitě na straně Ruska. O britské pomoci Japonsku si nedělal sebemenší iluze: „...*Nebude-li jim válečné štěstí přátí, opustí je zrovna tak věrolomně, jak zbaběle Amerika i Anglie...*“⁴⁰⁸

O den později Hlas otisknul úvodník „Válka rusko-japonská“, kde shrnul poslední manévry obou stran a dostal se také k britskému vyhlášení o úžinách a černomořském loďstvu: „...*Patrně považují angličtí přátelé Japonců válku za masopustní švandu. Jinak nemůžeme označit zprávu, že také Anglie mobilisuje a že Angličané zamezí ruskému černomořskému loďstvu průjezd Dardanelami, kdyby chtělo odejít do vod čínsko-japonských...*“⁴⁰⁹

Podrobněji se britské roli v rusko-japonské válce věnoval Hlas 13. února 1904 v příspěvku „Ten třetí“. Hlas zmínil přísloví o dvou peroucích se jedincích a třetím, co se směje. Právě za toho třetího považoval Británii. Hlas dokazoval, že Británie byla schopna prakticky z každého konfliktu vytěžit ekonomický prospěch. Za hlavní přání Británie považoval Hlas zeslabení všech zainteresovaných stran: „...*Ani politické sesílení Japonska*

---

⁴⁰⁶ Hlas, LIV., 1902, č. 102, s. 1.

⁴⁰⁷ Hlas, LVI., 1904, č. 1, s. 2.

⁴⁰⁸ Hlas, LVI., 1904, č. 31, s. 1.

nebo Číny nemůže být Anglii mílo, protože silný východ asijský nemůže potřebovat. Válkou seslabí se všichni tři východoasijské činitele: Rusko, Japonsko i Čína. Je-li ten třetí bez viny možno mu přát toho smíchu, proč se ti dva druzí nesmíří. Avšak Anglie jako třetí v tom sporu až příliš napřed se vnutila...“⁴¹⁰

Ani čtenáři Hlasu nebyli ochuzeni o vylíčení nových zápletek způsobených britskou výpravou v Tibetu. Samotné britsko-ruské dohodě o Tibetu dával Hlas širší význam a považoval ji za nový trend ve vzájemných vztazích: „...Symptomatického významu nabývá toto dohodnutí proto, že je počátkem sblížení mezi Anglií a Ruskem. Dohodnutí anglicko-ruské je dalším následkem dohodnutí anglo-francouzského...“⁴¹¹

Hlas registroval rovněž britsko-ruské incidenty během války. V 166. čísle tak podal zprávu o vzrůstu napětí mezi oběma zeměmi v souvislosti se zadržováním britských lodí plujících do Japonska. Hlas nevěřil, že by Británie byla ochotna riskovat válku s Ruskem: „...Štvát jiné do války umí John Bull znamenitě. Ale sám má před válkou velký odpor. Jeho politika směřuje spíše k tomu, aby jiní za něho vytahovali kaštiny z ohně. Japoncům se bude řinčení šavlí Johna Bulla líbit. Ale od řinčení k tasení šavle bývá v Anglicku jedná-li se o mocného soupeře, hodně daleko...“⁴¹² Podobně soudil i o aféře baltského loďstva. Hlas ostře kritizoval britský tisk: „...Anglické listy zaznamenávají s důsledností a vytrvalostí, která svědčí o bezměrné zášti proti Rusům, nejnesmyslnější zprávy o loďstvu baltickém...“⁴¹³

V únoru Hlas spekoval o ukončení války v úvodníku „Není vyhlídky na mír“.⁴¹⁴ Zde označil zprávy o blížícím se míru za další manévr britské a americké diplomacie, které chtěly vytěžit z války co nejvíce, a tudíž ji potřebovaly ukončit v době, kdy podle Hlasu začínalo Rusko nabývat převahy a Japonsko bylo již na pokraji svých sil.

Důsledky rusko-japonské války pro ekonomiku Británie a jejího impéria řešil Hlas v listopadu 1904. V tomto příspěvku znovu vzpomněl britský podíl viny na vzniku konfliktu: „...Na světovém dějišti odehrává se nyní krvavá hra- válka rusko-japonská, jejímž vlastní původce jest Anglie...“⁴¹⁵ Konstatoval, že Japonsko se vymklo britské kontrole a sledovalo pouze vlastní zájmy, což ale nic neměnilo na britských „zásluhách“ na rozpoutání rusko-japonské války: „...Nicméně kdyby Anglie nebyla Japonsko do války přímo štvála, nebylo by k ní došlo. Jest to odvěký boj dvou starých soupeřů, kteří jsou od sebe sice v Evropě vzdáleni,

---

⁴⁰⁹ Hlas, LVI., 1904, č. 32, s. 1.

⁴¹⁰ Hlas, LVI., 1904, č. 35, s. 1.

⁴¹¹ Hlas, LVI., 1904, č. 80, s. 2.

⁴¹² Hlas, LVI., 1904, č. 166, s. 1.

⁴¹³ Hlas, LVI., 1904, č. 166, s. 1.

⁴¹⁴ Hlas, LVII., 1905, č. 48, s. 1.

⁴¹⁵ Hlas, LVI., 1904, č. 270, s. 1.

*ale v Asii stále na sebe narážejí. Anglie má neustálý strach o své panství a největší strach má před Ruskem...*⁴¹⁶ Hlas ukazoval neblahé důsledky búrské a rusko-japonské války na stav londýnské burzy a pochyboval, že Japonsko bude schopno vrátit Británii nasmlouvané půjčky.

Po skončení rusko-japonské války se začaly i v Hlasu množit různé komentáře a názory o možném britsko-ruském dohodnutí a vzniku nového britsko-francouzsko-ruského spojení. Hlas o možném spojení psal v pozitivním duchu: „...*Poslední válka dokázala Rusku, že panství nad Čínou patří do říše snů. Spolek má směřovati ku hájení zájmů obou států. Žádný anglický státník nemůže nabídnouti Rusku Cařihrad či dědictví sultánovo v Malé Asii. Jinak však má se věc s otevřením Dardanell. Pokus ostatní velmoci se proti tomu nepostaví, ani Anglie nebude dělat potíží. Není žádného důvodu, proč by nemohl býti uskutečněn spolek mezi Anglií a Ruskem...*“⁴¹⁷ Můžeme vypořádat značnou změnu v uvažování Hlasu, který dříve zdůrazňoval spíše bolavá místa britsko-ruského poměru a nyní dokonce viděl vzájemnou dohodu jako reálnou a pro obě strany výhodnou.

Můžeme konstatovat, že Hlas příliš nevybočoval z kolektivního názoru českých deníků jak na britsko-japonské spojení, tak na následnou rusko-japonskou válku a britské počínání před a během ní. Hlas přesto nevystupoval vůči Rusku tak nekriticky jako např. Národní listy či Moravská orlice. Rusko kritizoval ještě před vypuknutím války za narušení integrity Číny, ovšem během války a následné revoluce zůstával pevně na straně Ruska, na rozdíl od Lidových novin. Británii Hlas připisoval plný podíl na rozdmýchání válečného požáru na Dálném východě a označoval ji za toho „třetího vzadu“. Nevystupoval vůči ní ovšem tak útočně jako jiné listy a již během války naznačoval možnosti vzájemné dohody. V čem nebyl Hlas žádnou výjimkou, byla nevráživost k německému tisku a jeho jásání nad japonskými úspěchy. Podobně jako další listy se upínal k nově vznikajícímu britsko-francouzsko-ruskému bloku. Hlas čtenářům přinesl obsáhlé zpravodajství jak z rostoucí krize, tak z rusko-japonské války, a tato válka se stala do té doby v Hlasu zdaleka nejsledovanější zahraniční událostí.

Sociálně-demokratické listy Právo lidu a Rovnost nevěnovaly rostoucí krizi na Dálném východě a následné válce zdaleka takovou pozornost jako ostatní deníky. Z důvodu prakticky identického názoru obou periodik rozebereme jejich reakce společně.

Rovnost otiskla o situaci na Dálném východě úvodník v listopadu roku 1903.⁴¹⁸ Viděla ve střetu Ruska a Japonska boj kapitalistů v obou zemích o rozdělení velkého trhu v Číně.

---

⁴¹⁶ Hlas, LVI., 1904, č. 270, s. 1.

⁴¹⁷ Hlas, LVII., 1905, č. 218, s. 2.

⁴¹⁸ Rovnost, XIX., 1903, č. 148, s. 1.

Předpokládala také politické a ekonomické důsledky války pro Evropu a rovněž v případě ruského neúspěchu silné vnitřní otřesy v Rusku. Celá válka byla pro Rovnost pouze další fází postupného úpadku kapitalismu. Za snahou Británie o ovládnutí Tibetu viděla pokus o zabezpečení Indie před Ruskem.

V únoru 1904 Rovnost názor českých sociálních demokratů na válku konkretizovala: „...Ničím jiným než otázkou moci není rusko-japonský konflikt. Pro zájmy kapitalistů a mocných tohoto světa budou prolévati krev, zabíjeti se, mrzačiti, pleniti, páliťi a vražditi ruští a japonští proletáři. Dle množství prolité krve budou klesati a stoupati kursy ruských a japonských cenných papírů na bursách evropských a amerických velkoměst...“ Rovnost kritizovala i chování a roli Británie v konfliktu: „...Jako socialisté protestujeme proti každé válce a zejména proti loupežné válce o cizí země, jaká se povede v Asii. Zde můžeme však také dobře poukázati na křesťanské vlády evropských států, které mají sice plná ústa mírumilovných slov, ale nedovedly zabránit krvavé tragédii asijské, ba spíše naopak, dovedly ji ještě uspíšiti jako např. Anglie...“⁴¹⁹

Odsouzení expanzivní ruské politiky si nechala Rovnost na květen roku 1904. V úvodníku „Osudná válka“ autor ostře napadl ruskou vládu za to, že vehnala svou zemi do války s Japonskem zcela nepřipravenou a Rusku prorokovala dalekosáhlé následky: „...Vítězství, kterého dosáhne v nejbližším případě Rusko, nebude však již slavným. Vysíleno bude musiti se spokojiti s tím, co mu ostatní státy budou diktovati. Strach před nepřemožitelným Ruskem zmizí. A tak válka vyvolaná hloupě a zločinně, slibuje se státi novým Krimem pro absolutism. A tisíce potlačovaných lidí v Rusku v nitru svého srdce- jakkoliv nepřírozeně to zní- přejí si porážku absolutismu na mandžuských polích, aby ulevilo se a ulehčilo milionům...“⁴²⁰ Za hlavního viníka ruských porážek Rovnost považovala jedině ruský absolutismus.

Ironický úvodník „První hrdinství“ z října 1904 informoval čtenáře Rovnosti o incidentu baltské flotily při proplouvání Severním mořem. Autor zmínil pobouření britského tisku a k britské reakci dodal: „...Anglii se nejedná přítomně o pouhé zadostiučinění, nýbrž ji jde tentokráte o skutečnou otázku moci na moři. Jako první námořská velmoc nemůže si prostě od Ruska takový přehmat nechat líbiti. Nebezpečí války, ač se o něm mluví, není až dosud však velké, poněvadž našťástí Anglie válku nemůže potřebovati...“⁴²¹ Rovnost varovala, že další britsko-ruské incidenty by mohly již přinést velmi vážné mezinárodní komplikace.

---

⁴¹⁹ Rovnost, XX., 1904, č. 18, s. 1.

⁴²⁰ Rovnost, XX., 1904, č. 55, s. 1.

⁴²¹ Rovnost, XX., 1904, č. 130, s. 1.

Počátkem roku 1905 vydala Rovnost zajímavý úvodník „Ruský tisk“, rozebírající reakce českého tisku na rusko-japonskou válku. Autor příspěvku v úvodu konstatoval: „...*Českým vlastencům, staročechům, mladočechům, pokrokářům i národním dělníkům, bojujícím hrdinně za Rusko proudy tiskové černě, se zachtělo pojmenovat socialistický tisk, tiskem japonským, jedině proto, poněvadž se naše časopisy se nekoří ani carovládě, ani carské byrokracii, ani carskému vojsku. Nadešla vážná doba, kdy my máme povinnost hlasitě volat, že „ruským tiskem“ prováděné stranění „Rusku“ jest přímým pácháním hanebností a špatností všeho druhu, politických i morálních...*“ Rovnost se pustila do nesocialistického evropského tisku obecně: „...*V rusko-japonské válce se choval a chová všechen evropský kapitalistický tisk žalostně...*“ Kritikou Rovnost nešetřila především na adresu mladočeských Národních listů a Lidových novin. Problematiku válečného zpravodajství přenesla i do domácích poměrů: „...*Zabýváme se těmito zjevy poněkud obšírněji, poněvadž vlastenecký tisk i v denním životě působí stejně, jako ve válce rusko-japonské. Válka tato ukazuje pouze nejjasnější pravý stav toho kterého tisku. Prolhaností pracuje bez ustání, mámením čtenářů působí den co den na politické poměry...*“ Na závěr Rovnost definovala svůj vztah k Rusku: „...*Sociální demokracie může si pokládati za čest, že vždy stála na straně ruského lidu a že její tisk jest pravým tiskem ruského lidu...*“⁴²²

Z tohoto článku byl jasně patrný hluboký názorový rozdíl mezi Rovností, Právem lidu a zbytkem českého tisku. Tato diference byla rozeznatelná již během búrské války, ale ještě větší pozornost přitáhla s rusko-japonským konfliktem, který byl vzhledem k boji slovanského Ruska vnímán českou veřejností s ještě větší pozorností a větším emocionálním zaměřením.

Právo lidu se věnovalo poválečnému vývoji vztahů mezi mocnostmi a situaci považovalo za značně nepřehlednou. K britské pozici ve východní Asii Právo lidu napsalo: „...*Oproti tomu Anglie bude muset utlumit zálsk Japonska na Francouzské Indočíně, bude-li chtít Francii zachovat pro svou nejnovější alianci v říši vycházejícího slunce...*“ Objevily se i spekulace o nově se formujícím britsko-ruském spojení: „...*Francie, která nalézá se ve velmi dobrých stycích s Anglií, snaží se všemi silami, aby smířila svého spojence s Ruskem. Anglie s Francií, chtějí jak v Evropě, tak v Asii Německo úplně izolovati...*“⁴²³

V závěru jednoho z článků Právo lidu k situaci prohlásilo: „...*Okolnosti tyto zcela jasně naznačují, že budoucnost připraví nám velká překvapení, a že ještě mnoho proletářů složí pro*

⁴²² Rovnost, XXI., 1905, č. 5, s. 1.

⁴²³ Právo lidu, XIV., 1905, č. 274, s. 2.

zájmy kapitalistů své kosti na bojištích nežli lid nabude rozumu a pošle války ke všem čertům... ⁴²⁴

Dalo by se říci, že kvůli rusko-japonské válce upadly sociálně-demokratické listy prakticky do opovržení ostatním českým tiskem. Jako jediné kritizovaly ruskou vládu a ruské státní zřízení za zatažení Ruska do války s Japonskem. Tím se dostaly do ostrého protikladu k většinovému proruskému názoru prezentovanému v českém prostředí a byly také poněkud neprávem označeny za projaponské, i když u nich nenalezneme jakékoliv sympatie k japonskému imperialismu a militarismu. Rovnost počínání českých žurnalistů v celé kauze velmi ostře odmítla a označila ho za pomatené, lživé a směšné. Nelíbilo se jí také, jakým způsobem českou veřejnost informovali o revolučních událostech v Rusku, kterým sociálně-demokratické listy přisuzovaly velký význam.

Co se týče vztahu k britskému zasahování do celého konfliktu, nečinilo Právo lidu ani Rovnost nějaké rozdíly mezi Británií a dalšími koloniálními mocnostmi. Přesto byla Británie označena za jednoho z hlavních iniciátorů války. Trnem v oku jí byla ale především ruská vláda a systém ruského samoděržaví. Rusko-japonskou válku považovaly za další symptomatickou dějinnou fázi vývinu kapitalismu. Po skončení války Rovnost považovala za pravděpodobné navázání hlubších styků mezi Británií a Ruskem prostřednictvím Francie, vedoucí k izolaci Německa.

Zbývá se zastavit u realistického týdeníku Čas a u časopisů Naše doba a Česká revue. Je třeba zdůraznit, že žádné z těchto periodik v podstatě nepodávalo zprávy o rusko-japonské válce a jejím průběhu. Tuto informační povinnost přenechaly plně dennímu tisku. V případě Času a Naší doby lze tuto skutečnost vysvětlit především úmrtím J. M. Podhorského v roce 1902. Podhorský byl v obou časopisech v podstatě monopolním autorem zahraničně-politických článků a komentářů, a to především ve vztahu k velmocenskému soupeření a Británii zvlášť. V případě České revue se setkáváme pouze s krátkými zprávami v rubrice „Politika zahraniční“, jejímž autorem byl Xaver Tejřov.

Přes tyto skutečnosti stihl ještě Podhorský před svou smrtí v Čase uveřejnit několik postřehů. V 24. čísle roku 1902 se zabýval soupeřením velmocí v článku „Které velmoci ovládnou Tichý oceán?“ Námětem tohoto příspěvku byl rozbor knihy amerického autora Colghouna „The mastery of the Pacific“. Podhorský zdůraznil roli Francie ve východní Asii a nesouhlasil tak s Colghounem, který přikládal největší vliv USA. Byl přesvědčen, že další vývoj v oblasti půjde klidnou cestou mírového soupeření velmocí. ⁴²⁵

⁴²⁴ Právo lidu, XIV., 1905, č. 282, s. 2.

⁴²⁵ Čas, XVI., 1902, č. 24, s. 369-370.

Důsledky britsko-japonské smlouvy vysvětloval Podhorský v dubnovém článku „Anglie a Rusko v Asii“.⁴²⁶ V novém spojení viděl mocnou překážku ruskému postupu a Rusku doporučil soustředit se bez ohledu na stanovisko Británie na dosažení Perského zálivu: „...*Jeho další váhání vůči umíněnosti Anglie pracovati proti jeho zájmům, vůči soustavným pokusům nepouštěti Ruska k moři, bylo by skoro neodpuštělné. Rusko musí se státi bezprostředním sousedem Indie a probít se k indickému moři, kdyby proto mělo učiniti konec nezávislosti afghánského a beludžistánského chanátu...*“ Zdůraznil výlučnost ruského postavení: „...*Rusko chce v Asii vykonávati totéž civilisátorské a kulturní poslání, jako Anglie, a ani Anglie ani druhé velmoci nesmějí mu v tom překážeti...*“⁴²⁷ Litoval, že se Rusko nebylo schopno s Británií dohodnout na rozdělení sfér vlivu, a připomněl, jaké obtíže Británie Rusku připravovala v Evropě a především v Černém moři: „...*Za tento ponižující stav věcí je zavázáno díkem pouze Anglii, té Anglii, která se mu všude staví do cesty...*“⁴²⁸ Naději pro Rusko znovu spatřoval především v alianci s Francií.

Krise na Dálném východě a rusko-japonská válka ostře diferencovala a rozdělila česká periodika na konvenční proruská a na především mladočeským tiskem ostrakizovaná sociálnědemokratická, sledující události vlastním originálním pohledem. Pro české listy to byl způsob vyhranění se vůči antirusky zaměřenému nevládnímu německému tisku a sociálně-demokratické noviny tuto jednotu českého tisku viditelně narušovaly. Proto se logicky staly terčem jejich hněvu a zášti za svůj zdánlivě protislovanský postoj. Jejich stanovisko přitom nemělo nic společného s nějakými projaponskými sympatiemi, z čehož byly obviňovány např. Lidovými novinami. Rovnost i Právo lidu se dlouhodobě ostře stavěly proti ruskému carismu a způsobu vlády a z toho vyplýval i jejich odmítavý postoj k rostoucímu ruskému imperialismu. Vystupovaly proti imperialismu jakémukoliv, což dokumentovaly např. kritikou Británie během búrské války.

Většinový názor ve společnosti, byl-li formován českým tiskem, byl ovšem silně proruský. Vycházel z letité panslavistické tradice, spolu se slovanskou solidarností, a toto stanovisko bylo ještě upevněno útoky německého tisku, kromě sociálně-demokratického, vůči veškerému Slovanstvu, jehož symbol viděl právě v Rusku. Z toho vyplývala neobvyklá názorová jednotu českých periodik. S německým tiskem dokonce vedly české deníky jakousi vlastní válku, kdy bylo téma rusko-japonské války využíváno i k vyřizování domácích účtů. V tomto ohledu vynikaly především Lidové noviny. Důkazem stupňující se nevraživosti vůči

---

⁴²⁶ Čas, XVI., 1902, č. 28, s. 438-439.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 439.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 431.

Německu byly také rostoucí útoky na německou zahraniční politiku a její praktiky, které můžeme pozorovat např. v Lidových novinách či Moravské orlici. Dá se říci, že rusko-japonská válka byla přelomem v nazírání českých listů na německou zahraniční politiku. Od roku 1904 již zachovával silně protiněmecké stanovisko, a to prakticky ve všech kauzách, ve kterých bylo Německo zainteresováno. Částečnou výjimkou byl v tomto ohledu pouze katolický Hlas.

Vztah českého tisku k britské politice ve východní Asii byl značně odmítavý. Smlouvu Británie s Japonskem hodnotil jako závistivou snahu jednak zastavit ruské úspěchy v Číně, a také nastrčit a popudit Japonsko proti Rusku, aby bojovalo za britské zájmy. Právě z popichování Japonska a rozpoutání války vinily Brity Národní listy, Lidové noviny, Hlas i Moravská orlice. Rovnost a Právo lidu dávaly stejnou vinu na rozpoutání války i Rusku. Lidové noviny navíc jako jediné pokládaly smlouvu Británie s Japonskem za konec britské „splendid isolation“, znamenající ústup Británie z pozice dominantní světové velmoci.

Na konci roku 1904 se ale začalo stanovisko k Británii pozvolna měnit a na stránkách českých listů se množily spekulace o možné britsko-ruské dohodě, které ještě zesílily s koncem války a s utužujícím se britsko-francouzským přátelstvím. Je třeba dodat, že české listy považovaly takovou dohodu za prospěšnou a soudily, že by vedla k vítané izolaci nevyzpytatelného Německa. Skepticky se k takovému spojení stavěla částečně Moravská orlice. Stejně tak se měnil i pohled na Rusko, díky revolučním událostem se většina listů přiklonila k požadavku reformy carského režimu. Zde je nutno zmínit především Národní listy a Lidové noviny. Naopak Hlas působil v tomto ohledu dosti konzervativně.⁴²⁹

Pro Lidové noviny, Moravskou orlici i Hlas byla rusko-japonská válka v zahraničním zpravodajství jedinečnou událostí, která přitáhla jejich pozornost nebývalou měrou. Čtenářům tak přinášely válečné zpravodajství, jež se mohlo co do kvantity a někdy i do kvality rovnat Národním listům. O zájmu českých deníků svědčila rovněž řada původních komentářů, hodnocení i předpovědí příčin a možných důsledků rusko-japonské války. České listy nabídly také výbor z komentářů zahraničního tisku, a to zejména britského a ruského.

Zajímavý je fakt, že zájem denního tisku se neodrazil v časopisech, kde rusko-japonská válka prakticky nedostávala prostor. Daleko větší prostor dostal Dálný východ v České revue i Naší době ještě před začátkem konfliktu.

---

⁴²⁹ Více k odrazu ruské revoluce v roce 1905 v českém tisku také viz Kodedová, O.: *Lidové hnutí a ohlas první ruské revoluce v českých zemích v letech 1905-1907*, Praha 1980.

5. Poměr Velké Británie a Francie v letech 1895-1905 a jeho odraz v českém tisku

Britsko-francouzské vztahy prodělaly během let 1895-1905 obrat takřka o 180 stupňů. Od fašodské krize, kdy se obě země ocitly na pokraji války, až k „srdečné dohodě“ a spolupráci při první marocké krizi proti Německu. Rozhodli jsme se, na rozdíl od předchozích kapitol, tuto periodu ponechat v celku a nerozdělovat do dalších částí, abychom mohli nastínit kontinuální vývoj reakcí českého tisku na britsko-francouzské vztahy. Kapitola je tak složena ze dvou částí: první krátce shrnuje vývoj britsko-francouzských vztahů, druhá rozvádí odraz britsko-francouzského poměru v českém tisku.

5. 1. Britsko-francouzské vztahy v období let 1895-1905

Vztah Británie a Francie ve druhé polovině 19. století osciloval od krátkodobých oteplení k dlouhodobějším obdobím vzájemného napětí. Přesto se nikdy jejich poměr nevyhrotil tak, aby došlo k otevřenému konfliktu. Francie po porážce ve válce s Pruskem nasměrovala své síly v duchu politiky Julese Ferryho ke koloniální expanzi, čímž se pochopitelně dříve či později musela dostat do kontroverze s největší koloniální mocností, Velkou Británií. Francouzská kolonizace mířila především do Afriky. Největší zájem projevila Francie o její severní část, a to od Maroka až po Egypt, který byl tradiční britskou zájmovou oblastí. Právě otázka Egypta se stala nejcitlivějším bodem vzájemných vztahů, a to až do podepsání tzv. srdečné dohody. Francouzi odmítali uznat britskou okupaci země a do jejího chodu zasahovali pomocí správy egyptského dluhu. Francouzi také vysílali expedice do Súdánu a k pramenům Nilu, které Britové ostražitě sledovali.⁴³⁰

Francie měla své zájmy také v západní a střední Africe, kde rovněž docházelo k sporům s Brity, které ale nikdy neohrozily mír mezi oběma zeměmi. V 80. letech obrátila francouzská vláda svou pozornost také do oblasti Jihočínského moře a na Číně si vybojovala vlastní kolonii nazvanou Francouzská Indočína. Tím ovšem vznikla další třetí plocha ve vztahu k Británii, která citlivě reagovala na každé přiblížení se cizí mocnosti k indické hranici.⁴³¹ Britové obsadili Barmu a nezávislý Siam se stal jakýmsi nárazníkovým pásmem mezi oběma mocnostmi. Právě otázka Siamu přinesla vážnou krizi do vzájemných vztahů v roce 1893, kdy nepodložená zpráva, která se nakonec ukázala jako nepravdivá, málem vyprovokovala

⁴³⁰ Judd, D.: *Vzestup a pád britského impéria*, Praha 1999, s. 113-123.

⁴³¹ Chvostov, V. a kol.: *Dějiny diplomacie*, II. díl 1871-1914, Praha 1965, s. 192-196.

britskou stranu k zásahu.⁴³² Již tradičním místem sporů od dob francouzské vlády nad Kanadou byl ostrov Newfoundland.

K zostření britsko-francouzského poměru přispělo také spojenectví Francie s tradičním britským rivalem, Ruskem. Britové s obavami sledovali rostoucí vojenskou spolupráci mezi oběma zeměmi, která sice nebyla primárně namířena proti Británii, ale Britům nebyla po chuti případná kooperace obou zemí v některých koloniálních otázkách.

Francouzský ministr zahraničí Hanotaux se rozhodl v polovině 90. let zvýšit tlak na Brity v Egyptě, a tak se domoci jejich ústupků v dalších oblastech. K tomuto účelu vyslala francouzská vláda výpravu kapitána Marchanda do oblasti Horního Nilu.⁴³³ Francouzský ministr, kterého vystřídal v červnu 1898 Delcassé, nepočítal s rychlým postupem Kitchenerovy armády proti Mahdistům.⁴³⁴ Po jejich porážce se k sobě přiblížil oddíl Marchanda s Kitchenerovými silami a krize byla rázem na světě. Britové byli rozhodnuti řešit celý spor i silou, bude-li třeba, a Salisburyho kabinet Francouzům jasně naznačil, že musí vyklidit Fašodu i oblast Horního Nilu.⁴³⁵

Francouzská vláda, zmítaná vnitřní krizí, neměla jiného východiska než ustoupit. Napětí ovšem trvalo až do března roku 1899. Celá situace byla vyřešena britsko-francouzskou dohodou z 21. března 1899, ve které se Francie vzdala všech nároků na celé údolí Nilu, za což Britové Francouzům přenechali velkou část Súdánu, ležící západně od Dárfúru. Byla narýsována pevná hranice mezi britskými a francouzskými koloniemi v Súdánu, což jistě přispělo k vyjasňování vzájemného poměru a byla prvním signálem pozvolného oteplování vzájemných vztahů. Francie také v následujících letech žádným významným způsobem nezasahovala do konfliktu v jižní Africe a v této oblasti se soustředila především na kolonizaci Madagaskaru, kterou Britové považovali za nutné zlo.⁴³⁶

Francie byla také na přelomu století zmítána vnitřními problémy, jež souvisely především s Dreyfussovou aférou. Francouzi si po trpké fašodské zkušenosti uvědomovali, že konfrontační politikou s Velkou Británií ničeho nedosáhnou, naopak to ohrožovalo jejich panství ve světě a rozměňovalo soustředění sil proti největšímu nepříteli, Německu. Delcassé se tedy snažil britsko-francouzský poměr vylepšit a naopak Británii získat pro vzájemnou spolupráci. Jako na největšího nepřitele totiž francouzská vláda hleděla za Rýn. V roce 1902 odstoupil v Británii markýz Salisbury a nový Balfourův kabinet se zdál být příznivěji

---

⁴³² Taylor, A. J. P.: *The struggle for mastery in Europe 1848-1918*, Oxford 1971, s. 342-343.

⁴³³ Viz César, J.: *Britská říše v období imperialismu 1870-1945*, Praha 1970, s. 122.

⁴³⁴ K tažení britské armády v Súdánu v roce 1898 viz Featherstone, D.: *Omdurman 1898*, London 1993.

⁴³⁵ Lewis, D.: *The race to Fashoda*, New York 1967, s. 128-134.

⁴³⁶ Bates, D.: *The Fashoda incident of 1898*, London 1984, s. 180-181.

nakloněn vzájemnému dorozumění. V tomto ohledu se jako přínosná ukázala i změna na britském trůně. Nový král Eduard VII. byl zastáncem vzájemné dohody a snažil se pro ni udělat co nejvíce. Velkým problémem vzájemného vztahu bylo veřejné mínění, a to především ve Francii, kde se Britové kvůli Fašodě a především búrské válce netěšili velké popularitě. K vylepšení tohoto klimatu přispěly zdvořilostní návštěvy krále Eduarda VII. ve Francii a prezidenta E. Loubeta v Británii.⁴³⁷

Rusko-japonská válka ještě zvýšila potřebu britsko-francouzské dohody z důvodu možného zapojení Francie jako ruského spojence do války. To by automaticky vyvolalo vystoupení smluvně vázané Británie po boku Japonska.⁴³⁸ Francie navíc cítila, že její spolek s Ruskem je značně oslaben v době, kdy byli Rusové zaměstnáni válkou na Dálném východě. Britové zase pořebovali francouzskou pomoc a prostřednictvím při jednání s Ruskem, což bylo dalším motivem pro sblížení. Ještě důležitější bylo pokračující námořní zbrojení Německa, které Brity velmi zneklidňovalo. Pro zápas s Německem tedy potřebovali tak říkajíc čistý stůl ve vztahu k Francii a navíc tohoto nového přítele v zádech.

Výsledkem jednání byla tzv. „entente cordiale“ („srdečná dohoda“) podepsaná 8. dubna 1904 v Clouds u Londýna.⁴³⁹ Dohoda měla dvě části: veřejnou a tajné doložky. Celkově měla smlouva 14 článků, z nichž devět bylo veřejných a pět tajných. Dohoda se týkala řešení koloniálních rozepří a otázek. Francouzi uznávali britské postavení v Egyptě výměnou za britskou podporu v Maroku. Věnovala se také rozdělení sfér vlivu v důležitém nárazníkovém státu Siam. Řešení se také dočkal letitý spor o rybolov na ostrově Newfoundland a některé změny v západní a střední Africe a další podrobnosti, týkající se např. svobodné plavby v Suezském průplavu nebo volného obchodu v Egyptě.⁴⁴⁰

Britsko-francouzská smlouva tedy v podstatě odstranila třetí plochy mezi oběma zeměmi a Británii zavazovala k diplomatické spolupráci s Francií v otázce Maroka. V žádném případě ovšem nešlo o spojeneckou smlouvu nebo nějakou formu vojenského paktu. Smlouva ani vyjednávání o ní nemluvily o žádné vojenské spolupráci obou zemí. Dohoda pochopitelně vyvolala nervozitu v Berlíně, kde se mohli pouze dohodavat o významu tajných doložek. Němci byli přesvědčeni o vratkosti britsko-francouzského dorozumění a rozhodli se ho proto při nejbližší příležitosti rozbít.

Ta se naskytla záhy v Maroku. Německý císař se nechal svou vládou využít k teatrálnímu vystoupení v Tangeru a notně tak rozvířil německo-francouzský poměr. Cílem

---

⁴³⁷ Peacock, H. L.: *A History of modern Britain 1815-1970*, London 1974, s. 168-170.

⁴³⁸ White, J. A.: *The diplomacy of the russo-japanese war*, Princeton 1964, s. 78-79.

⁴³⁹ Taylor, A. J. P.: *The struggle for mastery in Europe 1848-1918*, Oxford 1971, s. 415-417.

Němců bylo ukázat Francouzům, že je Britové nechají na holičkách a že jejich smlouva s ostrovní říší je tedy v podstatě bezcenou, proto také zvyšovali napětí. Výsledek byl ovšem přesně opačný než očekávali. Britové se pevně postavili za svého smluvního partnera a odmítli německé vměšování. Ve Francii, která byla nepřipravena na konflikt s Německem vypukla krize a Francie musela ustoupit německému požadavku na odstoupení ministra Delcassého, který byl trnem v oku německé diplomacii jako symbol sblížení s Británií. V konečném důsledku ovšem znamenala marocká krize posílení britsko-francouzského přátelství, když dokonce proběhly první nezávazné vojenské rozhovory o spolupráci. Navíc britsko-francouzská dohoda prokázala svou životaschopnost, když se obě země postavily agresivní německé politice.⁴⁴¹

Vychýlení kurzu v tomto ohledu neznamenal ani změna vlády v Británii, kdy se k moci dostali po deseti letech znovu liberálové Campbella-Bannermanna, kteří se rozhodli zachovat směr zahraniční politiky nastavený Balfourem a Lansdownem. Britsko-francouzská dohoda slibovala do budoucna i možnost podobného vyrovnání se s Ruskem a s rostoucím nebezpečím ze strany Německa a také postupné utužování vzájemného poměru.

5. 2. *Český tisk a vztah Británie s Francií 1895-1905*

Národní listy projevovaly ve vymezeném období značný zájem o Francii, a to jak o stále napjatou vnitropolitickou situaci, tak o zahraniční politiku země. Vzhledem k tomu, že vztah k Velké Británii byl pro Francii otázkou naprosto klíčovou, projevovaly Národní listy o vývoj poměru těchto dvou mocností přiměřený zájem.

V lednu 1896, kdy mezinárodní situací hýbaly především dozvuky transvaalské krize, otiskly Národní listy úvodník zabývající se francouzskou zahraniční politikou vůči svým největším rivalům: Británii a Německu. Jednalo se o dopis pařížského spolupracovníka Národních listů. Autor příspěvku mluvil o možném vzniku kontinentální ligy proti Británii a kritizoval francouzskou koloniální politiku, kterou nazýval nezdravou. Odsoudil její představitele za oslabování Francie na Rýně proti Německu. Právě Němce vinil z nastrkování Francie do různých koloniálních dobrodružství a viděl nemožnost spolupráce s Německem v koloniální oblasti bez konečného zřeknutí se Alsaska a Lotrinska. Kritizoval názor, že Británie byla odvěkým nepřitelem Francie a považoval to jen za další německý pokus, odvrátit zrak Francouzů od východní hranice. Francouzsko-ruský spolek považoval za

---

⁴⁴⁰ *British documents on the origin of war 1897-1914*, ed.: H. Temperley, G. P. Gooch, II. vol., č. 417, s. 392-395.

⁴⁴¹ Williamson, S. R.: *The politics of grand strategy*, Cambridge 1969, s. 24-30.

důsledek britské sobecké politiky a německé brutality. Autor kvitoval s povděkem, že Francouzi odmítli vystoupit po boku Německa proti Británii a uvažoval dokonce o možné britsko-francouzské alianci: „...*Neboť kdyby Francie dohodla se s Anglií a během doby došlo k uzavření rusko-francouzsko-anglické aliance, scvrkl by se nynější trojspolek nejprve na dvojspolek Německa a Rakouska a poněvadž toto by brzy z takovéto nebezpečné situace se vyprostilo, byla by pak ona zrupná Germanie odkázána sama na sebe...*“⁴⁴² Autor tohoto příspěvku prokázal značný přehled a velké znalosti o nejnovější mezinárodní situaci.

Problém britsko-francouzského sporu o Egypt řešily Národní listy v 78. čísle. Národní listy přirovnávaly závažnost egyptské otázky pro britsko-francouzské vztahy k Alsasku a Lotrinsku pro poměr francouzsko-německý. Autor podával důkazy o velké hodnotě Egypta pro Francii: „...*Slovem, bez vyřízení otázky egyptské, není smíru mezi Anglií a Francií...*“ Přitom doporučil Francii v záležitosti Egypta tvrdý postup: „...*Vyčkejme k jakým zbraním sáhne vláda francouzská, by úklady ty zmařila. Souhlas celé země měla by jistě za sebou, kdyby pro osvobození Egypta od britského útisku, sáhla i ke zbraním nejostřejším. Oproti vypočítavému britskému sobectví prospěje zase jen úplná bezohlednost...*“⁴⁴³

Národní listy v březnu a dubnu 1896 přinesly také několik příspěvků mapujících dění ve francouzském parlamentu v egyptské otázce, vyostřené britskou výpravou do Súdánu a italskými porážkami v Habeši. Další příspěvky v období 1896-97 spojovaly egyptskou otázku s problémy Osmanské říše v Arménii a na Krétě, což jsme zmínili již v předchozí kapitole.

Rok 1898 byl v britsko-francouzském poměru na přelomu století rokem největšího vyostření a velmi vážné krize. Již od května 1898 informovaly Národní listy o rostoucím napětí a otiskly článek nazvaný „Válka anglo-francouzská“. Národní listy mapovaly poslední postup Británie a Francie v západní Africe a soudily, že situace byla velmi vážná. K příčinám napětí prohlásily: „...*Ovšem spor západoafrický byl by jen poslední záminkou k nepřátelství. Konflikt vzniká a vyvíjí se z celého toho velkého antagonismu anglo-francouzského, týkajícího se celé državy koloniální...*“⁴⁴⁴ K dokumentaci vážnosti situace doplnily Národní listy poslední projevy markýze Salisburyho a ministra Chamberlaina a spekulovaly o možné britsko-německé dohodě zaměřené proti Francii a Rusku.

O významu Marchandovy expedice a možných komplikací v Africe podaly Národní listy zprávy ve druhé polovině srpna a v září roku 1898. K francouzským plánům v oblasti konstatovaly: „...*Záměrem francouzským bylo by tu, nikoli chránit panství kalifa proti*

---

⁴⁴² Národní listy, XXXV., 1896, č. 26, s. 1.

⁴⁴³ Národní listy, XXXV., 1896, č. 78, s. 2.

⁴⁴⁴ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 134, s. 1-2.

Angličanům, jako spíše co nejvíce kořisti z rozpadající se jeho říše uloviti. Francouzská pozice byla by ale nejen Angličanům závadou na jich postupu od Alexandrie podél Nilu až k jezeru Viktoriině, na něž hraničí i jich država východoafrická, nýbrž také ohrožovala by i panství Anglie v Egyptě...“⁴⁴⁵ Situaci považovaly za zárodek budoucího velkého konfliktu. Národní listy otiskly také fejeton nazvaný „Ommdurman“, jehož autorem byl Václav Doubek.⁴⁴⁶ Fejeton podával podrobné informace o Kitchenerově výpravě do Súdánu a o geografii místní oblasti včetně Fašody.

Je třeba zdůraznit, že český tisk úzce spojoval fašodskou krizi také s vrcholící dreyfussovou aférou a Národní listy nebyly v tomto ohledu žádnou výjimkou. Tak tomu bylo např. v článku „Francie-Fašoda-Rusko“. Národní listy doporučovaly francouzské vládě ve fašodské otázce neústupnost, která by Brity odradila od konfliktu, do kterého, jak byly přesvědčeny, by vstoupilo i Rusko. Národní listy také kritizovaly odstupující Brissonův kabinet za povolnost vůči Britům. Středobodem kritiky byl především ministr Delcassé: „...*Ve vyjednávání nastala několikadenní přestávka na dotud, dokud vláda nebude míti v ruce zprávu Marchanda sama. Průtah ten pro zájmy Francie, jest snad štěstím, neboť jinak by byl pan Delcassé, kdyby meritorně se už bylo vyjednávalo, Anglii povolil...*“⁴⁴⁷

Konec října a počátek listopadu 1899 bylo období největšího zájmu Národních listů o fašodskou krizi. V rozmezí 21. až 30. října vycházely prakticky denně příspěvky nazvané „K otázce fašodské“. Národní listy zprvu kupodivu předpokládaly, že v konfliktu ustoupí Británie: „...*Bezprostřední příčiny k poplachu, soudíme, přesto ale není. Přátelům míru může býti útěchou, že Angličané byli bojovnými od mnohých let a mnohých let jen- slovy...*“⁴⁴⁸

V 294. čísle se Národní listy zmínily o vydání tzv. „žluté knihy“ diplomatických listin francouzské vlády a s uspokojením konstatovaly, že francouzská ústupnost pomohla zmírnit napětí. Národní listy již spekovaly o možné oboustranné dohodě o vyřešení sporných otázek, i když považovaly rozpory za hlubší než pouze otázka Súdánu.⁴⁴⁹

Listopadová čísla Národních listů poukazovala na zbrojení a válečné přípravy Británie a při současné napjaté situaci mezi Británií a Francií varovaly před další možnou záminkou, která by vedla k válce. Národní listy si kladly otázku, proč Británie údajně stupňovala své zbrojení: „...*Ponevadž, ale ve sporu o Fašodu, Francie v podstatě už povolila, táže se každý přítel míru s obavou i s nevolí: „K čemu tedy zbrojení?“ A odpověď nedovede si dáti nikdo až*

⁴⁴⁵ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 225, s. 3.

⁴⁴⁶ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 248, s. 1.

⁴⁴⁷ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 289, s. 2.

⁴⁴⁸ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 290, s. 2.

⁴⁴⁹ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 294, s. 1.

*dosud ve směru jiném, totiž, že klube se z kukačina vejce britské diplomacie cosi daleko vážnějšího, než byla pouhá epizoda fašodská a že Fašoda měla být britské diplomacii, sledující cíle mnohem dalekosáhlejší, jen záminkou, aby při svém postupu, za cíli těmi odium za ohrožení míru uvalily na Anglii...*⁴⁵⁰ Mezinárodní situaci považovaly Národní listy za kritickou a uvažovaly o možné britsko-německé dohodě proti Francii. Británii šlo podle Národních listů především o ještě pevnější připoutání Egypta.

Napětí v mezinárodní politice v souvislosti s Fašodou přisuzovaly Národní listy velký význam, o čemž svědčil i úvodník „Anglie zbrojí“. Podle Národních listů byla pro britskou vládu Fašoda pouhou záminkou k zintenzivnění zbrojení, aby Británie udržela a potvrdila své postavení první námořní mocnosti, a také ke konečnému rozřešení problematického statutu Egypta: „...*Hodlá-li Anglie rozvinouti otázku egyptskou, tj. prohlásiti nad Egyptem svůj protektorát, pak jest zbrojení Anglie s dostatek vysvětleno...*“⁴⁵¹ Autor článku vypočítával další krizová místa ve světě, kde Británie musela čelit francouzské konkurenci, přičemž zdůraznil především východní Asii a Egypt. Právě v otázce Egypta znovu spekuloval o britsko-německé dohodě a obvinil německý tisk z cílené snahy o zvyšování napětí mezi Británií a Francií.

Národní listy reflektovaly britsko-francouzskou krizi i nadále a obávaly se britské preventivní války proti Francii, která by podle autora článku Britům umožnila udržet námořní převahu ve světě po dalších 50 let. Národní listy obvinily prince Eduarda, který byl ve skutečnosti silně profrancouzský, z tlaku na královnu Viktorii v otázce války proti Francii. Tato obava z preventivní války Británie proti Francii byla podpořena mnoha citáty z francouzského tisku.⁴⁵²

Dohady o možné válce vyvrcholily na stránkách Národních listů úvodníkem nazvaným „Přiostržení napjetí mezi Anglií a Francií.“⁴⁵³ Národní listy se věnovaly především projevu britského velvyslance ve Francii sira Edmunda Mondéna, který přilil oleje do ohně vzájemných sporů, a reakcím francouzského tisku na tento projev. Čtenáři tak byli dobře informováni o posledních trendech v britsko-francouzském sporu a Národní listy jim zdůrazňovaly, že šlo o otázku úplného ovládnutí Afriky.

Pokračující krize stále zajímala Národní listy, a to i na počátku roku 1899. Ve 4. lednovém čísle se autor článku „O napjatém poměru mezi Anglií a Francií“ zamýšlel nad britskou agresivitou vůči Francii a jejich vzájemným soupeřením: „...*Čím více Anglie nucena*

---

⁴⁵⁰ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 315, s. 1-2.

⁴⁵¹ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 309, s. 1.

⁴⁵² Národní listy, XXXVII., 1898, č. 315, s. 2-3.

*jest počítati s úpadkem své někdy světové moci a hospodářské všemohoucnosti, tím nesnášenlivěji a žárlivěji jest na postup a pokroky jiných. Ale nejen v Číně, východní, západní, střední Africe, interesy anglické a francouzské se křížují také v Novém Founlandu v Severní Americe. Dnes věru je možno říci, že obzor mezi Anglií a Francií není už jen zatažen, nýbrž celý mraky pokryt...*⁴⁵⁴

V dalším článku kritizovaly Národní listy Británii za stupňování válečné nálady i v otázce Madagaskaru. Poukázaly také na válečné přípravy v Rusku a Francii, ovšem zdůraznily velkou převahu britského loďstva a přikláněly se v této situaci k řešení celé krize francouzskými ústupky: „...*Při této převaze Anglie, na moři jest ovšem možno, že vláda francouzská vyhne se, jako byla již ve fašodské otázce učinila, také v otázce šanghajské a madagaskarské konfliktu válečnému, Anglií kýženému, novým ústupem, ač-li tomuto nezabrání náhlý výbuch francouzské lidové vznětlivosti, kterýž by ovšem situaci dnes už vážnou změnil rázem v nejkritičtější...*“⁴⁵⁵

23. ledna 1899 již Národní listy podaly zprávu o možném britsko-francouzském dohodnutí v otázce Afriky.⁴⁵⁶ Tuto informaci konkretizovaly Národní listy koncem března v článku „Anglo-francouzská smlouva v příčině vnitřní Afriky“. Národní listy nastínily stanovené hranice v Africe a za hlavní důsledek smlouvy považovaly úplné ovládnutí Egypta Británií: „*Teritoriálně bude Francie od Nilu odříznuta a na tom hlavně Anglii záleželo, neboť tím pojistila si pozadí Egypta i nadvládu nad tímto a spojitost okupovaného území egyptského a Súdánu s Ugandou a územím velkých jezer.*“⁴⁵⁷

Následující období přineslo pokles zájmu Národních listů o britsko-francouzské vztahy, a to především z důvodu nových zahraničních událostí, jako byla mezinárodní konference v Haagu, búrská válka i násilnosti v Číně. O britsko-francouzských vztazích se zmiňovaly prakticky pouze v souvislosti s francouzským postojem k búrské válce a k spolupráci mocností v Číně. Pozorný čtenář mohl ale již od roku 1900 pozorovat v Národních listech první signály britsko-francouzského sblížení. Tak např. v 253. čísle roku 1900 byl otištěn na první straně příspěvek „Angličané ve Francii“, líčící poslední banket pařížské smetánky a britské aristokracie, na němž došlo k vzájemným projevům sympatií. Národní listy se k těmto skutečnostem postavily s určitou skepsí: „...*Věříme, že třídy, jež zastupoval tento banket, ve*

---

⁴⁵³ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 340, s. 1.

⁴⁵⁴ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 4, s. 2.

⁴⁵⁵ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 10, s. 2.

⁴⁵⁶ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 23, s. 3.

⁴⁵⁷ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 82, s. 1.

svém zájmu nejsobečtějším, jsou pro pevnou shodu s Anglií za každou cenu, třeba i za cenu důstojnosti Francie. Lid francouzský ovšem jest jiného názoru... ⁴⁵⁸

Britsko-francouzskými zájmy v Africe se zabýval příspěvek v srpnu roku 1901. Národní listy rekapitulovaly poslední francouzský postup v Maroku, který byl podle nich logickým důsledkem francouzského ústupu v otázce Fašody. Důvody francouzské porážky na Nilu hledaly především ve vnitropolitické situaci: „...*Při fašodské afféře dala se sice francouzská republika vypuditi z hořejšího Nilu, ale ustoupila tehdy Anglii jen proto, že doma zaměstnána byla četnými jinými otázkami a že patrně necítila se dosti silnou, by utkala se s Anglií v otevřeném boji...*“ Národní listy předpokládaly, že Francie využije britské zaneprázdněnosti v Jižní Africe a vstoupí i do otázky portugalského přístavu Lorenzo Marquez: „...*Kdyby jednalo se o Lorenc-Marquez v době otázky fašodské, nebyla by se Anglie asi na Francii příliš ohlížela, avšak nyní, když setkává se na jihu Afriky s tak velkými obtížemi, utvářely se věci jinak. Francouzská vláda je si těchto ohledů a nesnází Anglie dobře vědoma a bude z nich těžiti na východním pobřeží jižní Afriky i v otázce marocké...*“ ⁴⁵⁹

Na počátku roku 1902, kdy byla podepsána britsko-japonská smlouva, spekulovaly Národní listy především o dalším vývoji na Dálném východě. Utužení francouzsko-ruského spojení, které bylo předmětem úvodníku 80. čísla, podle Národních listů znamenalo zformování dvou mocenských bloků: „...*Čtyři velmoci na Dálném východě zvláště interesované, zaujaly již určitá stanoviska, tu Anglie a Japan, tam Rusko a Francie...*“ ⁴⁶⁰ Jako vystrašené a rozezlené hodnotily Národní listy reakce britského tisku. V roce 1902 přinesly Národní listy i další informace, pocházející především ze zahraničního tisku, o postupném britsko-francouzském sblížení.

Významnou událostí byla také změna na britském trůně, kdy po smrti královny Viktorie se stal britským panovníkem českým tiskem všeobecně podceňovaný a nepříliš oblíbený princ Eduard. Národní listy daly prostor také jeho první královské zahraniční cestě po Evropě, a to v úvodníku 110. čísla ročníku 1903. Jako nejdůležitější část označily přijetí krále ve Francii: „...*Návštěva jeho ve Francii rozhodne vůbec o povaze a výsledku celé jeho cesty za hranice...*“ ⁴⁶¹ Přitom britskému panovníkovi předpovídaly na základě hlasů francouzského tisku velmi chladné přijetí: „...*Návštěva Eduarda VII. v národě francouzském nevzbuzuje ani nejmenší nadšení, naopak, že jest podnětem rozčílení, jež tou měrou a vtom způsobu ve*

⁴⁵⁸ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 253, s. 1.

⁴⁵⁹ Národní listy, XLI., 1901, č. 210, s. 2.

⁴⁶⁰ Národní listy, XLII., 1902, č. 80, s. 1.

⁴⁶¹ Národní listy, XLIII., 1903, č. 110, s. 1.

*Francii posud nepropukla proti žádnému panovníku cizímu. Bude-li přijetí ledové, ale zdvořilé, bude to pro krále Eduarda VII., úspěch, vše co by šlo nad to, by byl zázrak...*⁴⁶²

Návštěvu prezidenta E. Loubeta v Londýně rozebíral článek v 187. čísle. Národní listy přinesly ohlasy britských a francouzských listů a hledaly možné důsledky vzájemných návštěv prezidenta E. Loubeta a krále Eduarda VII. Všimly si možné role italského krále Viktora Emanuela jako prostředníka pro dorozumění jak Francie s Británií, tak Británie s Ruskem, kde by podle Národních listů měla hrát rozhodující roli právě Francie. S trochou škodolibosti komentovaly také reakce německého tisku, které návštěvám nepřipisovaly valný význam: „...*Věří-li tomu bude tak také po letošních návštěvách, jest snad přece jen otázkou pochybnou...*“⁴⁶³

V říjnu již Národní listy přinesly první informace o chystané britsko-francouzské smlouvě smírčí. Národní listy ji pokládaly za první krok k úplnému dorozumění. Srovnávaly ji se smlouvou, jež měla Británie uzavřenu s USA.⁴⁶⁴

Koncem roku 1903 Národní listy zprávy o francouzsko-britském dorozumění dále rozvedly v 330. čísle. Autor článku konstatoval: „...*Jsme daleko od Fašody, od nacionalistických projevů protianglických, od velkolepých manifestací Krügerovi činěných. Mezi Paříží a Londýnem vyměňují se zdvořilosti...*“⁴⁶⁵ Národní listy vypočítávaly poslední projevy sympatií, ale přesto nebyl autor článku přesvědčen o trvalosti britsko-francouzského přátelství, proto i titul ek článku „Anglický flirt s Francií“.

Počátkem roku 1904 vypukla rusko-japonská válka, která zabírala většinu zahraničního zpravodajství Národních listů až do poloviny roku 1905. O britsko-francouzské „srdečné dohodě“ podaly informace v dubnu 1904, ovšem bez nějakých obsáhlejších komentářů, a rozhodně jí nepřipisovaly takový význam, jaký později nabyla.⁴⁶⁶

Zaznamenávaly s vekou radostí určitou roztrpčenost německého tisku nad srdečnou dohodou a koncem května 1905 spekovaly o vzniku nového britsko-francouzsko-ruského spolku.⁴⁶⁷ Národní listy začaly britsko-francouzskou dohodu brát vážněji teprve v souvislosti s marockou krizí a konečnou diplomatickou porážkou Německa na algecierské konferenci.

Národní listy informovaly čtenáře o vývoji britsko-francouzských vztahů pravidelně, i když ne tak podrobně, jako např. o vztazích rusko-francouzských či britsko-ruských. Věnovaly značnou pozornost vnitropolitické situaci ve Francii a také proto sledovaly

⁴⁶² Národní listy, XLIII., 1903, č. 110, s. 1.

⁴⁶³ Národní listy, XLIII., 1903, č. 187, s. 2.

⁴⁶⁴ Národní listy, XLIII., 1903, č. 278, s. 2.

⁴⁶⁵ Národní listy, XLIII., 1903, č. 330, s. 2.

⁴⁶⁶ Národní listy, XLIV., 1904, č. 121, s. 3.

vzájemné vztahy více z pohledu Francie. Francouzskou zahraniční politiku měly také tendenci hodnotit podle vnitřní politiky vlády, která byla právě u moci. Francouzské požadavky v Egyptě považovaly za oprávněné a k francouzské koloniální expanzi se nestavěly zdaleka tak odmítavě jako k britské či německé, přestože ji také na rozdíl od ruské příliš neobhajovaly. Vysoce hodnotily rusko-francouzské spojení, a zřejmě i proto lze ve sporech s Británií rozeznat určité, i když ne tak výrazné jako v případě při Británii s Ruskem, stranění Francii. Hlavní třecí plochy mezi oběma státy viděly v Egyptě, západní Africe a Siamu.

Při fašodské krizi stály Národní listy na straně Francie a příliš nesouhlasily s ústupností francouzské vlády, kterou považovaly za velkou národní potupu. Národní listy nepředpokládaly vypuknutí války kvůli Fašodě, i když v jejich reakcích bylo patrné, že je britská bojovnost a neústupnost zaskočila. Čtenáři měli o této vážné krizi dostatek informací a komentářů a také výborů ze zahraničního tisku. Totéž se již nedalo říci o následném britsko-francouzském sblížení. Národní listy mu až do první marocké krize nepřipisovaly velkou důležitost a považovaly jej pouze za krátkodobé, periodicky se opakující oteplení ve vzájemných vztazích. Přesto projevovaly sílící uspokojení nad rostoucí izolací Německa, jež britsko-francouzská dohoda podle Národních listů znamenala. Dalo by se říci, že Národní listy „srdečná dohoda“ zaskočila, protože britsko-francouzský nesoulad považovaly za tak vážný, že je nešlo vyřešit jedinou smlouvou, a navíc tu poukazovaly i na rozpory s hlavním francouzským partnerem, Ruskem. Na druhou stranu ale doufaly, zejména po ruských porážkách v rusko-japonské válce, ve zprostředkovatelskou roli Francie v navození příznivých britsko-francouzských vztahů.

Další mladočeský deník, Lidové noviny, se britsko-francouzským poměrem až do roku 1903 prakticky nezabýval. Čtenáři listu tak byli odkázáni pouze na souhrny telegrafních a agenturních zpráv. Dokonce ani fašodská krize nepřiměla redakci Lidových novin k nějakým četnějším komentářům či článkům. Búrská válka znamenala pro Lidové noviny určitý přelom, po kterém dávali redaktoři listu podstatně větší prostor zahraničním událostem obecně, a tak se začali věnovat také britsko-francouzským vztahům.

V prvním květnovém čísle roku 1903 vydaly úvodník „Anglický král na cestách“.⁴⁶⁷ Lidové noviny se vrátily k Eduardově cestě do Vatikánu a především k chystané návštěvě Paříže. Ve Francii rozeznávaly v této souvislosti dva tábory: tábor anglofilů, vítající krále Eduarda, a nacionalisty, požadující odvetu za příkoří u Fašody. Očekávaly, že Paříž připraví

---

⁴⁶⁷ Národní listy, XLV., 1905, č. 209, s. 1.

⁴⁶⁸ Lidové noviny, X., 1903, č. 99, s. 1.

Eduardovi chladné přijetí a že nacionalisté budou dokonce provolávat slávu poraženým Búrům. V článku byl otištěn také výběr z předpovědí francouzského tisku.

V červenci otiskly Lidové noviny informace o cestě prezidenta E. Loubeta do Londýna. Po vylíčení vřelého přijetí a vzájemných projevů náklonnosti Lidové noviny soudily: „...*Tyto projevy nasvědčovaly by aspoň jednomu: Že vzájemný spor Anglie a Francie, k němuž příležitosti naskytne se dosti ať v Súdánu, ať v Siamu může býti buď v Londýně nebo Paříži přátelsky urovnán. Po této stránce měla by Loubetova cesta do Londýna také svůj význam...*“⁴⁶⁹

V předvečer podepsání „srdečné dohody“ vydaly Lidové noviny úvodník nazvaný „Anglická politika“. Autor příspěvku se zamýšlel nad důvody britské snahy o sblížení s Ruskem a především s Francií. Za hlavní příčinu tohoto jevu označil ekonomická hlediska, jež podle Lidových novin prokázala nevýhodnost ostré konfrontační koloniální politiky, která navíc vedla k neklidu v koloniích: „...*To jsou vesměs jisté poměry, které nedávají Anglii klidně spáti, a by mohla, vchází s Francií málo milovanou, ale v daných případech přece jen uznávanou za možnou nepřímou podporu a odpomoc ve smlouvu, upravující všechny ty různé záležitosti, na nichž obě zájmy svých zahraničních politik participují...*“ Lidové noviny dále vypočítávaly všechny sporné otázky, jichž se měla dohoda týkat a autor hledal důsledky nových skutečností pro mezinárodní situaci: „...*Tato fakta, konstatující najednou novou formaci mezinárodních poměrů, formaci nečekanou, za nichž náhle Anglie se ocitá v dohledné blízkosti dvojspolku, snažíc se dosíc jeho přízně, přirozeně neseťkávají se s nadšením u Němců...*“⁴⁷⁰ Právě chování německé zahraniční politiky a její expanzionistické plány byly podle Lidových novin vážným důvodem britsko-francouzského sblížení.

10. dubna 1904 informovaly Lidové noviny o uzavření „srdečné dohody“. O významu smlouvy konstatovaly: „...*Tato úmluva zařazuje Anglii mezi přátele Francie, jest počátkem skutečného sblížení, které povede určitě k poměru spojeneckému. Anglie přistoupí k dvojspolku rusko-francouzskému a tak bude utvořen nový trojspolek francouzsko-rusko-anglický. To jsou ovšem okolnosti, které v úmluvě nejsou sice obsaženy, ale které se z ní dají vyvoditi. A v těchto možných důsledcích jest úmluva anglicko-francouzská zjevem politicky vysoce důležitým a v nich leží pravý její význam...*“⁴⁷¹ Lidové noviny v tomto článku provedly velmi zajímavý rozbor britsko-francouzské smlouvy a připsaly ji velký dosah.

---

⁴⁶⁹ Lidové noviny, X., 1903, č. 155, s. 2.

⁴⁷⁰ Lidové noviny, XI., 1904, č. 72, s. 1.

⁴⁷¹ Lidové noviny, XI., 1904, č. 82, s. 3.

Rozsáhlý komentář k poslednímu překotnému vývoji mezinárodních vztahů vydaly Lidové noviny pod titulkem „V době smlouvání“. Za nejdůležitější prvek soudobých mezinárodních aktivit považovaly Lidové noviny Francii: „...*Že v středu kombinací stojí Francie, je přirozeno nejen z její zeměpisné polohy, ale i z proudů, které v ní vanou a vládní kruhy zvláště ovládají...*“⁴⁷² Současnou francouzskou vládu označily Lidové noviny za antiruskou a našly v ní dvě skupiny: anglofilu a germanofilu. Obávaly se možného uvolnění spojení Francie a Ruska, a to především v důsledku manévru německé diplomacie.

V červenci vyšel v Lidových novinách úvodník „Věci anglické“. K smlouvě s Francií podotkly: „...*S Francií uzavřená smlouva před nedávnem. Anglie se s ní krásně spřátelila, ale jen, pokud jde o poměry ve Středomoří. Nic nad to. Proto jako dobrá přítelkyně její intrikuje společně s Japonskem proti Francii v Siamu...*“⁴⁷³

V dubnu roku 1905 se Lidové noviny znovu zabíraly problematikou britsko-francouzských vztahů, a to především z důvodů vypuknutí první marocké krize. K návštěvě prezidenta E. Loubeta v Londýně vydaly Lidové noviny v 81. čísle článek, v němž konstatovaly: „...*Je ovšem jist, že schůzka nynějšími okolnostmi získává na významu, že má jistou důležitost a že dokazuje úplný soulad a velmi srdečnou shodu, která je v této chvíli mezi vládami obou zemí...*“⁴⁷⁴

Lidové noviny byly o první marocké krizi podrobně informovány také díky vlastnímu dopisovateli, kterého měly v Antonínu Vysloužilovi, řediteli dvorní hudby marockého sultána. Jeho postřehy shrnuly Lidové noviny v rubrice „Beseda“ v 82. čísle. K návštěvě císaře Viléma napsal: „...*Nejde o pouhé plivnutí, nýbrž že z Berlína hodili do marocké polévky, již Francie uvařila s Anglií a se Španělskem, nejhnusnějšího nadutého švába, pro něhož pojednou dojítí může k nejhroznější evropské válce...*“⁴⁷⁵ Vysloužil podal čtenářům Lidových novin obsáhlý a podrobný popis návštěvy císaře Viléma, jíž byl sám svědkem a účastníkem.

Zprávy o první marocké krizi se objevovaly v Lidových novinách pravidelně. Vyjadřovaly radost z každého německého neúspěchu a ponížení. Když podávaly zprávy o možném odstoupení ministra Delcassého, k jeho setrvání ve funkci podotkly: „...*Delcassé tedy zůstal a z nadšeného jásotu nezůstala říšsko-německému tisku i jeho rakouským odnožím než široce otevřená ústa. A to poskytuje veselý pohled...*“⁴⁷⁶

⁴⁷² Lidové noviny, XI., 1904, č. 96, s. 1-2.

⁴⁷³ Lidové noviny, XI., 1904, č. 161, s. 1-2.

⁴⁷⁴ Lidové noviny, XII., 1905, č. 81, s. 2.

⁴⁷⁵ Lidové noviny, XII., 1905, č. 82, s. 1-2.

⁴⁷⁶ Lidové noviny, XII., 1905, č. 95, s. 3.

Francouzskému ministrovi věnovaly Lidové noviny dokonce úvodník 131. čísla. Této postavě přisoudily velký vliv: „...*Udržení aliance s Ruskem, přátelství s Anglií a sblížení středomořských států, to všechno jsou činy nevšedního významu a německá diplomacie ví dobře, proč se tak úsilně namáhala o odstranění tohoto odpůrce...*“ Delcassého považovaly za úhlavního nepřítele německé diplomacie. K německému stanovisku na britsko-francouzské spojení Lidové noviny podotkly: „...*Stejně jako aliance s Ruskem pálí Německo shoda Francie s Anglií. Tu věří Berlín zase vážné nebezpečí. Anglie cítí dobře, že Německo přerůstá Evropě přes hlavu. Delcassé byl politik, který sjednocoval všechny ty, kdož se cítí ohroženými od Rýna. Odtud přátelství anglo-francouzské...*“⁴⁷⁷ Příčinu Delcassého pádu viděly především v podcenění německé diplomacie. Delcassého názory na britsko-francouzský poměr, uveřejněné ve francouzském tisku, Lidové noviny tlumočily čtenářům v 157. čísle a dále v 231., 235. a 237. čísle.

Výsledky první marocké krize Lidové noviny zhodnotily v 155. čísle a označily ji za diplomatickou porážku Francie: „...*Spor sice je smírně narovnán, jak se dalo očekávat, že však Německo přece jen zůstalo diplomatickým vítězem a že Anglie smlouvou s Francií o volnosti akce v Egyptě za volnost Francie v Maroku značně získala je nesporno...*“⁴⁷⁸ Z tohoto vyjádření Lidových novin byla cítit určitá přetrvávající nedůvěra v britskou diplomacii, která za úplnou volnost v Egyptě nastrčila Francii do Maroka, kde musela čelit narůstajícímu tlaku Německa. Lidové noviny také v dozvucích kritizovaly Die Neue freie Presse za jejich články o marocké krizi a s velkým uspokojením uváděly hlasy britského tisku, který vídeňský deník označil za pouhou ubohou služku Berlína.

Zahraniční zpravodajství Lidových novin prodělalo markantní pozitivní změny během búrské války. Důkazem této skutečnosti byl i odraz britsko-francouzských vztahů v listu. V letech 1895 až 1899 se Lidové noviny věnovaly zahraničí jen náhodně a velmi skromně. Důkazem tohoto tvrzení byla i fašodská krize, které neposkytly prakticky žádný prostor. Jediné zahraničně-politické zprávy se týkaly po většinou Balkánu a trojspolkových záležitostí. Búrská válka přinesla podstatný nárůst zahraničního zpravodajství, který po jejím skončení neopadl, naopak ještě vzrostl, a to především během rusko-japonského konfliktu. Britsko-francouzská „srdečná dohoda“ a následující události v poměru těchto dvou mocností, již dostaly na stránkách Lidových novin svůj prostor.

Během první marocké krize dokonce Lidové noviny využily služeb v Maroku usazeného krajana, který byl ochoten s listem spolupracovat. Pro Lidové noviny to byla událost značného

⁴⁷⁷ Lidové noviny, XII., 1905, č. 131, s. 1.

⁴⁷⁸ Lidové noviny, XII., 1905, č. 155, s. 3.

významu, o čemž svědčil i komentář redaktora v rubrice „Beseda“ o vzrušení při otevírání dopisu z Tangeru. Byl to také důkaz rostoucího významu zahraničního zpravodajství v listu. Co se týče samotné britsko-francouzské dohody, zachovávaly Lidové noviny určitou nedůvěřivost vůči Británii, což se projevilo i při první marocké krizi. Strach měly především z ohrožení rusko-francouzského spojení, které požívalo značné obliby nejen u Lidových novin. Postupem času, a především během první marocké krize, se plně postavily na stranu Británie a zejména Francie a vysoce hodnotily roli ministra Delcassého. Vyjadřovaly radost a uspokojení nad každým německým neúspěchem a každou německou obtíž a z tohoto pohledu vnímaly také britsko-francouzskou spolupráci. Marockou krizi i přes pozitiva britsko-francouzské spolupráce označily za diplomatickou porážku Francie.

Moravská orlice zásobovala v letech 1895-99 čtenáře o zahraničí zprávami ve větším rozsahu než Lidové noviny. Na její stránky se tak dostaly i záležitosti britsko-francouzského poměru, i když v tomto období najdeme v Moravské orlici ve větší míře spíše zprávy a komentáře k vztahům rusko-francouzským.

Fašodská krize se v Moravské orlici odrazila v několika článcích, především z října roku 1898. K důsledkům fašodské krize Moravská orlice podotkla: „...*Francie viděla, jak ji Anglie za úplného míru ohrožuje strašným zbrojením, jak všichni angličtí státníci chovají se k ní nepříznivě. Francie učinila, čím byla povinna sobě i světu, aby odstranila příčinu vojny. Fašodská afféra, jež mohla býti východištěm užitečného všeobecného dohodnutí o afrických a jiných věcech, bude míti za následek ochlazení poměru mezi oběma liberálními mocnostmi západními...*“⁴⁷⁹

Britské loďstvo označila Moravská orlice během fašodské krize za hrozbu pro evropské mocnosti v 274. čísle: „...*Jediné vážné nebezpečí hrozí všem kontinentálním mocnostem a to se strany anglického loďstva. Jakmile by Anglie, jen jediné evropské loďstvo porazila, stala by se vládkyní všech moří. Poslední epileptický záchvat Anglie, vždy tak klidné a rozvážné, musí otevřít oči Evropě a ukázati jí, čeho může od Anglie očekávati...*“⁴⁸⁰

Od roku 1902 informovala Moravská orlice pravidelně čtenáře o britsko-francouzském sbližování, i když tomuto tématu nevěnovala nějaký rozsáhlejší komentář, pouze shrnovala reakce francouzského a britského tisku. Zprávu o uzavření „srdečné dohody“ přinesla Moravská orlice 9. dubna roku 1904. Nejednalo se o rozsáhlý článek, ale pouze o krátký sloupek rubriky „Ze zahraničí“. Moravská orlice k podepsání dohody konstatovala: „...*Smlouva příslušná jest, událostí značné politické váhy. Někteří mají za to, že Francie*

⁴⁷⁹ Moravská orlice, XXXV., 1898, č. 254, s. 2.

⁴⁸⁰ Moravská orlice, XXXV., 1898, č. 274, s. 1.

vzdaleje se tím od Ruska, -někteří tvrdí naopak, že Francie akcí touto sprostředkuje, aby nedošlo snad z války ruskojaponské i k válce ruskoanglické... ⁴⁸¹

Marocká krize se stala vděčným tématem zahraničního zpravodajství Moravské orlice. V dubnu 1905 řešila důsledky návštěvy císaře Viléma v Tangeru: „...*Důsledkem pravým německé diverze jest další sblížení Francie s Anglií, jež dotvrzeno bude schůzkou anglického krále Eduarda s prezidentem Loubetem, a tu patrně stane se i dohoda nová za tím účelem, aby vliv Německa na mořích západních byl umenšen. Sblížení francouzsko-anglické znamená ovšem zároveň jisté oddálení Francie od Ruska nebo aspoň podstatné oslabení významu dosavadního spolku Francie s Ruskem. Další vývoj pohybů těchto, jest vysoce důležitý...*“ ⁴⁸²

V 131. čísle Moravská orlice pozitivně zhodnotila nový směr britské zahraniční politiky po nastoupení krále Eduarda VII. na trůn: „...*Anglie jest od nastolení krále Edvarda zřejmě na soustavném postupu co do svých mezinárodních stykův. Ukončení války burské a uzavřením smlouvy s Japonskem to začalo, po té pak přišlo naprosté utužení spolku s Portugalskem, vyrovnání s Francií a nyní utužení svazku s Španělskem. Jest tím jakož i zápasem na Dálném východě dána zcela, jinaká konstellace mezinárodní než kdy dříve, význam její zajisté jen ještě poroste...*“ ⁴⁸³

Podobně jako Lidové noviny či Národní listy i Moravská orlice zveřejnila výtahy z úvah bývalého francouzského ministra Delcassého o soudobé mezinárodní situaci. ⁴⁸⁴ V závěru roku 1905 již Moravská orlice rozebírala především schůzku cara Mikuláše II. a císaře Viléma II. a také mírová jednání mezi Ruskem a Japonskem. Co se týkalo Británie, rozváděla Moravská orlice především vládní krizi Balfourova kabinetu a rostoucí napětí mezi Německem a Velkou Británií.

Moravská orlice v letech 1895 až 1905 čtenářům poskytla prakticky pouze základní informace o britsko-francouzských vztazích. Nenajdeme na jejich stránkách téměř žádné delší komentáře a úvahy týkající se této problematiky. Zájem Moravské orlice o dané téma se pojil s fašodskou krizí a poté až se „srdečnou dohodou“ a dalším sblížením v souvislosti s první marockou krizí. Čtenář tohoto deníku byl sice v hrubých obrysech zpraven o vývoji britsko-francouzských vztahů, ovšem podrobnější informace musel hledat jinde. Moravská orlice hodnotila britsko-francouzské sblížení pozitivně, i když se jako další deníky obávala ohrožení důležitého spolku rusko-francouzského. Během fašodské krize odsuzovala agresivitu a zbrojení Británie, naopak vysoce ocenila francouzský mírový přístup.

⁴⁸¹ Moravská orlice, XLI., 1904, č. 81, s. 2.

⁴⁸² Moravská orlice, XLII., 1905, č. 80, s. 2.

⁴⁸³ Moravská orlice, XLII., 1905, č. 131, s. 2.

Hlas se ze všech třech zmiňovaných brněnských deníků věnoval problematice britsko-francouzských vztahů v letech 1895 až 1905 nejobsáhleji. V lednu roku 1896 uveřejnil Hlas článek rozebírající britsko-francouzskou dohodu o Siamu. Tuto smlouvu hodnotil jako další manévr britské diplomacie: „...*Anglie postoupila Francii kus území v Siamu (řemen z cizí kůže), aby si její přízeň získala. Francie však dá se tím sotva uspokojiti vůči neopráněnému roztahování se Anglie v Egyptě...*“⁴⁸⁵

V říjnu 1898 vycházelo na stránkách Hlasu pravidelné zpravodajství z fašodské krize pod titulkem „Fašoda“. Celkem takových příspěvků otiskl Hlas osm. Byly doplněny také přehledem ohlasů britského a francouzského tisku. Komentář k zahraniční politice Británie a USA vydal Hlas pod titulkem „Velmoci 20. století“. Hlas o posledních událostech soudil: „...*Podivnou náhodou spadá s touto čím dál větší neústupností Spojených států i rozčlenění a bojovnost Anglie. Všecko poukazuje k tomu, že anglosaský svět přechází teď na podzim k uskutečňování toho, o čem po celé jaro a léto snil a disputoval. Stojí dnes vyzývavě, s výsměchem brutálního siláka a napřaženou pěstí proti všemu ostatnímu světu...*“⁴⁸⁶ Hlas spojoval neústupné chování Británie ve fašodské krizi s americkým vítězstvím ve válce proti Španělsku a poukázal na nebezpečí hrozící Evropě ze strany anglosaských mocností.

Na vnitropolitické dění ve Francii reagoval úvodník z 3. června roku 1899. Za jednu z příčin soudobé neklidné situace označil Hlas také diplomatickou porážku Francie během fašodské krize. Hlas ovšem na rozdíl od Národních listů považoval francouzský ústup za nezbytný, vzhledem k britské převaze, a k ohlasu fašodských událostí ve Francii dodal: „...*Veřejnost francouzská předchozím diplomatickým zápasem, tak zcitlivěla, přijala to jako trpké pokoření politiky francouzské a zvláště těžce nesla to armáda francouzská...*“⁴⁸⁷

Hlas se v září roku 1900 pozastavil také nad nezvykle fungující spoluprací evropských velmocí v Číně a britsko-francouzské vztahy považoval za proměnlivé: „...*Lze říci, že styky mezi Francií a Anglií jsou přátelské. Obloha politická jest jasná, ale zavanutím sebe menšího větěrku může se zase zkaliti...*“⁴⁸⁸

Vzájemné návštěvy krále Eduarda VII. a prezidenta E. Loubeta odbyl Hlas krátkými zprávami a prakticky nijak je redakce nekomentovala. „Srdečnou dohodu“ představil Hlas čtenářům v 72. a 82. čísle roku 1904. Hlas důsledky smlouvy ohodnotil pozitivně: „...*Francie stává se nadále nárazníkovým státem mezi Anglií a Ruskem a tím zároveň zprostředkovatelem*

---

⁴⁸⁴ Moravská orlice, XLII., 1905, č. 157, s. 2.

⁴⁸⁵ Hlas, XLVIII., 1896, č. 14, s. 3.

⁴⁸⁶ Hlas, L., 1898, č. 255, s. 1.

⁴⁸⁷ Hlas, LI., 1899, č. 124, s. 1.

⁴⁸⁸ Hlas, LII., 1900, č. 205, s. 3.

mezi oběma. Jest prý jistou věcí, že rozhodné zlepšení poměrů mezi Anglií a Ruskem nastává tímto dohodnutím. Kromě toho má prý toto dohodnutí také ten význam, že je mír mezi evropskými mocnostmi zabezpečen více než kdykoliv předtím...“⁴⁸⁹ Hlas dále čtenářům konkretizoval předměty britsko-francouzské úmluvy.

Vyostření vztahů mezi Německem a Británií s Francií sledoval Hlas velmi pozorně. K napjaté situaci otiskl úvodník pod titulkem „Francouzsko a Anglicko proti Německu“. Hlas považoval za nezbytnou korekci německé zahraniční politiky, vzhledem k obrovské převaze britského a francouzského loďstva. Císařovu návštěvu v Tangeru Hlas správně spojil s britsko-francouzským dorozuměním a považoval ji za jakýsi německý protest: „...Však dohodnutím mezi Francií a Anglií bylo již mezinárodní postavení Marokka změněno. Cesta německého císaře jest do Tangeru jest tedy nepřímým protestem proti dohodnutí francouzsko-anglickému a čelí přímo proti politice Anglicka a Francouzsko. Právě proto může cesta toto zavdati příčinu ku zjevnému sporu Německa se spojenými mocnostmi Francouzskem a Anglií...“⁴⁹⁰ Hlas také informoval o chystaném setkání britského a francouzského loďstva. Nepředpokládal, že by první marocká krize mohla přerůst ve válečný konflikt, a to vzhledem k ruské zainteresanosti na Dálném východě a nedostatečné velikosti německé flotily.

V květnu 1905 se první marocká krize znovu dostala na první stranu Hlasu úvodníkem „Marokko“. Osud Maroka přirovnával Hlas k osudu Egypta: „...Marokko, po léta zmítané vnitřními boji a revolucemi, bude brzy druhým Egyptem, jako samostatný stát mrtvolou. To dobře už dnes cítí evropští supové, proto již obletují, sletují se, aby se podělili o kořist. Francie domluvila se již s Anglií loňského roku 8. dubna. Anglie prohlásila, že na Maroku zájmu nemá. Tím poskytla Francii volnou ruku, za to však Francie definitivně Anglii postoupila Egypt, o nějž po léta oba státy se přely...“ Na závěr vyjádřil Hlas obavy z rostoucí německé rozpínavosti: „...My v Rakousku můžeme se na německý rozmach jen dívati snad se závistí, ale hlavně s obavami o vlastní budoucnost...“⁴⁹¹

Hlas dokonce uvažoval o možném vzniku protiněmecké koalice za účasti Japonska, a to v 129. čísle: „...Snažila se Francie pohnouti Rusko k míru a Anglie taktéž se přičiňovala o to, aby Japonci stanovili mírné podmínky, aby umožněna býti mohla francouzsko-rusko-japonsko-anglická koalice, která by čelila zpupnosti Německa...“⁴⁹²

Úvodník „Marokko“ otiskl Hlas opět v červenci a zmínil se i o roli Británie v celém sporu: „...Francie, od té doby co jí vystrčila Anglie z Egypta, pokládala Marokko jako příští

---

⁴⁸⁹ Hlas, LVI., 1904, č. 82, s. 2.

⁴⁹⁰ Hlas, LVII., 1905, č. 17, s. 1.

⁴⁹¹ Hlas, LVII., 1905, č. 108, s. 1.

odškodnou za ztrátu Egypta. Anglie potichu souhlasila, Španělsko je bezmocno, Itálie slabá, proto neobávali se ve Francii nijakého soupeře evropského...“⁴⁹³ Článek se nesl v protifrancouzském duchu a jednoznačně odsoudil francouzskou snahu o uchvácení Maroka. Přitom autor zdůraznil, že Německo svým vystoupením zabránilo Francii, aby Maroku připravila osud britského Egypta. Konstatoval, že mezinárodní význam Německa značně vzrostl a znovu uzavřel článek obavami z dalšího postupu této mocnosti.

Britsko-francouzský poměr se stal námětem jednoho ze srpnových úvodníků. K aktuálnímu stavu vzájemných vztahů Hlas napsal: „...Okázalé uvítání francouzského loďstva v anglickém přístavním městě Porthsmouthu jest zevnějším znakem shody a přátelství mezi Anglií a Francií...“ Za iniciátora vzájemného sblížení označil Hlas jednoznačně Británii: „...Každým způsobem to bylo Anglicko, které přátelství s Francouzskem vyhledávalo, poněvadž spolku takového potřebuje mnohem více než Francouzsko...“ Dosavadní politiku Británie nehodnotil Hlas v příliš pozitivním světle: „...Dosud bylo Anglicko úplně osamoceno. Ježto se ale při hrabivé politice, která chce zabezpečit samovládu Británie ve všech dílech světa, neustále množí spory její s velkými státy evropskými, nebylo Anglicku patrně ve „skvělém osamocení“ již volno...“ Za hlavní motiv změny kurzu v britské politice označil Hlas rostoucí soupeření s Německem. Rozebíral také důvody britských snah o spojení s Francií: „...Anglicko tedy z čistě sobeckých pohnutek, které ostatně v politice skoro vždy rozhodují, vyhledávalo přátelství Francie. Pokus zdařil se tím snáze, že dosud neutuchla stará zášť Francouzů proti Němcům...“ Důsledkem první marocké krize bude podle Hlasu utužení britsko-francouzského svazku, a tudíž mělo celé společenství jasně protiněmecký charakter: „...Vůči takovým událostem nemůže míti přátelství francouzsko-anglické jiného významu, nežli že má být Německo ve svých rozpínavých snahách drženo na uzdě. Tím není řečeno, že má shoda francouzsko-anglická význam válečný. Naopak účelem jejím může spíše býti odvrácení války, do které se Německo proti Francii a Anglicku zároveň sotva pustí...“⁴⁹⁴ Autor článku ovšem varoval před možnými zápletkami v Evropě, souvisejícími s nebezpečným oslabením pozice Ruska. Dorozumění Británie s Francií přirovnával k dohodě Rakouska a Ruska z roku 1897.

Také v Hlasu můžeme určit v letech 1895 až 1905 dvě období zájmu o vztah Británie s Francií. Prvním byl říjen a listopad roku 1898, kdy se čtenáři mohli dočíst podrobněji o fašodské krizi. Svou pozornost potom Hlas znovu upřel na britsko-francouzské vztahy až

---

⁴⁹² Hlas, LVII., 1905, č. 189, s. 2.

⁴⁹³ Hlas, LVII., 1905, č. 156, s. 1.

⁴⁹⁴ Hlas, LVII., 1905, č. 182, s. 1.

v roce 1905, kdy vydal několik rozsáhlých komentářů a úvodníků k marocké krizi i k britsko-francouzské spolupráci během těchto napjatých událostí. Hlas dokonce v obsáhlosti zpravodajství a komentářů z první marocké krize předčil i pražské Národní listy. Pro Hlas byl typický kritický postoj k Francii a její politice. Tato skutečnost byla zapříčiněna zejména dlouhodobě napjatým vztahem mezi francouzskou republikou a Vatikánem. Katolický Hlas tento fakt citlivě vnímal, a proto se stavěl povětšinou i proti francouzské koloniální expanzi. Za postup v Maroku ji ostře kritizoval, a dokonce považoval zásah Německa do těchto záležitostí za do jisté míry oprávněný a pro Maroko za spásný, což bylo v rozporu s mladočeskými deníky. Osud Maroka přirovnal k postavení Egypta. Hlas ale na druhou stranu také neskrýval strach z důsledků německé expanze a z dalších mezinárodních zápletek.

V tomto ohledu považoval britsko-francouzské spojení za potřebnou překážku německé rozpínavosti. Tudíž ji i přes výhrady hodnotil pozitivně. Za původce britsko-francouzského dorozumění považoval Hlas Británii, která se všemožně snažila vymanit se ze své nebezpečné izolace. Přesto britské úmysly neviděl jako upřímné a byl přesvědčen, že Francii pouze využívala proti rostoucí moci Německa.

Hlas označil „srdečnou dohodu“ za nezbytný konec politiky „splendid isolation“, na rozdíl od Lidových novin, které změnu kurzu avizovaly již při uzavření britsko-japonské aliance o dva roky dříve. Během fašodské krize Hlas odsoudil britskou agresivitu a neústupnost, kterou spojil také s americkou expanzivní politikou.

Sociálně-demokratické listy Právo lidu a Rovnost se podobně jako ostatní deníky zabývaly v otázce britsko-francouzských vztahů především bojem o Fašodu a „srdečnou dohodou“ a jejími následky. Rovnost vydala na první straně 89. čísla roku 1898 příspěvek shrnující výsledky eskalujícího britsko-francouzského napětí: „...*Francie, k válce nepřipravená, aby srážce se vyhnula, zřekla se nároků na zabrané území, Fašodu, čímž však neuspokojená Anglie, kteráž dosud zbrojí, takže celý svět se táže, co že má za lubem? Nepochybně angličtí velkokupčící chystají se na loupež ve velkém a proto zbrojnoši jejich, vojsko a námořnictvo voláni jsou do zbraně. Potom prý jsme na počátku století míru...*“ Za hlavní důvod napětí označila Rovnost rostoucí militarismus: „...*Dokud nebudou kapitalistickým stvůrám vyrvány otěže osudů národů, budou mírozvěstě planými frázemi. Jest na čase by národové zašlápaly hydru militarismu a zjednaly budoucnosti mír...*“⁴⁹⁵

Také Právo lidu odsoudilo Francii i Británii za Fašodu jako kapitalistické mocnosti v zajetí imperialismu: „...*Jak viděti tedy, nový konflikt mezinárodní vystupuje na obzoru,*

---

⁴⁹⁵ Rovnost, XIV., 1898, č. 89, s. 1.

*způsobený lačností s níž se kapitalistické velmoci evropské vrhají na cizí díly světa a až tam hluboko dole v Africe budou snad před očima černochů prolévat krev svou vojáci dvou kulturních národů- a to všechno v době, kdy se chystá mezinárodní konference míru!...*⁴⁹⁶

V říjnu 1898 uveřejnilo Právo lidu na poměry svého zahraničního zpravodajství rozsáhlý článek nazvaný „Spor o Fašodu“. Čtenáři dostali podrobnější informace o pozadí celého konfliktu a byli varováni před možnou válkou, pokud by Francie neustoupila. K britským nárokům dodalo: „...Anglie odvolává se na jakési své právo historické, na totiž, že Fašoda leží v oblasti zájmů egyptských a –poněvadž Egypt dnes ve skutečnosti je ovládán Angličany –tedy i anglických...“⁴⁹⁷ Právo lidu rozebralo také britské plány na zbudování železnice z Káhiry do Kapského města a nešetřilo kritikou obou zainteresovaných mocností: „...Pro tyto krajiny středoafričké to bude ovšem jedno, bude-li tam „dobrodiní“ dnešní civilisace přinášeny pod uniformou anglickou či francouzskou. Oba státy jsou vedeny při tomto sporu stejným zájmem: zájmem kapitalismu, jemuž je Evropa úzká a jenž lační po nových a nových oblastech pro bohatnutí a vývoz...“⁴⁹⁸

Právo lidu zveřejnilo na počátku roku 1899 další článek, v němž přiblížilo odmítavé reakce francouzských socialistů k zostření britsko-francouzské krize a také manifest francouzských socialistů britskému proletariátu, v němž byli britští proletáři vyzváni k odporu proti vládní politice. Za jedinou kulturní a pokrokovou sílu v obou zemích považovalo Právo lidu právě proletariát.⁴⁹⁹

K britsko-francouzskému sblížení Rovnost uveřejnila první informace v červenci roku 1903. List kritizoval pokrytecké uzavírání spojenečství mezi mocnostmi, které demonstroval na soudobých aliancích: „...Charakteristickým jest to, že Anglie jest spojencem Japonska, které se chystá do války s Ruskem. Francie jest zase spojencem Ruska. To ovšem, ale nic nevdí, aby Francie a Anglie se nebratřičkovaly. Nejlepší důkaz proto, že fráse o sbratření se národů, jak se aliancím států říká, není ničím jiným než pouhou povídačkou k oklamání lidu. Ve skutečnosti jsou všechny podobné aliance diktovány pouze sobeckými zájmy panujících vrstev...“ Britské důvody pro sblížení s Francií popsala Rovnost jako hledání východiska z nouze: „...Buržoasie anglická, svírána starostmi o budoucnost a tlačena konkurencí německou, hledá spojence...“⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ Právo lidu, VII., 1898, č. 260, s. 3.

⁴⁹⁷ Právo lidu, VII., 1898, č. 287, s. 2.

⁴⁹⁸ Tamtéž, s. 3.

⁴⁹⁹ Právo lidu, VIII., 1899, č. 19, č. 2.

⁵⁰⁰ Rovnost, XIX., 1903, č. 82, s. 2.

V dubnu 1904 již uvěřila Rovnost informace o „srdečné dohodě“ a příčinou jejího podepsání byl podle ní také strach z možné války: „...*Franko-anglická dohoda jest jistě také částečně výrazem strachu v předních kruzích obou států zavládnuvšího při pomýšlení, že by mohly být strženy ve vír světové války a proto si pospíšily Anglie i Francie, aby dohodou manifestovaly svou mírumilovnost a zároveň i odřeknutí svým spojencům...*“⁵⁰¹

První marockou krizí se Právo lidu ani Rovnost nezabývaly s takovou intenzitou a pozorností jako např. Hlas či Lidové noviny. Rovnost otiskla v dubnu 1905 příspěvek pod titulkem „Marokko“ a proměnila ho v obžalobu diplomacie jako takové a celou krizi označila za novou komedii: „...*Diplomati se navzájem obviňují z neupřímnosti a falše, jako kdyby diplomati měli vůbec něco jiného na starosti, než dělati různé intriky, kterým dodávají pak ohromnou důležitost před světem. Počínání diplomatů už způsobilo mnoho zla a mnohé krveprolití...*“ O osudu Maroka již bylo podle Rovnosti beztak rozhodnuto: „...*Francouzský kapitalism vztahuje na Maroko svou ruku a neupustí. Anglie vybízí Francii, aby se nenechala Německem odstrašiti a marokánskou kořist si nenechala odehnati...*“⁵⁰²

V červnovém článku „Marokánská otázka“ rozváděla Rovnost reakce francouzských socialistů a přidala i vlastní stanovisko k situaci: „...*Francouzští soudruzi dívají se na mezinárodní situaci v Evropě hodně pesimisticky a nevěří vládě francouzské, že by skutečně byla proti válce, jak stále ujišťuje. Anglie by si ovšem mohla války přát, aby zbavena byla nebezpečného svého soupeře na všech trzích Německa. Můžeme se domnívati, že obavy našich francouzských soudruhů o mír evropský jsou přehnány, neboť vlády evropské vidí jasně na Rusku k jakým důsledkům vedou války...*“⁵⁰³ Rovnost odmítla obviňování socialistů z vyvolávání válek vedoucích k revolucím a právě počínání francouzských socialistů vyzdvihla jako ukázkou snahy socialistického hnutí o zachování míru. Názory Práva lidu byly prakticky identické a navíc Rovnost se věnovala situaci okolo marocké krize podrobněji, proto je zde nezmiňujeme.

Sociálně-demokratická periodika zastávala, stejně jako i v jiných případech, odlišná stanoviska a názory než ostatní český tisk. Problematice britsko-francouzských vztahů sice nevěnovala takovou pozornost jako jiné české listy, ale přesto se z nich dal rekonstruovat jejich názor na dané téma, tak jak ho prezentovaly čtenářům. Je třeba říci, že se kvůli svým postojům tentokrát Rovnost a Právo lidu nedostaly do kontroverze s jinými českými periodiky, a to i přes rozdílnost názorů. Tato skutečnost byla jistě důsledkem určité

---

⁵⁰¹ Rovnost, XX., 1904, č. 44, s. 2.

⁵⁰² Rovnost, XXI., 1905, č. 41, s. 3.

⁵⁰³ Rovnost, XXI., 1905, č. 73, s. 4.

okrajovosti tématu, které nevyvolávalo zdaleka takový zájem a emoce, jako např. problematika búrské války či konfliktu rusko-japonského. Sociálně-demokratické listy kritizovaly imperialismus jako celek a z toho vyplývalo i odsouzení různých koloniálních sporů, jakým byla i fašodská krize. V tomto ohledu nedělaly rozdíly mezi britským a francouzským imperialismem, i když ostřeji odsoudily přeci jen bezpátevní chování britského kabinetu. Zdůraznily také mírotvorný postoj francouzských socialistů, odmítajících jak fašodskou krizi, tak marocké dobrodružství. Za hlavního vyníka fašodské krize označili socialisté hydru militarismu.

Britsko-francouzskou dohodu označily za podvod na obou národech: od britské a francouzské buržoazie, které k podepsání dohody vedl jedině strach z války, jež by mohla přinést revoluci, podobnou té v Rusku. Ovšem také připouštěly, že tato dohoda pomůže dočasně k zachování míru. Rovnost tvrdila, že pro britskou buržoazii byla dohoda s Francií jediným východiskem z úplné mezinárodní izolace.

Časopisy *Naše doba* i *Česká revue* uveřejnily hned několik statí reagujících na britsko-francouzský poměr. *Naše doba* otiskla tři takové články. J. M. Podhorský byl autorem třináctistránkové studie nazvané „*Britannia versus Galliam*“.⁵⁰⁴ Mapovala soupeření Británie a Francie v Egyptě, střední a západní Africe a obsáhleji i v Siamu. Podrobně líčila britské plány na dosažení spojnice Káhira-Kapské město a francouzské nárokování na úplné ovládnutí severní Afriky. Podhorský se také rozepsal o francouzských snahách o ovládnutí Súdánu a dostal se tak k fašodské krizi. Za hlavního inspirátora nesmlouvavého postupu Britů považoval autor ministra kolonií Chamberlaina. Podrobně rozebíral francouzskou kolonizaci Madagaskaru a britské protesty proti francouzskému postupu považoval vzhledem k jejich počínání v Egyptě za neoprávněné. Podhorský nezapomínal ani na další předmět sporu, jímž byl New Foundland. Současný poměr obou zemí považoval za napjatý, ovšem vzhledem k britské převaze na moři nepředpokládal válečný konflikt. Pokud by Británie pokračovala v agresivní politice, pokládal sblížení obou zemí za nemožné. K britsko-francouzským vztahům na závěr při příležitosti příjezdu francouzského velvyslance Paula Cambona do Londýna konstatoval: „...*Za takových okolností čeká pana Cambona, nového francouzského vyslance v Londýně, jenž dle instrukcí obdržенých na pařížské Quai d' Orsay má z pány šerého, klidného londýnského Downingstreetu vyhledávati spravedlivé urovnání oboustranných zájmů, srážejících se skoro ve všech dílech světa, velmi těžká a nesnadná úloha...*“⁵⁰⁵

⁵⁰⁴ *Naše doba*, VI., 1899, s. 356-363, 405-412.

⁵⁰⁵ Tamtéž, s. 412.

Na tuto studii Podhorský navázal v srpnu roku 1899 dalším rozsáhlým čtyřstránkovým příspěvkem, v němž hodnotil britsko-francouzskou dohodu o vymezení sfér vlivu v střední a západní Africe.⁵⁰⁶ Současné velmocenské postavení Francie viděl velmi optimisticky: „...*Půl druhého sta let to trvalo, než se na začátku tohoto věku Anglii podařilo Francii z řady velkých velmocí osadních vytisknouti, šedesát let po dobytí Alžíru zaujala opět mezi nimi, -druhé místo. Fluctuat, sed non mergitur!...*“⁵⁰⁷

V době uzavření „srdečné dohody“ byl Podhorský již po smrti a Naše doba vydala pouze komentář menšího rozsahu a vyzvedla velký význam dohody: „...*Tato pro obě strany přímo velkolepá kompensace dokazuje, při nepovolnosti, jaká jinak dnes u všech světových států v koloniální politice jest zvykem, že se nejedná jen o nahodilou smířčí dohodu, nýbrž, že jde u obou států o pronikavou změnu dosavadní jejich zahraniční politiky...*“⁵⁰⁸

Nyní se dostáváme ke konkurenčním příspěvkům, jež v České revui vydal V. Švambara. Ve druhém ročníku České revue uveřejnil dvoudílnou studii „O Súdán a Saharu“⁵⁰⁹, která měla celkový rozsah deset stran. Švambara reagoval na fašodskou krizi a podával podrobné informace o působení Marchandovy expedice, zmínil také její vědecký přínos. Marchandovy činy vyzdvýhoval a odmítl jeho kritiku v tisku. Britský výklad, podle nějž britská vláda u Fašody jednala v právu, Švambara zpochybňoval a k důsledkům fašodské krize podotkl: „...*Vzdáním se Fašody, vzdává se tudíž Francie definitivně svého velkého plánu dosíci od západu bezprostředně hranic Habeše, po případě Indického oceánu. Na Nilu Anglie dosáhla úplně, čeho chtěla...*“⁵¹⁰ Autor se dále věnoval posledním francouzským ziskům na základě smlouvy s Británií na severu a ve střední Africe, přičemž je rozebíral do geografických a etnografických podrobností. Neopomenul podobně popsat také britské državy a k situaci v Africe po uzavření britsko-francouzské smlouvy konstatoval: „...*Pro Anglii naprostá převaha v zemích na Nilu a ve východní Africe, v západní pak dominující postavení na dolním Nigeru, pro Francii panství nad celou západní a střední Saharou, úplná převaha v západním Súdánu, zvláště na horním a středním Nigeru, znamenití postavení ve střední Súdánu (na Čadu a Šari)...*“⁵¹¹ Švambara hodnotil evropskou expanzi v Africe a nové železniční projekty jako velmi výhodné a přínosné a k důležitosti Afriky pro Británii a Francii podotkl:

---

⁵⁰⁶ Naše doba, VI., 1899, s. 604-608.

⁵⁰⁷ Tamtéž, s. 607.

⁵⁰⁸ Naše doba, XI., 1904, s. 517-518.

⁵⁰⁹ Česká revue, II., 1899, s. 1305-1314, 1424-1435.

⁵¹⁰ Tamtéž, s. 1312.

⁵¹¹ Tamtéž, s. 1313.

„...*Francie se mívá obroditi africkými državami, koloniální váha Anglie, hlavně po nových anexích egyptských kloní se rovněž do Afriky...*“⁵¹²

Další podrobnosti britsko-francouzské dohody rozvedl dr. Frejlach v prvním ročníku České revue v rubrice „Geografické rozhledy“ a v téže rubrice nastínil také podstatu sporů Británie a Francie v západní Africe.⁵¹³ Frejlach obecně kritizoval boj mocností o rozdělení Afriky: „...*Přitom zajímavé, že získá-li jeden stát něčeho, dobrý soused již mu závidí a neustává tak dlouho s nevolí a opovržením psáti o „nenasytnosti jistých lidí“, dokud také sám se něčeho nezmocní. Jakmile se tak stane, vymění se prostě stát „nenasyta“ s mravokárným kolegou úlohu a komedie jde od repetice...*“⁵¹⁴ Frejlach podrobně zmapoval zájmové oblasti obou mocností a k jejich taktice dodal: „...*Postup Francouzů a protesty Angličanů- toť význačná stránka tamních poměrů...*“⁵¹⁵

V „Rozhledech geografických“ se objevil v roce 1899 další zajímavý příspěvek dr. Frejlacha, v němž se autor podrobně zabíral výpravou de Bonchampsovou, která se původně po prozkoumání dnešního území Ugandy a Konga měla sejít s Marchandovou expedicí u Fašody.⁵¹⁶

Britsko-francouzský spor o Fašodu a soupeření obou mocností v Africe na sklonku 19. století vyvolalo neobyčejný zájem českých časopisů Naší doby a České revue. Články Podhorského, Frejlacha či Švambery měly vysokou úroveň a čtenář, který se zajímal o tuto problematiku hlouběji než byla nastíněna v dením tisku, v nich našel prakticky veškeré potřebné informace. Podhorský ve své rozsáhlé studii navíc líčil nejen soupeření v Africe, ale přiblížil i další třetí plochy vzájemného poměru. Všechny články byly psány s určitým, i když ne příliš výrazným profrancouzským nádechem; tento byl nejvýraznější u Podhorského, který nejvíce zdůrazňoval francouzské koloniální úspěchy. Jediný Frejlach místy kritizoval koloniální politiku velmocí obecně, zatímco jeho kolega v České revui Švambera považoval počínání mocností za prospěšné a pokrokové.

Naše doba a Česká revue podala čtenářům jedinečný pohled na podstatu britsko-francouzských sporů, který mohl být vítaným doplňkem k mnohdy povrchním a útržkovitým informacím denního tisku. Český čtenář tedy nemusel díky oběma nedávno založeným časopisům pro podrobné informace sahat po zahraničních či německých tiskovinách, ale mohl se k nim dostat i prostřednictvím českých časopisů.

---

⁵¹² Tamtéž, s. 1428.

⁵¹³ Česká revue, I., 1898, s. 1507-1508.

⁵¹⁴ Tamtéž, s. 1508.

⁵¹⁵ Česká revue, I., 1898, s. 1508.

⁵¹⁶ Česká revue, II., 1899, s. 221-223.

Britsko-francouzské vztahy v letech 1895-1905 nevyvolávaly v českém denním tisku obecně tolik pozornosti jako např. vztahy britsko-ruské či búrská válka. Přesto k nim musela česká periodika zaujmout své stanovisko. Byly to hlavně dvě události, které přitáhly zájem českých listů. Tou první byla přirozeně fašodská krize a hrozba britsko-francouzské války, druhou potom byla první krize marocká a britsko-francouzská spolupráce proti Německu. Během napětí kvůli Fašodě většina listů kritizovala britskou neústupnost a následné zbrojení. Naopak vysoce hodnotila francouzskou snahu o zachování míru, i když Národní listy nesouhlasily s tím, co nazvaly francouzskou národní potupou, tedy mírem za cenu ztráty národní cti. Většina periodik také považovala jednoznačnou převahu britského loďstva spolu s vnitropolitickými těžkostmi ve Francii za hlavní důvody francouzského pokoření. Lidové noviny se k fašodské krizi prakticky nevyjadřovaly a britsko-francouzský poměr začaly sledovat a hodnotit teprve po skončení búrské války.

Britsko-francouzské sblížení viděla nesocialistická česká periodika ze dvou úhlů pohledu. Tím prvním bylo hodnocení zdůrazňující pozitivní roli nového britsko-francouzského přátelství v boji s německou rozpínavostí, ze které měly české deníky, zde je nutno zmínit především Hlas, značné obavy. Jako jednoznačný motiv britsko-francouzského sblížení označily shodně německou agresivní politiku. Přitom Hlas jednoznačně tvrdil, že impuls ke sblížení dala Británie. Hlas a částečně také Národní listy označily „srdečnou dohodu“ za odklon britské zahraniční politiky od „splendid isolation“, Lidovými novinami avizovaný již v roce 1902 při podpisu britsko-japonské smlouvy.

Druhým momentem bylo citlivé vnímání rusko-francouzského spojení, které česká nesocialistická periodika považovala vzhledem k britsko-ruskému antagonismu za ohrožené britsko-francouzskou dohodou a za další pokus Británie dostat Rusko do izolace. Obavy vyjádřily především mladočeské listy a Moravská orlice. Tyto prvotní rozpaky prakticky vymizely po skončení rusko-japonské války, kdy český tisk spíše spekuloval o vytvoření britsko-francouzsko-ruského bloku proti Německu. Tuto variantu opět preferovaly oba mladočeské deníky spolu s Moravskou orlicí.

K politice Británie vůči Francii se vyjadřovaly české listy značně obezřetně a podezřívavě, a to až do první marocké krize, kdy se začaly klonit na stranu britsko-francouzského bloku proti německé expanzi. Katolický Hlas zastával negativní stanovisko i k Francii a její vládě, a to především kvůli napjatým vztahům Francie s Vatikánem. Proto také Hlas ostře kritizoval francouzskou snahu o ovládnutí Maroka a vyzvedl německou intervenci, v čemž se dostal do názorového rozporu s Národními listy i Lidovými novinami.

Na názorovém okraji českého tisku stála i v tomto případě sociálně-demokratická periodika, která, vycházejíce ze své kritiky kapitalismu a imperialismu, odsuzovala francouzskou i britskou vládu za boj o rozdělení Afriky a za stupňování válečného napětí, především v zájmu militarismu. V tomto ohledu se ztotožnila s protiválečným prohlášením francouzských socialistů. Odmítla také uzavření „srdečné dohody“, jež prý měla jediný cíl, a to zamezit válce, která by mohla přinést domácí nepokoje a nárůst vlivu proletariátu a sociálnědemokratického hnutí v obou zemích, jako tomu bylo v Rusku v roce 1905. Při této příležitosti odsuzovaly kabinetní diplomacii a pokrytecké uzavírání aliancí obecně. Tentokrát ovšem nebyly Rovnost ani Právo lidu za svůj postoj pranýřovány ostatními deníky, což svědčilo o skutečnosti, že britsko-francouzský poměr nevyvolával u čtenářů ani redaktorů takové emoce jako např. búrská válka či především válka rusko-japonská.

Spektrum českého denního tisku vhodně doplňovalo několik rozsáhlých článků v časopisech Naše doba a Česká revue, kde se mohl zájemce dočíst v obsáhlých studiích Frejlacha, Podhorského a Švambery podrobné informace o podstatě britsko-francouzského soupeření nejen v Africe. Mohl si tak díky oběma časopisům udělat zasvěcený obrázek o situaci, který podstatně rozšiřovaly informace čerpané z denního tisku.

6. Trojspolek a Velká Británie v letech 1895-1905 a reflexe vztahů v českém tisku

Problematika vztahů Velké Británie a Trojspolku je opět poměrně komplikovaná, proto jsme rozdělili příslušný oddíl rozebírající odraz v jednotlivém periodiku do dvou základních částí. Nejprve nastíníme, jak reagoval daný list na britsko-německý poměr a následně se vyjádříme k tomu, jestli a případně jakým způsobem se zabýval vztahy Velké Británie a zbývajících členů Trojspolku: Rakouska-Uherska a Itálie. Samotná kapitola je rozvržena, podobně jako předchozí, do dvou podkapitol. Co se týče poměru Velké Británie a Německa, nebudeme se již znovu vracet k jihoafrické krizi z roku 1896.⁵¹⁷

6. 1. Vztahy Británie a Trojspolku mezi lety 1895-1905

Vztah Velké Británie k Trojspolku byl na počátku 90. let 19. století podstatně přátelštějším než poměr k rusko-francouzskému bloku. Británie byla k Trojspolku vázána jakýmsi pomyslným tenkým poutem středomořských dohod s Rakouskem-Uherskem a Itálií z roku 1887. Potřebovala Rakousko-Uhersko jako protiváhu Ruska na Balkáně, a proto mu přislíbila svou podporu v případě války. Naopak Rakousko-Uhersko sdílelo s Británií dlouhodobý zájem na omezení ruského vlivu v oblasti a přivítalo iniciativu tradičního balkánského spojence Británie. Itálie dostala příslib diplomatické podpory v otázce Tripoliska, Británie zase italskou pomoc ve Středomoří. Británie se ovšem v těchto dohodách v podstatě žádnou konkrétní pomocí nevázala a získala dva menší členy Trojspolku k spolupráci na ochraně svých zájmů. Středomořské dohody uvítalo i Německo a zvláště kancléř Bismarck, který je považoval za počátek těsnější spolupráce Británie s Trojspolkem.⁵¹⁸

Po Bismarckově odstoupení, kdy se kancléřem stal L. von Caprivi, Německo začalo praktikovat tzv. „nový kurz“ zahraniční politiky. Jedním z jeho projevů mělo být také sblížení s Velkou Británií. V létě roku 1890 byla podepsána tzv. helgolandská smlouva, v níž Británie výměnou za strategický ostrov Helgoland u německého pobřeží získala řadu významných ústupků v Africe, jako byla oblast Witu či Ugandy a také souhlas s britským protektorátem nad Zanzibarem. V Británii byla dohoda považována za úspěch britské diplomacie, zatímco v Německu vláda sklídila kritiku především imperiálních kruhů. V pozdějších letech v období růstu německého válečného loďstva by byl ostrov Helgoland pro britskou admiralu bodem

⁵¹⁷ Tuto záležitost jsme dostatečně popsali ve druhé kapitole.

⁵¹⁸ Buben, J.: *Středomořské dohody 1-3*, in: *Historický obzor*, č. 1-6. 1999, s. 8-16, 56-63, 114-122.

nesmírné strategické hodnoty. Přijetí dohody bylo důkazem, že na počátku 90. let nepovažovala Británie Německo za vážného konkurenta na moři.⁵¹⁹

V 90. letech 19. století rostla německá koloniální expanze ve všech oblastech světa. Největší pozornost v první polovině 90. let soustředilo Německo na Afriku. K imperiální agitaci se nejvíce a nejhlučněji vyjadřoval Všeněmecký svaz, který byl založen roku 1891. Byl agitátorem koloniální expanze a jeho členy bylo mnoho významných osobností německého veřejného života.⁵²⁰

V roce 1893 uzavřelo Německo dohodu s Británií o rozdělení sfér vlivu ve střední Africe. Británie záměrně přenechala Německu území, o němž věděla, že bylo zájmovou oblastí Francouzů. Británie tak počítala s německo-francouzským sporem. Je to také důkaz toho, že Británie měla v koloniích v této době raději za sousedy Němce než Francouze. Němci ovšem uzavřeli dohodu s Francií a Británii tak v podstatě vypálili rybník.⁵²¹ Německý kapitál v první polovině 90. let úspěšně pronikal také do Osmanské říše, kde se Němci zajímali především o koncese na stavbu železnic a získali také povolení k stavbě trati z Haydarparasi do Ankary. Britové tyto snahy sledovali velmi pozorně se vzrůstajícím neklidem.⁵²²

Německu se v první polovině 90. let nepodařilo Británii získat k užšímu spojení a prolomit její „splendid isolation“. V Německu tudíž začali přehodnocovat svůj postoj k ostrovní říši. Prvním a velmi závažným projevem počínajících vážných rozporů byla jihoafrická krize na počátku roku 1896. Německo svým vystoupením na ochranu Búrů rozbouřilo dosud poklidné vody vzájemných vztahů a v Británii vyvolalo obrovskou bouři nevole. Krize sice byla poměrně rychle diplomaticky zažehnána, ale zanechala na vzájemných vztazích značné šrámy.⁵²³ Ještě po odeznění této roztřky byl Winston Churchill přesvědčen o neměnnosti britsko-německého poměru: „...*Ale žádná z těchto diplomatických nepřijemností nevyhýlila politiku z jejího pevného směru. Britská říše se dívala lhostejně na německou koloniální expanzi. Přes jejich sokovství v zahraničním obchodě vyrostly mezi Anglií a Německem již mnohem důležitější obchodní styky...*“⁵²⁴ Pro Británii byla jihoafrická krize pouze dalším důkazem německé slabosti. Německo prakticky nemohlo Británii se svým malým loďstvem nijak vážněji uškodit, i kdyby chtělo. Zároveň byla celá situace vítaným obrázkem neschopnosti utvořit kontinentální ligu, tedy ukázkou nepřekonatelných rozporů evropských mocností. Pro Británii to bylo další jasné vítězství „splendid isolation“.

⁵¹⁹ Kennedy, P.: *The rise of the Anglo-German antagonism, 1860-1914*, London 1990, s. 132-136.

⁵²⁰ Kořalka, J.: *Všeněmecký svaz a česká otázka koncem 19. století*, Praha 1963, s. 10-12.

⁵²¹ Chvostov a kol.: *Dějiny diplomacie*, II. díl 1871-1914, s. 242-244.

⁵²² Hlavačka, M., Pečenka, M.: *Trojspolek*, Praha 1999, s. 160-161.

⁵²³ Jerusalemiskij, A., S.: *Zahraniční politika německého imperialismu koncem XIX. století*, Praha 1952, s. 97-130.

V Německu si také uvědomovali důsledky krize a především imperální kruhy okolo císaře Viléma II. začaly volat po stavbě silného loďstva, které by bylo schopno bránit německé zájmy ve světě. Jeho potřebu zesilovala pokračující expanze, která v polovině 90. let směřovala do Číny, kde Německo získalo svůj první přístav.⁵²⁵

Právě ve věci Dálného východu došlo v letech 1897-1898 k britsko-německým jednáním, iniciovaným ministrem kolonií Chamberlainem, o spojenectví obou zemí zaměřeném proti Rusku. Tato snaha se v Německu nesečkala s porozuměním, a tak jediným výsledkem jednání byla britsko-německá dohoda o možném rozdělení portugalských kolonií.⁵²⁶ Britové se ovšem ve skutečnosti s Němci nehodlali o toto území dělit a tak Portugalsku v říjnu 1899 tajně potvrdili Windsorskou smlouvu, zachovávající celistvost portugalských držav. Britové Němce tedy fakticky napálili a navíc získali jejich neutralitu během války v Jižní Africe.⁵²⁷ V roce 1898 byl v říšském sněmu přijat první tzv. námořní zákon, rozšiřující velikost německého válečného loďstva. Přestože toto posílení ještě neznamenovalo vážné ohrožení britské nadvlády, bylo již v Británii přijímáno se značnou nervozitou.⁵²⁸

Během búrské války zachovávalo Německo neutralitu výměnou za britské ústupky v Samojském souostroví. Veřejné mínění v Německu ovšem stálo většinou na straně Búrů a vláda byla kritizována za zřeknutí se jejich podpory. Skutečností ovšem bylo, že Německo by Búrům nemohlo prakticky nijak pomoci, i kdyby chtělo. Jedinou možností bylo uzavření kontinentální ligy s ostatními evropskými mocnostmi, což se během búrské války opět ukázalo jako zcela nemožné.⁵²⁹

V době zuřícího konfliktu v jižní Africe se Joseph Chamberlain znovu pokusil oprášíť svůj starý plán na spojenectví s Německem na Dálném východě a jednání proběhla na jaře roku 1901. Skončila ovšem znovu neúspěchem. Němci totiž odmítali spolek proti Rusku a počítali spíše s variantou britsko-ruské války, která by Německu přinesla další možnosti expanze a oslabení dvou největších protivníků v oblasti. Kancléř B. Bülow navíc britské snahy zamítl tak neomaleně, že to v hrdých Britech vyvolalo pobouření.⁵³⁰

Tato jednání byla podle našeho názoru přelomem v britsko-německých vztazích. Britové si po jejich ztroskotání totiž začali plně uvědomovat, že Německo se pro ně stává

---

⁵²⁴ Churchill, W. S.: *Světová krize 1911-1918*, I. díl, Praha 1930, s. 22.

⁵²⁵ Taylor, A. J. P.: *The struggle for mastery in Europe 1848-1918*, Oxford 1971, s. 373-375.

⁵²⁶ Jerusalemiskij, A. S.: *Zahraniční politika německého imperialismu koncem XIX. století*, Praha 1952, s. 458-528.

⁵²⁷ Langer, W. L.: *The diplomacy of imperialism 1890-1902*, London 1950, s. 624-626.

⁵²⁸ Jerusalemiskij, A. S.: *Zahraniční politika německého imperialismu koncem XIX. století*, Praha 1952, s. 340-392.

⁵²⁹ Langer, W. L.: *The diplomacy of imperialism 1890-1902*, London 1950, s. 636-645.

nepřítelem číslo jedna, který se Británii snaží všemožně nastrčit do války a svoji vyděračskou politikou chce dosáhnout další koloniální zisky.

Navíc námořní zbrojení Německa začalo dostávat stále hrozivější kontury. V roce 1900 byl přijat další námořní zákon, díky němuž německé loďstvo rostlo enormním tempem. Britové začali pro ně tak citlenou námořní hrozbu brát vážně. K vylepšení poměru obou mocností nepřispěl ani společný zásah při blokadě venezuelského pobřeží na sklonku roku 1901.⁵³¹ Také změna na britském trůnu nebyla Německu rozhodně příznivá. Nový král Eduard VII. trpěl osobními antipatiemi k Vilému II., i když se je snažil nepřenášet do vztahů obou zemí. Eduard VII. velmi často poukazoval na nebezpečí hrozící Británii ze strany Německa.⁵³²

Británie začala v roce 1902 vystupovat ze své „splendid isolation“, což se projevilo nejprve dohodou s Japonskem a také rychlým sblížením s Francií. Samozřejmě, že tento fakt nemohl být v Berlíně přijat nijak příznivě. Po uzavření „srdečné dohody“ se německá diplomacie, vedená především starým intrikánem Holsteinem, rozhodla britsko-francouzské přátelství rozbít a Británii tak izolovat. Jak jsme již zmínili v předchozí kapitole, německý plán při první marocké krizi nevyšel a dále přispěl k rostoucímu britsko-německému antagonismu.

Přijetí dalšího námořního zákona v roce 1904 již bylo v Británii považováno za plně protibritský čin a britská admirálita začala horečně přepracovávat své plány, které měly nyní hlavního nepřítele v Německu.⁵³³ Winston Churchill k situaci v letech 1904-1905 poznamenal: „...*Myšlenku na to, že by britská armáda bojovala v Evropě mezi mocnými kontinentálními, vojsky všichni zapuzovali jako naprosto absurdní. Pouze ohrožení holého života britského národa, mohlo vyburcovat britskou říši, z jejího tichého a snášenlivého odvrácení se od kontinentálních věcí. Ale souzeno bylo, aby Německo vyslovilo tuto hrozbu...*“⁵³⁴

V Německu po skončení Marocké krize rostla nenávisť k Británii a byla rozšiřována pověst, které věřil i sám císař, že jediným cílem Británie je úplná izolace a obklíčení Německa. Po odstoupení Balfourovy vlády již musel nový liberální kabinet počítat v mezinárodních vztazích především s rostoucím německým nebezpečím, jehož ztělesněním byl německý námořní program.

---

⁵³⁰ Taylor, A. J. P.: *The struggle for mastery in Europe 1848-1918*, Oxford 1917, s. 394-397.

⁵³¹ Cain, P. J., Hopkins, A. G.: *British imperialism: Innovation and expansion 1688-1914*, New York 1994.

⁵³² Kennedy, P.: *The rise of the Anglo-German antagonism 1860-1914*, London 1990, s. 298-315.

⁵³³ Chvostov a kol.: *Dějiny diplomacie*. II. díl, Praha 1952, s. 514-519.

⁵³⁴ Churchill, W. S.: *Světová krize 1911-1918*, I. díl, Praha 1930, s. 23.

6. 2. Reflexe poměru Velké Británie k Trojspolku v českém tisku 1895-1905

Národní listy sledovaly německou zahraniční politiku velmi bedlivě a svou pozornost věnovaly i vztahům Německa s Británií. Dozvuky transvaalské krize ve vztahu k Trojspolku rozebraly Národní listy v článku z 20. ledna 1896, kde kritizovaly Německo za konfrontaci s Británií na vlastní pěst, bez ohledu na své spojence z Trojspolku: „...*Dvě velmoci cení vysoce přátelství Anglie. Třetí velmoc nejen, že po měsíce již provádí dost vykřičenou protianglickou politiku, nýbrž chápe se mimo to nahodilého případu, aby Anglicko nejtíže urazila. Že má císař německý právo provádět protianglickou politiku na vlastní pěst, je nepopíratelné, ale zrovna tak, je nepochybné, že tak čině, těžce se prohřešuje proti morálnímu základu trojspolku...*“⁵³⁵ Národní listy ostře vystupovaly vůči náladové povaze císaře Viléma, který byl podle nich velkým nebezpečím pro Trojspolek i světový mír.

V úvodníku, věnováném slavnosti založení německé říše, Národní listy varovaly, že nová etapa budování německého loďstva nemusela být namířena pouze proti Francii: „...*Nové úmysly císaře Viléma, rozmnožiti válečné loďstvo, netýkají se jen ji samotny, ale namířeny jsou i proti Anglii a tato už se hlásí k slovu...*“⁵³⁶

V srpnu roku 1896 se Národní listy dokonce zabývaly možností války mezi Británií a Německem. Situaci po transvaalské krizi ještě zdaleka nepovažovaly za vyřešenou: „...*Nevrlost mezi Británií a Německem přetrvávala ovšem na dále. Jeví se i v tom, že letos poprvé Vilém II. nenavštíví bábu svou královnu Viktorii oficiálně a okázale. Nevrlost tato potrvá pak zajisté i budoucně aspoň dotud, dokud Vilém II. setrvá při zálibě své v osadní politice a v podnikcích zámořských, při nichž každé chvíle interesity Německa a Anglie narážejí na sebe. Avšak bezprostřední nebezpečí konfliktu bylo od ledna vymizelo...*“⁵³⁷

Národní listy otiskly v dubnu roku 1897 úvodník „Anglie proti Německu“, v němž reagovaly na skutečnost, že obě mocnosti podporovaly v řecko-turecké válce svého favorita: „...*Nešťastným výsledkem války pro Řecko, byla Anglie velmi těžce postižena a pospíšila si podporovati svou přízeň starému chráněnci svému, Turecku. Ale v tom již zaskočuje ji Německo, chápe se jí ostrými klepety a vytahuje ji na veřejnost, aby ji naznačilo, jako vlastního původce všeho zla v nynějším mezinárodním poměru evropském a zároveň, aby vybídl všechny ostatní státy k obecné výpravě proti ní...*“⁵³⁸ Německo Národní listy kritizovaly za jeho pokrytectví: „...*Tak jako by Německo neprovozovalo žádné pletichy a*

⁵³⁵ Národní listy, XXXV., 1896, č. 19, s. 1-2.

⁵³⁶ Národní listy, XXXV., 1896, č. 23, s. 1.

⁵³⁷ Národní listy, XXXV., 1896, č. 214, s. 2.

*neporušovalo evropský mír, kde a jakmile jen může!...*⁵³⁹ Národní listy také citovaly Bismarckův dopis z Hamburger Nachrichten, odsuzující zahraniční politiku Británie. Národní listy se obávaly, že nový britsko-německý spor by mohl mít závažné následky pro celou Evropu. Článek byl také důkazem, jak Národní listy přeceňovaly vliv bývalého kancléře Bismarcka na německou zahraniční politiku.

Časopiseckou válku probíhající v roce 1897 mezi britským a německým tiskem přiblížily Národní listy čtenářům v květnovém úvodníku. Národní listy považovaly britsko-německý poměr i nadále za velmi napjatý: „...*Upozornili jsme již, že zejména anglická politika jihoafrická silně rozčiluje Německo, a že zneprátení Anglie a Německa již neobyčejně daleko pokročilo...*“⁵⁴⁰

V polovině roku 1898 otiskly Národní listy úvodník „Německá odpověď k námluvám anglickým“. Zabývaly se další úvahou někdejšího kancléře Bismarcka o nemožnosti britsko-německého spojení a Národní listy se k tomuto stanovisku připojily: „...*Dva tak velcí sobci, jací jsou Německo a Anglie, nemohou si býti přáteli...*“⁵⁴¹ Zaznamenaly snahu Německa převzít po Británii alespoň částečně její námořní moc. Národní listy považovaly názory Bismarcka za velmi blízké názorům ministerstva zahraničí a vyvodily z toho závěr, že Německo odmítlo jakékoliv spojení s Británií, tak jak ho ve svém projevu nadhodil ministr kolonií Chamberlain. Následkem byla podle Národních listů hlavně prohlubující se izolace Británie.

V dubnu roku 1899 se Národní listy zabývaly tzv. samojskou otázkou, ve které hrály hlavní role Německo, USA a Británie.⁵⁴² V 91. čísle otiskly rozsáhlý článek shrnující reakce německého a britského tisku a zaznamenaly další velké pobouření německého veřejného mínění proti Británii.

Podobně také příspěvek nazvaný „Německé zrcadlo anglické politiky“ líčil bouřlivý postoj německého veřejného mínění k samojským událostem a také nesouhlas s politikou císaře Viléma II. v otázce jižní Afriky. Národní listy vypočítávaly, že z britsko-německého konfliktu by těžily především Francie s Ruskem: „*Pro dvojspolek bylo by již zmaření shody anglo-německé- o přímé rozttžce ani nemluvě- velikým úspěchem.*“⁵⁴³

---

⁵³⁸ Národní listy, XXXVI., 1897, č. 119, s. 1.

⁵³⁹ Národní listy, XXXVI., 1897, č. 119, s. 1.

⁵⁴⁰ Národní listy, XXXVI., 1897, č. 120, s. 1.

⁵⁴¹ Národní listy, XXXVII., 1898, č. 137, s. 1.

⁵⁴² Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 91, s. 1.

⁵⁴³ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 129, s. 2.

Ve druhé polovině roku 1899 vypukla búrská válka, která měla samozřejmě nemalý vliv i na britsko-německé vztahy. Reakce Národních listů na tyto skutečnosti jsou rozebrány stejně jako u ostatních periodik v poslední části kapitoly věnované búrské válce.

Koncem roku 1899 navštívil Vilém II. Británii a Národní listy v příspěvku věnovaném této události hodnotily i vzájemný poměr Británie a Německa: „...*Bude to věru za krátko zvláštní podívána na Anglii a Německo, jejichž appetit stále roste! Dnes toho vyžadují okolnosti, by Anglie ustupovala a hrála si na štědrou vůči Německu, co obyčejně není zvykem její. Co se stane ale, až ústupky přestanou, až se Anglie oboří i na svého soupeře, s nímž se dnes miliskovati musí a až nadejde i doba anglo-německého vyrovnání účtů?...*“⁵⁴⁴

Znovu se Národní listy vrátily k britsko-německým vztahům v úvodníku 345. čísla „Německá politika a německé válečné loďstvo“. Komentovaly projev ministra zahraničí B. Bülowa. K britské reakci na rozšíření německého loďstva Národní listy s trochou ironie podotkly: „...*Británie uznává právo Německa na rozmnožení loďstva, ale Němci si to nebudou zajisté špatně vykládati, uzná-li i Anglie za nutno, rozmnožiti své loďstvo, dle poměru, jak se rozmáhá loďstvo kteréhokoliv státu...*“⁵⁴⁵

V říjnu roku 1900 rozebíraly Národní listy na svých stránkách britsko-německou dohodu v otázce Číny. Vydaly na toto téma dokonce úvodník. Čtenářům přiblížily její obsah a konstatovaly: „...*Patrně z toho obsahu dohodnutí anglo-německého, že jest opravdu podařeným dílem zručnosti diplomatické...*“ Národní listy předpokládaly, že popud k uzavření dohody vyšel z Berlína. Německo usilovalo nejprve o podobnou smlouvu s Ruskem, a když neuspělo, obrátilo se na Británii. Z britské ochoty uzavřít smlouvu s Německem vyvodily závěr, že dohoda byla patrně dílem namířená proti Rusku. Uvažovaly, že dojde na základě britsko-německé smlouvy k postupnému úplnému hospodářskému rozdělení Číny, přičemž Británie s Německem si rozdělí jižní část země. Smlouvě tak přisoudily obrovský význam: „...*Zcela správně, praví se v předním listě londýnském, že zjednání shody anglo-německé v otázce čínské náleží k největším událostem novodobých dějin světových...*“⁵⁴⁶

O utužení britsko-německého poměru uveřejnily Národní listy další úvodník „Německo ve službách anglických proti Rusku“. Hlavním tématem byly protiruské tahy německé diplomacie, za nimiž hledaly především britské zájmy. Británii s Německem také obvinily z nezdaru konference v Haagu, na níž měly být poprvé konzultovány obrysy vzájemné dohody: „...*Od té doby přátelství Německa s Anglií pokračovalo velmi rychle. Následovalo uzavření*

⁵⁴⁴ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 330, s. 2.

⁵⁴⁵ Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 345, s. 1.

⁵⁴⁶ Národní listy, XXXIX., 1900, č. 293, s. 1.

zvláštní anglo-německé smlouvy v otázce čínské, odmítnutí návštěvy prezidenta Krügera v Berlíně, vyznamenání lorda Robertse pruským řádem červeného orla, až konečně se dostavil německý protest proti postoupení Mandžurska Rusku...“ Národní listy Německu vyčítaly podporu Británie proti Rusku, zatímco hanebně opustilo své germánské příbuzné v Jižní Africe: „...*V Mandžursku, kde nemá ani jediného soukmenovce a do něhož mu vůbec nic není, vystupuje proti Rusku ve službách Anglie, jejíž přízeň a spojenectví, podle starých zkušeností, vždycky jen mu byla na škodu. Však už se stalo...*“⁵⁴⁷ Národní listy vyjádřily přesvědčení, že Rusko si bude vědět rady i ve složité situaci.

Národní listy v srpnu 1901 s uspokojením otiskly zprávy převzaté z britského deníku Times o bezcennosti britsko-německé dohody, jež vyšla najevo na základě vydání nejnovější „modré knihy“ britského ministerstva zahraničí.⁵⁴⁸

Ke stejnému problému se vyjádřil také úvodník 300. čísla, uveřejněný pod titulkem „Anglie odvracuje se od Německa k Rusku“. Autor odsoudil počínání Německa a vinil ho z popuzování Británie k pokračování v búrské válce a Německo v podstatě označil za spoluvíníka pokračující búrské tragédie: „...*Hlavně spoléhajíc na Německo, Anglie ocitla se v bídě, že všechen svět jest svědkem její skleslé hvězdy, její malomocí, její pohromy a hanby. Lze se domýšleti, že Anglie by byla bývala přístupnější búrským návrhům na ikončení války a na zjednání míru, kdyby cídař Vilém II. zůstal věren svým citům, jež vyslovil v blahopřejném telegramu prezidentu Krügerovi...*“ Národní listy také kritizovaly Německo za využívání britských těžkostí v Jižní Africe ve svůj prospěch: „...*Ale politika německo-pruská dovede býti neskonale sobeckou nejen proti Rakousku, proti Rusku, Itálii a Francii, ale i proti Anglii! Můžeme pokládati za svatou pravdu, že nepřestižná hanba, již Anglie svým barbarstvím v jižní Africe se dodělala, jest Němcům vhod, poněvadž v Berlíně už počítajíc, oč už zase předstihli Anglii v politice světové...*“⁵⁴⁹ Německu Národní listy přisoudily roli budoucího největšího britského rivala na moři i v koloniích.

V listopadu 1902 zaznamenaly Národní listy hrozby a varování britského tisku před německou expanzí. S uspokojením k tomu dodaly: „...*Přesto jest zjevem potěšitelným, že aspoň v tisku anglickém roste proud nedůvěry k Německu...*“⁵⁵⁰ Zároveň Británii varovaly před dohodou s Německem: „...*Anglický lid musí na tom trvati, aby vláda nevešla v žádnou dohodu s říší, jež chce pouze získati času k zbrojení, by mohla Anglii napadnouti. Aby nezůstaly za nynější schůzky Viléma II. a Eduarda VII. hlasy tak střízlivé a prozíravé uslyšeny,*

⁵⁴⁷ Národní listy, XL., 1901, č. 66, s. 1.

⁵⁴⁸ Národní listy, XL., 1901, č. 237, s. 3

⁵⁴⁹ Národní listy, XL., 1901 č. 300, s. 1.

*přátí si musí jistě zajisté každý přítel míru evropského i rovnováhy v politice světové. Zdaž stane se ale tak skutečně?...*⁵⁵¹

Návštěva Viléma II. v Británii na sklonku roku 1902 vzbudila na stránkách Národních listů značnou pozornost. V 308. čísle uveřejnily rozsáhlý článek komentující britsko-německé vztahy právě při této příležitosti. Vzájemnému poměru nepředpovídaly nijak světlou budoucnost: „...Zajisté někdy soupeřství na moři a na trzích zahraničních uvedou Německo i Anglii v konflikt vážný a skutečný, té chvíle ale ani obapolné antipatie nezatlačí zcela do pozadí fakt, že vlády londýnskou i německou pojí společná, třeba tajená a potutelná jen- zášť proti třetímu. Třetí stranu tuto zajisté pak nemusíme ani naznačovati...“⁵⁵² Národní listy kritizovaly obě vlády za údajnou nenávist vůči Rusku a za největšího nepřítele Británie znovu označily Německo.

V dalším článku dva dny na to shrnuly reakce předních britských deníků, jež vesměs vystupovaly k Německu podezřívavě a s obavami. Tato stanoviska dále rozvedly v 315. čísle, kde k vztahu Británie s Německem podotkly: „...Mezi Anglií a Německem žádného přátelství býti nemůže. Ona může pouze státi proti Německu, nechce-li se dočkatí dne, kdy Německo ji sní s takovou nebo jinou omáčkou. Jiní národové nechť se učí opatrnosti od Angličanů...“⁵⁵³

V lednu roku 1903 otiskly Národní listy úvodník „Z politiky světové“, v němž se mimo jiné zabývaly také rostoucí nevraživostí mezi Británií a Německem. Zaznamenaly hlasy britského tisku volající po rozbití velmocenského postavení Německa. K postoji britského tisku poznamenaly: „...V těchto dnech časopisectvo anglické usilovně pracuje, aby poštvalo národ anglický proti Německu a přinutilo vládu anglickou k politice zahraničné, vyjádřené heslem nikoliv: „Pryč od Německa!“ ale: „Vzhůru proti Německu!...“⁵⁵⁴ Nastínily také německou snahu po sblížení s Ruskem, namířenou podle Národních listů proti Británii.

Rok 1904 a takřka polovinu roku 1905 ovládla v Národních listech rusko-japonská válka. Proto z jejich stránek na čas vytlačila i informace o britsko-německých vztazích. Zájem o ně znovu vzbudila marocká krize a pokračující německé námořní zbrojení. Co se týkalo marocké krize, věnovaly se ale Národní listy především vztahu Německa s Francií. V dubnu roku 1905 vydaly úvodník nazvaný „Marokko“, v němž vysoce hodnotily britskou diplomatickou podporu Francii a tvrdě odsoudily německé snahy o destabilizaci situace.⁵⁵⁵ Británie podle Národních listů konečně prohlédla skutečné německé plány, a proto se jim

---

⁵⁵⁰ Národní listy, XLI., 1902, č. 307, s. 3.

⁵⁵¹ Národní listy, XLI., 1902, č. 307, s. 3.

⁵⁵² Národní listy, XLI., 1902, č. 308, s. 2.

⁵⁵³ Národní listy, XLI., 1902, č. 315, s. 1.

⁵⁵⁴ Národní listy, XLII., 1903, č. 18, s. 1.

společně s Francií postavila. Jako důsledek marocké krize předpokládaly další odcizení Německa a Británie, jež může přinést v brzké době nepředvídatelné následky.

Německému budování nové válečné flotily věnovaly Národní listy úvodník v říjnu roku 1905.⁵⁵⁶ Nové námořní zákony považovaly Národní listy za další protibritské gesto a Británie byla podle nich nucena vyhledat dříve či později spojení s Ruskem a utužit poměr k Francii. Vzájemné rozpory mezi Německem a Británií považovaly Národní listy v případě dalšího budování německého loďstva za nepřekonatelné.

Národní listy se, jako jedno z mála českých periodik, zabývaly také vztahem dvou zbývajících členů Trojspolku: Rakouska-Uherska a Itálie s Velkou Británií. V lednu roku 1896 velmi intenzivně rozebíraly důsledky telegramu císaře Viléma II. Krügerovi pro budoucnost Trojspolku. Ostře kritizovaly jednání císaře Viléma a podezřívaly jej ze snahy o vytvoření nového Trojspolku s Francií a Ruskem proti Británii. Jeho jednání označily za provokaci: „...*Telegram císaře Viléma je provokací a urážkou Anglie, téže Anglie, která dosud s trojspolkem byla v nejpřátelštějším poměru, ano takřka jeho tichým společníkem...*“ Národní listy zdůraznily velkou důležitost dobrých vztahů Rakouska-Uherska s Británií: „...*Kabinet vídeňský klade největší váhu- právem či neprávem, jako dosud i nadále zachovati s Anglií styky nejlepší. Haymerle, Kalnoky a nyní Goluchowski byli a jsou toho mínění, že Rakousko má mnoho příčin, aby zůstalo s Anglií za dobře, pokud se samo nedohodlo s Ruskem, kvůli východní otázce. Ještě rozhodněji trvá Itálie na shodě s Anglií. Jeť známo, že si vyhradila v trojspolkové smlouvě svůj poměr k Britsku...*“⁵⁵⁷ Trojspolek považovaly Národní listy za nešťastné spojení pro Rakousko-Uhersko, jež přinášelo pouze diplomatické těžkosti, a to především vinou neuvážené politiky Německa. Právě na vystoupení Německa proti Británii poukázaly jako na názorný příklad.

Na počátku roku 1896 došlo také k italské porážce u Adovy v Habeši. Národní listy katastrofě rakouského spojence věnovaly březnový úvodník, v němž rozebíraly neblahé následky této události pro Trojspolek. Nejpodstatnějším důsledkem byl podle Národních listů odklon Itálie od Trojspolku k Francii a také opuštění afrických ambicí premiéra Crispiho. Itálie se bude podle Národních listů také snažit především utužit vztahy s Británií.⁵⁵⁸

V 70. čísle řešily Národní listy v úvodníku znovu situaci Trojspolku po italské porážce a k britské reakci podotkly: „...*Vždyť nejen ve Francii a v Rusku, ale i v Anglii se věří na jakýsi*

---

⁵⁵⁵ Národní listy, XLIV., 1905, č. 112, s. 1.

⁵⁵⁶ Národní listy, XLIV., 1905, č. 275, s. 1.

⁵⁵⁷ Národní listy, XXXV., 1896, č. 19, s. 1.

⁵⁵⁸ Národní listy, XXXV., 1896, č. 65, s.1.

rozklad trojspolku a zejména v Anglii prý by rádi viděli, kdyby Itálie odpadla od trojpolku; v Anglii by dále viděli nejraději, aby takto došlo konečně k velké evropské válce...“⁵⁵⁹

Při projednávání rozpočtu rakouského ministerstva zahraničí vystoupil také Karel Kramář a osvětlil své názory na zahraniční politiku Rakouska-Uherska. Národní listy jeho řeč otiskly v červnu. Kramář k poměru Rakouska a Británie konstatoval: „...*S Anglií pojí nás tradiční přízeň a je vzájemnou snahou, aby tento poměr byl ve skutečnosti osvědčován...“*⁵⁶⁰

Podrobněji vztahy Rakouska-Uherska a Itálie s Británií hodnotil článek v 178. čísle roku 1896. Národní listy považovaly vztah Británie k Itálii za vydírání: „...*Na jiné straně spojila se s Itálií za tím účelem, aby ohrozila bezpečnost Francie na Středozezemním moři a nasadila jí nůž na hrdlo: „Bud’ budeš souhlasiti s mou annexí Egypta, anebo ztratíš Středozezemní moře...“* Za kooperací Rakouska s Británií viděly Národní listy snahu obou zemí obejít Rusko: „...*Od té doby co zahraniční politiku ve Vídni řídí hrabě Goluchowski a v Londýně opět markýz Salisbury, Rakousko-Uhersko a Anglie staly se mnohem netrpělivějšími. Srozuměvše, že jejich taktika nikdy nepovede k ničemu, utekly se k úskoku a hleděly Rusko přivést v položení právě tak dvojsmyslné, jako jest jejich...“*⁵⁶¹ Goluchowski se Salisburym údajně vymýšleli, jak získat trvale Egypt, respektive Bosnu a Hercegovinu; jako jedinou překážku měli v cestě Rusko. Národní listy se ostře stavěly proti rakouské snaze o přivtělení Bosny a Hercegoviny.

Zájem Národních listů o vztahy Británie s Rakuskem-Uherskem značně poklesl po uzavření rusko-rakouské dohody v roce 1897 o Balkáně. O dva roky později uveřejnily Národní listy úvodník „Německo-britská „hudba budoucnosti“ o Rakousku“⁵⁶² V něm čtenářům přiblížily názory britského novináře a politika sira Dilkeho o britském odmítavém stanovisku k vytvoření jakési slovanské federace, v níž by se podle některých zpráv mělo změnit Rakousko-Uhersko. Dilke naopak podporoval německé uspořádání země. Národní listy ostře kritizovaly jakékoliv spekulace o slovanské federaci, jež označily za nesmysl. Nevybíravě útočily také na Dilkeho a jeho názory považovaly za nejhorší politické „patokářství“. Je jasné, že takové názory popularity Británie v českém tisku rozhodně neprospívaly.

V roce 1902 Národní listy zaznamenaly korunovací britského krále Eduarda VII. a v červencovém úvodníku ji spojovaly dokonce s požadovanou korunovací Františka Josefa I. za

---

⁵⁵⁹ Národní listy, XXXV., 1896, č. 70, s. 1.

⁵⁶⁰ Národní listy, XXXV., 1896, č. 159, s. 2.

⁵⁶¹ Národní listy, XXXV., 1896, č. 178, s. 1.

českého krále. Při této příležitosti ostře odsoudily tisk rakouských Němců za rozplývání se nad britskou korunovací, zatímco nejstaršímu království v Předlitavsku takové právo upírali.⁵⁶³

Národní listy považovaly britsko-německé vztahy v letech 1895-1905 za časovanou bombu. Už při transvaalské krizi roku 1896 zdůrazňovaly hlubší příčiny britsko-německého napětí, pramenící ze vzrůstající německé konkurence ve všech oblastech. Jako jediný motiv vzájemného krátkodobého sblížení viděly rivalitu obou zemí vůči Rusku. Přitom ovšem neopomněly zdůraznit, že z dlouhodobého hlediska není britsko-německé přátelství kvůli vzájemným rozporům možné.

Přecenily také dosah britsko-německé dohody o Číně, jež považovaly za praktický počátek dělení jejího území mezi evropské mocnosti. Vyostření vzájemného vztahu po roce 1902 hodnotily jako logický důsledek střetávajících se zájmů obou mocností a jejich sobeckosti. Vyjadřovaly potěšení nad faktem, že Británie konečně prohlédla falešnost německé diplomacie, jež se podle Národních listů pouze snažila získat čas na vybudování flotily a ekonomické základny schopné postavit se Británii. Považovaly za nezbytné, aby Británie, pokud chce zůstat i nadále vedoucí mocností, zajistila spojení s Francií a dobré vztahy s Ruskem. Německo v čele s nebezpečným Vilémem II. bylo v očích Národních listů největší hrozbou evropskému míru. Poměru britsko-německému věnovaly Národní listy značný prostor jak ve svém zpravodajství, tak v komentářích. Byla to podle Národních listů jedna z nejdůležitějších otázek soudobé mezinárodní situace.

Co se týče vztahů Británie k ostatním členům Trojspolku, ostře kritizovaly Národní listy počínání Německa, jež svévolně rozdmýchalo nebezpečnou krizi okolo telegramu Krügerovi, a císaře Viléma viděly jako nevyzpytatelnou neřízenou střelu. Německo podle Národních listů narušilo dobré vztahy zbývajících členů Trojspolku s Británií. Trojspolek obecně se netěšil u Národních listů a mladočechů velké oblibě a německá dobrodružství považovaly za další důkaz iluzornosti rakousko-uherské zahraniční politiky. Přitom se ovšem Národní listy přimlouvaly za zachování přátelského poměru k Velké Británii, který podle nich neomluvitelně ohrožovalo právě Německo. Vztah s Británií ovšem pro Národní listy hodně ztratil na významu po uzavření balkánské dohody Rakouska-Uherska s Ruskem v roce 1897. Pozici Itálie ve Středomoří hodnotily jako silně závislou na Británii, a to hlavně po porážce v Habeši, i když podle Národních listů Británie Itálii pouze využívala a prakticky nic oplátkou nenabízela.

---

⁵⁶² Národní listy, XXXVIII., 1899, č. 176, s. 1.

⁵⁶³ Národní listy, XLI., 1902, č. 179, s. 1.

Lidové noviny se zahraničními otázkami zabývaly podrobněji teprve od vypuknutí búrské války. Během let 1895-1899 mělo jejich zahraniční zpravodajství pouze skromný charakter, a tak se na jeho stránky příliš nedostávaly ani záležitosti britsko-německého poměru. Přesto najdeme některé případy, kdy své čtenáře o této problematice obsáhleji informovaly. Tak např. v říjnu 1898 rozebíraly spekulace Pester Lloydů o uzavření britsko-německé aliance za účelem spolupráce ve východních otázkách.⁵⁶⁴ Lidové noviny uvažovaly o plánech Německa na ovládnutí Palestiny, ve kterých se mu má dostat podpory Británie. Jinak se zpravodajství Lidových novin omezovalo prakticky pouze na krátké a věcné zprávy.

V období od roku 1899 až do roku 1902 poskytovaly Lidové noviny především informace z búrské války a z čínských událostí. Na britsko-německé vztahy se znovu dostalo pouze okrajově formou krátkých zpráv.

K postoji českého tisku k britsko-německým vztahům se Lidové noviny vyjádřily na počátku roku 1902. Konstatovaly, že přinesly v poslední době zprávy o přátelském poměru Británie a Německa, k čemuž dodaly: „...*Dalo by se říci, že prospěšnějším by bylo pro nás, kdyby naše noviny, pokud možná přispívaly vším možným způsobem k dílu, které má za účel Německo osamotiti a trojspolku Rakousko za vasala německého snižujícímu nohy podraziti. Dříve než-li naše novinářstvo všeobecně praktickým způsobem bude směr protiněmecký co nejusilovněji pěstovati, budiž nám dovoleno přinášeti ukázky, jak některé anglické noviny pohlížejí na poměr Anglie k Rusku a Německu...*“⁵⁶⁵ Výběr z britského tisku se nesl v silně protiněmeckém duchu a Lidové noviny vyzývaly Británii k co největší obezřetnosti vůči Německu. Z příspěvku jasně vyplývalo, že Lidové noviny si nekladly ve vztahu k britsko-německému poměru za cíl nějakou objektivitu, ale úkoly úplně jiné. Tím hlavním byla snaha přispět svými články k zamezení nebezpečné německé expanzivní politiky nejen v Evropě, ale na celém světě. Tak je potřeba příspěvky Lidových novin také vnímat. Lidové noviny projevovaly obavy ze spekulací zahraničního tisku, podle nichž mělo dojít k rozpadu Rakouska-Uherska, přičemž Německu by připadly Čechy a Morava. Také z tohoto důvodu zaujímaly na počátku 20. století tak silně protiněmecký postoj, který se dále vyhraňoval.

V roce 1903 komentovaly Lidové noviny při příležitosti příjezdu krále Eduarda VII. do Vídně také britsko-rakouské vztahy, které viděly následovně: „...*Nejsou ovšem zájmy Rakouska a Anglie na Východě stejné a nekryjí se úplně. Shodují se pouze v tom, že obě říše nechtějí strpěti, aby Rusko vztáhlo svoji dlouhou ruku na celý poloostrov Balkánský. Naproti*

---

⁵⁶⁴ Lidové noviny, V., 1898, č. 224, s. 1.

⁵⁶⁵ Lidové noviny, IX., 1902, č. 5, s. 3.

*tomu však uzavření Bosporu pro Rusko jest požadavkem pouze a výhradně anglickým...*⁵⁶⁶ Lidové noviny předpokládaly, že ve Vídni proběhnou jednání především o makedonské autonomii.

Nevraživost k Německu v českém tisku ještě zvýšila rusko-japonská válka. Zatímco císař Vilém II. a německá vláda diplomaticky podporovaly Rusko, německý nevládní tisk byl silně projaponský a oslavoval ruské porážky. Tento fakt jistě přispěl k dalším protiněmeckým postojům, a to nejen Lidových novin. V březnu roku 1904 se Lidové noviny zabývaly v úvodníku 72. čísla změnami v zahraniční politice Británie a k jejímu vztahu s Německem konstatovaly: „...*Anglie nedívala se a nedívá na německé podniky, zejména námořní a osadní okem přátelským. Smyšlení všech vrstev anglických jest jemu nepřívětivo a chování se Německa ve sporu s Venezuelou a v záležitostech kanadských nikterak nebylo s to, aby tuto nepřízeň umírnilo, naopak zvýšilo ji...*“ V Německu viděly hlavního konkurenta Británie, a ta proto hledala spojenectví s Francií a Ruskem, a v blízké budoucnosti očekávaly vyostření britské politiky vůči Německu: „...*Německu na všech stranách obezřetnými opatřeními kláští překážky a škoditi. Anglický vliv pracuje již pilně, aby úspěchy Německa, opírající se o dráhu bagdáskou, ne-li docela zlomil, aspoň hodně přitlačil...*“⁵⁶⁷

Kritiku německé zahraniční politiky uveřejnily Lidové noviny v úvodníku z května 1904. K návštěvě císaře Viléma II. v Británii podotkly: „...*Byla to krušná cesta. V Berlíně znali a znají dobře, jak nenáviděným okem se po nich dívá John Bull, jak málo miluje jejich Lohengrina, a že toto anglické stanovisko oproti Německu následkem berlínského projevu sympatií Boerům a připlichtění se k dělbě kořisti ve Venezuele přibrálo. Jak císař jel, tak se vrátil, cesta zůstala bez úspěchu...*“⁵⁶⁸ Lidové noviny zdůraznily rostoucí izolaci Německa ve světě.

Britský panovník oplatil německému císaři návštěvou Kielu a Lidové noviny i po této události prakticky nezměnily názor na poměr obou zemí, tak jak to dokazoval úvodník 161. čísla: „...*Cítit stále, že Německo svým zbrojením na moři vyrůstá Anglii v nebezpečného rivala. Reflex toho odporu proti Německu pak se hlásí tím silněji u příležitosti anglických manévruů námořních, konaných za přítomnosti loďstva německého...*“⁵⁶⁹ Informovaly také o uzavření smírčí dohody mezi oběma zeměmi.

Lidové noviny poměrně často v letech 1904 a 1905 uveřejňovaly souhrny spekulací britského tisku o britsko-německém napětí, a to především během probíhající první marocké

---

⁵⁶⁶ Lidové noviny, X., 1903, č. 199, s. 2.

⁵⁶⁷ Lidové noviny, XI., 1904, č. 72, s. 1.

⁵⁶⁸ Lidové noviny, XI., 1904, č. 122, s. 1.

krize. Názorům britského tisku věnovaly dokonce i několik úvodníků. Tyto projevy považovaly především za důkaz rostoucích protiněmeckých nálad v Británii.

Další významnou událostí na mezinárodním kolbišti v roce 1905 bylo jednání císaře Viléma II. s carem Mikulášem II. o možném rusko-německém spojení. Lidové noviny o něm podaly zprávu v 166. čísle. Stavěly se jednoznačně proti takovému spojení: „...*Ale naopak spolek Ruska s Německem jest úplně neužitečný, ano při některých podmínkách i škodlivý, jak Rusku, tak Německu...*“ Takové spojení by podle Lidových novin zamezilo i sblížení Ruska s Británií: „...*A souhlas k sblížení Ruska s Německem odřízne každou možnost sblížení Ruska s Anglií a skrze Anglii s –Japonskem...*“⁵⁷⁰

Jak jsme se již zmínili v kapitole věnované britsko-francouzským vztahům, uveřejnily Lidové noviny v 241. čísle s upokojením příspěvek o britské kritice proněmeckých článků vídeňského listu Die Neue Freie Presse a k výsledku jejich snah konstatovaly: „...*Diplomatické její vystoupení skončilo výpraskem, který mohou slušní lidé počestnému vídeňskému oficiosovi jen přátí...*“⁵⁷¹ Vídeňský deník kritizoval i britského krále a ministra zahraničí. Lidové noviny projevíly velkou radost nad pomyslným pohlavkem, který Neue Freie Presse od britského tisku utržil.

Samotný vztah Británie s Rakouskem-Uherskem Lidové noviny příliš nerozebíraly. Rakousko-Uherskou vládu a diplomacii obecně kritizovaly za bezhlavé následování německé politiky a vůči Trojspolku vystupovaly ještě ostřeji než Národní listy. Celkově byly Lidové noviny zastánci dobrých vztahů Rakousko-Uherska s Británií a varovaly před následováním Německa, jež se pomalu, ale jistě dostávalo podle Lidových novin do izolace. Překvapivě velký prostor dostaly na stránkách Lidových novin vztahy Velké Británie s Itálií. V květnu 1904 uveřejnily dokonce úvodník věnovaný italské zahraniční politice. Příspěvek dával do souvislosti situaci italské diplomacie po podepsání britsko-francouzské dohody: „...*Dohodou francouzsko-anglickou vysazena je Itálie na sucho. Anglie není právě následkem té dohody nyní naprosto způsobilá, Itálii plnění závazek plynoucích z nějaké smlouvy s ní, a nezbyvá Itálii nic jiného, než ohlédnouti se jinde po přátelství...*“⁵⁷² Řešením by byla podle Lidových novin dohoda Itálie s Francií, a proto již dále neviděly budoucnost Itálie v Trojspolku a naopak předpokládaly její přidružení k britsko-francouzskému bloku.

Lidové noviny sledovaly britsko-německé vztahy s větším důrazem až od počátku 20. století, ale přesto, nebo právě proto jsou jejich příspěvky velmi důležité pro poznání postoje

---

⁵⁶⁹ Lidové noviny, XI., 1904, č. 161, s. 1.

⁵⁷⁰ Lidové noviny, XII., 1905, č. 166, s. 3.

⁵⁷¹ Lidové noviny, XII., 1905, č. 241, s. 3.

českého tisku k německé zahraniční politice i britsko-německých vztahům. Lidové noviny totiž jasně naznačily svůj vyhraněný postoj k německé zahraniční politice. Daly za úkol českému tisku přispět k zamezení německé expanze a prosazovaly názor, že Německo by bylo třeba dostat do mezinárodní izolace, protože se stávalo nebezpečím pro ostatní mocnosti. Z tohoto pohledu také sledovaly vztah Německa s Británií.

Zdůrazňovaly především rozpory mezi oběma zeměmi a potřebu Británie bránit se proti rostoucí německé konkurenci, v tomto ohledu často využívaly i citací z britského tisku, s nímž se v náhledu na Německo Lidové noviny mnohdy shodovaly. Naopak kritizovaly vládní vídeňský tisk za jeho proněmecké názory. Vystupovaly proti Německu dokonce s větší razancí než příbuzné Národní listy. Nevraživost k Německu a také k rakouskému německému tisku ještě vzrostla v roce 1905, což mělo souvislost s ruskými neúspěchy ve válce s Japonskem.

Staročeský deník Moravská orlice řešil v roce 1896 velmi intenzivně problematiku Trojspolku. Na rozdíl od Národních listů ovšem nepoužívala argumenty o německém vystupování při transvaalské krizi. Přesto byla i Moravská orlice stejně jako Národní listy a Lidové noviny proti oficiální rakouské politice vázající se čím dál více na Německo. Jasně to naznačil červnový úvodník „Naše zahraniční politika“, kde se o Goluchowského politice vyjádřila Moravská orlice následovně: „...*Tedy další shoda s Německem, Itálií a Anglií, a další nedostatek užších styků s Ruskem a Francií. Naopak jako svým velmi silným akcentováním spolku s Německem a s Itálií, který národu našemu nikterak nepřirostl k srdci, potvrdil obnovení trojspolku...*“⁵⁷³ Moravská orlice považovala i v roce 1896 Británii stále za jakéhosi tichého společníka Trojspolku.

Svůj názor na Trojspolek a zvláště spojení s Německem Moravská orlice dále konkretizovala v zářijovém úvodníku „S Německem či bez něj“.⁵⁷⁴ Kritizovala rakouskou vládu za vyčpělé hrozby „ruským strašákem“, jež měly odůvodnit orientaci Rakouska na Německo, a naopak navrhovaly spojení s Ruskem. Názory na Trojspolek byly v Moravské orlici také silně ovlivněny stanovisky Karla Kramáře, který do listu přispíval.

Vztahem Rakouska-Uherska a Velké Británie se Moravská orlice zabývala pouze zřídka a prakticky jen při výjimečných příležitostech, jakou bezesporu byla návštěva krále Eduarda VII. ve Vídni. Tuto událost rozebíral úvodník Moravské orlice v září roku 1903. Vztah Rakouska-Uherska s Británií hodnotila jako v podstatě přátelský a oboustranně výhodný:

---

⁵⁷² Lidové noviny, XI., 1904, č. 100, s. 1.

⁵⁷³ Moravská orlice, XLVIII., 1896, č. 134, s. 1.

⁵⁷⁴ Moravská orlice, XLVIII., 1896, č. 201, s. 1.

„...*Jest vskutku také pravda, že „přátelství“ to zde jest- ale ne snad ve smyslu citovém, nýbrž ve smyslu zájmů oboustranných, ve smyslu egoismu...*“ Británie si podle Moravské orlice nemohla přát rozpad Rakouska-Uherska, protože by to znamenalo především posílení jejího nesmiřitelného rivala Německa ve Středomoří. Rakousko-Uhersko bylo také podle listu brzdou Ruska na Balkáně, z čehož odvodily vztah Británie k Rakousku-Uhersku: „...*V obou případech by dosavadní přednost Anglie ve Středozezemním moři byla ztracena, a proto jeví se anglické přátelství k Rakousko-Uhersku stejně přirozeným jako zároveň jednou z egoistických a tudíž pevných garancí nerušeného trvání této říše...*“ Proto také neměl být význam cesty britského panovníka přeceňován: „...*Bylo by dobře, kdyby význam anglického přátelství nebyl nadbytečně zveličován, poněvadž ta přízeň kterou naši říši Angli věnuje, není nám dáována z nezištného citu, nýbrž egoismu, a budiž tedy poměr mezi námi: „z ručky do ručky...*“⁵⁷⁵

Poměr Británie a Německa začala Moravská orlice rozebírat podrobněji teprve od roku 1900. V listopadu vydala úvodník nazvaný „Angloněmecká úmluva“. Zdůraznila protiruský ráz smlouvy a dohodu považovala za jednoznačné vítězství Salisburyho diplomacie: „...*Vítězem jest jedině lord Salisbury, který převzal původní úmysly Ruska za své, tím nejen Rusko na nějaký čas odzbrojil a je o slávu iniciativy správaně připravil, nýbrž i Německu se zavděčil a spojencem svým pro příští věci učinil. To jest po mém náhledu výsledkem úmluvy angloněmecké, lordem Salisburyem velmi obratně v scénu uvedené: Vítězství Anglie, porážka Německa a dočasné odstavení Ruska...*“⁵⁷⁶ Britsko-německé dohodě nepřikládala Moravská orlice takový dosah, jako Lidové noviny nebo Národní listy, a označila ji za vítězství obratné britské diplomacie.

V květnu roku 1901 uveřejnila Moravská orlice úvahu z britského časopisu National Review, v níž se autor zamýšlel nad potřebou udržení celistvosti Rakouska-Uherska a odsuzoval všenněmeckou agitaci. Přimlouval se také za spojenectví Británie s Ruskem namířené proti Německu. Moravská orlice k poměru Německa a Británie podotkla: „...*Je třeba nepřátelství Německa proti Anglii, kteréž jest i obchodní a průmyslovou soutěží podmíněno, považovati za nezměnitelného činitele v mezinárodních poměrech...*“⁵⁷⁷

V lednovém úvodníku „Berlín má slovo“ se Moravská orlice zmínila i o německém odmítnutí Chamberlainových nabídek na spojenectví s Británií. Moravská orlice Bülowovu odpověď komentovala následovně: „...*Hrabě Bülow jakkoliv šetřil dobrého poměru Německa k Anglii, odbyl anglického ministra jako nešikovného, neohrabaného žáka, jenž nezná šetřiti*

⁵⁷⁵ Moravská orlice, LV., 1903, č. 199, s. 1.

⁵⁷⁶ Moravská orlice, LII., 1900, č. 252, s. 1.

⁵⁷⁷ Moravská orlice, LIII., 1901, č. 109, s. 2.

citů zahraničích a zejména nikoliv citů národa spřáteleného. Máme za to, že tento soud nenapraví a nesesílí poměru angloněmeckého... ⁵⁷⁸

Moravská orlice se jako jeden z mála českých deníků věnovala obsáhleji také situaci okolo blokády Venezuely spojenými britskými a německými námořními silami. Německou účast kritizovala v únoru 1903 : „...*Nejsrdnatější, nejkurážnější a nejrabiáčtější byli ovšem jako obyčejně páni Němci...*“ ⁵⁷⁹ Moravská orlice spekulovala o možném obsazení Venezuely Německem ve spolupráci s Británií. Obě země by tak ovládly Panamský průplav, čímž by porušily Monroeovu doktrínu. Moravská orlice ovšem pochybovala o uskutečnitelnosti smělých německých plánů.

K výsledku celé venezuelské krize vydala Moravská orlice další úvodník v 42. čísle. Za poraženého považovala i v tomto případě Německo: „...*A Německo vidouc, že svým brutálním vystupováním se o všechny sympathie vzdělaného světa připravilo, a že i jeho spojenec Anglie jen s těžko tajeným odporem po jeho boku vytrvá, a vidouc, jak se mraky nad Balkánem stahují a bouři věští, bylo by konečně rádo, že se celá ta nemilá věc ze světa zprovodila...*“ ⁵⁸⁰

Moravská orlice si také všimla poměru císaře Viléma II. k Británii, a to v podobě rozsáhlého článku v květnu roku 1903. Moravská orlice pojmenovala vztah mezi Vilémem II. s Eduardem VII. jako intimní a velmi přátelský a dokonce uvedla, že si britský panovník bral ve svém vládnutí příklad ze svého mladšího synovce! Jejich vztah označila za protichůdný k pocitům obou národů: „...*Páni ministři obou národů rvali se a ledacos nepěkného si vyčítali, lid anglický a německý na sebe vrčel a zuby cenil; oba věhlasní panovníci se však vznášely nad rozvaděnými bratry germánského plemene jako dvě hrdličky...*“ Jako jediný výsledek snahy panovníků po spojení obou národů uvedla Moravská orlice poněkud komické spojenectví obou velmocí proti Venezuele. Moravská orlice ovšem poukázala na důležitější rozpory mezi oběma zeměmi, jako byla např. stavba bagdádské dráhy: „...*Vzmáhá se nechuť a odpor proti ní u všech stran bez rozdílu měrou netušenou a kali na dobro dosud uměle udržované přátelství mezi Anglií a Německem a to tím více, jelikož veřejné mínění britské z nepředloženého výroku Vilémova o světovém impériu a z neustálého rozmnožování německého válečného loďstva, jaksí instinktivně viciťuje, že hraje se tu o budoucnost Anglie...*“ ⁵⁸¹ Moravská orlice považovala osobní politiku obou panovníků za neprospěšnou oběma zemím a byla přesvědčena, že Vílémova snaha o sblížení s Británií bude neúspěšná.

⁵⁷⁸ Moravská orlice, LIV., 1902, č. 7, s. 1.

⁵⁷⁹ Moravská orlice, LV., 1903, č. 28, s. 1.

⁵⁸⁰ Moravská orlice, LV., 1903, č. 42, s. 1.

Bagdádská dráha se stala námětem pro přílohu 3. lednového čísla Moravské orlice ročníku 1904. Celostránkový článek rozebíral podrobnosti stavby a jejího kapitálového a diplomatického zabezpečení. Zásahu Británie se podle Moravské orlice nemuselo Německo v nejbližší době obávat: „...*Anglie pak po bojích s Búry a po nedávaném zápasu se spojenými obcemi severoamerickými o průplav středoamerický, nemá již staré odvahy, aby vytiskla Německo z nové jeho zájmové oblasti...*“⁵⁸²

Podobně jako Lidové noviny i Moravská orlice rozebírala v červenci 1905 schůzku císaře Viléma II. s carem Mikulášem II. Předpovídala negativní reakci Británie na německé snahy o spojení s Ruskem: „...*Také Anglie, kde před desetiletím vyvolalo vystoupení těchto tří mocností proti Japonsku nejpříkřejší odsouzení, nebude pohlížeti na schůzku cara s císařem Vilémem přátelsky. Poměr Německa k Anglii se v posledních desíti letech zhoršil...*“⁵⁸³ Moravská orlice se obávala možného spojenectví Ruska s Německem, na něž by car přistoupil pod příslibem nasazení německých jednotek proti ruským povstalcům.

V 171. čísle spekulovala Moravská orlice nad motivy setkání a konstatovala: „...*Celá schůzka cara s císařem Vilémem má znamenati jenom přiblížení Francie s Německem za ruské záštity a má skončit tím, že se Francie odloučí od Anglie a tato že bude izolovaná...*“⁵⁸⁴ Moravská orlice ovšem pochybovala o proveditelnosti tohoto údajného německého plánu.

Marockou krizi prezentovala Moravská orlice především jako spor Francie s Německem a o britsko-německých vztazích se v této souvislosti příliš nezmiňovala. Zveřejňovala ovšem různé spekulace a nepodložené zprávy týkající se britsko-německého poměru, jako např. v 222. čísle, kde čtenářům při příležitosti manévřů britské flotily v Severním moři předložila zprávu o existenci britského plánu na úplné zničení německé flotily v Kielu, tak jako Japonci zničily ruské loďstvo kotvící v Port Arthuru. Další takovou informací byly údajné plány britských pozemních sil na vysazení 100 000 britských vojáků v Šlesvicku-Holštýnsku v případě války Francie s Německem.⁵⁸⁵

Moravská orlice se stavěla k Trojspolku stejně odmítavě jako Lidové noviny či Národní listy. Moravská orlice nevystupovala v posledních letech 19. století k Německu tak kriticky, jako mladočeské listy. Vztah Rakouska-Uherska s Británií byl dle ní sice přátelský, ale jen proto, že Británie existenci Rakouska-Uherska ve středoevropském prostoru potřebovala z důvodů brždění ruských ambicí na Balkáně a také k zamezení přístupu Německa ke

---

⁵⁸¹ Moravská orlice, LV., 1903, č. 118, s. 1.

⁵⁸² Moravská orlice, LVI., 1904, č. 3, s. 3.

⁵⁸³ Moravská orlice, LVII., 1905, č. 167, s. 1

⁵⁸⁴ Moravská orlice, LVII., 1905, č. 171, s. 2.

⁵⁸⁵ Moravská orlice, LVII., 1905, č. 222, s. 2.

Středozemnímu moři, které by vážně ohrozilo její zájmy v oblasti. Pro Rakousko-Uhersko naopak znamenalo britské přátelství určitou garanci další existence a integrity soustátí. Byl to tedy podle Moravské orlice poměr, kdy se oba státy navzájem potřebovaly.

Ve vztahu Británie a Německa zdůrazňovala Moravská orlice rozpor mezi osobní panovnickou politikou a skutečnými zájmy a stanovisky vlád a veřejného mínění obou zemí. Britského krále Eduarda VII. dokonce označila za obdivovatele německého císaře a u obou nacházela snahu po dosažení vzájemného spojení. Upozornila ovšem, že oba panovníci postupovaly v podstatě proti proudu veřejného mínění a objektivních okolností.

Moravská orlice se také zabývala tématy, jež nedostávaly na stránkách jiných listů příliš prostoru, jako byla stavba bagdádské dráhy či blokáda Venezuely. Britsko-německou dohodu o Číně hodnotila jako porážku německé diplomacie. Moravská orlice se nezabývala tak intenzivně rostoucími britsko-německými rozpory, jako mladočeské listy, přesto považovala vzájemný poměr po skončení rusko-japonské války za napjatý a nebezpečný. Německé diplomacii přisoudila neúspěšnou snahu izolovat Británii na kontinentu. Nepodceňovala ani problém německého námořního zbrojení, které bylo podle listu jednoznačně namířeno proti Británii a způsobovalo rostoucí napětí. Vztahům Británie s Itálií se Moravská orlice věnovala jen velmi okrajově a její názor se prakticky shodoval s Lidovými novinami.

Brněnský deník Hlas sledoval poměr Británie a Německa průběžně od roku 1896. První symptomy horšících se vztahů mezi oběma zeměmi řešil Hlas již v roce 1897. V 94. čísle proběhla v Hlasu zpráva o možném spojení Rakouska-Uherska, Ruska a Německa na Balkáně. Jednu z příčin německé účasti na takové alianci našel Hlas v stupňující se nevraživosti Německa s Británií: „...*Mimo to jest Německo do nového seskupení toho tlačeno také žárlivostí na Anglii, již vyrůstá v Německu pomalu povážlivý soupeř v obchodě světovém a proti jejímž tajným piklům na Balkáně nový spolek asi nejvíce bude namířen...*“⁵⁸⁶ Hlas se přikláněl k výhodnosti takové spojení.

Hlas v srpnu 1897 informoval o vypovězení britsko-německé obchodní smlouvy z roku 1865 a této události připisoval velkou důležitost, přičemž ji považoval za další jasný příznak horšících se vztahů.⁵⁸⁷

V září následujícího roku spekuloval o možném dosahu britsko-německé smlouvy o Číně a její význam dosti přecenil. Autor článku ji totiž vylíčil jako počátek hlubšího

---

⁵⁸⁶ Hlas, XLIX., 1897, č. 94, s. 1.

⁵⁸⁷ Hlas, XLIX., 1897, č. 173, s. 1.

spojenectví obou zemí: „...*Velvyslanec německý v Londýně Hatzfeld vyjednává s Anglií o uzavření německo-anglické smlouvy na výboj a odboj...*“⁵⁸⁸

Otázku Samojských ostrovů řešil Hlas v první polovině roku 1899. Celá kauza se dokonce stala námětem dubnového úvodníku. Podivoval se nad ochotou Británie přenechat Samojské soustroví Německu: „...*Angličané praví, že zabrání Německem lze dáti přednost před kontrolou třemi mocnostmi...*“ Za tímto počínáním ovšem Hlas hledal britské úskoky: „...*Není pochyby, že zprávy tyto jsou uváděny v oběh se strany anglické, aby se Německo uvedlo v zmatek a v rozpor a Anglie se nějak ještě vyzula ze závazků, jež převzala přistoupením na zvláštní komisi...*“⁵⁸⁹

Novou orientaci německé zahraniční politiky hodnotil Hlas v úvodníku příznačně nazvaném „Kladivo či kovádlina“. Předpovídal, že se německá zahraniční politika dostane do problému ve vztahu k Británii: „...*Neboť takový program v zahraniční politice, program „zájmů ve všech dílech světa“ osobovala si dosud jen Anglie. Prohlašuje-li jej nyní za svůj i Německo, není pochyby, že John Bull zaskřípe zuby a zatne v kapse pěst. Činí tak již bez toho dávno nad úspěchem německého průmyslu v krajinách zámořských, kde anglické výrobky vytlačovány jsou německými „Made in Germany“, tento nápis na artikulech zboží německého v krajinách zámořských naplňuje anglické kramáře již po léta žárlivostí a vztekem...*“⁵⁹⁰ Hlas komentoval projev kancléře Bülowa a jeho slova o možné závisti v zahraničí byla podle Hlasu adresována právě Británii.

Projevy vzájemné nevole zaznamenal Hlas na přelomu let 1901 a 1902. Šlo o proslovy ministra Josepha Chamberlaina o německých ukrutnostech při prusko-francouzské válce nebo o plánovaných hospodářských opatřeních britských společností proti německé konkurenci. Tyto zprávy měly čtenářům Hlasu dokumentovat rostoucí rozpory mezi oběma zeměmi.

Zajímavý rozbor významu plánované bagdádské dráhy uveřejnil Hlas v dubnu 1902. K důsledkům stavby železnice pro Británii konstatoval: „...*Anglie není dotknuta drahou bezprostředně ani politicky ani hospodářsky. Spojení její s Indií a východní Asií jest mnohem lacinější po moři přes Suezský kanál a po Červeném moři, na kteréž cestě jest paní. Nicméně nemůže Anglie zůstatí úplně lhostejna k německému podniku, poněvadž dráha od Bosporu k Perskému zálivu hrozí zničití její panství na něm a také seslabiti její vliv v jižní Persii...*“⁵⁹¹

V roce 1903 Hlas také reagoval na kampaň ministra Chamberlaina za omezení volného trhu v Británii a zavedení imperiálního celního preferenčního tarifního systému v úvodníku

---

⁵⁸⁸ Hlas, L., 1898, č. 202, s. 2.

⁵⁸⁹ Hlas, LI., 1899, č. 99, s. 1.

⁵⁹⁰ Hlas, LI., 1899, č. 284, s. 1.

nazvaném „Hospodářský převrat v Anglii“. Připisoval Chamberlainovy plány především důsledkům německé konkurence: „...*Vůbec strach před německou soutěží a strach před láci je příčinou i celého toho hnutí ochranářského v Anglii. Německo nemá dnes urputnějšího nepřítele v hospodářském ohledu nad Chamberlaina. Je také sám Chamberlain. V Německu mužem snad nejvíce nenáviděným...*“⁵⁹² Tak otevřeně jako Hlas tuto skutečnost nehodnotily ani mladočeské deníky a ani Moravská orlice.

Důsledky první marocké krize pro Rakousko-Uhersko nastínil Hlas čtenářům v dubnu roku 1905. Upozornil, že německá koloniální dobrodružství mohou mít v případě válečného konfliktu neblahé následky i pro poddunajskou monarchii: „...*Pak by musilo nešťastné Rakousko Německu, ač má plnou hlavu svých bolestí, jako spojenec pomáhati a Itálie rovněž tak. Spor německo-anglicko-francouzský měl by tedy i pro nás, kdyby mělo nabyti povážlivé ostrosti, smutné následky. Za německé zájmy v Marokku musilo by se býti rakouské vojsko, třeba že v Evropě...*“⁵⁹³

Hlas sledoval ze všech zde zmiňovaných periodik nejpečlivěji problematiku vztahů Rakousko-Uherska a Británie. V červnu roku 1896 označil v úvodníku „Naše zahraniční politika“ vztahy obou zemí, stejně jako Moravská orlice, za přátelské a oboustranně důležité.⁵⁹⁴

Obšírněji se k tomuto problému Hlas vyjádřil v 98. čísle roku 1897 u příležitosti návštěvy Františka Josefa v Petrohradě. K britsko-rakouským vztahům podotkl: „...*Rakousko nemá žádné příčiny, aby fetrovalo zjištěné rejdy Anglie na jihu Evropy, na západě a východě Asie a v Africe, ale nemá na druhé straně také příčiny, aby se strhnouti dalo protianglickým smýšlením u dvora berlínského k opuštění linie oním příkazem vytčené...*“⁵⁹⁵

Při příležitosti nastoupení krále Eduarda VII. na trůn seznámil Hlas čtenáře s jeho názory na Rakousko-Uhersko a jeho další politiku.⁵⁹⁶ Hlas byl jediným z rozebíraných listů, který podrobně shrnul stanoviska nového britského panovníka na otázky, jež mohly zajímat běžného českého čtenáře.

Během búrské války zase Hlas informoval o nárocích rakousko-uherských občanů na odškodnění od britské vlády za ztráty, které utrpěly v Jižní Africe. Hlas konstatoval, že nároky byly zamítnuty i přes intervenci rakouské ambasády. Návštěvě krále Eduarda ve Vídni nepřipisoval velký politický význam: „...*Poukazujeme k tomu, že jest prokázáno, že cesty*

---

⁵⁹¹ Hlas, LIV., 1902, č. 93, č. 2.

⁵⁹² Hlas, LV., 1903, č. 143, s. 1.

⁵⁹³ Hlas, LVII., 1905, č. 75, s. 1.

⁵⁹⁴ Hlas, XLVIII., 1896, č. 134, s. 1.

⁵⁹⁵ Hlas, XLIX., 1899, č. 98, s. 1.

*krále Eduarda na pevninu také bez součinnosti ministra zahraničních záležitostí mohou mít dalekosáhlý politický význam, ale není žádného důvodu souditi, že Anglie vystoupí z dosavadní rezervy...*⁵⁹⁷

Brněnský deník Hlas, přestože přinášel čtenářům dostatek informací o soupeření Německa s Británií, nepovažoval jejich vztah až do skončení búrské války za nijak kritický. Hlavního soupeře Británie do té doby viděl Hlas především v Rusku. Původce britské nevraživosti k Německu našel Hlas kupodivu v ministrovi kolonií Chamberlainovi, jehož po skončení búrské války označil za nejnenáviděnějšího muže v Německu. Chamberlainem navrhovaná celní reforma nebyla podle Hlasu ničím jiným než reakcí na německou konkurenci a důkaz strachu Británie z Německa.

Hlas narozdíl od Národních listů či Lidových novin ukazoval spíše na Británii jako na viníka zhoršujících se britsko-německých vztahů. Hlavním důvodem byl podle listu strach z rostoucí německé expanze. Německou politiku ovšem Hlas kritizoval za její dobrodružství, jakým bylo to marocké, které mohlo vyvolat velký evropský konflikt. Varoval i před důsledky těchto událostí pro Rakousko-Uhersko, jež by kvůli těmto krizím mohlo být zataženo do zničující války. Podobně jako Moravská orlice i Hlas bedlivě sledoval diplomatické pozadí stavby tzv. bagdádské dráhy, i když nepředpokládal, že zasáhne životní zájmy Británie.

Vztah Velké Británie s Rakouskem-Uherskem označil za přátelský, ovšem upozornil, že by Rakousko-Uhersko nemělo jednat slepě následovat britské zájmy na Balkáně a v dalších částech světa a také by se nemělo nechat strhnout protibritskými náladami v Německu. Přátelský poměr Rakousko-Uherska k Británii by tak měl být podle Hlasu udržen i nadále. Vztahem Británie s Itálií se Hlas v letech 1895 až 1905 zabýval jen v minimální míře.

Sociálně-demokratická periodika nevěnovala britsko-německému poměru tolik pozornosti jako běžný tisk. Přesto se ale na základě jejich článků dá rekonstruovat postoj, jež k této problematice zaujala.

V dubnu roku 1899 reagovalo Právo lidu na spor o Samojské soustroví rozsáhlým článkem, v němž kritizovalo všechny zúčastněné strany, zejména Německo. Právo lidu s určitým nadhledem k důsledkům celé kauzy konstatovalo: „...*Události tyto vzbudily v Anglii a v Americe veliké rozhořčení proti Německu a naopak. Obligátní diplomatická tahanice je již v plném proudu, ale dle všeho nevzejde s celé věci žádný velký konflikt, nanejvýš snad, že nastane po posledním sblížení německo-anglickém zase trochu odcizení...*“⁵⁹⁸

---

⁵⁹⁶ Hlas, LIII., 1901, č. 24, s. 9.

⁵⁹⁷ Hlas, LIII., 1901, č. 24, s. 9.

⁵⁹⁸ Právo lidu, VIII., 1899, č. 92, s. 2.

Z vyprovokování konfliktu vinilo Právo lidu jednoznačně Německo: „...*Ovšem ale Němci to byli, kteří jej do boje proti Angličanům a Američanům pošvali a pak ho nechali na holičkách. Ubohý Mataafa se přesvědčil, jak neradno je s představiteli civilisovaných států třešně jídat...*“⁵⁹⁹

V dalším příspěvku hledalo Právo lidu příčiny zostřeného napětí mezi Británií a Německem: „...*Na obou stranách užívají kruhy militaristické a jiné interesované strany samojského konfliktu ku svým účelům. V Německu jsou to jmenovitě orgány železářských a dělových králů, které štvou proti Anglii s tou nadějí, že vláda užije této nálady k rozmnožení loďstva- novým objednávkám pro železárny a loděnice...*“ Německo ovšem podle Práva lidu nebylo v této době úhlavním nepřítelem Britů a válečný konflikt kvůli Samojským ostrovům nepředpokládalo: „...*Anglie mimo to vidí svého hlavního odpůrce v Rusku a Francii a bude na tolik chytrá, aby si z Německa nečinila odpůrce pro věc poměrně nepatrnou, pokud veliké otázky jejich zájmů v Číně a Africe čekají svého rozřešení...*“⁶⁰⁰

V listopadovém úvodníku „V době světové politiky“ Právo lidu nemilosrdně kritizovalo britskou i německou expanzivní politiku. K Německu podotklo: „...*Druhou velmocí, jejíž politika snižuje se vždy více za nástroj nejbrutálnějšího a nejbezohlednějšího kapitalismu je Německo...*“⁶⁰¹ Německý imperialismus považovalo Právo lidu za nebezpečnější než britský, protože byl podstatně mladší, a proto agresivnější.

Právo lidu odsoudilo v 359. čísle také plány Británie a Německa na dělení portugalských kolonií: „...*Angličanům jde tu vlastně jen o jedno: aby se nějakým ne příliš nápadným způsobem a bez mezinárodních zápletek zmocnily portugalského přístavu delagoyského, odkud by měli nejbližše do Pretorie..Tak se má Portugalsko za několik milionů liber propůjčit k tomu, aby pomohlo Angličanům z nemilé dnešní situace a aby nejvážnější konkurent Anglie v Africe, Německo k tomu mlčelo, provede se s ním všeobecné dělení o portugalské osady. Jak vidět, neřídí se takováto světová politika o nic lepší morálkou, než rvoucí se dravci nebo bandité...*“⁶⁰²

V roce 1905 se Právo lidu pozastavovalo nad jednáním cara s německým císařem a k možným důsledkům rozhovorů konstatovalo: „...*Anglie a Francie chtějí jak v Evropě, tak v Asii Německo izolovati. Toto zase ale usiluje své postavení upevniti a navazuje styky s Ruskem, se kterým hodlá uzavřít alianci, využívajíc obratně nedávno spečetěnou alianci*

---

⁵⁹⁹ Právo lidu, VIII., 1899, č. 92, s. 2.

⁶⁰⁰ Právo lidu, VIII., 1899, č. 105, s. 2.

⁶⁰¹ Právo lidu, VIII., 1899, č. 313, s. 1.

⁶⁰² Právo lidu, VIII., 1899, č. 359, s. 3.

*anglo-japonskou, která čelí hlavně proti Rusku...*⁶⁰³ Autor předpokládal, že spojení Německa a Ruska bylo již hotovou věcí.

Právo lidu také nejpodrobněji ze všech sledovaných periodik informovalo čtenáře o rozsahu německého námořního zbrojení. Obsáhlý příspěvek tomuto fenoménu věnovalo v 326. čísle roku 1905. Autor byl přesvědčen, že německé zbrojení bylo namířeno výhradně proti Británii: „...*Není třeba ani podotýkati, že toto německé zbrojení dožene ku zbrojení ještě většímu Anglii, proti níž německé rozmnožování loďstva hlavně čelí a uspíší jen válku mezi oběma kapitalistickými státy, válku při níž na obou stranách poraženým bude pracující lid, který ponese její útraty...*“⁶⁰⁴ Právo lidu tlumočilo také projevy poslance Bebela, kritizujícího vládu při projednávání námořních zákonů. Právě vystoupení německých sociálně-demokratických předáků v otázkách námořního zbrojení se stávalo častým námětem článků jak Rovnosti, tak Práva lidu.

Brněnská Rovnost přinášela čtenářům rovněž celou řadu článků o německém a britském námořním zbrojení a dokonce mluvila o plánech britské admirality na zničení německé válečné flotily a poškození obchodního loďstva. Ke komentářům zahraničního tisku Rovnost podotkla: „...*Z uvedeného vysvítá, že Anglie jest odhodlána Německo, které nenávidí jako konkurenta na poli obchodu, při každé vhodné příležitosti napadnouti...*“⁶⁰⁵

Oba sociálně-demokratické listy zdůraznily, že britsko-německý poměr byl vztahem dvou agresivních imperiálních mocností. Přičemž Německo jako mladší kapitalistická země bylo podstatně hladovější a agresivnější, zatímco Británie bojovala zuby nehty za zachování svého impéria a ekonomické dominance. Podle Práva lidu tak muselo k střetnutí obou zemí dříve či později zákonitě dojít. Imperialismus byl v obou zemích podle Práva lidu stimulován především velkokapitálem, který obě země nutil k další expanzi. Válku podle Práva lidu odnese především pracující lid obou zemí. Právo lidu zdůraznilo svůj názor o nevyhnutelnosti konfliktu teprve po skončení rusko-japonské války. Do té doby vidělo jako hlavního britského konkurenta a soupeře především Rusko. Stupňování britsko-německého napětí označilo za další trik velkokapitálu k zesilování zbrojení, a to především v Německu.

Sociálně-demokratické listy uveřejňovaly také nejpřesnější a nejpodrobnější informace o stavbě válečných loďstev v Německu a Británii. Tyto skutečnosti využívaly především ke kritice rostoucího militarismu. Nicméně zpravodajství o britsko-německých vztazích bylo

---

⁶⁰³ Právo lidu, XIV., 1905, č. 282, s. 2.

⁶⁰⁴ Právo lidu, XIV., 1905, č. 326, s. 3.

⁶⁰⁵ Rovnost, XXI., 1905, č. 92, s. 2.

v obou listech až do konce rusko-japonské války dosti útržkovité a nahodilé a o vztazích zbývajících dvou členů Trojspolku k Británii se oba listy nezmiňovaly prakticky vůbec.

Čas ani Naše doba britsko-německé vztahy podrobněji nereflektovaly, proto zde není k čemu se vyjádřit. Česká revue vydala u příležitosti samojské krize rozsáhlou studii Eugena Mušky nazvanou „Ostrov Samoa“. ⁶⁰⁶ Muška na šesti stranách seznámil čtenáře se všemi podrobnostmi týkajícími se ostrovů, ovšem nijak nerozebíral britsko-americko-německý spor. Česká revue, podobně jako Naše doba v letech 1895 až 1905, nerozebírala žádné podrobnosti z britsko-německých vztahů. Stejně tak tomu bylo u obou časopisů i v případě poměru Rakouska-Uherska a Itálie s Velkou Británií.

Britsko-německé vztahy byly pro český tisk velmi zvláštní kapitolou. Na jedné straně totiž stála všeobecně málo oblíbená Británie, která si proti sobě popudila české veřejné mínění především búrskou válkou a spojenectvím s Japonskem proti Rusku, na straně druhé bylo Německo, rakouský spojenec u Čechů nepopulárního Trojspolku. Německo, které svou světovou politikou postupně ztrácelo veškeré sympatie české veřejnosti, Německo, ke kterému český tisk vystupoval čím dále nedůvěřivěji a s rostoucími obavami. Nejradiálněji odsuzovaly německou zahraniční politiku Národní listy a především Lidové noviny. Samozřejmě nemůžeme opomenout Právo lidu s Rovností, i když u těchto listů byly důvody kritiky rozdílné.

Národní listy, Lidové noviny i Moravská orlice vinily ze zhoršení britsko-německých vztahů především německou zahraniční politiku. Císaře Viléma II. ostře kritizovaly za svévolné zhoršení vztahů s Británií během transvaalské krize v roce 1896, aby pak o tři roky později Búry Britům „prodal“ za ústupky v koloniích. Považovaly to za jasný příklad německé bezohlednosti. Hlas připsal zhoršení vztahů spíše podrážděné reakci Británie na vzrůstající německou konkurenci. Všechny listy svorně považovaly německé námořní zbrojení za nebezpečný krok namířený výhradně proti Británii a její nadvládě na moři.

Stejně tak Hlas poukázal na snahu o zrušení volného obchodu v Británii jako na reakci na vzrůstající německou konkurenci. Nejostřeji vystupovaly Lidové noviny, jež dokonce vyzývaly český tisk, aby se sjednotil a přispěl svou agitací k mezinárodní izolaci nebezpečného Německa. Dlouhodobé dorozumění se obou velmocí český tisk prakticky vylučoval, možná byla podle něj pouze krátkodobá spolupráce v některých otázkách, namířená proti Rusku. Tento názor můžeme zaznamenat pouze do vypuknutí rusko-japonské války. Moravská orlice si všimla také zajímavého fenoménu panovnické diplomacie mezi

---

⁶⁰⁶ Česká revue, II., 1899, s. 988-994.

Eduardem VII. a Vilémem II., kteří ale svou smířlivostí vystupovali proti názorům veřejného mínění v obou zemích.

Sociálně-demokratická periodika stála znovu názorově trochu stranou a odsuzovala zahraniční politiku obou mocností. Jejich rostoucí imperialismus hodnotila především jako důsledek tlaku velkokapitálu, který ovládal vládní kruhy v obou zemích. Všechna periodika se na konci sledovaného období shodovala v tom, že situace mezi Británií a Německem byla velmi vážná, a např. Právo lidu považovalo válečný konflikt mezi oběma státy za neodvratný a za pouhou otázku času. Německý imperialismus byl přitom označen za agresivnější a dynamičtější než britský, který byl v tomto boji zatlačen do defenzivy a nucen bránit se pronikání německého vlivu a kapitálu.

Britsko-německé vztahy dostávaly na stránkách českých listů větší prostor teprve po skončení búrské války, respektive až během první marocké krize – to byl všeobecný trend. Výjimku zde tvořily pouze Národní listy a částečně Moravská orlice. Právě během první marocké krize se z britsko-německých vztahů začínalo stávat velmi žhavé téma. V českém tisku byl patrný strach z agresivního vystupování Německa a jeho možných následků na stabilitu situace ve světě a také ze zavlečení Rakouska-Uherska do německých koloniálních dobrodružství, které by mohly vyústit v globální konflikt nedozírných následků. Navíc všechny listy se znepokojením sledovaly německé námořní zbrojení, tento fenomén dostal největší prostor na stránkách Práva lidu a Rovnosti.

Poměr Británie a Rakouska-Uherska nepovažoval ani jeden z listů za nijak klíčový, o čemž svědčil i prostor, který mu oproti např. rakousko-ruskému poměru poskytovaly. Lidové noviny, Národní listy, Moravská orlice i Hlas považovaly vztahy těchto dvou zemí za přátelské a vzájemně výhodné. Národní listy v tomto ohledu varovaly před následováním protibritské linie německé politiky a byly přesvědčeny, že Rakousko-Uhersko a Británie by si měly zachovat osobitý vztah, založený na vzájemné potřebě jeden druhého. Podobně soudily i další listy. Hlas varoval před slepým následováním britské politiky na Balkáně i v jiných částech světa, ale považoval pro rakousko-uherskou diplomacii za důležité udržet dobrý poměr s Británií.

Vztahu Itálie a Velké Británie nevěnovalo prakticky žádné z periodik větší prostor. V této souvislosti najdeme pouze informace o vztazích Itálie s partnery v Trojspolku a s Francií a také reakce na porážky v Habeši a jejich možné důsledky pro další budoucnost Itálie v Trojspolku. Itálii považovala většina listů za silně závislou na britské politice ve Středomoří a po uzavření „srdečné dohody“ předpokládaly odklon Itálie od Trojspolku k britsko-francouzskému uskupení.

7. Závěr

Český tisk v letech 1895 až 1905 byl v další etapě svého poměrně bouřlivého vývoje. Tato perioda byla charakteristická rychlým růstem počtu nových listů, z nichž ovšem pouze některým se podařilo na delší dobu uchytit, prosadit se a získat si dostatečnou čtenářskou přízeň a předplatitelskou základnu. Tato skutečnost souvisela zejména s prudkým rozvojem nových politických hnutí a směrů, které začínaly intenzivně polarizovat českou společnost do několika politicky vyhraněných názorových táborů. Každé z těchto nových či staronových politických hnutí se přitom snažilo především co nejdříve uvést do chodu vlastní tiskový orgán, schopný tlumočit názory a stanoviska dané politické skupiny. Tisk totiž v této době hrál klíčovou roli jediného účinného informačního a propagandistického zdroje, schopného oslovit masově větší část společnosti.

V této práci jsme se pokusili na širším vzorku českých tiskovin, pokrývajících různé názorové a politické proudy, dokumentovat, jakou roli v rychle se měnícím českém tisku hrálo zahraniční zpravodajství a jakým způsobem se měnilo jeho postavení během deseti let, jež tato dipl. práce pokrývá. K tomuto účelu jsme zvolili téma britské zahraniční politiky, která v této době prodělávala výrazné změny a začala znovu vystupovat ze své „skvělé izolace“ a výrazným způsobem zasahovat do evropského i celosvětového dění. Zároveň jde o problematiku, která se na první pohled bezprostředně nedotýkala českých zemí a Rakuska-Uherska obecně, proto splňuje kritérium skutečného zahraničního zpravodajství.

Tomuto tématu a problematice českého tisku obecně se dosud česká historiografie příliš nevěnovala. Český tisk na přelomu století zůstává stále tak trochu stranou zájmu odborné veřejnosti, což osobně považujeme za chybu, zejména pokud si uvědomíme, že tisk byl v této době fakticky jediným médiem a zdrojem informací pro širokou veřejnost, v čemž tkví jeho obrovská důležitost i pro dnešního historika. Význam této práce vidíme právě v oblasti poodhalení jedné z důležitých stránek českého tisku, kterou zahraniční zpravodajství rozhodně bylo. Pokusili jsme se o analýzu postojů českých periodik k důležité roli Velké Británie v letech 1895-1905 a způsobu vnímání její politiky českým prostředím.

Z našeho zkoumání vyplývá hned několik, myslíme, že zajímavých a možná i překvapivých závěrů. Český tisk byl v 90. letech 19. století pouze tiskem do značné míry provinčním, což se odráželo i na kvalitě a způsobu jeho zahraničního zpravodajství. České deníky čerpaly informace ze zahraničí běžným způsobem pomocí korespondenční kanceláře, agenturních zpráv, telegramů a článků zahraničního i rakouského tisku. Zahraniční události v českých listech nedostávaly příliš prostoru a zřídka byly námětem různých zamyšlení, úvah

a hodnocení. Z této charakteristiky vybočovaly snad jedině Národní listy. Tato situace byla dána několika objektivními příčinami, jako např. poloha a postavení českých zemí a českého etnika v monarchii a také stupeň emancipace českého národa či již zmiňovaná, právě probíhající fragmentace českého politického spektra.

Situace se začala pozvolna měnit v závěru 90. let a především během búrské války. Tato událost se podle našeho názoru stala pro český tisk do jisté míry přelomovou. Zraky všech listů se najednou obrátily do vzdálené jižní Afriky, kde propukla válka malého búrského národa za samostatnost. České čtenářstvo jakoby bylo rázem touto událostí fascinováno. Malý národ bojoval proti mocnému utlačovateli za svou svobodu. Není náhodou, že se český tisk postavil až na sociálně-demokratické výjimky bezvýhradně na stranu Búrů. Búrové byly Národními listy i dalšími deníky srovnáváni s Žižkovými božími bojovníky a byla připomínána slavná husitská minulost. Český tisk i národ zde viděl jasnou spojnici mezi osudy utlačovaných Búrů a soudobým postavením českého etnika. Český tisk se i proto do Britů pouštěl s natolik nesmlouvou razancí, že v jejich počínání viděl částečně paralelu s Němci a jejich chováním k českému národu a ostatním Slovanům.

V souvislosti s búrskou válkou se tak vedly na stránkách českých novin ostré diskuze o prostředcích národního boje a objevily se dokonce hlasy, že by český národ měl vzít podobně jako búrové zbraně do rukou a vybojovat si svobodu násilnými prostředky. Na druhé straně jsme mohli zaznamenat názory odsuzující českou zaujatost vzdáleným konfliktem. Je jasné, že z búrské války se jako z jednoho z mála zahraničních témat stalo téma celonárodní, o němž se ve společnosti diskutovalo při různých příležitostech. Rozhodně tedy nešlo jen o pouhou dobovou touhu po senzaci, i když i tento motiv zde určitě sehrál svou roli, a to zejména během úvodních britských porážek.

Český tisk samozřejmě na poptávku po informacích musel reagovat, a tak české listy zakládaly zvláštní válečné rubriky a předháněly se v senzačnějších probúrských úvodnicích a komentářích. Búrská válka tak rázem obrátila pozornost čtenářstva do zahraničí, což s sebou neslo pro český tisk nový úkol a novou šanci zpracovat na vlastním, dosud mnohdy chatrném zahraničním zpravodajství. Počátek 20. století, bohatý na vzrušené události, takovým snahám přímo nahrával. Zejména rusko-japonská válka znovu strhla pozornost čtenářů i tisku do vzdálených končin. Začínaly se opět zřizovat zvláštní rubriky a zároveň byl rozpoután ostrý boj s protiruským německým tiskem. Český tisk se znovu sjednotil a tentokrát ještě pevněji než v případě boje Búrů, až na ostře kritizované socialistické listy, stál až do revoluce roku 1905 věrně po boku carského Ruska. Objevil se dokonce český válečný zpravodaj posílající své postřehy přímo z bojiště, a to v Národní politice.

Logicky musel tento zvýšený zájem českých listů o zahraniční události zanechat stopu i na kvalitě celého zahraničního zpravodajství. Začaly se ve větší míře množit komentáře, hodnocení a zamyšlení i k jiným než válečným tématům a první marocká krize se již těšila značné pozornosti všech českých tiskovin. Na počátku 20. století bylo v českém tisku patrné, že to byla doba velké nejistoty a obav z dalšího vývoje, k čemuž velkou měrou přispívala i měnící se situace v postavení a seskupení velmocí. Český tisk si uvědomoval, že jsou to změny, které by mohly vyústit v značné mezinárodní komplikace, jež se mohly dotknout i Rakouska-Uherska a jeho zavedených pořádků. Český čtenář měl sice na počátku 20. století možnost nahlédnout za hranice mocnářství, ale byl to většinou pohled plný velké nejistoty z dalších následků.

Existovalo hned několik faktorů růstu zahraničního zpravodajství na přelomu 19. a 20. století. Tím prvním byla samozřejmě samotná mezinárodní situace, dalším potom přirozený celkový pozitivní vývoj českého tisku a snaha o dohnání tisku rakouského a zahraničního. Třetím byla zvýšená poptávka čtenářstva o zahraniční události, což úzce souviselo s faktorem prvním. I přes značné pozitivní změny, které se v českém tisku na přelomu století udály, se stále co do kvality zahraničního zpravodajství nemohl rovnat předním rakouským a zahraničním listům.

Ani nejprestižnější deníky, jako Národní politika nebo Národní listy, si nemohly dovolit vlastní, stále zahraniční dopisovatele a zpravodaje, což byl základ pro vybudování zahraničního zpravodajství na evropské úrovni. České listy tak disponovaly pouze nestálými přispěvateli, většinou českého původu, kteří se náhodně zrovna pohybovaly v místě nějaké důležité události. Jinak i nadále čerpaly informace z tradičních zdrojů.

Samostatnou kapitolou byly české časopisy jako např. Naše doba nebo Česká revue, které čtenářům již tehdy poskytovaly s odstupem času rozsáhlé kvalitní články o nejrůznějších oblastech mezinárodního zájmu a politiky, vycházející z podrobné znalosti především odborných zahraničních časopisů a publikací. Autory těchto článků byli lidé znalí problematiky, které bychom dnes mohli směle označit za odborníky.

Cílem této práce bylo rovněž ukázat, jakým způsobem vnímal český tisk Velkou Británii a její zahraniční politiku ve vymezeném období. Velká Británie se na přelomu 19. a 20. století rozhodně netěšila velké přízni českých periodik. V každé otázce, ve které figurovala, se k ní české listy stavěly značně podezřívavě a nedůvěřivě. K pochopení tohoto postoje je potřeba také vnímat náhled českých novin na ostatní mocnosti a jejich politiku. Nelze izolovaně vypreparovat pouze záležitosti týkající se Británie, protože ty měly úzkou souvislost s vnímaním ostatních prvků a faktorů v tzv. koncernu velmocí. Výjimku obecně

tvořila sociálně-demokratická periodika. Na pomyslném žebříčku popularity nesocialistického českého tisku nejvýše stálo nepochybně Rusko a v závěsu za ním Francie. Rusko-francouzské spojení bylo také českým tiskem často opěvováno a preferováno. Na předposledním místě by stálo do konce 19. století Německo a s přehledem poslední by skončila Británie. Británie měla na sklonku 19. století největší rozpory právě s Ruskem, což český tisk vnímal velmi citlivě. Británie byla v očích českého tisku původcem horšící se tzv. východní otázky a byla obviněna z podněcování rozporů v různých částech světa. Všeobecně neoblíbená byla vláda konzervativců a liberálních unionistů, která byla dávána do protikladu k českým tiskem oceňovanému Gladstonovi. V hledáčku českých deníků byli především ministr kolonií Joseph Chamberlain a Cecil Rhodes, kritizován byl i ministerský předseda Salisbury a královna Viktorie.

Pozice Británie se ještě zhoršila nejprve za fašodské krize, kdy jí český tisk vytýkal agresivitu její politiky a obviňoval ji z rostoucího militarismu, to především během búrské války, kdy jakékoliv probritské sympatie klesly na minimum nebo dokonce zcela vymizely i u takových autorů, jako byl J. M. Podhorský, který se sám vyznal z toho, že je anglofil. Skutečné útoky českého tisku vůči Británii byly nebývale silné a česká periodika si v agresivních odsouzeních v ničem nezádala s protějšky francouzskými nebo německými, i když důvody jejich postoje byly odlišné. V tomto ohledu vynikaly především Lidové noviny.

Británie si příliš nepomohla ani po skončení búrské války, kdy uzavřela smlouvu s Japonskem, kterou veškerý český tisk označil za protiruskou, a ani svou aktivní roli při vypuknutí rusko-japonské války. Český tisk svorně označoval Británii za hlavního viníka, stojícího v pozadí celého konfliktu. Typické pro český tisk bylo také podceňování role a váhy Británie po skončení búrské války, což bylo dáno především výsledkem tohoto konfliktu. Za symptomy slábnoucího postavení Velké Británie považovaly české listy také „srdečnou dohodu“ s Francií, kterou některé deníky považovaly za konec politiky „splendid isolation“. Při jejím podpisu jí ale něvěnovaly příliš pozornosti a označovaly ji spíše za další trik, jehož cílem bylo poškodit rusko-francouzské spojení.

Tento náhled na Británii se začal pozvolna měnit během první marocké krize, což mělo spojitost i s rostoucí nevráživostí českého tisku k německé zahraniční politice a pokračující německé agresivní snaze o další expanzi. Dá se říci, že na konci roku 1905 vystřídal na našem pomyslném žebříčku oblíbenosti Německo Británii na posledním místě. Česká periodika začala pozitivně hodnotit britsko-francouzskou spolupráci a doufala v uzavření dohody mezi Británií a Ruskem. Lidové noviny dokonce vyzvaly k boji českého tisku za

mezinárodní izolaci Německa. Střet Velké Británie s Německem považovala většina českých listů za neodvratný.

Sociálně-demokratický tisk svými názory tvořil výjimku. Odsuzoval imperialismus a militarismus jako vynález a taktiku velkokapitálu, a tak nečinil rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. Britské neúspěchy v jižní Africe považoval za porážku militarismu jako celku a nesdílel nadšené probúrské sympatie ostatních deníků. Díky postoji k rusko-japonské válce, kdy jako jediný ostře vystupoval proti carskému Rusku, se dokonce dostal do poměrně ostré kontroverze s ostatními listy a byl označen ostatními deníky za projaponský. Seriozní, vědecky působící časopisy Naše doba a Česká revue se snažily v rámci možností zůstat nestrannými, což se jim ne vždy dařilo. Zejména mladočeská Česká revue vystupovala dosti rusofilsky a k Rusku nekriticky. Oba časopisy také kritizovaly Británii za válku v jižní Africe.

V oblasti výzkumu britské zahraniční politiky jsme si při psaní této práce nekladli žádné přehnané cíle, a proto ji v tomto ohledu nepovažujeme za velký přínos. Pouze jsme na základě pramenných edic a literatury stručně nastínili některé důležité skutečnosti.

Hlavní význam této práce leží podle našeho názoru především v oblasti výzkumu českého tisku. Domníváme se, že může být v budoucnu využita při širším zkoumání problematiky českého tisku na přelomu 19. a 20. století a mohla by být určitým vodítkem pro poznání skladby a fungování zahraničního zpravodajství a názorů českého tisku na důležité mezinárodně-politické otázky závěru 19. a počátku 20. století. Může být také zapojena do rozsáhlejší, širší komparativní studie, zahrnující stanoviska veškerého tisku, a to jak v českých zemích, tak v celé rakousko-uherské monarchii; práce zkoumající jak vývoj, úroveň a aspekty zahraničního zpravodajství v jednotlivých oblastech, tak i postoj k britské zahraniční politice na přelomu 19. a 20. století. Rádi bychom se v budoucnu ubírali právě tímto směrem, v němž spatřujeme dostatečný prostor pro intenzivní výzkum.

8. Summary

The Reflexions of British Foreign Policy from 1895 to 1905 in the Czech Press

The Reflexions of British Foreign Policy from 1895 to 1905 in the Czech Press covers an historic period that has been for generations of historians an untouched area. As the title suggests, the area of my concern was mainly the collection, analysis and further evaluation of main Czech newspapers and magazines regarding British politics in years 1895 to 1905. The choice of the periodicals was crucial since my goal was to assess different positions of new political parties emerging in Czech countries at that time.

There have been some interesting conclusions to the problem. First, it is worth mentioning that until the Russo-Japanese war there was not any real concern about British foreign politics in the Czech press. In fact, there were no regular reports from abroad present in the Czech newspapers, either. It was only after the South African crisis and the following Second Boer war when the situation changed. Regarding British foreign policy two political leaders were regularly mentioned. It was Joseph Chamberlain and Cecil Rhodes who were highly criticised in Czech periodicals at that time since Czech political journalists saw them as representatives of British aggressive imperialism.

The Boer conflict itself became a highly discussed topic in Czech periodicals, each newspaper giving different explanation to it. We could see two main ideological camps in the debate. Non-socialists criticised British government while socialist movements stood against the Boer population. Social-democrats, however, through the eyes of their own ideology, saw the Boer war as an example of the ignorance of still rising power of British capital. Despite the fact, they did not support the Boer population either.

To evaluate British foreign policy in Czech newspapers it is also necessary to point out the prevailing tendencies in some of the most significant Czech periodicals of that time. *Národní listy*, *Lidové noviny* or *Moravská orlice* all these newspapers were mainly pro-Russian. Putting this information to the international context, it meant that those newspapers be anti-British. Against this opinion there were journalists around the future Czech president Tomas Garrigue Masaryk. They were often called the Realist movement. Realist movement is considered to be generally more pro-British.

The cleavage between the two camps had disappeared yet after the rise of the German empire. The rising military potential and its imperial tendencies were seen as a threat for the world peace both in Realist and Socialist camp. Also, in the International politics both camps

considered the rapprochement of British, French and Russian foreign politics as a counterbalance to German power. While this rapprochement came true for France and Britain, especially after *Entente cordial*, Russia was still standing out. At this point the position of the periodicals in Czech countries towards British foreign policy changed. The German threat united Czech political journalists and they had expressed their full support to French and British foreign policy.

It is also true that the events of Russo-Japanese war, Second Boer war or First Moroccan crisis were significant for raising of the foreign affairs editors. This was mainly because people had become more interested in International relations. It is also true, however, that the Czech periodicals at that time had been trying to minimize the qualitative gap existing between Czech and their German counterparts. Thus, the turn of the 19th century was of great importance for the next development of Czech political journalism.

9. Seznam zkratek

BDO	<i>British documents on the Origin of war.</i>
ČČM	<i>Časopis Českého museum.</i>
ČČH	<i>Český časopis historický.</i>
ČMm	<i>Časopis moravského muzea</i>
ČsČH	<i>Československý časopis historický.</i>
ČR	<i>Česká revue.</i>
HO	<i>Historický obzor.</i>
LN	<i>Lidové noviny.</i>
MO	<i>Moravská orlice.</i>
ND	<i>Naše doba.</i>
NR	<i>National Review.</i>
NS	<i>Národní listy.</i>
PL	<i>Právo lidu.</i>
P&P	<i>Past & Present..</i>

Poznámka: Názvy periodik ponechány v dobové pravopisné podobě.

10. Prameny

Dobová periodika

Besedy Času, I-X, 1895-1905, Praha.
Čas, IX-XIX, 1895 –1905, Praha.
Česká revue, I-VII ,1898-1905, Praha.
Hlas, XLVII- LVII, 1895-1905, Brno.
Lidové noviny, II- XII ,1895-1905, Brno.
Moravská orlice, XXXII- XLII, 1895-1905, Brno.
Naše doba, II- XII, 1895-1905, Praha.
Národní listy, XXXV- XLV, 1895-1905, Praha.
Právo lidu, VI- XIV, 1897-1905, Praha.
Rovnost, XI- XXI, 1895-1905, Brno.

Editované prameny

British documents on the Origin of war 1897-1914, ed.: Temperley, H., Gooch, G., P., I. a II díl, London 1927.
Die grosse Politik der europaischen Kabinette, ed.: I. Lepsius, A. Mandelsohn-Bartholdy, F. Thimme, sv. XI-
XII. Berlín 1923-1925.

11. Literatura

Literatura vztahující se k českému tisku na přelomu 19. a 20. století

- Beránková, M.: *K vývoji buržoazní žurnalistiky v období kapitalismu*, I. díl, Praha 1976.
- Dolejší, V.: *Noviny a novináři*, Praha 1963.
- Doležal, J., Beránek, J.: *Ohlas první ruské revoluce v českých zemích*, Praha 1955.
- Doubek, V.: *Česká politika a Rusko (1848-1914)*, Praha 2004.
- Finger, M.: *Haagské konference 1899 a 1907 v soudobé žurnalistice českých politických stran*, Olomouc 1985.
- Fischer, R.: *Noviny a novináři v Olomouci*, I. díl, Olomouc 1938.
- Herben, J.: *Proti proudu*, Praha 1997.
- Hýsek, M.: *Literární Morava v letech 1849-1885*, Praha 1911.
- Janák, J.: *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*, Brno 2007.
- Křen, J.: *Konfliktní společenství*, Toronto 1989.
- Kodetová, O.: *Lidové hnutí a ohlas první ruské revoluce v českých zemích v letech 1905-1907*, Praha 1980.
- Malina, J.: *Bibliografie novin a časopisů východních Čech 1650-1945*, Hradec Králové 1998.
- Malíř, J.: *Staročeši a mladočeši v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Brno 1998.
- Malíř, J.: *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě*, Brno 1985.
- Marek, P. a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*, Olomouc 2000.
- Pernes, J.: *Moravské listy 1889-1893*, in: Časopis Moravského muzea, č. 64, 1979, s. 95-106.
- Týž.: *Svět Lidových novin 1893-1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*, Praha 1993.
- Roubík, F.: *Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863-1895*, Praha 1930.
- Sekera, M.: *Podíl Grégů na rozvoji novinářství a publicistiky*, in: Bratři Grégrové a česká společnost v druhé polovině 19. století, Praha 1997, s. 29-39.
- Tobolka, Z., V.: *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*. III. díl 1879-1914. Praha 1936.
- Urban, O.: *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.
- Urban, O.: *Kapitalismus a česká společnost v 19. století: K otázkám formování české společnosti*, Praha 1978.
- Vojtěch, T.: *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách*, Praha 1980.
- Wurmová, M.: *Soupis moravských novin a časopisů z let 1848-1918*, Brno 1955.

Literatura zabývající se britskou zahraniční politikou v letech 1895-1905

- Bates, D.: *The Fashoda incident 1898*, London 1984.
- Bauer, F.: *Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871-1890)*, Praha 2001.
- Baumgart, W.: *Imperialism. The idea nad reality of British and French colonial expansion 1880-1914*, New York 1982.
- Bechyně, J.: *Imperiální zájmy a britská zahraniční politika v 19. století*, in: Historický obzor 8, 1997, č.1-2, s. 9-14.
- Bodin, C.: *The Boxer rebellion*, London 1983.
- Buben, J.: *Středomořské dohody I-III*, in: Historický obzor 10, 1999, s. 8-16, 60-63, 114-122.
- Cain, P., J., Hopkins, A., G.: *British imperialism: Innovation and expansion 1688-1914*, New York 1994.
- Cesar, J.: *Britská kolonizace tropických oblastí*, in: ČČH 19, 1971, č.4, s. 483-512.
- Týž.: *Britská říše v období imperialismu 1870-1945*, Praha 1970.
- Týž.: *Britský imperialismus a koloniální expanze*, in: ČČH 34, 1986, č.1, s. 83-105.
- Connaughton, R.: *Vycházející slunce a skolený medvěd*, Praha 2004.
- Davies, N.: *Ostrovy Dějiny*, Praha 2003.
- Dockrill, M., McKercher, B.: *Diplomacy and world power. Studies in british foreign policy 1890-1950*, Cambridge 1996.
- Featherstone, D.: *Omdurman 1898*, London 1993.
- Gifford, Prosser, Lewis.: *Britain and Germany in Africa: Imperial rivalry and colonial Rule*, London 1967.
- Gillard, D.: *Struggle for Asia*, London 1997.
- Harrington, P.: *Peking 1900, The Boxer rebellion*, Oxford 2001.
- Herre, I.: *Než se začal psát 1900*, Praha 1999.

- Hlavačka, M., Pečenka, M.: *Trojspolek*, Praha 1999.
- Hulec, O.: *Dějiny Jižní Afriky*, Praha 2002.
- Hyam, R.: *Britains imperial century 1815-1914. A study of empire and expansion*, London 1976.
- Churchill, W., S.: *Mé životní začátky*, Praha 1996.
- Churchill, W., S.: *Světová krize 1911-1918*, I díl, Praha 1930.
- Chvostov, V., M. a kol.: *Dějiny diplomacie*, II. díl 1871-1914, Praha 1965.
- Jenkins, R.: *Gladstone*, Praha 2000.
- Jerusalemiskij, A.,S.: *Zahraniční politika a diplomacie německého imperialismu koncem XIX. století*, Praha 1951.
- Judd, D. : *Radical Joe*, London 1977.
- Judd, D.: *Vzestup a pád britského impéria*, Praha 1999.
- Kennedy, P.: *Vzestup a pád velmocí*, Praha 1996.
- Týž.: *The rise of the Anglo-german antagonism 1860-1914*, London 1990.
- Kissinger, H.: *Umění diplomacie*, Praha 1996.
- Klíma, J.: *Pod německou vlajkou: příběh jedné koloniální říše*, Praha 2005.
- Knight, I.: *Boer wars*, I. díl 1836-1898, London 1996.
- Týž.: *Boer wars*, II. díl 1898-1902, London 1996.
- Týž.: *Colenso 1899, The Boer war in Natal*, London 1995.
- Kodet, R.: *Rusko-japonské soupeření na dálném východě na přelomu 19. a 20. století*, in.: Historický obzor 15, 2004, č.1-2, s. 8-14.
- Kovář, M.: *Benjamin Disraeli*, in: Historický obzor 2, 1991, č. 3-4, s.45-51.
- Křivský, P., Skřivan, A.: *Století odchází: světlá a stíny „belle époque“*, Praha 2004.
- Langer, W.: *The diplomacy of imperialism 1890-1902*, London 1950.
- Lewis, B.: *Dějiny blízkého východu*, Praha 1997.
- Lewis, D.: *The race to Fashoda. European colonialism and African resistance in the scramble for Africa*, New York 1967.
- Morgan, K.: *The Oxford history of Britain*, vol. V, Oxford 1992.
- Nálevka, V.: *Koncert velmocí, Mezinárodní vztahy v letech 1871-1914*, Praha 2006.
- Nerad, T.: *Búrská válka*, Praha 2004.
- Palmer, A.: *Úpadek a pád osmanské říše*, Praha 1996.
- Pakenham T.: *The Boer war*, London 1979.
- Peacock, H., L.: *A history of modern Britain 1815-1970*, London 1972.
- Pečenka, M.: *Bagdádská dráha*, in: Historický obzor 3, 1992, č.1, s. 19-24.
- Porter, B.: *The Lions share: A short history of british imperialism 1850-1972*, London 1975.
- Roberts, J.,M.: *Mocné říše Evropy*, Praha 2000.
- Skřivan, A.: *Búrská válka 1899-1902*, in:Historický obzor 1, 1990-91, č. 5-6, s.148-153.
- Týž.: *Cesta ke vzniku fr.-rus. spojenectví*, in: Historický obzor 4, 1993.č.12, s. 185-190.
- Skřivan, A.: *Evropská politika 1648-1914*, Praha 1999.
- Skřivan, A., Křivský, P.: *Opožděná expanze*, Praha 1991.
- Skřivan, A. Drška, V., Stellner, F.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648-1914*, Praha 1994.
- Skřivan, A.: *Poslední německý císař*, Praha 1995.
- Stellner, F.: „Nový kurs“ a světová politika, *Zahraniční politika Německa v 90.letech 19.století*, in: Historický obzor 1, 1990-91, č.7-8, s.180-185.
- Týž.: *Poslední německý císař, Z německých dějin v epoše Viléma II*, Praha 1995.
- Strachey, L.: *Královna Viktorie*, Praha 1993.
- Štejnberg, J., L.: *Dějiny britské agrese na středním východě*, Praha 1953.
- Šusta, J.: *Světová politika v letech 1871-1914*, II. a III. díl, Praha 1924.
- Taylor, A.,J.,P.: *The struggle for mastery in Europe 1848-1918*, London 1984.
- Thompson, D.: *England in 19th century 1815-1914*, London 1950.
- Thompson, L.: *A History of south Africa*, London 1995.
- Thornton, A., P.: *The imperial idea and its enemies. A study in british power*, London 1985.
- White, J., A.: *The diplomacy of the russo-japanese war*, Princeton, 1964.
- Wilkinson- Latham, Ch.: *The Boer war*, London 1997.
- Williamson, S., R.: *The politics of Grand strategy. Britain and France prepare for war 1904-1914*, Harvard-Cambridge 1969.
- Wormer, K.: *Grossbritannien, Russland und Deutschland. Studien zur britischen Weltpolitik am Vorabend des ersten Weltkrieges*, Munchen 1980.

